Paranikas, Matthaios K.

ΜΑΤΘΑΙΟΥ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΤΩ ΕΛΛΗΝΙΚΩ ΕΘΝΕΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΠΟ ΑΛΩΣΕΩΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ (1453 Μ. Χ.) ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΗΣ ΕΝΕΣΤΩΣΗΣ (ΙΘ΄.) ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ.

(Ἀναγνωσθὲν ἐν τῷ ἐν Κ/Πόλει Ἑλληνικῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1866).



ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΗΛΑ.

(Ὁδὸς Πεμπτοπαζάρου ἀρθ. 3).

1867

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩι ΠΡΟΚΛΕΙι ΒΑΣΙΑΔΗι

ΙΗΤΗΡΣΙΝ ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΟΙΣ

ΕΜΠΡΕΠΟΝΤΙ,

ΦΙΛῼ ΣΕΒΑΣΤῼ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΩΤῌ

Ἀνατίθημι.



Σοὶ, τῆς εὐάνδρου Ἠπείρου γέννημα, ἀνατίθημι τὸ παρὸν περὶ τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων κατὰ τὰς τελευταίας τέσσαρας Ἑκατονταετηρίδας Σχεδίασμα.

Σοὶ, ὅστις μετὰ τὴν ἀπὸ φωνῆς καὶ καλάμου εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἐργασίαν, μετὰ μακρὰν ἐν Εὐρώπῃ πρὸς ἐπαύξησιν τῶν γνώσεων διατριβὴν, μετὰ τὴν εἰς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων τῷ 1860 ἐπανάκαμψιν, πρὸς ἕνα καὶ μόνον σκοπὸν ἀφορῶν, τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ πάλαι ποτὲ κοιτίδι αὐτῶν, τῇ γηραιᾷ Ἀνατολῇ, στεντορείᾳ τῇ φωνῇ ἐκήρυξας, ὅτι οὐδεμία ὑλικὴ καὶ πολιτικὴ βελτίωσις τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς ἔσται ἐφικτὴ, ἂν μὴ τούτων προηγηθῇ ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνάπλασις. Πρὸς τοῦτο εἰργάσω ἐπιμόνως, συνέλαβες τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν τῆς ἐν τῇ Πόλει ταύτῃ συστάσεως Ἐκπαιδευτικοῦ Φροντιστηρίου, οὗ σκοπὸς ἦν κύριος ἡ διάδοσις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἄνευ διακρίσεως θρησκείας ἢ γλώσσης, καὶ ὃ ἤμελλεν ἵστασθαι σελαγίζον καὶ καταυγάζον τὰ ἐγγὺς καὶ τὰ μακράν. Πρῶτος καὶ κορυφαῖος ἵστασαι ἐν τῇ χορείᾳ τῶν συστησαμένων τὸ ἀγλάϊσμα τῆς Μητροπόλεως ταύτης, τὸν Ἑλληνικὸν, λέγω, Φιλολογικὸν Σύλλογον, τὸ σέμνωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τοῖς περιοικοῦσιν Ἔθνεσι, τὸν διὰ τῶν φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀναγνωσμάτων, διὰ τῶν συστάντων περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς Ἐπαρχιῶν, Θρᾴκης, Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας διαγωνισμάτων, διὰ τῶν δημοσίων μαθημάτων καὶ τοῦ ἀξιολόγου Περιοδικοῦ αὐτοῦ, οὐ μόνον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα ἀνακινήσαντα, καὶ νέαν ὤθησιν πρὸς τὴν πρόοδον ἐγείραντα, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἑσπερίας λήξεως σοφοῖς παρασχόντα ἀφορμὴν, ἵνα χρηστὰς συλλάβωσιν ἐλπίδας περὶ τῆς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, τεραστίαν ἐχόντων ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, ἀναγεννήσεως τῶν λαῶν τῆς

Ἀνατολῆς καὶ τῆς συμμετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν. Τούτων ἕνεκα, σοφὲ καὶ ἐνάρετε ἄνερ, καὶ ἕδραν ἀπεποιήσω ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ, μᾶλλον ἑλόμενος ταράττειν τὸ ὕδωρ ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ ταύτῃ, ἐν ᾗ ὁ πλοῦτος φέρει τὰ πρῶτα τῆς τιμῆς, τὸ δὲ χρηματίζεσθαι καὶ θησαυρίζειν τὸ μέγα τῶν πλείστων μέλημα.

Τίνι οὖν δικαιότερον ἀνατεθῆναι ἔδει τὸ λιτὸν τοῦτο Σχεδίασμα, τὸ δεικνῦον τὴν ἀναζωπύρησιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀναγέννησιν ἐν Ἔθνει εὑρεθέντι ἐν μέσῳ παντοίων περιστάσεων; τίνι λέγω δικαιότερον, ἢ Σοὶ τῷ ἀνενδότως καὶ ἀκαμάτως εἰς τοῦτο ἀγωνιζομένῳ, χρημάτων δὲ καὶ τῶν παραπλησίων γενομένῳ, ὃ δυσχερὲς, κρείττονι; Πρὸς Σὲ ἠτένιζον ἀπὸ ἐτῶν συλλέγων κατὰ τό μοι ἐνὸν τὰς πρὸς τοῦτο τῇ δε κἀκεῖσε ἐσπαρμένας εἰδήσεις καὶ συναρμολογῶν εἰς ἑνὸς ὅλου ἁρμονικὴν κατάρτισιν· πρὸς Σὲ ἀπέβλεπον, τὸν συνῳδὰ τοῖς μάκαρσιν ἐκείνοις καὶ μάρτυσι πατράσιν ἡμῶν διὰ παντοίων μόχθων διερχόμενον καὶ ἐργαζόμενον εἰς τῶν γραμμάτων τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν διὰ τούτων εὐημερίαν τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Δέξαι τοίνυν εὐμενῶς, σεβαστέ μοι φίλε, τὸ προσφερόμενον, σμικρὸν μὲν καὶ λιτὸν, ἀλλ' ὑπομιμνῆσκόν Σε ἀγῶνας ἀνενδότους καὶ καρποφόρους, οὓς καὐτὸς ἑκὼν ἀναδέδεξαι καὶ εἰς οὓς καρτερικῶς ἐναποδέδυσαι.

Ἐν Χάλκῃ τῇ 10 Μαρτίου 1867.

ὁ Σὸς

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

Τοῖς ἐντυγχάνουσιν.

Ἀντὶ πολλῶν, ἃ περὶ τοῦ Σχεδιάσματος τούτου εἶχον εἰπεῖν, ἀναγκαῖον ἔκρινα, ἵνα ἁπλῶς παραθῶ τὴν ἐπιστολὴν, ἣν ἐπὶ τούτῳ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν τῷ Συλλόγῳ αὐτοῦ ἀνάγνωσιν, ἔπεμψέ μοι ὁ φίλος Κ. Ἡρ. Βασιάδης.

« *Προσφιλέστατέ μοι Παρανίκα!*

Ὅτι ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος ἅμα τῇ συστάσει αὐτοῦ προέθετο ὡς κύριον μέλημα καὶ τὴν συλλογὴν καὶ διασάφησιν τῶν ἀναφερομένων εἴς τε τὴν κατάστασιν τῶν γραμμάτων παρὰ τῷ ἡμετέρῳ Ἔθνει ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων καὶ εἰς τὰ τοῦ βίου τῶν ἑκασταχοῦ διακριθέντων καὶ ὁπωσδήποτε διαπρεψάντων ἀνδρῶν, οἳ τὰ μὲν ἄλλα ἐν δευτέρῳ λόγῳ θέμενοι ἓν καὶ μόνον ἔσχον κύριον ἔργον, τὴν πιστὴν διατήρησιν τῶν πατρίων καὶ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν τοῦ Ἔθνους ἀναγέννησιν, τοῦτο σαφῶς ἀπεφήνατο ἐν τῇ Α΄ Συνεδριάσει ὁ σοφὸς καὶ σεβάσμιος Πρόεδρος Στέφανος ὁ Καραθεοδωρῆς, ὁ δὲ Σύλλογος ἐπευφημῶν ἐνέκρινε. Καὶ ὄντως τοῦτο, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, ἔμελλεν εἶναι τὸ κυριώτερον τοῦ Συλλόγου μέλημα· δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο μᾶλλον ἢ δι' ἄλλα ἤθελον καὶ οἱ ἐν Εὐρώπῃ σοφοὶ ἐπαινέσει ἡμᾶς· διότι τὰ μὲν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος κάλλιον ἡμῶν γινώσκουσιν, οὐχ ὅμως καὶ ταῦθ' ὅσα οὐκ εἰς μακρὸν καὶ ἀφεστὼς ἀναφέρονται παρελθὸν, ἀλλὰ λίαν προσεχὲς καὶ ἄμεσον, οὕτως εἰπεῖν, μεθ' ἡμῶν ἔχον σχέσιν.

Ἀλλ' ὅμως καίτοι ἡ ἐξακρίβωσις τούτων εὐχερεστέρα ἡμῖν, οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἰδίᾳ περὶ αὐτῶν ἐπεχείρησε γράψαι· σὺ δὲ, καίτοι ἐν τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ μεγίστη ἡ σπάνις τῶν ἀναγκαίων βιβλίων, προθύμως ὑπακούσας εἰς τὴν φωνὴν τοῦ Συλλόγου ἀπεδύθης εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ πολλοὺς καταβαλὼν μόχθους εἰς συλλογὴν τῶν βιογραφικῶν καὶ βιβλιογραφικῶν εἰδήσεων καὶ εἰς τὴν προσήκουσαν αὐτῶν συναρμολόγησιν καὶ ἀπάρτισιν εἰς ἓν ὅλον, ἀνέγνως τὸ σὸν φιλοπόνημα ἐν τῷ Συλλόγῳ· ὅπερ ὁ μὲν Σύλλογος εὐμενῶς ἀπεδέξατο καὶ ἐπῄνεσεν, ἐγὼ δὲ καὶ πρὸ τῆς ἀναγνώσεως πολλοῦ λόγου

ἄξιον, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαιότατον ἐθεώρησα, οὐ μόνον διότι πρῶτον καὶ καινοφανές, πολλὰ δὲ διευκρινοῦνται ἀσαφῆ τῶν κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐν αὐτῷ, καίτοι τὰ τοιαῦτα φιλοπονήματα εἰσὶ βεβαίως τῷ χρόνῳ τελειοποιήσιμα καὶ συμπληρώσιμα, καὶ μάλιστα, ἂν τὸ σὸν βιβλίον ἀναγινωσκόντων ἐξεγερθῇ τὸ φιλότιμον τῶν ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις λογίων καὶ ἡ περιέργεια, εὕρηνται ὅμως τὰ κεφαλαιωδέστερα καὶ ἐπισημότερα· ἡ κατάστασις τῶν γραμμάτων πανταχοῦ σχεδὸν δηλοῦται, οἱ λόγιοι τοῦ Ἔθνους οἵ τε διδάξαντες καὶ συγγράψαντες καθίστανται κατὰ τὰς πατρίδας ἕκαστος φανεροί, ἐκ δὲ τοῦ συνόλου εὐκόλως ὁ ἀναγινώσκων κατανοεῖ τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Συγχαίρων σοι, φίλε, ἐπὶ τῷ σῷ φιλοπονήματι, εὔχομαι ὅπως εὕρῃς καὶ ἑτέρους μιμητάς, βαδίσοντας, ὡς σύ, τὴν ἄβατον ταύτην τῆς ἱστορίας ἡμῶν χώραν· αὕτη ἔσται σοι δικαία ἀμοιβή· ταύτην δέ πως καὶ ὁ Σύλλογος προεμνήσατό σοι, ἐπιδοκιμάσας τὸ σὸν ἔργον καὶ ψηφισάμενος, ἵνα μὴ μόνον ἐν τῷ ὁμωνύμῳ Περιοδικῷ, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ ἐκδοθῇ δαπάναις αὐτοῦ. Ἔρρωσο!

Τῇ 15 Ἰουλίου 1866. Ὁ Σὸς

Κ. ΗΡ. ΒΑΣΙΑΔΗΣ. »

Πολλὰς δὲ ὀφείλω ἀπονεῖμαι τὰς χάριτας τοῖς εὐγενῶς συνδραμοῦσί μοι δι' ἐγγράφων μάλιστα σημειώσεων, ὡς ἑκασταχῇ φαίνεται, τοῖς πολυτιμήτοις μοι Σοφοκλεῖ Κ. Οἰκονόμῳ, τῷ τῆς Μ. Ἐκκλησίας Μεγάλῳ Λογοθέτῃ Κ. Σταυράκῃ Ἀριστάρχῃ, καὶ Παναγιώτῃ Ἀραβαντινῷ· εὐγνωμόνως ἐπίσης ἔχω καὶ τῷ Συλλόγῳ τῷ τοὐμὸν ἔργον ἀποδεξαμένῳ, τοῖς μὲν κάρροσιν ἀφορμὴν παρέχον εἰς τελειότερα, τοῖς δὲ ἀοιδίμοις διδασκάλοις ἡμῶν σμικρόν τι λιβανωτοῦ καῖον καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην δηλοῦν τὴν ἐγκάρδιον.

Ἐν Χάλκῃ τῇ 10 Μαρτίου 1867.

ΜΑΤΘΑΙΟΣ Κ. ΠΑΡΑΝΙΚΑΣ.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ

Περὶ τῆς ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453 Μ. Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ′) Ἑκατονταετηρίδος.

« Ἡ εὐγνωμοσύνη ἀπαιτεῖ, λέγει εἷς τῶν ἐξοχωτέρων λογίων τοῦ Ἔθνους ἡμῶν [1], νὰ μνημονεύωμεν τῶν ἀρχαιοτέρων διδασκάλων τοῦ Γένους ἡμῶν, καὶ ὠφέλιμον εἶναι νὰ προτιθῆται ἡ ἀρετὴ ἐκείνων καὶ ὁ πρὸς φωτισμὸν τῶν ὁμογενῶν των ζῆλος παράδειγμα μιμήσεως εἰς τοὺς νεωτέρους, καὶ ἁρμόζει νὰ ἀπονέμηται εἰς αὐτοὺς δημοσίως ὁ προσήκων ἔπαινος. » Ἡ εὐγνωμοσύνη κινεῖ κἀμὲ σήμερον, ἵνα διὰ τοῦ λιτοῦ καὶ ἀτελοῦς τούτου Σχεδιάσματος συνεισενέγκω μὲν τὸ λιθάριόν μου εἰς τὸ ἐθνικὸν οἰκοδόμημα, εἰς οὗ τὴν ἀνέγερσιν συμβάλλεται τὸ καθ᾽ ἑαυτὸν καὶ ὁ ἡμέτερος Σύλλογος, ἅμα δὲ μνημονεύσω τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων ἀοιδίμων πατέρων καὶ διδασκάλων ἡμῶν, οἵτινες ἐν χρόνοις δυστυχέσι βιοῦντες, ἐν περιστάσεσι καὶ καιροῖς δεινοῖς ἐκαλλιέργησαν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ γράμματα, οὕτω δὲ διετήρησαν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν, τὰ τιμαλφέστερα ἡμῶν πράγματα. Περιηγηταὶ ἐπιπόλαιοι τὰς καθ᾽ ἡμᾶς χώρας περιηγούμενοι μετὰ τὴν τοῦ Γένους κάκωσιν πολλὰ καθ᾽ ἡμῶν ἀνὰ τὴν Δύσιν διὰ τῶν συγγραφῶν των κατεψεύσαντο· τῶν δὲ ἡμετέρων ἔνιοι ὡς χρησμοὺς τὰ τῶν ἀλλογενῶν ἐκλαμβάνοντες ἐθεώρουν μετ᾽ ἐκείνων τὸ Ἔθνος ὁμάδα βαρβάρων, παρ᾽ ᾧ οὐ μόνον τὰ φῶτα εἶχον ἐκλείψει τέλεον, ἀλλὰ καὶ οὐδενὸς εἴδους Σχολεῖα ὑφίσταντο, ὃ δὴ χείριστον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ζῆλος τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι᾽ ὃν τὸ

(1) Φίλιππος Ἰωάννου ἐν τῷ εἰς Γρηγόριον Κωνσταντᾶν Ἀκαδημαϊκῷ Λόγῳ.

φιλομαθὲς ἡμῶν Ἔθνος διακρίνεται, ἐσβέσθη ὅλως παρ' αὐτῷ [1]. Ταῦτα βαρέως πρὸ πολλοῦ φέρων, μηδενὸς δὲ τὴν δόξαν ζηλῶν, ἀπεξέδυν εἰς τὸ πολύμοχθον, ὡς ἀληθῶς, τοῦτο ἔργον θαῤῥαλεώτερον ἢ κατὰ δύναμιν, χρέος χρεῶν πρώτιστον παντὸς ὁμογενοῦς τὴν ἐθνικὴν τιμὴν περὶ πολλοῦ ποιουμένου ἡγούμενος τὸ διατηρῆσαι ἀδιάσπαστον καὶ συνεχῆ τὴν ἄλυσιν τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως, ἀποῤῥαπίσαι δὲ γενναίως τὰς συκοφαντίας ταύτας, καὶ ἀποδεῖξαι, ὅτι καὶ ἐν καιροῖς ζοφεροῖς τὸ ἔθνος *ἐκαλλιέργησε κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ γράμματα*, παρήγαγεν

---

(1) Rauwolfii, Itinerarium in Orientales provincias p. 411. M. Crusii Turcograecia p. 495. Πρβλ. Raffenel Ἱστορία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, σελ. 156 (τῆς Ἑλλην. μεταφρ. ἐν Ἀθήναις 1861). «Ἤδη (1730) οἱ Φαναριῶται περικυκλούμενοι ὑπὸ ξένων φιλολόγων καὶ σοφῶν, ἐνήργησαν ἠθικὴν μεταβολὴν μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐπιθυμία τῆς παιδείας κατέλαβε τὰς ἐπαρχίας, ἡ δὲ συνοδία τῶν τεχνῶν προηγήθη τῶν παρατάξεων τῆς ἐλευθερίας. Τότε ἱερεῖς τινες Ῥῶσσοι φέροντες εἰς τὰ Μοναστήρια τοῦ Ἄθωνος τὰ φῶτα τῆς Εὐρώπης (!) ἔδωκαν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κλῆρον τὰς πρώτας γνώσεις ἀνατροφῆς, ἥτις ἔμελλε νὰ τελειοποιηθῇ βραδύτερον» . . . Ὀρθότερον κρίνουσιν οἱ ὁμόδοξοι Ῥῶσσοι. Ὅρα τὴν ἐπίτομον, ἀλλ' ἱκανῶς ἀξίαν λόγου διατριβὴν «Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὴν ἅλωσιν αὐτῆς ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'» ἐν τῷ Περιοδικῷ τῆς πνευματικῆς Ἀκαδημίας τῆς Πετρουπόλεως «Χριστιανικῷ Ἀναγνώσματι» ἐν Φυλλ. Ἰουλίου, Αὐγούστου, Ὀκτωβρίου τοῦ 1861, γνωστήν μοι γενομένην ἐκ μεταφράσεως τοῦ ῥωσιστοῦ φίλου καὶ συναδέλφου Ἰωάννου τοῦ Παραπαντοπούλου. Δαβὶδ δὲ ὁ Χυτραῖος περιηγητὴς κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἑκατονταετηρίδα ὑπερμεσοῦσαν, ηὐφράνθη εὑρὼν ἐν τοῖς ἡμετέροις τόποις ἄνδρας λογίους καὶ εὐσεβεῖς. «Ηὐφράνθης, εἶπεν αὐτῷ ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β', ὅτι καὶ ἔτι σώζονται ἄνδρες τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ ἐννοοῦντες καὶ γινώσκοντες ἐν τόποις τοιούτοις καὶ δόξαν ἔχοντες εὐσεβῆ. Ἴσθι δὲ περὶ τούτου, ὅτι εἰ καὶ δουλείᾳ τὸ γένος ἡμῶν ὑπέπεσεν, ἀλλ' ἀσεβείας ἀνένευσε καὶ μένει κηρύττον τὴν εὐσέβειαν.» παρὰ Σοφ. Κ. Οἰκονόμῳ περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου ἐν Ἀθήναις 1843 σελ. 5. Περὶ δὲ τῆς ὑπὸ ξένων εὐσυνειδήτων κατὰ ξένων ἀκρίτων ὑπερασπίσεως τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις μάλιστα, ὅρα «Φιλοπαιδεία τῶν νῦν Γραικῶν, μεταγλωτισθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς κοινὴν διάλεκτον παρὰ Κωνσταντίνου Θεοδωρίδου Λέλλη Πελοποννησίου, ἐν τῷ τῆς Κερκύρας Τυπογραφείῳ 1809.» Ἔτι Εὐθυμίου Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ περὶ τῶν καθιδρυτῶν καὶ πρώτων αὐτῆς διδασκάλων, ἐν Ἀθήναις 1847. σελ. 6'.

οὐκ ὀλίγους ἄνδρας μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπιφανεῖς, τινὰς τούτων ἁμιλλωμένους πρὸς τοὺς ἐν Εὐρώπῃ, πολλὰς δὲ καὶ ἀξιολόγους αὐτῇ ὑπηρεσίας προσενεγκόντας. Πειράσομαι οὖν, ἵνα δείξω διὰ τοῦ παρόντος ὁποία τις ἦν ἡ κατάστασις τῶν γραμμάτων ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει·

α') Ἐν Κωνσταντινουπόλει θεωρουμένῃ ὡς κέντρῳ ἅμα καὶ ἀφετηρίᾳ·

β') Ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νῦν ἐλευθέρας Ἑλλάδος, τότε ὑποτελοῦς οὔσης·

γ') Ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς καὶ Ἀφρικανικαῖς ἐπαρχίαις αὐτοῦ·

δ') Ἐν Ἑνετίᾳ καὶ ταῖς ἀνὰ τὴν Δύσιν Ἑλληνικαῖς Κοινότησιν, ἐν Ῥώμῃ, Παταβίῳ καὶ ταῖς Ἑνετικαῖς κτήσεσιν, οἷον, ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις, Κρήτῃ, Κύπρῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς Πάτμῳ, Σίφνῳ, Ῥόδῳ, Λέσβῳ καὶ ἑτέραις·

ε') Ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ταῖς παρὰ τὸν Ἴστρον Ἡγεμονίαις, καὶ ὅπῃ ἄλλοθι ἐβίουν οἱ Ἕλληνες·

ς') Τίνες, οἱ γνωστότεροι, ἐν Εὐρώπῃ διδάξαντες τῶν Ἑλλήνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΤΑ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

1) Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν.

Ὁμολογεῖται, ὅτι ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος διεδόθησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὑφήλιον τὰ φῶτα, τῶν ἐπιστημῶν αἱ πλεῖσται, αἱ ὡραῖαι τέχναι καὶ ὁ πολιτισμός. Κατὰ δὲ τὸν Μεσαίωνα, ὅτε ἐν τῇ Δύσει μεγάλη ἐπεκέχυτο ἀχλὺς, ὁ Βυζαντινὸς καλούμενος Ἑλληνισμὸς ἤκμαζε καὶ τὰ γράμματά πως ἐκαλλιεργοῦντο· εἰ μὴ δὲ ἀνεφάνησαν ἄνδρες μεγαλοφυεῖς καὶ πρωτότυποι τήν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ὡς ἐν τῇ ἐκκρίτῳ ἀρχαιότητι, πλὴν ἀλλὰ καὶ Σχολαὶ λαμπρόταται ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἑτέραις τῆς Αὐτοκρατορίας πόλεσιν ἵδρυντο, καὶ Βιβλιοθῆκαι καὶ λόγιοι ἐκ διαφόρων τῆς Ἑλλάδος πόλεων εἰς

Βυζάντιον συνήρχοντο, ἀφ' ὅτου μάλιστα ὁ Χριστιανισμὸς οὐ μόνον ὡς θρησκεία τοῦ Κράτους ἐνεθρονίσθη, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰρήνευσε καὶ διηλλάγη [1]. διὸ καὶ γραμματικοὶ ἀναφέρονται Λεξικὰ συνταξάμενοι καὶ Παρεκβολὰς καὶ Σχόλια καὶ γραμματικὰ συντάγματα εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων διασάφησιν, ποιηταὶ δὲ καὶ ῥήτορες, Χριστιανοὶ μάλιστα, καὶ θεολόγοι καὶ ἱστορικοὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ γεωγράφοι καὶ μαθηματικοὶ καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν κατά γε τὸ τότε ἐγκρατεῖς, καὶ ἰατροὶ καὶ νομικοὶ δὲν ἔλειψαν μέχρις αὐτῆς τῆς ἁλώσεως, τὸ Βυζάντιον, τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ κόσμου, καταστήσαντες ἄδυτον τῆς ἀρχαίας σοφίας, ἄσυλον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀκρόπολιν [2]. Βασιλεῖς καὶ Βασίλισσαι ἡμιλλῶντο πρὸς Πατριάρχας καὶ Ἐπισκόπους, συγκλητικοὺς καὶ ἄλλους πεπαιδευμένους ἑλληνιστὶ συγγράφοντες παντοίας ὕλης καὶ μαθήσεως συγγράμματα. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ σοφωτάτου Πατριάρχου Φωτίου, τοῦ μεγάλου ἐκείνου καὶ ἱεροῦ ἀνδρὸς, ᾧ οἱ ὀπαδοὶ τῆς Ῥώμης φθόνῳ καὶ κακίᾳ προσῆπτον, ὅτι οὐδέποτε ἤκουσαν αὐτοῦ λαλοῦντος εὐχὴν, ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ὑποψιθυρίζοντος ῥήματα [3]; τίνι εἰς τὸν Ὅμηρον ἐγκύψαντι εἶναι ἄγνωστον τοῦ Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὸ ὄνομα, οὗ αἱ εἰς τὸν Ὅμηρον μακραὶ Παρεκβολαὶ εἶναι ἡ πυξὶς τοῖς διαπλέουσι τὸν ἀθάνατον πατέρα τῆς Ποιήσεως; Οὐδ' εἶναι ὅλως ἄγνωστα τῶν φιλογραμμάτων καὶ φιλοπόνων Αὐτοκρατόρων τὰ ὀνόματα, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, τῆς βασιλόπαιδος Ἄννης Κομνηνῆς καὶ τοσούτων ἑτέρων. Ἀλλά,

Καιροὶ ἐπῆλθον ἕτεροι, αἱ δὲ Πιερίδες ἐντεῦθεν εἰς τὴν Δύσιν ἀπεδήμησαν (Μ. Χ. 1453). Γοργῷ τῷ βήματι προβαίνουσιν ἤδη ἐν Εὐρώπῃ τὰ φῶτα καὶ ὁ πολιτισμὸς, ἐν δὲ τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ ἐκπί-

---

(1) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφέων σελ. ρλά.—ρλέ. ρνς'. καὶ ἀλλαχοῦ.

(2) Ἱστορία Ἑλλ. καὶ Λατ. Φιλολογίας Τρεγδέρου μεταφρ. ὑπὸ Σχινᾶ καὶ Τρικκέως, σελ. 129—. Κ. Φρεαρίτου Λόγος περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης σελ. 20—.

(3) Περὶ τῆς συκοφαντίας ταύτης ὅρα ἐν Φωτίου Ἀμφιλοχίοις Προλεγόμενα, σελ. λέ, ἔνθα καὶ αὕτη σὺν ἄλλαις ἀποῤῥαπίζεται ἡ δυσφημία.

πτουσι μαραινόμενα, καὶ εἰ μὲν μὴ ὅλως ἐκλείπουσιν, ἀλλὰ γοῦν περιορίζονται ἱκανῶς καὶ ἐλαττοῦνται [1]. Ἐκ τῶν λογίων τοῦ Ἔθνους οἱ μὲν τὰς περιστάσεις φεύγοντες κατέφευγον εἰς μέρη ἀπόκεντρα τὸ λοιπὸν τοῦ βίου μονάσοντες, οἱ δὲ εἰς Ἰταλίαν, ἧς αἱ πύλαι τῶν πόλεων φιλοξένως ἠνοίγοντο τοῖς ἀθλίοις τούτοις φυγάσι τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαίας σοφίας κομίζουσιν. Ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας, ἐν τῇ πόλει τῆς Φλωρεντίας, ἣν οἱ περικλεεῖς Μέδικοι ἀνέδειξαν νέας Ἀθήνας τῆς Δύσεως, εὗρον παραμυθίαν οἱ φυγάδες λόγιοι, ἐν αὐτῇ ἑώρτασαν πανηγυρικῶς τὴν γενέθλιον τοῦ θείου Πλάτωνος ἐν τῷ θαλερῷ παραδείσῳ **Coreggi** εἰς ἀνάμνησιν τῶν συσκίων τῆς Ἀκαδημίας κήπων... Ἐν Ἰταλίᾳ δὲ, (ὅπου ἄλλοτε πρόδρομοι αὐτῶν κατὰ τὴν Η΄ Ἑκατονταετηρίδα (750) οἱ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς διὰ τὸ εἰκονόφιλον φεύγοντες λόγιοι μοναχοὶ, εὑρόντες τὸν μὲν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα, τὰς δὲ πόλεις ἐστερημένας βιβλίων, διέδωκαν εἰς Ῥώμην, Νεάπολιν, Καλαβρίαν καὶ Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, μετεγλώτισσαν πολ-

---

(1) Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Ἕλλην Κρής, ἐκ Γενεύης, ἔνθα δημοσίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν ἐδίδασκε, πρὸς Μαρτῖνον γράφων τὸν Κρούσιον ἐν Τυβίγγῃ τῆς Ἑλλάδος καὶ Λατινίδος φωνῆς διδάσκαλον, ἔλεγε (1560). « Ἐδάκρυσα δὲ τοσαύτην ἀκαταστασίαν καὶ τύχης μεταβολὴν γεγονέναι . . . παιδείαν δὲ καὶ λόγους, ἀλλαχοῦ τῆς γῆς, ἐν ἔθνεσιν ἀλλοδαποῖς (Βρεττανοῖς ἐσχάτοις, Κέλταις καὶ Γερμανοῖς) ἀσκεῖσθαι καὶ διάσημον εἶναι· ταύτην ἐδάκρυσα τὴν τύχην ἀναγνοὺς τὴν σὴν ἐπιστολὴν καὶ διεξελθὼν τὰ καθ'ἕκαστον αὐτῆς μετ' ἐκπλήξεως. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν πάντων διαδοχὴ καὶ οὐδέν ἐστι τῶν ὄντων, ὅπερ ποτὲ εἰς πεῖραν μεταβολῆς οὐκ ἔρχεται, οἰστέον γενναίως τὸ πεπρωμένον καὶ στερκτέον, ὅτι ἐν ἀλλοφύλοις ἔθνεσι καὶ ποῤῥωτάτω τῆς γῆς οἰκοῦσιν, ὑπὸ πλείστων καὶ τοιούτων, οἷος καὶ σὺ ἀνδρῶν, τὸ τῆς Ἑλλάδος ὄνομα δίκην μητρὸς γνησίας τιμᾶται καὶ στέργεται καὶ φαίνεται τριπόθητον εἶναι.» Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 376. Θεοδόσιος δὲ ὁ Ζυγομαλᾶς πρὸς τὸν αὐτὸν γράφων Κρούσιον ἔλεγεν « Ὁρῶ δὲ νῦν μετοικήσαντα πάντα τὰ ἀγαθὰ ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν τόπων καὶ οἰκήσαντα ἐν ὑμῖν· ἥ τε σοφία καὶ αἱ τῶν μαθημάτων ἐπιστῆμαι, αἱ τέχναι αἱ ἄρισται, ἡ εὐγένεια, ὁ πλοῦτος, ἡ παίδευσις καὶ ὁ λοιπὸς τῶν χαρίτων χορός. Ἑλληνικῶν δὲ χαρίτων τὸ κλέος βαρὺς ὤλεσεν αἰών. » Turcograec. σελ. 94. Ταῦτά που ἐπέστελλε Γαβριὴλ τῷ Σεβήρῳ Φιλαδελφείας (ἐν Ἑνετίᾳ) καὶ Φραγκίσκος ὁ Κόκκος ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάσκων (1600). Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου, ἐν Ἀθήναις ͵αωξγ' σελ. 22. 31.

λὰ τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἔξω σοφίας, καθίδρυσαν Ἀκαδημίαν ἐν Βενεβενδῷ, ὅπου τριάκοντα φιλόσοφοι συνήκμασαν)[1], ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ πολλῆς καρποφορίας οἱ νέοι τῆς ΙΕ΄ ἑκατονταετηρίδος πρόσφυγες, διδάξαντες τὴν Ἑλληνικὴν μικρὸν πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ὀλίγον μετ᾽ αὐτὴν, ἐπανέφερον τὴν γνῶσιν αὐτῆς σχεδὸν λησμονηθείσης, διὰ δὲ τῆς ἀπὸ φωνῆς διδασκαλίας καὶ τῶν λατινικῶν μεταφράσεων τοὺς ἑλληνικοὺς θησαυροὺς ἀνοίξαντες, μείζονα ζῆλον πρὸς τὴν μάθησιν ἀνεκίνησαν καὶ νέαν εἰς τὰ πνεύματα ἔδωκαν ἔλασιν[2].

Ἀλλ᾽ οὗτοι φεύγοντες μετὰ τῶν ἱερῶν ἐκείνων λειψάνων τῆς ἀρχαίας σοφίας ἀπέλιπον τὸ πῦρ ἐν τῇ ἑστίᾳ αὐτοῦ οὐχὶ ὅλως ἐσβεσμένον, ἀλλ᾽ ὑποκαῖον βαθμηδὸν, ἕως ἀναζωπυρηθὲν τῇ συνεργείᾳ διαφόρων περιστάσεων ἀνήφθη καὶ αὖθις, οσημέραι δὲ τῇ θείᾳ χάριτι λαμπροτέρας προχέει τὰς ἀκτῖνας καὶ τὴν θερμότητα· τὸ δὲ ζώπυρον ἐτηρήθη, πλὴν τῶν ἐνετοκρατουμένων μερῶν τοῦ Ἔθνους ἡμῶν, ἐν τῇ ἑστίᾳ αὐτῇ ἐν τοῖς κόλποις τῆς Ἁγίας Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλης Ἐκκλησίας, πρὸς ἣν εἰ μὲν ὡς Χριστιανοὶ ὀφείλομεν σεβασμὸν, ὡς Ἔθνος ὅμως καὶ εὐγνωμοσύνην ἀπαράγραπτον· διότι γενομένη ἐκ τῶν περιστάσεων κέντρον θρησκευτικὸν ἅμα καὶ πολιτικὸν, περιβαλοῦσα διὰ τῆς ἀγάπης καὶ προνοίας Αὐτῆς, οἷά περ σωστικὴ κυβωτὸς, διεβίβασεν ἡμᾶς σώους διὰ τοῦ τοσούτων αἰώνων διαστήματος[3], τῷ μὲν γάλακτι τῆς εὐσεβείας ἐκτρέφουσα, τῇ δὲ ἐλπίδι παραμυθουμένη. Κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ὀδυνηρὰν τῆς ἱστορίας ἡμῶν περίοδον οἱ λειτουργοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἦσαν οδηγοὶ καὶ ποιμένες τοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγραμμάτου ποιμνίου, αἱ δὲ ἱεραὶ Μοναὶ καὶ τὰ θυσιαστήρια τῆς χάριτος ἐγένοντο τὰ καταγώγια τῆς ἀρετῆς, τῆς ἱκανότητος ἐνίοτε, φυτώρια τῶν γραμμάτων, καὶ οἱ κευθμῶνες πολλῶν θησαυρῶν τῶν ἀρχαίων προγόνων ἡμῶν[4]. Ἡ δὲ Ἐκκλησία διατηρήσασα ἐν

---

(1) Σ. Ζαμπελίου Βυζαντιν. Μελέται σελ. 310—315.

(2) Ἑλληνομνήμ. Δ΄, 248. Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρξά—ρξγ΄.

(3) Ὅρα Πατριαρχικὴν Ἱστορίαν Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ Turcograec.

(4) «Τὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος (λέγει ὁ σοφὸς καὶ πατρώζων Σοφοκλῆς Κ. ὁ Οἰκονόμος ἐν Βίῳ Γρηγορίου Μητροπολίτου Εἰρηνουπόλεως καὶ Βατοπαιδίου, ἐν Ἀθήναις αωξ΄ σελ. 14 σημ. ά.) κατὰ θείαν πάντως μοῖραν κα-

ταῖς Ἀκολουθίαις, τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς γραφείοις καὶ ταῖς Σχολαῖς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων, προχέουσα ὅσον ἐνῆν Αὐτῇ καθαρὰ καὶ διαυγῆ τὰ νάματα τῆς σοφίας, σκοποῦσα τὴν ἐμφύτευσιν σωτηρίων καὶ βιωφελῶν γνώσεων καὶ ἀποσκοράκισιν τῶν ἐκ τῆς ἀμαθείας κακῶν, περιέθαλψε τὰ γράμματα, ἀνεῤῥίπισεν, εἰς σύστασιν Σχολείων συνέδραμε λόγῳ καὶ ἔργῳ [1], ἰδίαν δὲ Πατριαρχικὴν (Μεγάλην τοῦ Γένους) Σχολὴν συνέστησε καὶ διετήρησεν, εἰς δὲ τὴν εὕρεσιν τῶν ἀξίων διδασκάλων τῶν τότε διαπρεπόντων ἐνήδρευε, καὶ τούτους προΐστη πάντοτε [2].

τεσπαρμένα Μοναστήρια, ὡς δένδρα μεγάλα καὶ ὑψίκομα, καὶ πάντοτε οὐ μικρὰν τοῖς Ὀρθοδόξοις Ἕλλησι παρέσχον τὴν ὠφέλειαν, πολλῷ δὲ μᾶλλον κατὰ τὸν δεινὸν . . . . . χειμῶνα· διότι οὐ μόνον ὑπῆρχον ἡ τῶν δυστυχῶν καταφυγὴ καὶ . . . τὸ ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίου παιδείας τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἱερᾶς, διετήρουν βαρυτίμους θησαυροὺς καὶ Σχολεῖα ἐν τοῖς πλείστοις οὐ διέλιπον. . .» Περὶ δὲ τῆς κατὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Σουμελᾶ λέγει Περικλῆς ὁ Τριανταφυλλίδης (Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ φυλὴ ἢ τὰ Ποντικὰ σελ. 60.) «Ἀπένειμεν ἡ Μονὴ αὕτη καὶ τῷ ἔθνει μεγίστην ὑπηρεσίαν· διότι εἰς τὰς τρεῖς περὶ τὴν χώραν ταύτην Μονὰς (Περιστερεῶνος, Βαζελῶνος καὶ Σουμελᾶς) καὶ μάλιστα εἰς ταύτην ὀφείλεται ἡ διατήρησις ἀκμαίου περὶ ἡμᾶς Ἑλληνισμοῦ· διότι εἰς μὲν τὴν περιφέρειαν Σουμελᾶς ὁ Χριστιανισμὸς διετηρήθη ὅλως ἄμικτος, ἡ δὲ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ σώζουσα ἀρχαίας Ἑλληνικὰς λέξεις ἀξίας νὰ ἀποθησαυρισθῶσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ λεξικά.» Ὁ δὲ Εὐθύμιος Καστόρχης (ἔνθα ἀνωτ. περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. γ′) λέγει: «Τὸ μόνον δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὰ Μοναστήρια, καὶ πάλιν ὄχι πάντα ταῦτα, ἦσαν καὶ σχολεῖα τῶν γραμμάτων καὶ καταφύγιον τῶν τότε λογίων.» πρβλ. Ricaut. . . . Chap. XI. p. 54. Wheler II. I. I. p. 363. III. 552. καὶ τὴν ἔνθ. ἀνωτ. ῥωσσικὴν Διατριβήν.

(1) Εὐθ. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσ. Σχολῆς σελ. γ′.

(2) Ἰωάσαφ ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως, εἶτα δὲ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, προσεκάλεσεν (1540) εἰς Ἀδριανούπολιν (Turcograec. σελ. 94. πρβλ. 336) εἶτα δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ Ναυπλίου Ἰωάννην τὸν Ζυγομαλᾶν τῶν γραμμάτων ἕνεκα. (Turcograec. σελ. 94. καὶ 246. «Ab Joanne Zygomala complures Patriarchatus officiales linguam mediocriter doctos esse. Etiam a doctioribus Graeciae discipulos, ad illam ali propter eam discendam Italiae quoque Academias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adiri»). Ῥαφαὴλ δὲ ὁ Πατριάρχης, ὁ ἀπὸ Μηθύμνης, βιαίως, ὡς εἰπεῖν, μετεκαλέσατο (1603) εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐκ Νάξου Φραγκίσκον τὸν Κόκκον ἐν Ῥώμῃ

2) Τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ὅτε ὁ πορθητὴς Μωάμεθ ὁ Β′ μικρὸν μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453) διέταξε τοὺς περιτρόμους ἔτι Χριστιανοὺς νὰ ἐκλέξωσιν ἑαυτοῖς Πατριάρχην κατὰ τὰ εἰθισμένα μηδὲν παραλάσσοντες, ἀπέβλεψαν πάντες πρὸς τὸν περὶ τὰ θεῖα σοφὸν, παντοίας λόγων ἰδέας ἐγκρατῆ καὶ ἐνάρετον ἄνδρα *Γεννάδιον τὸν Σχολάριον*, Μάρκου πρὸς τούτοις τοῦ Ἐφέσου λίαν ἀγαπητὸν καὶ φίλον υἱόν [1]. Ὃν καλέσας παρ᾽ ἑαυτῷ ὁ Σουλτάνος, δοὺς δὲ ῥάβδον ποιμαντικὴν, ἀργυρᾶν καὶ περιφανῆ, ἵππον ἐστρωμένον καὶ χρήματα, εἶπε « Πατριάρχευε ἐπ᾽ εὐτυχίᾳ καὶ

σπουδάσαντα. « Ἀλλὰ γὰρ (ἐπέστελλεν ὁ αὐτὸς Γαβριὴλ τῷ Σεβήρῳ Φιλαδελφείας) ὁ θειότατος Πατριάρχης, οὐκ οἶδ᾽ ὅτων κατατυχὼν, οἳ λίαν ἄρα ἦσαν δεινοὶ φήμην ἆραί τε καὶ ἐξᾶραι πολὺ τῆς ἀληθείας ἀνώτερον, οὕτως ἑαυτὸν παρέσχεν ἁλώσιμον τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς καθ᾽ ἡμῶν, ὥστε οὐδένα πέτρον, φησὶν, ἀφῆκεν ἀκίνητον, ἐφ᾽ ᾧ με ὥσπερ τινὰ ῥοῦν ἀλλαχῇ τετραμμένον μετοχετεύσαιτο εἰς τὸ Βυζάντιον· ἀλλὰ σκόπει τίσι καὶ οἵαις κεχρημένος ταῖς μηχαναῖς ἡμᾶς μεταπέμπεται· γράμμαθ᾽ ὑπαγορεύει οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ δίς· καὶ τὰ μὲν τυγχάνει δεόμενος, τὰ δὲ καὶ προσαπειλεῖ, ὡς τὰς ἀποφράδας ἐπαφήσων ἀρὰς, αἳ τοῖς ἀπειθοῦσιν ἀπόκεινται, ἂν καὶ στόμα μόνον ἀντάραιμεν. Ὑπὸ γοῦν ταύτης ἐγὼ τῆς γραφίδος ἁλοὺς ἐκτοπώτερον (οὐδὲ γὰρ ἀῤῥενωπῶς ἔχω πρὸς τὰ τοιαῦτα) ἐμαυτὸν φέρων τῇ πόλει παρέδωκα.» Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου. σελ. 21—22 καὶ τὰς Σημ. πρβλ. ἔτι σελ. 31. Ὡσαύτως Κύριλλος ὁ Λούκαρις (1626) Θεόφιλον τὸν Κορυδαλέα ἐκ Ζακύνθου, ἔνθα ἐσχολάρχει (ὅρα Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐπιστολιμαίαν Διατριβὴν περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς, καταχωρισθεῖσαν ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἔτους Β′ Φυλλ. Ι′—ΙΒ′ σελ 292— μετὰ τῶν παρατηρήσεων Σ. Ἀριστάρχου). Μετὰ μίαν δὲ ἑκατονταετηρίδα (1753) ὡσαύτως ἡ Ἐκκλησία προέστησε τῆς ἐν Ἄθῳ ἀρτισυστάτου Ἀκαδημίας Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν (Κούμα Ἱςορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξεων ΙΒ′, 561).

(1). Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο′. Τόμ. Δ′, 793. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου φαίνεται μὴ γενομένη εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ᾽ ἱκανῶς μετ᾽ αὐτὴν, μετὰ τὴν καὶ ἑτέρων χωρῶν καὶ πόλεων κατάκτησιν· ὅρα Χρονογράφον Δωροθέου Μονεμβασίας, σελ. 419. (ἔκδ. Βενετίας 1767).

έχε τὴν φιλίαν ἡμῶν ἐν οἷς θέλεις, ἔχων πάντοτε τὰ σὰ προνόμια, ὡς καὶ οἱ πρὸ σοῦ Πατριάρχαι εἶχον [1]. » Ὁ Γεννάδιος πολλῶν διὰ Βερατίου [2] ἀξιωθεὶς τιμῶν, καὶ πολιτικὴν περιβληθεὶς ἐξουσίαν ἐφ᾽ ὅλων τῶν κατὰ τὸ Κράτος Χριστιανῶν, πρὸς τακτοποίησιν τοῦ ἔθνους κατά τε τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἔθιμά του προσεκάλεσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τοὺς φυγάδας καὶ λογίους τοῦ ἔθνους τοὺς περιλειπομένους [3], μετεκαλέσατο ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ ἀλλαχόθεν τὰς ἐξορίστους εὐγενεῖς οἰκογενείας τῶν Ἑλλήνων, συνεκέντρωσε περὶ ἑαυτὸν, *περὶ τὸ Πατριαρχεῖον*, ὅ,τι ἔξοχον καὶ ἐπίσημον λείψανον τοῦ Ἔθνους. Τὸ Πατριαρχεῖον ἦν ἡ μόνη πηγὴ, ἀφ᾽ ἧς ἀνεφέροντο δεήσεις περὶ τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ἐξουσίαν καὶ τἀνάπαλιν· διὰ δὲ τὴν διάταξιν τῶν παρεμπιπτουσῶν ὑποθέσεων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ κοσμικῶν, ἐδεῖτο βοηθῶν καὶ λειτουργῶν λογίων καὶ ἐμπείρων ὅσον ἔνεστιν [4]. Ἡ ἀνάγκη αὕτη προὐκάλεσε τὴν συγκρότησιν *συστήματος* λαϊκῶν ἐκ τοῦ λογιωτέρου μέρους τοῦ ἔθνους, καλουμένων Κληρικῶν καὶ Ἀξιωματικῶν (Ὀφφικιαλίων) τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, οἵτινες ἐφρόντιζον περὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων. Ἔξαρχος δὲ τούτων ἦν ὁ Μέγας Λογοθέτης, μετ᾽ αὐτὸν δὲ εἵποντο ἕτεροι διαφόρους ἐπικλήσεις ἔχοντες, λείψανα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας [5]. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Πατριαρχείου μετάθεσιν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Σοφίας πρῶτον μὲν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων (Σουλτὰν Μεχμὲτ τζαμισὶ)

---

(1) Πατριαρχικ. Ἱστορ. Κωνσταντινουπόλεως ἐν Turcograec. σελ. 108. Μελετίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. Γ'. 370.

(2) Turcograec. σελ. 108. Φραντζῆ ἐν τέλει τοῦ Γ' Κεφαλ. Hammer's Geschichte des Osmanischen Reiches, Band I, Buch XIII, 427 (ἔκδ. Pesth, 1834).

(3) Τοιοῦτος ἦν καὶ Ἀντώνιος ὁ Καντακουζηνὸς κληρονόμος τῆς λαμπρᾶς βιβλιοθήκης τοῦ πατρός του, ἣν εἶδεν ὁ Γερλάχιος, δημοπρατηθείσης μετὰ τὸν τοῦ Ἀντωνίου θάνατον. Turcograec. σελ. 203. 509. Fabric. VII, 793. VIII, 79.

(4) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρ. πράξ. ΙΒ' 532.

(5) Κωδινοῦ Κουροπαλάτου Περὶ τῶν Ὀφφικιαλίων τοῦ Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τῶν Ὀφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (ἔκδ. Βόννης). Χρυσάνθου Νοταρᾶ Συνταγμάτιον περὶ τῶν Ὀφφικίων τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν Τεργοβίστῳ 1715.

ἐπὶ χρόνον βραχύτατον[1], εἶτα δ' ἐκεῖθεν εἰς Παμμακάριστον (Φετιὲ τζαμισὶ), ἔνθα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρις Ἱερεμίου τοῦ Β' διέμεινεν (1453—1586)[2], ἐκεῖθεν δ' εἰς Ξυλόπορταν (Ναὸν τοῦ Ἁγίου Δη-

---

(1) Hammer's Geschichte des Osm. Reiches I, XIII, 427. [Turcograec. ἔνθ. ἀνωτ.

(2) Ὅρα Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 429. Ἀλλὰ τὰ παρὰ Μελετίῳ διορθοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου πρῴην Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν ἀνεκδότῳ περὶ τούτου διατριβῇ (σελ. 1—2) ὧδε: « Περὶ δὲ τῆς Παμμακαρίστου λέγομεν, ὅτι αὕτη ἀφῃρέθη οὐχὶ κατὰ τὸ 1591 ἔτος, ὡς ἐν τῇ Κωνσταντινιάδι κατὰ λάθος ἐξιστοροῦμεν, ἀλλὰ ἀκριβεστέρᾳ ἐρεύνῃ καὶ βεβαίᾳ τῇ πληροφορίᾳ κατὰ τὸ 1586 ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας ὁ Β' ἀπὸ τῆς ἐν Ῥόδῳ ἐξορίας μετακληθεὶς ἐπὶ τῷ ἀναλαβεῖν τὸν θρόνον τὸ τρίτον περιεμένετο. Ὅστις ἐπανελθὼν καὶ ἰδὼν τὴν τοῦ φαιδρῶς καλλωπισθέντος παρ' αὐτοῦ ναοῦ τῆς Παμμακαρίστου ἁρπαγὴν (χρὴ δὲ γινώσκειν· ὁ μέχρι τούτου ὁρώμενος Πατριαρχικὸς θρόνος [ἐῶμεν τὰς σφαλερὰς περὶ αὐτοῦ προλήψεις] ἐπὶ τῆς πρώτης τούτου Πατριαρχείας τῷ 1574 ἔτει τοῦ φιλοκάλου αὐτοῦ Πατριάρχου ἐστὶν ἔργον·) ἔκλαυσεν, ἐθρήνησε, καὶ τὴν λύπην μὴ ἐνεγκών, ζητήσας ἔλαβε τὴν ἄδειαν ἐπὶ περιοδείᾳ καὶ συλλογῇ βοηθείας πρὸς ἀνοικοδομὴν Πατριαρχείου ἐκ νέου· ἀπῆρεν οὖν τῆς πόλεως τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ Σεπτέμβριον, καὶ ἀφίκετο εἰς τὰς κατὰ τὴν Δακίαν δύο Ἡγεμονίας, δεξιωθεὶς παρὰ τῶν ἐκεῖ Πριγκήπων φιλοφρονέστατα· ἐκεῖθεν δὲ ἀπῆλθεν εἰς Πολωνίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖσε ἔτι Ὀρθοδόξων πρὸ τῆς βιαίας αὐτῶν ἑνότητος (Οὐνίας) μετὰ τῆς Ῥώμης, ἐκ δὲ ταύτης μετέβη τέως εἰς Μόσχβαν λήγοντος τοῦ 1587 ἔτους, ὅπου περιπαθῶς (κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς τοῦ τόπου ἐκείνου) καὶ δεινοπαθῶς τὴν τοῦ Πατριαρχικοῦ ναοῦ ἀφαίρεσιν ἐκτραγῳδήσας παρὰ τοῦ αὐταρχοῦντος τότε Θεοδώρου Ἰωάννου ἠξίωται ἐπὶ τῷ συμβάντι δυστυχήματι καὶ παραμυθίας καὶ βασιλικῆς ὑποσχέσεως πρὸς συνδρομὴν ἐπικουρίας. Κατὰ δὲ θερμὴν παράκλησιν τὸν τῆς Μόσχβας Μητροπολίτην Ἰὼβ προβιβάσας πάσης Ῥωσσίας Πατριάρχην, καὶ δεξάμενος τὰ τῆς ἐπικουρίας, ἐξῆλθε τῆς Μόσχβας τῷ 1588 ἔτει. Διελθὼν δὲ τὴν μικρὰν Ῥωσσίαν καὶ ἐπισκεψάμενος τὴν πρωτεύουσαν ταύτης πόλιν τὸ Κίαιβον, ὑποταγοῦς ἔτι ὄντος τοῦ ταύτης Μητροπολίτου τῷ Οἰκουμενικῷ θρόνῳ, ἐπανῆλθεν εἰς Πολωνίαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν χαλεπαῖς μηχαναῖς καὶ ἐπηρείαις ἁπάσαις διαταραττομένων καὶ βιαζομένων ἐκεῖσε Ὀρθοδόξων παρὰ τῶν παπιστῶν εἰς τὴν ἀποστατικὴν τῆς εὐσεβείας Οὔνιαν, ἐκεῖθεν δὲ ἐπανέκαμψεν εἰς Δακίαν, ἔνθα ἐφ' ἱκανὸν διέτριψε καὶ λαβὼν καὶ τὴν παρὰ τῶν Ἡγεμόνων ἐπικουρίαν ἐπανελήλυθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1593 ἔτει κατὰ Μάρτιον. Ἡ δὲ περὶ ἐπικυρώσεως τῆς κατ' Ἄρκτον πέμπτης μετὰ

μητρίου), ὁπόθεν ἡ εἰς Φανάριον (Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου) ἐγένετο μετάθεσις (1603)[1], οἱ Κληρικοὶ οὗτοι ἐκλήθησαν *Φαναριῶται*, ἁπανταχόθεν τοῦ Κράτους ἀθροιζόμενοι τοῦ κληρικοῦ ἀξιώματος ἕ-

---

τὸν Ἱεροσολύμων Πατριαρχείας παρὰ τῶν τεσσάρων Πατριαρχῶν Σύνοδος πῶς αὕτη συνεκροτήθη ἐν τῇ μὴ οὔσῃ Παμμακαρίστῳ; ὡς καὶ ὁ ἀοίδιμος Μελέτιος καὶ ἄλλοι τινὲς τῷ αὐτῷ σφάλματι ὑπέπεσον· ὅστις ἐν μὲν τῷ ἔτει 1586 ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ λέγει: «Τοῦ Ἱερεμίου ἐξορίστου ὄντος εἰς Ῥόδον καὶ ὁρισμοῦ δοθέντος ἐλθεῖν καὶ ἐπιβῆναι τοῦ θρόνου, βασιλεύοντος Μουρὰτ τοῦ Γ', ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι τὴν Παμμακάριστον.» Τὴν δὲ περὶ ἐπικυρώσεως τῆς κατ' Ἄρκτον Πατριαρχείας συστᾶσαν Σύνοδον οὐκ οἴδαμεν ὅπως παρολισθήσας ὁ μακάριος ἀνὴρ καὶ εἰς μεταχρονισμὸν ὑποπεσὼν, τάττει συγκροτηθῆναι ἐν τῇ Παμμακαρίστῳ κατὰ τὸ 1593 ἔτος ἐν τῇ πρὸ ἑπτὰ χρόνων ἀφαιρεθείσῃ Παμμακαρίστῳ. Ὁ οὖν Ἱερεμίας ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆς μακρᾶς αὐτοῦ περιηγήσεως, εὗρε Πατριαρχεῖον τὸν κατὰ τὴν Ξυλόπορταν μετὰ τρούλλου καὶ μωσείου κεκαλλωπισμένον, διασωζόμενον ἔτι μέχρις ἐκείνου ἀρχαῖον ναὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Καναβοῦ ἢ Καναβῶν ἐπωνυμουμένου (ἐπισήμου οἰκογενείας ποτὲ Βυζαντινῆς τῆς τὸν ναὸν οἰκοδομησάσης), διέμεινε δ' ἐκεῖσε ἡ Πατριαρχικὴ ἕδρα μέχρι τοῦ 1603 ἔτους, ὅτε ὁ Πατριάρχης Ῥαφαὴλ μετήγαγεν αὐτὴν εἰς τὸν κατὰ τὸ Διπλοφανάριον κείμενον σμικρότατον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ κελλία περὶ αὐτὸν πρὸς κατοικίαν Πατριάρχου καὶ τῶν ἐνδημούντων Ἀρχιερέων ᾠκοδόμησε χρήμασιν, οἷς ὁ Ἱερεμίας συνέλεξε καὶ ἐκόμισε. Πρὸς δὲ μνήμην ἄληστον ἀναμφιβόλως τοῦ ἀφαιρεθέντος ναοῦ τῆς ἀειμνήστου Παμμακαρίστου τὸν τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῇ ἐπικλήσει ταύτῃ τῇ ἱερᾷ ἐπευφήμησαν διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κατατεθεῖσαν, διασωθεῖσαν μετ' ἄλλων κειμηλίων, πάνσεπτον εἰκόνα τῆς Παμμακαρίστου, καθάπερ καὶ ὁ Πατριάρχης εἶτα Τιμόθεος τῷ 1614 ἔτει μηκύνας καὶ εὐρύνας (τῇ καταλοίπῳ ἐπικουρίᾳ) τὸν ῥηθέντα στενώτατον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐπευφήμησεν ὡσαύτως αὐτὸν, κατὰ τὸ διὰ στίχων ἐπίγραμμα, τῇ τῆς μητροπαρθένου Κόρης Παμμακαρίστου ἐπικλήσει διὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ Πατριαρχικῷ ναῷ μετενεχθὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, καὶ κατατεθὲν ἱερὸν ταύτης διατύπωμα, τὸ ἐν εὐλαβείᾳ πολλῇ σεβαζόμενον μέχρι τούτου. Τῆς δὲ ἀϊδίου ταύτης μνήμης δεῖξις περίτρανος ὑπάρχει καὶ ἡ ἐκ μολύβδου Πατριαρχικὴ σφραγὶς μεγάλη, ἡ προσαρτωμένη τοῖς ἐκδιδομένοις Σιγγιλίοις γράμμασι καὶ ταῖς τῶν Ἀρχιερέων ἐν μεμβράναις Πράξεσι λεγομέναις, φέρουσα ἐξ ἑνὸς μὲν μέρους τὸ τῆς Παμμακαρίστου ἔκτυπον, ἐκ δὲ τοῦ ἄλλου τοῦ κατὰ καιρὸν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τὸ ὄνομα. Καὶ ταῦτα πρὸς διάλυσιν τῶν ἐν ἀμφιγνοίᾳ περὶ τούτου καὶ ἀπορίᾳ ἅλις.»

(1) Αὐτόθι.

νεκα καὶ τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐπιῤῥοῆς, ἔκ τε Πελοποννήσου καὶ τοῦ Αἰγαίου, καὶ Ἠπείρου καὶ Τραπεζοῦντος καὶ ἀλλαχόθεν, ἀριστοκρατίαν τινὰ ἀπαρτίζοντες οὐχὶ ἐπὶ εὐγενείας προγόνων στηριζομένην, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πνεύματος, τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας των. Πλὴν τούτου ἕτερος λόγος πολιτικὸς ἐκίνει τούτους ἔτι μᾶλλον εἰς τῶν γραμμάτων τὴν καλλιέργειαν· διότι οἱ κρατοῦντες ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἁλώσεως παρελάμβανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των χριστιανοὺς λογίους, Γραμματεῖς ἢ Γραμματικοὺς [1], καθότι ἡ μὲν στρατιωτικὴ διοίκησις ἦν βεβαίως εἰς τὰς χεῖράς των, ἡ διοικητικὴ ὅμως καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις διεξήγοντο ὑπὸ Χριστιανῶν μείζω περὶ τὰ τοιαῦτα πεῖραν ἐχόντων καὶ δεξιότητα, ἔτι δὲ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπιτηδειοτέρας οὔσης πρὸς δήλωσιν τῶν τύπων καὶ ἐκφράσεων τῶν διεθνῶν σχέσεων· διὸ ἐπὶ μακρὸν ἅπαντα τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας τὰ ἔγγραφα ἑλληνιστὶ συνετάσσοντο [2].

Οἱ δύο οὗτοι λόγοι, ὅ τε ἐκκλησιαστικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς, ἐκίνουν βεβαίως τοὺς εὐγενεῖς καὶ εὐπορωτέρους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀναλόγως δὲ καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν, ἵνα διατηρῶσι τοὺς σπινθῆρας τῶν γραμμάτων παρ' ἑαυτοῖς ἑκασταχοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν, καὶ νὰ καλλιεργῶσιν ἀδιαλείπτως αὐτὰ, ὡς οἱ μετὰ ταῦτα καρποὶ ἀποδεικνύουσιν. Οἱ ἐκ τῆς Πατριαρχικῆς λοιπὸν Σχολῆς καὶ ἄλλων δευτερευουσῶν Σχολῶν τῶν κατὰ τὰς Ἐπαρχίας πόλεων ἐξερχόμενοι, ἔτι δὲ καὶ οἱ οἶκοι, οἱ εὐποροῦντες, παιδευόμενοι (ὡς καὶ οἱ ἐκ τῶν Ἑνετικῶν κτή-

---

(1) Turcograec. σελ. 132. Τοιοῦτος Γραμματικὸς τοῦ Σουλτὰν Μεχμὲτ τοῦ πορθητοῦ ἦν ἀπὸ τοῦ 1453—1468 Μιχαὴλ ὁ Κριτόπουλος Ἴμβριος, γράψας τὴν ἀνέκδοτον Χρονογραφίαν του περὶ τῶν πράξεων τοῦ Σουλτάνου τούτου, ἐκδοθησομένην προσεχῶς ὑπὸ τοῦ ἐξόχου παρ' ἡμῖν ἀρχαιολόγου K. Dethier, διευθυντοῦ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Αὐστριακοῦ Λυκείου (Σ. Ἀρ.).

(2) Miklosich, Acta et diplomata graeca medii aévi ἐν Βιέννῃ 1864 Τόμ. Γ'. — Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Παναγιώτης ὁ Νικούσης ἐν Πανδώρας ΙΑ', 122. — Σ. Ζαμπελίου ἐν Πανδ. ΣΤ', 565. Καὶ τὸ πρῶτον νόμισμα, ὅπερ ἔκοψεν ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ὁ Β' φέρει ἑλληνικὴν ἐπιγραφήν: «Ὁ Μέγας Μηλήτης πάσης Ῥωμανίας καὶ Ἀνατολῆς Μαχαμέτης.» Σ. Ζαμπελίου Δημοτ. ᾄσματα σελ. 575.

σεων, περὶ ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται) τελειοτέρας παιδεύσεως γλιχόμενοι μετέβαινον εἰς Ἰταλίαν, ἰδίᾳ δὲ εἰς Ἐνετίαν, Ῥώμην καὶ Πατάβιον, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἅλωσιν [1], ἔνθα τελειοποιούμενοι εἰς τὰ διδαχθέντα μαθήματα προσεκτῶντο καί τινας γνώσεις τῆς ἰατρικῆς, τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν, τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς γλώσσης [2]. Ἐπιστρέφοντες δὲ οἱ μὲν μετήρχοντο τὸν διδάσκαλον [3], λαμβάνοντες οἱ πλεῖστοι τὸ μοναχικὸν σχῆμα, οἱ δὲ τὴν ἰατρικήν [4]. Ἐκ τούτων δὲ τῶν μόνων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πεπαιδευμένων, οἱ μὲν προχειριζόμενοι Ἐπίσκοποι συνίστασαν Σχολὰς εἰς τὰς Ἐπαρχίας των, οἱ δὲ μετερχόμενοι τὴν ἰατρικὴν καὶ μετὰ τῶν κρατούντων σχετιζόμενοι διὰ τοῦ ἐπαγγέλματός των κατώρθωσαν βαθμηδὸν οὐ μόνον εἰς τὰ ἡμέτερα ἐκκλησιαστικὰ πράγματα πολλὴν ἐπιῤῥοὴν νὰ ἐξασκήσωσιν, ὡς Μεγάλοι Λογοθέται καὶ Ὀφφικιάλιοι τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀλλὰ νὰ λάβωσι μέρος καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους Κυβέρνησιν, πρῶτον μὲν Διερμηνεῖς γενόμενοι, εἶτα δὲ σύμβουλοι καὶ ἐξ ἀποῤῥήτων, ὕστερον δὲ καὶ Ἡγεμόνες τῶν παρ᾽ Ἴστρον Ἡγεμονιῶν [5]· εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ὁποίων, ἀναμιμνησκούσας τὴν τοῦ Περιάνδρου, ὡς περὶ κέντρα συνήρχοντο ἐν τοῖς τελευταίοις μάλιστα οἱ λογάδες τοῦ Ἔθνους, οἱ ἀναμορφωταὶ καὶ μύσται τῆς τότε ἀναγεννωμένης παιδείας.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ἔθνος ἀνακύψαν ἐκ τοῦ πρώτου κτύπου ἤρξατο συνέρχεσθαι, διὰ δὲ τῆς φυσικῆς του ὑπεροχῆς, ἣν ἀείποτε ᾐσθάνετο [6], ἤρθη ὑπεράνω τῶν ὁμοταγῶν λαῶν, ἀμέσως δὲ ἤρξατο καὶ

(1) Ὡς Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς Ναυπλιεύς, Κωνσταντῖνος Ζερβὸς Κρὴς (1583). Turcograec. σελ. 587.

(2) Turcograec. σελ. 205. πρβλ. σελ. 246. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστ. Γ', 451. 472. 487 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλήνων μεγάλων Διερμηνέων τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους σελ. 30. 67, καὶ ἀλλαχοῦ.

(3) Turcograec. σελ. 494.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 21.

(5) Ἐπ. Σταματιάδου ἔνθ. ἀνωτ.

(6) Villemain Δοκίμιον ἱστορικὸν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων κτλ. σελ. 27. 100 τῆς Ἑλλ. μεταφρ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἅλωσις Ἀθηνῶν κτλ. ἐν Πανδ. ΙΒ', 50. Σοφ. Κ. Οἰκ. Βίος Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 14. σημ. ά. Χρυσαλλίδ. Ἀθηνῶν τεύχ. Ο', 66.

ἡ μαρανθεῖσα φιλολογία νὰ ἀναβλαστάνῃ, πολλοὶ δὲ λόγιοι τοῦ Ἔθνους ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐπανακάμπτοντες καὶ ἀναζωπυρήσαντες παρὰ τῷ φιλομαθεῖ ἔθνει ἐν ταῖς ἱδρυθείσαις Σχολαῖς τὸ ζώπυρον τῆς παιδείας [1], διέσωσαν τὴν γλῶσσαν, ἐνέσπειραν εὐγενῆ αἰσθήματα εἰς τὰς καρδίας, διέδωκαν καὶ οὕτω προήγαγον τὰ φῶτα ἔν τε τῇ Μητροπόλει καὶ ταῖς Ἐπαρχίαις, ὥστε ἦν ἀδύνατον νὰ σβεσθῶσι πλέον. « Τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος (καὶ οὕτω διακειμένης), λέγει ἡ σάλπιγξ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους ὁ διδάσκαλος Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος [2], δὲν ἔπαυσεν ἐκφέρον ὡς ἀραιάς τινας ἐπιφυλλίδας καὶ ἄνθη μικρὰ, πεπαιδευμένους Ἕλληνας, οἵτινες διετήρησαν ἀδιάκοπον τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς παιδείας τὴν συνέχειαν, θεραπεύοντες ὅσον ἠδύναντο τοῦ Ἔθνους τὴν δυστυχίαν, ὡς φανήσεται ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, ὅταν συγγραφῇ ὑπ' ἀνδρὸς Ἕλληνος καταγράψοντος ἐπιμελῶς ὅλων τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν γενομένων συγγραφέων τὰ ἑλληνικὰ συντάγματα καὶ τυπωμένα καὶ ἀτύπωτα. »

3) Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικὴ (Μεγάλη τοῦ Γένους) Σχολὴ καὶ αἱ δευτερεύουσαι.

Μετὰ τὸ ναυάγιον ἐν ἀκαρεῖ πάντων ὡς εἰπεῖν τῶν ἀγαθῶν μόλις ἐν Κωνσταντινουπόλει μικρόν τι ζώπυρον παιδείας ἐν τῇ Πατριαρχικῇ καλουμένῃ Σχολῇ περιεσώθη (καὶ τοῦτο χάρις τοῖς ῥασενδύταις, λέγει ὁ σοφὸς τῆς Κωνςαντινιάδος συγγραφεύς·) [3]. Ταύτης ὅμως οἱ προϊστάμενοι μετὰ τὴν εἰς τὸ πῦρ πάνδημον παράδοσιν τῶν τοῦ Πλήθωνος ὑπὲρ Πλάτωνος ὑπὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἦσαν σχεδὸν πάντες Περιπατητικοί. Τῆς γεραρᾶς ταύτης Σχολῆς, τῆς τε

(1) Περὶ τῆς φιλομαθείας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς λίαν πρωΐμου χάριν σπουδῆς μεταβάσεως εἰς Ἰταλίαν καὶ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην ὅρα Turcograec. σελ. 495.

(2) Περὶ τῆς γνησίας προφορᾶς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης σελ. 520. πρβλ. (Ν. Μαυροκορδάτου) Φιλοθέου Πάρεργα σελ. 17. 51.

(3) Κωνσταντινιάδος σελ. 112 τῆς ά ἐκδ.

Φιλοσοφικῆς καὶ τῆς αὐτῇ προσηρτημένης τῶν Γραμματικῶν [1], μετὰ βιβλιοθήκης, ἔχομεν σειρὰν τῶν Σχολαρχῶν ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἁλώσεως μέχρις ἐσχάτων [2], ἀνδρῶν ὄντως ἀριπρεπῶν καὶ σοφῶν, ὄντως τὴν Σχολὴν ταύτην καταστησάντων *Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν*, ἣν ἴσως ὑπερβολικώτερον ὁ ἐν αὐτῇ παιδευθεὶς εὐγνώμων Δημήτριος ὁ Καντεμίρης ἀποκαλεῖ *'Ακαδημίαν* [3], ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ὑπὸ Καθηγητῶν διασήμων ἡ ἀρχαία γλῶσσα, αἱ διάφοροι φιλοσοφίαι τῆς ἀρχαιότητος, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ τὰ μαθηματικά [4].

Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως Σχολάρχης ἀναφέρεται Ματθαῖος ὁ Καμαριώτης, Θεσσαλονικεὺς [5], ὑπὸ Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐγκαταστὰς εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν [6], ἀνὴρ εἰς μάθησιν καὶ φιλοσοφίαν μέγα ἐν

---

(1) Νομίζομεν, ὅτι ἀνέκαθεν ὑφίστατο ἡ Μεγάλη Σχολὴ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ τῶν ἀνωτέρων φιλολογικῶν, καὶ ἡ προπαρασκευαστικὴ τῶν μικροτέρων τάξεων, ὡς ἀριδήλως καταφαίνεται ἐπὶ Γερμανοῦ τοῦ Λοκροῦ καὶ Ἰωάννου Καριοφύλλη (1645), ἐπὶ Σεργίου Μακραίου (1775), ἐπὶ Δωροθέου τοῦ Πρωΐου τῷ 1803, καὶ ὡς γίνεται σήμερον· ἄλλως ὑπάρχει μεγάλη περιπλοκὴ τοῦ πράγματος κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατ. καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. ὡς δειχθήσεται.

(2) Σιγγίλια μὲν αὐτῆς οὐκ ἐσώθησαν, λέγει ὁ Κωνστάντιος, εἰμὴ τὸ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς Σχολῆς καὶ αὖθις κατὰ τὸ 1691 ἔτος. Αἱ περὶ αὐτῆς ὅμως Διατριβαὶ τοῦ γεραροῦ Κωνσταντίου, ἡ παρ' ἡμῖν ἔτι ἀνέκδοτος, καὶ ἡ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου ἐκδοθεῖσα (μετὰ τῶν παρατηρήσεων τοῦ πολυτιμήτου μοι φίλου Κ. Σ. Ἀριστάρχου) (ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 8) δίδουσιν ἀρκούντως τὴν σειρὰν τῶν προστάντων αὐτῆς.

(3) Ἐκαλεῖτο οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου Σχολάρχου τῷ 1752. ὅρα (Ἀνδρέου Παπαδοπούλου) Βρετοῦ Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν, ἢ Κατάλογον τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας... τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων κτλ. ἐν Ἀθήναις 1854—1857. Μέρ. Α' καὶ Β'.) Β', ἀρ. 124. Σημ. αἱ εἰς τὸ πολύτιμον τοῦτο σύγγραμμα παροπομπαὶ τοῦ λοιποῦ θέλουσι γίγνεσθαι συντόμως διὰ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ συγγραφέως, τοῦ μέρους, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ ἢ τῆς σελίδος.

(4) Villemain ἱστορ. δοκίμ. κτλ. σελ. 81 τῆς ἑλλ. μεταφρ.

(5) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 324 ἐν τῇ Turcograec. σελ. 90 λέγεται Βυζάντιος· περὶ τούτου ὅρα Pauly's Real Encyclopædie der classischen alterthumswissenschaft Band. 4 S. 1656. Fabric. VI, 118, 132. VIII, 386, 459. IX, 4, 198. X, 206. XII, 107.

(6) Κωνσταντ. Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ· Φιλο-

Κωνσταντινουπόλει κτησάμενος ὄνομα, ἐλθὼν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καὶ δυστυχέσι χρόνοις τῶν βασιλέων αὐτῆς ἐδίδαξε, ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα συνέγραψε, καὶ ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν περὶ τῆς καταςάσεως τῆς Κωνςαντινουπόλεως ἐν τῇ ἁλώσει [1]. Τοῦτον δὲ ληγούσης τῆς ιέ ἢ ἀρχομένης τῆς ις' ἑκατονταετηρίδος τὸν βίον καταλύσαντα διεδέξατο ὁ εὐδοκιμώτερος αὐτοῦ μαθητὴς Μανουὴλ Κορίνθιος [2], μέγας ῥήτωρ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, σοφώτατος καὶ

λογικοῦ Συλλόγου ἐκδεδομ. Διατριβῇ σελ. 287. « Appuyé sur les privilèges de son trône, Gennadius établit une école près de l' Eglise patriarchale, et la mit à l' abri du fanatisme musulman. Une foule de manuscrits, qui avaient échappé au désastre de la capitale, étaient conservés dans les souterrains, ou d' autres lieux cachés; Le patriarche recueìllit un grand nombre, et ordonna aux évêques et aux archevêques de faire pour les decouvrire de scrupuleuses recherches. Par ce moyen l' école patriarcale eût dès son établissement une bibliotheque choisi; et quoique ce collège ne fût pas reconnu par le gouvernement, il acquit bientôt parmi les grecs une brillante renommée. Le grec ancien ou litterale, la philosophie et les lettres y etaient l' objet d' un enseignement soigné. L' honneur d' y proffesser était brigué par les hommes les plus savants. Ἰακώβου Ῥίζου Νερουλοῦ Cours de Litterature grecque moderne, page 22—23. Genève 1828. Πρβλ. Σ. Βυζαντίου ἡ Κωνσταντινούπολις Α', 593.

(1) Αὕτη ἐκδέδοται ἐν τῇ Turcograec. σελ. 76—79. Περὶ δὲ τῶν ἐν χειρογράφοις συγγραμμάτων του ὅρα Miller Manuscrits grecs de l' Escurial, Paris, 1848 σελ. 342. 352. 345.

(2) Περὶ τῆς ἀπὸ ἁλώσεως μέχρι Κορυδαλέως καταστάσεως τῆς Σχολῆς καὶ τῶν αὐτῆς προστάντων τάδε ἀναγράφει ὁ Κωνστάντιος (ἐν τῇ παρ' ἐμοὶ περὶ τούτου ἀνεκδότῳ Διατριβῇ). « Περὶ Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου καὶ Σχολάρχου μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐφ' ὅσον τε τῆς ἡλικίας προεβεβήκει καὶ πότε τὸν τοῦ ζῆν δρόμον κατέπαυσεν, οὐδὲν ἡμῖν γράψαι πάρεστιν ἐν βεβαιότητι. Τεκμαιρόμεθα δὲ, ὅτι ἢ ληγούσης τῆς ΙΕ' ἢ ἀρχομένης τῆς ΙΣΤ' Ἑκατ. τὸν βίον κατέλυσε, διότι ὁ τούτου εὐδοκιμώτερος ἀκροατὴς, ὁ τὸν διδάσκαλον διαδεξάμενος Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος, καὶ ἀκμάσας ἐπὶ τῶν Πατριαρχῶν Παχωμίου (1504), Θεολήπτου (1511), Ἱερεμίου τοῦ Α' (1520) καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς δευτέρας Πατριαρχείας καὶ τελευτῆς Ἱερεμίου τοῦ Α' (1543) διετέλει ὁ Μανουὴλ οὐ μόνον σχολαρχῶν περὶ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ἀλλ' ὡς σοφὸς καὶ βαθὺς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συναντελαμβάνετο καὶ τῶν ῥηθέντων Πατριαρχῶν ἔν τε ταῖς ὑποθέσεσι τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτοῖς τοῖς γράμμασιν. Ἐκ δὲ τῶν ἀκροασαμένων αὐτοῦ ἦν καὶ ὁ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ

θεολογικώτατος κατὰ τὸν Μαλαξὸν, πολλὰ θεολογικὰ γράψας, ἐν οἷς καὶ ἀπολογίαν ἢ ἀνατροπὴν τῶν ι Κεφαλαίων, ἅπερ ἔπεμψεν αὐτῷ τῶν τις δυτικῶν φρατόρων (Φραγκίσκος ὁ ἐκ τοῦ τάγματος τῶν κη-

---

πατὴρ Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς Πελοποννήσιος (ὕστερον ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθείς. Turcograec. σελ. 205. Σημ. ἐμή.) καὶ ὁ τοῦ ὀρθοδόξου καὶ σοφοῦ πατρὸς Βυζαντινοῦ Μιχαὴλ Ἀποστολίου (οὗ τινος ὑπάρχουσι συγγράμματα κηρύσσοντα τὸ πολυμαθὲς αὐτοῦ) κακόδοξος υἱὸς παπολάτρης Ἀρσένιος, ὅςις πρὸς ἄλλοις ἀτοπήμασιν ἅρπαξ αὐτὸς δυνάμει καὶ εὐλογίᾳ παπικῇ Λέοντος τοῦ Ι′ ὑφ' ἑνὸς Ἐπισκόπου βιαίως καὶ δύο πρεσβυτέρων τόπον ἀναπληρούντων Ἀρχιερέων θεατρικῶς οὕτω χειροτονηθεὶς, ἐπιβάτης παράνομος τῆς Μητροπόλεως ἐγένετο Μονεμβασίας, τελούσης τότε τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τοὺς Ἐνετούς. Ὁ ῥηθεὶς Μανουὴλ παρὰ Ἱερεμίου τοῦ Α′ τιμηθεὶς τῷ τοῦ μεγάλου ῥήτορος ὀφφικίῳ καὶ ἐνασχολούμενος ἀμφιπονῶν καὶ ἐν τῇ Σχολῇ καὶ ἐν τοῖς Πατριαρχικοῖς, ἐν δὲ τούτῳ ὑπὸ εὐλαβείας παρωθούμενος πολλὰς Ἀκολουθίας ςιχηρῶν καὶ Κανόνων πρὸς διαφόρους τῶν ἁγίων ὑπὲρ πίστεως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ μαρτυρησάντων συνέθετο· λυπηρὸν δὲ παντὶ εὐλαβεῖ, ὅτι τούτων ἐστέρηται ὡς μὴ διασωζομένων, ἐξ ὧν ἀκροστιχίδες παρελείφθησαν· πρὸς δὲ τοῖς ἄλλοις Ἀκολουθίαν πεποίηκε καὶ πρὸς τὸν πρόμαχον τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος Μάρκον τὸν Ἐφέσου, προσομοίων, ςιχηρῶν καὶ Κανόνων ψαλλομένων, ἀδείᾳ τῶν ἐπ' αὐτοῦ Πατριαρχῶν, τῇ τῶν Νηστειῶν τῆς Τεσσαρακονθημέρου πέμπτῃ Κυριακῇ· ὧν προσομοίων μὲν ἡ ἀρχὴ οὕτω: «Ἱερώτατον τέμενος ἐχρημάτισας ἔνδοξε»· ἡ δὲ τοῦ Κανόνος ἀκροστιχίς: «Ἀρχιερῆ' Ἀσίης ἐρικυδέα μέλπω Μάρκον.» ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ Κανόνος: «Αἴγλης δοχεῖον γεγονὼς τῆς ὕπερθεν δι' ἀρετῶν καλλονήν.» Πρὸς τοῖς ἄλλοις συνέγραψεν ἔτι ὁ Μανουὴλ ὑπὲρ τοῦ Ἐφέσου Μάρκου, Περὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδου· καὶ κατὰ Γρηγορίου Γεμιστοῦ καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Βησσαρίωνος τῶν Πλατωνικῶν, ἀνατρέπων τὰ δυσσεβῆ αὐτῶν συντάγματα καὶ τὰ τοῦ Πληθωνικοῦ ἔτι συγγράμματος· (ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ στίχους Περὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ πρὸς Γεράσιμον ἱερομόναχον καὶ ἱεροψάλτην κατὰ Λατίνων τῷ 1500, καὶ περὶ τοῦ θεαρχικοῦ νεύματος καὶ περὶ ᾠδῆς πρὸς Θεοτόκον, καὶ ἀλληλογραφίαν μετὰ Φραγκίσκου Δομενικανοῦ κατὰ Λατίνων τῷ 1523. Fabric. ΙΑ′, σελ. 620. 669. ὁ αὐτὸς καὶ χαρτοφύλαξ ἔγραψε Περὶ συγγενείας. αὐτόθι σελ. 668. ὁ αὐτὸς ἴσως καὶ Ὁλόβολος Μ. Ῥήτωρ καὶ Πρωτοσύγκελος· αὐτόθι σελ. 669. (Σημ. Σ. Ἀρ.) Μετὰ Μανουὴλ τούτου ὑπεργήρου ἤδη ὄντος, τό τε φθαρτὸν ἐναποθεμένου σκῆνος κατὰ τὸ 1551, ἤκμαζον ἀπὸ τοῦ 1540 ἄχρι τοῦ 1580 ἔτους οἱ τῶν πεπαιδευμένων ἐφεξῆς: Ἀλέξανδρος ὁ ἀπὸ Τυρᾶς, μέγας Χαρτοφύλαξ (Turcograec. σ. 109. Σημ. ἐμή.), Θεοφάνης ὁ μέγας ῥήτωρ (ὁ Θεοφάνης εἷλκε

ρύκων). Μετὰ δὲ τοῦτον ὑπέργηρων ἀποθανόντα (1551) τῆς Σχολῆς προέστη Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς, Ναυπλιεὺς [1], ἐπὶ Πατριάρχου Ἰωάσαφ τοῦ Μεγαλοπρεποῦς μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (1580), ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ υἱὸς Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς, ὢν συνάμα τῆς Μ.

τὸ γένος πατρόθεν μὲν ἐκ Πελοποννήσου ἔχων Κορώνην τὴν πατρίδα, μητρόθεν δὲ ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Βεῤῥοίας, ὅπου καὶ ἐγεννήθη ἐξορισθέντος ἐνταῦθα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορώνης ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς Κωνσταντινούπολιν χειροθετεῖται μέγας ῥήτωρ τῷ 1543—1550· ἦν δὲ τῆς Ἀριστοτελικῆς σοφίας ἐραστὴς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως προασπιστής. (Σημ. Κ. Εὐθυβούλου). (Μή τι δὲ ὁ Θεοφάνης οὗτός ἐστιν ὁ ἐν Τουρκογραικίᾳ σελ. 216. «Εἰσὶ Θεοφάνους μαθηταὶ, ἱερομόναχοι, μοναχοὶ 30; Τούτου μαθητὴς ἦν καὶ Σίλβεστρος ὁ Ἀλεξανδρείας, Κρής, (1580) ἐν Βυζαντίῳ παιδευθείς· περὶ τούτου ὑπῆρχε σημείωσίς τις χειρόγραφος ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβῇ τοῦ Κωνσταντίου τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου ἐν τέλει τοῦ χειρογράφου διαλαθοῦσα τοὺς ἐπιστατήσαντας τῆς ἐκδόσεως. Σημ. ἐμή.) Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς ὁ μετὰ Θεοφάνην μέγας ῥήτωρ γενόμενος (τότε συγχρόνως ἦν μικρὸς ῥήτωρ ὁ Γαβρᾶς. Turcograec. σελ. 248. Σημ. ἐμή.) ὡς ἑρμηνεὺς μέγας τῶν θείων Γραφῶν καὶ Ἱέραξ ὁ μέγας Λογοθέτης (οὗ (1596) εὕρηται ά) Συλλογὴ ἐκ διαφόρων Πατέρων ἐδαφίων ἀφορώντων ζητήματα θεολογικὰ καὶ ἄλλων 282 τὸν ἀριθμόν. β') Χρονικὸν σύντομον. γ') Ἐξακολούθησις τῶν συλλογῶν· ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 271 τῆς τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ Μετοχίου βιβλιοθήκης. Σημ. ἐμή). Ἄνδρες κατ᾽ ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ σοφοὶ, καὶ πρὸς τῇ ἄλλῃ σπουδῇ καὶ μαθήσει καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀκρίβειαν, καὶ τὴν περὶ τούτων γνῶσιν ὡς ἄριστα πεπειραμένοι, οἷς ἐγένοντο προσωμιληκότες ἰδιαιτέρως πολλοὶ καὶ μᾶλλον ἐκ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου.» (Τότε (1570—1580) φαίνεται ἰδιαιτέρως διδάσκων ἐν Κ]πόλει τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Συμεών τις, πάντως ὁ Καβάσιλας, διάκονος Ἀκαρνὰν ἐν Παταβίῳ σπουδάσας, ἐκ τοῦ Πατριαρχείου ἐπιστέλλων τῷ Κρουσίῳ τῷ 1576. Turcograec. σελ. 495. 500. Σημ. ἐμή. Οὗτος μετέφρασεν εἰς τὸ ἁπλοῦν τὸν Αἴσωπον καὶ Ἰσοκράτην. Fabric. ΙΑ', 290. Σ. Ἀρ.)

(1) «Τούτου οὖν τοῦ Ἰωάννου (ἐξακολουθεῖ ὁ Κωνστάντιος ἐν τῇ αὐτῇ ἀνεκδότῳ Διατριβῇ) καὶ πρὸ τῆς σχολαρχίας αὐτοῦ ἠκροάσθησαν ἱκανοὶ καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάσαφ ἱεροδιάκονος ὢν παρὰ τῷ Πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ τῷ Α' κατὰ τὸ 1543 ἔτος, καὶ προσοικειωθεὶς τῷ Μούσαις συνόντι ῥηθέντι Ζυγομαλᾷ διήκουσε τῶν μαθημάτων αὐτοῦ καὶ ἐξεπαιδεύθη· προήχθη δὲ παρὰ Ἱερεμίου Μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως καὶ ἐκ ταύτης ἐπὶ τὸν Πατριαρχικὸν ἤρθη θρόνον τῷ 1551 ἔτει.»

Ἐκκλησίας Πρωτονοτάριος [1]. Τελευτήσαντος δὲ καὶ τούτου φαίνεται διδάσκων κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ′ Ἑκατονταετηρίδα (1600—) Φραγκίσκος ὁ Κόκκος, Νάξιος ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας, ὑπὸ Ῥαφαὴλ τοῦ Πατριάρχου μετακληθεὶς, διδάσκαλος τῆς ἱερᾶς Θεολογίας δόκιμος [2].

---

(1) «Κατὰ τὸ 1580 ἔτος ἐκδημήσαντος τοῦ βίου τοῦ Ἰωάννου τούτου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς, Πρωτονοτάριος τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ βοηθὸς ἐν τοῖς γράμμασι ταύτης τῶν Πατριαρχῶν μέχρι τῆς αὐτοῦ τελευτῆς, τὴν Σχολὴν ἀνείληφε, περίπυστος αὐτὸς διὰ τὴν μετὰ τοῦ Γερμανοῦ τὸ γένος Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν· ἐκ δὲ τῶν ὧν ὁ Θεοδόσιος ἀπέστειλε πρὸς Κρούσιον διαφόρων ὑπομνημάτων συνέστη καὶ τετύπωται ἡ Τουρκογραίτζια. Τελευτήσαντος δὲ καὶ τούτου ἡ τῶν μαθημάτων διδασκαλία μικρὸν διαλιποῦσα, ἀνεισήχθη πάλιν προνοίᾳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παρετάθη ἔς γ' ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κορυδαλέως.» αὐτόθι. Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς ἔγραψε λόγον ἐγκωμιαστικὸν εἰς Λουκᾶν Μιχαὴλ Δοῦκα Κυδωνίας (Fabric. ΙΑ′, 724.). Ὁ δὲ Θεοδόσιος ἔγραψε περὶ τοῦ Ὄρους Σινᾶ καὶ Ἄθω καὶ Ὁδοιπορικὰ κτλ. (αὐτόθι σελ. 724. Σ. Ἀρ.).

(2) Περὶ τούτου τάδε ὁ Κωνςάντιος ἐπέστελλεν Εὐθυβούλῃ (ἐν τῇ αὐτῇ ἀνεκδ. Διατριβῇ): «Ἐρωτᾷ ἡ φιλότης αὐτῆς τὸ ἐν μέσῳ Ζυγομαλάδων καὶ ἐλεύσεως τοῦ Κορυδαλέως παρεμπίπτον χάσμα πῶς ἄρα συμπληρωθήσεται; Ἐκ δέ τινων ἐπιστολῶν τεκμαίρεται (sic), ὅτι ἀρχομένης τῆς ΙΖ′ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἑκατονταετηρίδων διδάσκαλος διετέλει τοῦ Γένους ὁ τὴν πατρίδα Νάξιος Φραγκίσκος Κόκκος· ἀλλ' ἴστω ἡ ἐλλογιμότης αὐτῆς. Κατὰ τὸ 1570 ἔτος τρεῖς νέοι τὴν ἡλικίαν Ματθαῖος Καρυοφύλλης ὁ Κρὴς, Δημηνιανὸς ὁ Κεφαλλὴν, καὶ ὁ Νάξιος οὗτος Κόκκος εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ ἱδρυθὲν Φροντιστήριον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἢ μᾶλλον πονηρὰν καὶ δολίαν πρὸς προσηλυτισμὸν σαγήνην, ἐπὶ σπουδῇ καὶ μαθήσει ταὐτοχρόνως ἀφίκοντο, ἔνθα ἅμα τῇ μαθήσει καὶ τὸ ποτήριον τῆς παπικῆς τρύγης ἐς κόρον πεπόκασιν ἀπαρνησάμενοι τὴν πατρῴαν εὐσέβειαν· ἀλλὰ πρὶν αὐτοὺς ἐξελθεῖν τοῦ Φροντιστηρίου, ὡς γέρας διδάκτρων καὶ μισθὸν τῆς τούτων ἀποστασίας κατ' ἔνστασιν ἐπίμονον καὶ ζήτησιν ποντιφικὴν ἀπότομον συνέγραψαν οἱ πεπλανημένοι κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνδρὸς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου, δυσφημοῦντες τὸν γενναῖον τοῦ ὀρθοῦ δόγματος πρόμαχον ὡς κακῶς δῆθεν ζήσαντα καὶ κακῶς τελευτήσαντα. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν τούτων (ἐκτὸς τοῦ Κρητὸς) οἱ δύο ἐξῆλθον τῆς Ῥώμης· καὶ ὁ μὲν Δημηνιανὸς προσεκολλήθη τῷ τῆς Φλωρεντίας Δουκὶ, παρ' ᾧ ἠξίωται φιλοφροσύνης τε πάσης καὶ περιθάλψεως, τῆς τοῦ συμβούλου τιμῆς, πλουσίων ἄλλων χαρίτων μέχρι τελευτῆς· ὁ δὲ Καρυοφύλλης ὀρεκτικώτερος φανεὶς τοῦ Κεφαλλῆνος παρέμεινε παπικὸν ἀνδράποδον ἐν Ῥώμῃ, συνδιατρίβων ὡς παράσιτος κόλαξ τοῖς ἀβροδιαίτοις τῶν Καρδινάλεων καὶ ἀλ-

Μετὰ δὲ τοῦτον (ἄδηλον ἐπὶ πόσον διδάξαντα) ἀναφέρεται Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεύς, Ἀθηναῖος, ὑπὸ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως τῷ 1626

λοις γαστριμάργοις δεῖπνα καὶ πότους διώκων τῇ λαιμαργίᾳ καὶ ἀδδηφαγίᾳ δουλαγωγούμενος· ὁ δὲ Φραγκίσκος Κόκκος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐνεγκαμένην· ἐκεῖθεν δὲ ληγούσης τῆς ΙΣΤ′ Ἑκατοςύος (sic) μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Περὶ τούτου λέγεται, τῇ μὲν ἔνδον διαθέσει ἦν λατινόφρων, τῇ δὲ ὄψει καὶ πράξει ὀρθόδοξος, οὕτω γὰρ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ συμφέροντος αὐτῷ ὑπαγορεύοντος, καὶ δὴ μάλιστα διὰ τοὺς περιόντας τηνικαῦτα ἐν Κωνσταντινουπόλει περιωνύμους ἐκ τοῦ Κλήρου, οἷος κατ' ἐξοχὴν ἦν ὁ πολὺς τὴν σοφίαν καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρόμαχος θερμός, πανευκλεὴς καὶ πανσέβαστος Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας καὶ ἄλλοι ἔτι τῶν Ἀρχιερέων ἐλλόγιμοι, ἀκροαταὶ Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος καὶ Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ. Μετὰ δὲ τὴν πρὸς Κύριον ἐκδημίαν τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου τῷ 1593 ἔτει κατὰ Νοέμβριον, καὶ τὸν θάνατον δύο Πατριαρχῶν τῷ αὐτῷ 1594 ἔτει Γαβριὴλ, καὶ Θεοφάνους, κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τῶν ἐν βασιλευούσῃ Ἀρχιερέων τε καὶ τῶν προκρίτων ἐκόσμησεν ὁ κλεινὸς Μελέτιος τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον τοποτηρητὴς τούτου γενόμενος κατὰ τὰ ἔτη 1595 καὶ 1596, ὅτε τὸ Πατριαρχεῖον ἦν κατὰ τὴν Ξυλόπορταν· αὐτὸς οὖν ὁ Κόκκος ἢ καθ' ὑπόκρισιν ἢ κατ' ἀλήθειαν, νουθεσίᾳ καὶ προτροπῇ πιθανὸν τοῦ Πηγᾶ μεταμέλῳ χρησάμενος, τὰς παπικὰς κακοδοξίας ἀποπτύσας καὶ ὑπόληψιν πήξας, τὴν λῆξιν ἀμειψαμένου Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλᾶ κατ' ἔγκρισιν τοῦ τε κλήρου καὶ τῶν ἄλλων συντελοῦντος καὶ τοῦ Πηγᾶ, ὁ Κόκκος αὐτὸς, δυνατὸν, ὡς εὐπαίδευτος, τὴν τοῦ Γένους Σχολὴν ἀνεδέξατο, ἀρχομένης τῆς ΙΖ′ Ἑκατ. ἀλλ' ἐφ' ὅσον χρόνον παρέτεινε διδάσκων, ἐφ' ὅσον τῆς ἡλικίας προεβεβήκει αὐτὸς καὶ τὸ ζῆν παρέτεινε μέχρι τῆς τοῦ Κορυδαλέως ἐλεύσεως, ἡμῖν ἄδηλον· ὁ δὲ συμμαθητευσάμενος αὐτῷ Ματθαῖος Καρυοφύλλης ἔζη ἔτι κατὰ τὸ 1631 ἔτος ἐν Ῥώμῃ, γαστρὶ δουλεύων, ἀκορέστως βουλιμιῶν, καθ' ὃν χρόνον συνέγραψε διὰ στίχων πολιτικῶν ἀποτεινόμενος εἰς τὸ Γένος καὶ διεγείρων αὐτὸ τὰ ἐξ ἁμάξης κατὰ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ὡς ἐχθροῦ τῆς Ῥώμης· ἐξ ὧν πολλῶν χάριν περιεργείας ταῦτα:

Εἰκονομάχον ἔχετε τὸν ψευδοπατριάρχην,
καὶ παλαιᾶς αἱρέσεως νῦν Ἀκαδημιάρχην·
καὶ πῶς τὸν τρισεπίβουλον πάντες οὐ διασπᾶτε;
καὶ Φινεὲς τὸν ἔνθεον ζῆλον οὐχὶ τολμᾶτε;
ἐγείρεσθε, ὁπλίσθητε, οὐκ ἄμαχος ὁ δράκων·
καὶ ἀποσκορακίσατε τὴν ῥίζαν τῶν φαρμάκων.

Ὃ δὲ οὐκ ἴσχυσεν ἡ Ῥώμη διὰ τῶν αὐτῆς βδελυρῶν παρασίτων πρᾶξαι, διὰ

ἐκ Ζακύνθου μετακληθεὶς [1]· ἀνὴρ σοφὸς, ἐν μὲν Ῥώμῃ διδαχθεὶς τὰ ἐγκύκλια, ἐν δὲ Παταβίῳ ὑπὸ Κρεμωνίῳ τὴν φιλοσοφίαν, ἄκρως εἰς ταύτην ὑπερηκοντικῶς κατὰ Γερμανὸν τὸν Νύσσης οὐ μόνον πάντας τῶν ἐν Ἰταλίᾳ φιλοσοφούντων, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἡμετέρων οὐ κατόπιν ἰὼν [2], καὶ τὴν θεολογίαν οὐχὶ δεύτερος, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς πρὸς Σωφρόνιον Ποκζάσκιν, πρῴην μὲν Ῥέκτορα τῆς ἐν Κιαιβίῳ Σχολῆς, τότε δὲ ἐν Ἰασίῳ ἡγουμενεύοντα Δογματικῆς Ἐπιστολῆς, δοθείσης ἐν τῷ Πατριαρχικῷ οἰκήματι τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει, μηνὸς Αὐγούστου 5, ἐν ἔτει 1640 [3]. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Κορυδαλεὺς διέπρεψε σχολαρχῶν περὶ τὰ τριακαίδεκα ἔτη, ὅτε ἡ πρόοδος προέβαινε βαθμηδὸν ἐπὶ τὰ μείζω καὶ τελειότερα [4].

Σημ. ά. Σύγχρονος καὶ φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Κορυδαλέως, ὡς καὶ Κυρίλλου τοῦ Λασκάρεως, φαίνεται Μελέτιος ὁ Συρίγου, Κρὴς, ἐν Ἰταλίᾳ παιδευθεὶς, εἶτα δὲ Πρωτοσύγκελος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἀνὴρ σοφὸς, γράψας ἱκανά [5]. Ὃς λέγεται παραλαβὼν καὶ διδάξας Παναγιώτην τὸν Νικόσιον [6], ἄνδρα φιλογενῆ οὐχ ἧττον ἢ εὐσεβῆ, πρω-

---

τῶν αὐτῆς χρημάτων τέως ἔπραξε τῷ 1638 ἔτει θανατώσασα τὸν ἀοίδιμον Λούκαριν». Ὅρα Περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου ἰδιαιτέραν διατριβὴν Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν Ἀθήναις αωξ'.

(1) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου ἔνθ. ἀνωτ.)

(2) Ποικίλα Ἑλληνικὰ ἐν Μόσχᾳ 1811 σελ. 259.

(3) Ἀδὰμ Ζοιρνικαβίου περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κτλ. Τόμ. Β', 742—752.

(4) Ἐπὶ τῆς Πατριαρχείας Παρθενίου τοῦ ἐπωνυμουμένου Γέροντος, ὁ Κορυδαλεὺς τῷ τῶν Ἀρχιερέων πληρώματι ὀρεγόμενος ἐγκαταλεχθῆναι, τὸ μοναχικὸν ὑπέδυ τριβώνιον, Θεοδόσιος μετωνομάσθη καὶ Ἄρτης Ἀρχιερεὺς προήχθη τῷ 1639· ἀλλὰ μετὰ μικρὸν παραιτησάμενος τοῦ ποιμαίνειν εἰς τὰς Ἀθήνας μετέβη τὴν αὐτοῦ πατρίδα καθ' ἡσυχίαν ζῶν. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἔνθ. ἀνωτ. Σημειωτέον, ὅτι ἐν τῇ Δογματικῇ Ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Ποκζάσκιν ὁ Κορυδαλεὺς τῷ 1640 ὑπογράφεται ἁπλῶς διδάσκαλος Κορυδαλεὺς καὶ οὐχὶ Ἄρτης ἢ ἄλλως πως· ἴσως παρέτεινε τὸ διδάσκειν καὶ πέραν τῶν 1640.

(5) Μελετίου Ἐκλ. Ἱστορ. Γ', 451. Βρετ. Α', 246.

(6) Εὐγένιος Ἰωαννούλιος ὁ Αἰτωλὸς εἶχε συμμαθητὴν τὸν Παναγιώτην

τον χρηματίσαντα Μέγαν Διερμηνέα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐν μὲν Κ]πόλει διδαχθέντα τὴν Ἑλληνικὴν, Ἀραβικὴν, Περσικὴν καὶ Τουρκικὴν, ἐν δὲ Παταβίῳ τὴν Λατινικὴν, τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Ἀστρονομίαν, δι' ἣν ἐφημίσθη ὕστερον παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῆς τοῦ περικλεοῦς Ἀθανασίου τοῦ Κιρχέρου καὶ τῆς ἀποκρίσεως περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀβελίσκου [1]. Τὴν δὲ περὶ τὴν Ἀστρονομίαν σπουδὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τὸν Παναγιώτην φαίνεται ἀκολουθῶν περὶ τὰ 1710 Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Ἱεροσολύμων, συγγραφεὺς ἀστρονομικοῦ συντάγματος, ἀστεροσκοπεῖον ἀνεγείρας ἐν Γαλατᾷ [2]. Καὶ περὶ τὴν Βοτανικὴν ἠσχολεῖτο θερμῶς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' ἑκατ. Δημήτριος ὁ Ἀργυράμμος (Ἀγκύραμος;), κῆπον κατασκευάσας βοτανικὸν, λεξικὸν βοτανικὸν ἐπίσης συγγράψας μεῖναν ἀνέκδοτον [3].

Σημ. ϐ'. Τὴν περὶ τὰ γράμματα ἐν Κωνσταντινουπόλει κίνησιν μαρτυρεῖ πρὸς τούτοις καὶ ἡ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ εἰσαχθεῖσα τῷ 1627 τυπογραφία [4], ἣν ὅμως οἱ Ἰησουῖται ῥᾳδιουργοῦντες μετ' ὀλίγον κατέστρεψαν [5].

ὑπὸ Μελετίῳ τῷ Συρίγου, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος ἐπιστολῆς τοῦ Εὐγενίου (ἔν τινι κώδηκι τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς ὑπ' ἀρ. 36 σελ. 21.)

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱσορ. Γ'. 472. Σοφ. Κ. Οἰκ. Περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 14. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου ἐν Κ]πόλει 1846 σελ. 20. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλ. Μεγάλων Διερμηνέων κτλ. σελ. 29 —. Βρετ. Α', 235. ἀρ. 102.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 15.

(3) Toderini della letteratura turchesca Vol. 3 p. 188. Venezia 1787. παρὰ Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 15.

(4) Τούτου εὕρηται ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων ἰδιόγραφος ἐπιστολὴ ἐπιγραφομένη «Τῷ θεοφιλεστάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ Κυρίῳ Παχωμίῳ τῷ Δοξαρᾷ, τῷ προνοίᾳ Θεοῦ Ἐπισκόπῳ Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου ἐν Χριστῷ πατρὶ σεβασμιωτάτῳ. . . Ἐν τέλει δὲ « Ἐν Λονδόνῃ (sic) τῇ τῆς Ἀγγλοβρεττανίας Μητροπόλει, Γαμηλιῶνος κδ' λήγοντος, ἔτει κοσμοσωτηρίῳ ᾳχκδ'. ὁ σὸς ἐν Χριστῷ Νικόδημος Ἱερομόναχος ὁ Μεταξᾶς ».

(5) Μάρκου Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Σημ. γ'. Πρῶτον βιβλίον τυπωθὲν ἐν Τουρκίᾳ (Θεσσαλονίκῃ) ἐςὶν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη γράμμασιν Ἑβραϊκοῖς, λέξεσιν Ἑλληνικαῖς [1], ἐν δὲ τῷ ἐν Πέραν Καραϊτικῷ (Ἑβραϊκῷ) τυπογραφείῳ κατὰ τὴν ΙΖ' Ἑκατονταετηρίδα ὑπῆρχον καὶ στοιχεῖα Ἑλληνικά [2].

Μετὰ δὲ τὸν Κορυδαλέα προέστη τῆς Σχολῆς τῷ 1646 ὁ τούτου προκριτότερος μαθητὴς Ἰωάννης ὁ Καρυοφύλλης, Βυζάντιος, διδάσκων μέχρι τοῦ 1664· παρὰ ταύτην ὅμως, Ὁμακόϊον κοινὸν τρόπον τινὰ οὖσαν [3], φαίνεται ἱδρυθεῖσα (1661) [4] ἐν τῷ Ἁγιοταφιτικῷ Μετοχίῳ δαπάναις τοῦ ἐκ Καστορίας φιλογενεστάτου Μανολάκη ἑτέρα Σχολή, ἧς προέςη τῷ 1663 Γερμανὸς ὁ Λοκρός, ἀνὴρ λόγιος [5], ἐπὶ τὸν τῆς Νύσσης ὕςερον μητροπολιτικὸν ἀρθεὶς θρόνον [6]. Μετὰ δὲ τοῦτον

σελ. 43—. Βρετ. Α', 19 ἐν Σημ. Τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ Μ. Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1864 σελ. 254—. Παύλου Λάμπρου Ἱστορικὴ Πραγματεία περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι κτλ. ἐν Χρυσαλλίδι (Ἀθηνῶν), τεύχ. Ξ'—. σελ. 361—.

(1) Toderini ἔνθ. ἀνωτ. Vol. III.

(2) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) τεύχ. Ο', 661.

(3) Εὐγένιος ὁ Ἰωαννούλιος ἐπέστελλε τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ ἐν Βυζαντίῳ ἀποδημοῦντι κατὰ τὸ 1664 «Τὸν λογιώτατον ἐν διδασκάλοις καὶ σοφώτατον ἅγιον Χαρτοφύλακα Κύριον Ἰωάννην τὸν Καρυόφυλλον καὶ διδάσκαλον τοῦ κοινοῦ Ὁμακοΐου διὰ τῆς ἱερᾶς σου φωνῆς εἰλικρινῶς καὶ ἐν φιλήματι ἁγίῳ νοερῶς κατασπάζομαι» Ἐν τῷ εἰρημένῳ κώδηκι τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς.

(4) Δοσιθέου περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων σελ. 1177.

(5) Ὁ αὐτὸς Εὐγένιος ὁ Ἰωαννούλιος ἐπέστελλεν Ἰωάννῃ τῷ Καρυοφύλλῃ (ἐν σελ. 114 τοῦ αὐτοῦ Κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς). «Ἐγὼ δὲ ἤκουσα παρὰ πολλῶν καὶ πολλάκις, ὅτι κάποιος Χριστιανὸς φιλόθεος καὶ τοῦ Γένους καὶ τῆς εὐκλείας ζηλωτής, συνέστησεν ἐξ ἰδίων ἀναλωμάτων Παιδαγωγεῖον αὐτοῦ· ἐπιστατεῖ δὲ τοῦτο, ὡς λέγουσιν, ὁ σπουδαιότατος Γερμανὸς ὁ Λοκρός.» Πρὸς δὲ τὸν Γερμανὸν τοῦτον ἐπέστελλεν ὁ αὐτὸς Εὐγένιος (ἐν σελ. 7 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) «Γερμανῷ τῷ σοφωτάτῳ καὶ ἐλλογιμωτάτῳ ἐν διδασκάλοις καὶ γνησίῳ παιδαγωγῷ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῆς ὑγιείαν παρὰ Θεοῦ καὶ σωτηρίαν εὐχόμεθα.» Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς ἐπέστελλε Διονυσίῳ τῷ Λαρίσσης (1663) «Περὶ δὲ Γερμανοῦ τοῦ διδασκάλου τῆς ἐν Βυζαντίω Σχολῆς τί χρὴ καὶ λέγειν;» (ἐν σελ. 6 τοῦ αὐτοῦ κώδ.)

(6) Ποικίλα Ἑλληνικὰ ἐν Μόσχᾳ σελ. 259. Περὶ Γερμανοῦ τοῦ Λοκροῦ (τοῦ αὐτοῦ καὶ Αἰτωλοῦ) περιηγησαμένου τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Βρεττανίαν,

Ἀλέξανδρος ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ ἐκ μητρὸς ἐπισήμου λίαν Βυζαντινῆς, πατρὸς δὲ Χίου, ὁ παρὰ τῆς μητρὸς καλῶς πρότερον κατ' οἶκον ἐκπαιδευθεὶς τὰ ἐγκύκλια, ἐν δὲ Βονωνίᾳ καὶ Παταβίῳ ὕστερον τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν [1], ὅτε καὶ τὸ πολύτιμον αὐτοῦ σύγγραμμα περὶ κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐξέδωκεν ἀναθέμενος αὐτὸ τῷ τῆς Ἐτρουρίας Ἡγεμόνι, Σχολάρχης ἀναδείκνυται τῷ 1665 ἐν τῇ νέᾳ κατὰ τὸ Μετόχιον Σχολῇ τοῦ Μανολάκη. Ἐν ταύτῃ, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἄριστα, ἡ φιλοσοφία καθ' ὅλους αὐτῆς τοὺς κλάδους, πρὸς δὲ καὶ ἕτεραι ἐπιστῆμαι, οἱονεί τινι Ἀκαδημίᾳ [2], ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1671 ἢ 1672 ἐπὶ ἑπτὰ περίπου ἔτη ὁ πολὺς Μαυροκορδάτος μετὰ πολλῆς καρποφορίας, καὶ πλῆθος μαθητῶν παρεσκεύασεν διαδόντων ἔπειτα τὰ φῶτα ἀφθονέστερον· τοιοῦτοι ἦσαν Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, Σχολάρχης ὕστερον τῆς τοῦ Γκιούμα Σχολῆς [3], Σεβαστὸς ὁ Κυμινίτης καὶ Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνὰν, Σχολάρχης μετὰ ταῦτα τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς [4], ὁ περίφημος Δημήτριος ὁ Καντεμίρης [5], καὶ ἕτεροι.

Ἡ Σχολὴ ἔπειτα φαίνεται κλεισθεῖσα περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη, ἢ ἴσως ἐδίδασκεν ὁ Σπανδωνῆς, ἢ Βαλάσιος ὁ Χαρτοφύλαξ, ἢ ὁ Σεβαστὸς Κυμινίτης [6]. Ἐπὶ δὲ Πατριάρχου Καλλινίκου τοῦ Ἀκαρνᾶνος

φίλου τοῦ περιφήμου Κομενίου, ὅρ. Fabric. ΙΑ', 171. 528. Περὶ τῶν Σχολῶν τούτων ὁ Κ. Σ. Ἀρ. γνωματεύει οὕτω· Πιθανὸν, λέγει, Ὁμακόϊον νὰ ἦτον ἡ Μ. τοῦ Γένους Σχολὴ, ἐν ᾗ ὁ Καρυοφύλλης ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1664· ὁ δὲ Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς ἐν τῇ τοῦ Μανολάκη ἐν τῷ Μετοχίῳ τῷ Ἁγιοταφιτικῷ ἀπὸ τοῦ 1663. Ἴσως ὁ Καρυοφύλλης μέχρι τοῦ 1662 ἐν τῇ Μ. Σχολῇ, ἥτις τότε μετεφέρθη εἰς τὸ Μετόχιον, ὅπου τῷ 1663 ὁ Λοκρὸς ἐδίδασκε, τῷ δὲ 1665 ὁ Μαυροκορδάτος. (Σημ. Σ. Ἀρ.). ὅτι, ὡς προείπομεν, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν δύο Σχολὰς, δῆλον.

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 468. Π. Ἀργυροπούλου ἐν Πανδ. Ε'. 42—45. Ἐπ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Ἑλλ. Μεγ. Διερμ. σελ. 60—.

(2) Villemain. Ἱστορ. δοκίμιον κτλ. σελ. 81 τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

(3) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 488.

(4) Αὐτόθι καὶ κατωτέρω.

(5) Villemain ἔνθ. ἀνωτ.

(6) Ὁ ἀοίδιμος Κ. Εὐθυβούλης ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ 1665—1672, ἄρα 7 ἔτη, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σεβαστὸς μέχρι

συνέστη αὖθις τῷ 1691, ἐπιμελείᾳ μὲν τοῦ Πατριάρχου, πραγματικῇ δὲ βοηθείᾳ τοῦ αὐτοῦ ἀγαθοεργοῦ ἀνδρὸς γέροντος ἤδη Μανολάκη κατὰ τὸ ἐκδοθὲν τοῦτο Σιγγίλιον. Ταύτης προέστη ὁ τοῦ Καρυοφύλλου καὶ Μαυροκορδάτου μαθητὴς Σεβαστὸς (ὁ ἐκ Κυμίνων παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα· διὸ καὶ Κυμινήτης), ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον διὰ τὴν εἰς Βουκουρέστιον πρὸς διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ Αὐθεντικῆς Ἀκαδημίας[1] μετάβασιν. Τοῖς ἴχνεσι τοιούτων προκατόχων ἐστοίχησαν καὶ Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνὰν καὶ ὁ αὐτῷ συνδιδάσκων τὰ γραμματικὰ καὶ ἐγκύκλια Ἀδάμας ἢ Διαμαντῆς ὁ Ῥύσιος, πάππος πρὸς μητρὸς Ἀδαμαντίου τοῦ Κοραῆ[2].

Σημ. Τὴν εἰς τὰ γράμματα κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα πρόοδον τοῦ Ἔθνους ἔν τε τῇ Βασιλευούσῃ καὶ ταῖς Ἐπαρχίαις ἀναγνωρίζουσιν οἵ τε ἡμέτεροι καὶ οἱ ξένοι. Δημήτριος Προκοπίου ὁ Μοσχοπολίτης τῷ 1721 ἐν τῷ περὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν Σχεδιάσματί του[3] ποιεῖται μνείαν ἰδιαιτέραν τῶν συγχρόνων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν. Γεώργιος δὲ ὁ Βενδότης ἐν τῷ Δ' Τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου συμπληρῶν[4] πιστοῦται ἐναργέστατα, ὅτι

τοῦ 1680. Ὅρ. Σημ. Κ. Εὐθυβούλου ἐν τῇ προμνημονευθείσῃ Διατριβῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τοῦ Κωνσταντίου, ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 287—. ἄλλως ἀντιμάχεται ἡ ἀναχώρησις τοῦ Σεβαστοῦ περὶ τὰ 1689 ἢ 1690 εἰς Βουκουρέστιον (κατ' Εὐθυβούλην· αὐτόθι σελ. 288 τῆς β' στήλης ἐν Σημ. 1) πρὸς τὴν περὶ τὰ 1691 Σχολαρχίαν αὐτοῦ ἐν Κ]πόλει (κατὰ τὸν Κωνστάντιον· αὐτόθι).

(1) Βρετοῦ Α', ἀρ. 134.

(2) Τούτου εὕρηνται Λόγοι ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα ῥητορικοὶ εἰς διαφόρους ἡμέρας (ἐφ' ἑνὸς γέγραπται ᾳψιθ'. ἐπὶ ἑτέρου ᾳψμή). Εἷς δὲ τούτων ἐπιγράφεται «Τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου Κυρίου Διαμαντῆ Λόγος ἐπιθαλάμιος, προσφωνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς ἐν Σμύρνῃ ἐν ἔτει ᾳψλς' μηνὸς Ἰαννουαρίου ιά. ἐμελετήθη καὶ προσεφωνήθη τῷ ἱερῷ γάμῳ τῆς θυγατρός μου Ἀναστασίας Διαμαντῆ (αὕτη ἦν ἡ μήτηρ Ἀδαμαντίου τοῦ Κοραῆ)· ἐν χειρ. ὑπ' ἀριθ. 467 τῆς τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ Μετοχίου βιβλιοθήκης. Βρετοῦ Α', 242. ἔνθα ὅμως λέγει αὐτὸν Σμυρναῖον Ῥύσιον (Ἀριτζιανὸν) ὄντα.

(3) Παρὰ Φαβρικίῳ Ἑλλ. Βιβλ· Τόμ. ΙΑ' (Harles).

(4) Ἐν Κεφ. Η'· ΙΣΤ'. ΚΣΤ'.

ἱκανὸς ἀριθμὸς λογίων ὑπῆρχε καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὰ δὲ φῶτα διέσχιζον ἤδη τὴν ἀπ' αἰώνων σκοτόμαιναν[1].

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' Ἑκατονταετηρίδα (1700—) ἠπιωτέρου γενομένου τοῦ πολιτεύματος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ὑπηκόους, οὕτω δὲ ἀναψυχῆς δοθείσης εἰς τὸ Ἔθνος, οὐ μόνον Σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ βιβλιοθῆκαι ἤρξαντο σχηματίζεσθαι[2], προέστησαν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς μετὰ Γεράσιμον τὸν Ἀκαρνᾶνα, Ἰάκωβος Μάνος (ἢ Μάνας)[3], ὁ Ἀργεῖος, παρατείνας τὴν σχολαρχίαν μέχρι τοῦ 1721[4], φιλόσοφος καὶ θεολόγος, μετὰ διδασκάλου τῶν γραμ-

---

(1) Villemain. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 82.

Σημ. Τότε ὁ μισθὸς τοῦ Σχολάρχου ἦν γρόσια 200 λαμβανόμενα ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἓξ Μαρμάρων. Κωνσταντίου κτλ. ἐν τῇ Διατριβῇ ἔνθ. ἀν.

(2) Περὶ τῆς τοῦ Πατριαρχείου Μεγάλης Βιβλιοθήκης ὅρ. ἀνωτ. σελ. 16. Τῆς νεωτέρας βιβλιοθήκης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς πυρὴν ἐγένετο ἡ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη ἀφιερωθεῖσα τῷ 1815 (Βρετοῦ Α', σελ. 245. Σ. Ἀρ.) Ἡ ἐν τῷ Ἁγιοταφιτικῷ Μετοχίῳ Βιβλιοθήκη συνέστη τῷ 1680 ὑπὸ Δοσιθέου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (Θ. Ζωγράφου Ἑπτάλ. 1861 σ.244. Σ. Ἀρ.) Ἔτι ἡ Κωνσταντίνου τοῦ Βαρίνου, περὶ ἧς ὅρα Possevin Apparat. sac. pag. 45. 46. καὶ Fabric. Biblioth. graeca T. IA', 274. (Harles). Σημειώδης ἦν καὶ ἡ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἧς κατάλογον ἀντέγραψεν ὁ Γερλάχιος, λέγων, ὅτι ὁ Πατριάρχης Μητροφάνης παρεπονεῖτο, ὅτι ἐκλέπτοντο τὰ χειρόγραφα ἐξ αὐτῆς. Turcograec. σελ. 498. 512. Αἱ λαμπραὶ τῶν ἡγεμονικῶν οἴκων ὡς Νικολάου Μαυροκορδάτου τῷ 1721 (Δ. Προκ. παρὰ Φαβρ. ΙΑ', 522) καὶ τῶν πλουσίων, ὡς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεςώσης Ἑκατ. ἐν Θεραπείοις ἡ τοῦ Δημητρίου Μάνου Ποστελνίκου (πατρὸς τῆς Κυρίας Ν. Ἀριστάρχου) μεταφράσαντος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ Λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας· καὶ ἡ τοῦ Πεϊζαδὲ Κωνσταντίνου τοῦ Μουρούζη, υἱοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη (Σ. Ἀρ.). Ἔτι αἱ ἐν Ἰωαννίνοις δύο Βιβλιοθῆκαι μετὰ Μουσείου τῆς Φυσικῆς (Πανδ. Ζ', 85), αἱ ἐν Ἄθῳ, Χίῳ, Βουκουρεστίῳ, καὶ Ἰασίῳ (Πανδ. Ε', 237)· αὗται ὅμως τῶν περιστάσεων ἕνεκα τῶν μετὰ ταῦτα κατεστράφησαν.

(3) Παρὰ Fabric. IA', 545. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 139. Βρετοῦ Α', 219. Ἐδίδαξε τότε, φαίνεται, καὶ ὁ τρανόφθογγος Ἠλίας ὁ Μηνιάτης ἐπὶ Γαβριὴλ Πατριάρχου τῷ 1704 ἐγκαταστάς. (Ἀνθίμου Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήνων σελ. 43. Πανδ. ΙΒ'. 589.

(4) Μετὰ τὸ 1719 ἐσχολάρχει, ὡς ἐξάγεται ἔκ τινος Λόγου ἐγκωμιαστικοῦ Ἰωάννου τοῦ Λεσβίου εἰς Νικόλαον Μαυροκορδάτον (παρ' ἐμοὶ ἀποκει-

ματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Καλλινίκου τοῦ ἐκ Νάξου, εἶτα Ἡρακλείας Μητροπολίτου προχειρισθέντος [1]. Μετὰ τούτους τῆς Σχολῆς ἡγήσατο ὁ Ἰακώβου ἀκροατὴς, Λογοθέτης γενικοῦ, Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος τῷ 1721 [2], καὶ πολλῆς ἂν εἴη ὠφελείας πρόξενος, εἰμή γε κομιδῇ νέος κατὰ τὸν Δημήτριον Προκοπίου ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Μετ᾽ αὐτὸν προέστη ὁ ἐπ᾽ ἀκροάσει τῶν ἐν Παταβίῳ σοφῶν ἐπ᾽ ὀλίγον χρόνον ἀπελθὼν τούτου αὐτάδελφος Χουρμούζιος· τοῦτον ἀώρως ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ ἀκροατὴς Καρυοφύλλου καὶ Ἀλεξάνδρου μέγας Χαρτοφύλαξ Σπανδωνῆς, γέρων ἤδη, ἀποβιώσας τῷ 1726 [3]. Μετὰ Σπανδωνῆν προέστη τῆς Σχολῆς Δωρόθεος ὁ Λέσβιος, ὁ καὶ Μέγας Πρωτοσύγκελος, ἀκροατὴς Ἰακώβου [4], μετὰ δὲ τοῦτον Ἰωάννης ὁ Λέσβιος, ὁ καὶ Τζανῆς (ἐξ οὗ οἱ Τζανέται Φαναριῶται) ἀκροατὴς Ἰακώβου, φιλόσοφος περιπατητικὸς καὶ τῷ τοῦ μεγάλου Πριμικηρίου ὀφφικίῳ τετιμημένος [5], μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Ἀζαρίου τοῦ Τζιγάλα ἐκ Θήρας (Σαντορήνης) [6]. Τοῦτον τῷ 1744 διεδέξατο Ναθαναὴλ Κλονάρης ὁ ἐκ Χίου, ὕστερον Ἐφέσου Μητροπολίτης, μεθ᾽ ὃν (1749) ὁ μέγας Ἐκκλησιάρχης καὶ δεινὸς γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου Νικόλαος [7] Κριτίας ὁ ἐκ Προύσσης, ἀ-

---

μένῳ ἀνεκδότῳ καὶ συντεταγμένῳ μετὰ τὸ 1718). «καὶ τὰ μὲν πρῶτα ὑπὸ ἐλλογίμῳ καθηγητῇ τῷ ἐξ Ἄργους κυρῷ Ἰακώβῳ, τῷ καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς ἐς δεῦρο προϊσταμένῳ Σχολῆς. . .» §. 5. πρβλ. Fabric. ἔνθ. ἀνωτ. (1) Ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Σχολάρχης τῆς Σχολῆς. Δημ. Προκοπίου παρὰ Fabric ΙΑ΄, 543 (Σ. Ἀρ.)

(2) Αὐτόθι ΙΑ΄, 535. 545 (Σ. Ἀρ.)

(3) Ὁ Σπανδωνῆς κατὰ τὸν Δημ. Προκοπίου (παρὰ Fabric ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 545.) ἐδίδαξεν ἐν τῇ Σχολῇ πρὸ τοῦ 1721· ἤδη φαίνεται σχολαρχῶν τὸ β΄. (Σ. Αρ.) (4) Περὶ Δωροθέου τοῦ Λεσβίου ὅρα Σοφ. Κ. Οἰκ. Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην τὸν Τζανέτην ἐν Χρυσαλλ. (Ἀθηνῶν), τεύχ. ΟΖ΄, 404 ἐν σημ. β΄.

(5) Τούτου εὕρηται (παρ᾽ ἐμοὶ ἀνέκδοτος) Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς Νικόλαον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτον.

(6) Ἔν τινι Ἀριτζιανῷ κώδηκι εὕρηται: «Ἀζαρίου Τζιγάλα μονόστιχα πρὸς τοὺς Ἐκλαμπροτάτους Μπεϊζαδέδας τοῦ Μιχαὴλ Βοεβόδα παραινετικὰ κατὰ στοιχεῖον.» Ἐν τέλει δὲ, συνετέθησαν οὗτοι οἱ στίχοι παρὰ Ἀζαρίου Τζιγάλα ἐν Σαντορήνῃ ἐν ἔτει 1717, καὶ ὕστερον 1731.

(7) Ἰωάννου Πρωΐου ἔγγραφ. σημ.

κροατὴς καὐτὸς Ἰακώβου καὶ Ἀντωνίου, προςὰς τῆς Σχολῆς μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν καὶ ἐγκυκλίων Γεωργίου τοῦ Βυζαντίου περὶ τὰ δώδεκα ἔτη, διά τι σκάνδαλον ἀναφυὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῷ 1751 ἐν Κατιρλὶ τῆς Βιθυνίας παραιτησάμενος [1]. Τοῦτον διεδέξατο ἐπὶ ἔτη δέκα Ἀνανίας ὁ Ἀντιπάριος τῷ 1752, δεινὸς γραμματικὸς, πολύφυλλον συντάξας βίβλον, τὸ περὶ Μορίων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἀξιόλογον σύγγραμμα, *Σπλάγχνον Γραμματικῆς* ἐπιγραφόμενον, ὅτε καὶ ἡ Σχολὴ ἐκαλεῖτο *Ἀκαδημία* [2]· τοῦτον δὲ ὁ ἀπὸ τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας προσκληθεὶς τῷ 1759 ἔτει ἐπὶ μῆνας ἑπτακαίδεκα κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὕστερον Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος Ἀρχιεπίσκοπος ἐν Ῥωσσίᾳ [3]· μεθ᾽ ὃν τῆς Σχολῆς στερηθείσης Εὐγενίου καὶ τῶν κατ᾽ ἐκλεκτικὴν μέθοδον φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἡγήσατο εἰς τὰ γραμτικὰ Γεώργιος ὁ Βυζάντιος, ὁ καὶ πρότερον διδάξας, ἀκροατὴς Κριτίου· τοῦτον δὲ διεδέξατο τῷ 1765 Παναγιώτης ὁ Βυζάντιος, καὶ

---

(1) Περὶ τοῦ Κριτίου ὁ Ζαβίρας σημειοῖ· «Κριτίας· οὗτος ἐγεννήθη εἰς τὴν Προῦσσαν τῆς Βιθυνίας, ἠκροάσατο τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει σοφοὺς, ὅπου μετὰ καιρὸν κατέστη διδάσκαλος καὶ ἐδίδαξε μὲ μεγάλην φήμην καὶ ἔπαινον· ἐγένετο ὕστερον καὶ μέγας Ἐκκλησιάρχης τῆς Μ. Ἐκκλησίας. ἦτον ἀνὴρ δραστήριος καὶ ἐν τοῖς τοῦ περιπάτου λίαν ἐξησκημένος, ῥήτωρ γλαφυρώτατος, εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς, Λατινικῆς καὶ Τουρκικῆς διαλέκτου· μετέφρασεν οὗτος τὴν Λογικὴν τοῦ Κορυδαλέως εἰς τὴν τῶν Ὀθωμανῶν διάλεκτον· μετέφρασε τὴν διόπτραν τοῦ Ἀριστοτέλους· Κορδερίου τὰ Προλεγόμενα εἰς τὸν Ἀρεοπαγίτην· ὁ κόμης Ζινζεντὼφ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς αἱρέσεως τῶν λεγομένων Ἐρνχουτεράνων ἔπεμψε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Παΐσιον κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Τυβίγγῃ Λουθηρανιστῶν πρεσβείαν μὲ τὰ ἄρθρα τῆς αἱρέσεως αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἀντὶ ἀποκρίσεως ἔδωκε τῷ πρέσβει διὰ τοῦ Κριτίου ἓν συστατικὸν γράμμα ὑπογεγραμμένον ὑπ᾽ αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Κριτίου πρὸς πάντας τοὺς Πατριάρχας, Ἀρχιεπισκόπους καὶ Ἐπισκόπους τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸ ὁποῖον περιέχεται ἡ διαφορὰ τῶν δογμάτων τῆς αἱρέσεως.» Ἡ σημείωσις αὕτη ἐκ τοῦ πολυτίμου χειρογράφου τοῦ Ζαβίρα ὀφείλεται τῷ Κ. Σοφ. Κ. Οἰκονόμῳ εὐαρεστηθέντι, ἵνα μετά τινων καὶ ἄλλων ἀποστείλῃ μοι αὐτήν. Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ερνχουτεράνων καὶ περὶ τοῦ Κριτίου ὅρα Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 122. 146.

(2) Βρετοῦ Β', ἀρ. 124.

(3) Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 819.

τοῦτον Ἰωακεὶμ ὁ Ἀντιπάριος, τοῦτον ὁ Βιζύης Γεράσιμος, τοῦτον δὲ τῷ 1770 Χρύσανθος ὁ Αἰτωλὸς, τοῦτον δὲ τῷ 1774 Ἠλίας ὁ Κύπριος ἀκροατὴς Κριτίου. Κατὰ δὲ τὸ 1775, μᾶλλον δὲ τὸ 1777 [1], παρὰ τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν συνέστη καὶ ἑτέρα τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἧς προέστη μέχρι τοῦ 1790 Σέργιος Μακραῖος ὁ ἐξ Ἀγράφων[2]. Τῆς δὲ Πατριαρχικῆς Σχολῆς, εἰς τὰ γραμματικὰ πιθανῶς περιοριζομένης, προέστη (1774—1777) Ἠλίας ὁ Κύπριος, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Σηλυβρίας Ἀρσένιος (1777—1779) μεθ' ὑποδιδασκάλου τοῦ Βασιλείου[3]. Τὸν Ἀρσένιον διεδέξατο αὖθις Ἠλίας ὁ Κύπριος (1779—1786), ὃν μετὰ ἑπτὰ ἔτη διεδέξατο Ματθαῖος ὁ ἐκ Γάνου καὶ Χώρας (1787—1789). Τῷ δὲ 1790 διαλυθείσης τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς ὁ ταύτης προϊστάμενος Σέργιος φαίνεται μεταβὰς εἰς τὴν Πατριαρχικὴν ὡς Σχολάρχης (1790—1793), ὃν διεδέξατο ὁ Μακάριος (1793—1796) μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν τοῦ Θεοδοσίου (1793—1796) καὶ τρίτου διδασκάλου τοῦ Δημητρίου (1793—1797)[4]. Τῷ δὲ 1797 προέστη τῆς Σχολῆς ὁ Λογοθέτης γενικοῦ ἐκ Κύπρου ὁρμώμενος Φώτιος. Εἶτα δὲ (1797—1798) ἐξ ἀναφέ-

(1) Σ. 'Αρ.

(2) «Ἦν μὲν οὖν τὰ φιλόσοφα (λέγει ὁ γεραρὸς Κωνστάντιος· (ἐν τῇ ἐκδεδομένῃ Διατριβῇ ἐν τῷ Περιοδικῷ) ἐκ πολλοῦ πολλοῖς ποθεινὰ καὶ περισπούδαστα, ὡς χρόνον ἱκανὸν σεσιγηκότα· τίς γὰρ τῶν παρ' ἡμῖν φιλεπιστημόνων οὐχὶ περὶ πολλοῦ ἐποιήσατο τῶν τῆς φιλοσοφίας μελετημάτων καὶ λόγων τυχεῖν; 'Εκ δὲ τούτου συνέτρεχον (αὐτόπται γεγόναμεν) ὅσοι ἐν 'Εκκλησιαστικαῖς τάξεσιν, ἔν τε ἐπαγγέλμασι διδασκάλων, ἐν ἀρχιερατικοῖς ἔτι βαθμοῖς ἵδρυντο, ἐξ ὧν καὶ ὁ εὐπαίδευτος Σμύρνης Προκόπιος, ὁ κατὰ τὸ 1784 ἔτος ἀρθεὶς ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, ἐπ' ἀκροάσει τῶν κατὰ νεωτέραν θεωρίαν φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἀπό τε τῆς Λογικῆς καὶ τῶν ἐφεξῆς βαθυτέρων. Παρέτεινε δὲ ἡ Σχολὴ αὕτη διδάσκουσα παρ' αὐτοῦ τοῦ Σεργίου τὰ τῶν μαθημάτων φιλόσοφα μέχρι τοῦ 1790 ἔτους, καθ' ὃν χρόνον ἅμα τῇ καθαιρέσει τοῦ οἴκου, ἐν ᾧ ταῦτα ἐδιδάσκοντο, συγκαθηρέθησαν καὶ τὰ παυσάμενα.»

(3) Τούτοις συνᾴδει καὶ Σ. 'Αρ.

(4) Ἴσως ἡ διάλυσις αὕτη ἐξηγεῖ τὸν λόγον, δι' ὃν ἀπὸ τοῦ 1789—1790 ἦν διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν ὁ 'Αρσένιος, ἀπὸ τοῦ 1793 ὁ Θεοδόσιος, ἐν ᾧ ἀπὸ 1790—1793 οὐδεὶς φαίνεται τοιοῦτος Σ. 'Αρ.

ρονται διδάσκαλοι, δύο μὲν πρῶτοι (ἴσως φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς) Μακάριος καὶ Ματθαῖος, δύο δεύτεροι (ἴσως τῶν γραμματικῶν) Μακάριος καὶ Γαβριὴλ, καὶ δύο τρίτοι (ἴσως τῶν κατωτέρων τάξεων) Δαμασκηνὸς καὶ Ἀνανίας.

Κατὰ ταὐτὰ ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ καὶ κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΘ΄ ἑκατονταετηρίδα (1800—), ὅτε (τῷ 1803) φιλοτιμίᾳ τῶν φιλοκάλων Φαναριωτῶν μετοικησάντων εἰς τὰς τοῦ Βοσπόρου ἀκτὰς, ἰδίᾳ δὲ Δημητρίου τοῦ Μουρούζη [1], καὶ ὅλου τοῦ κλήρου μετετέθη ἡ Σχολὴ (μεινάσης τῆς προκαταρκτικῆς ἐν Φαναρίῳ) [2] κατὰ τὴν Ξηρὰν Κρήνην (Κουροῦ-Τσεσμὲ) [3] ἐν τῷ πρότερον οἴκῳ τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, Σχολάρχης δ' ἀνεδείχθη ὁ ἐν

---

(1) Πλὴν τοῦ περὶ ταύτης Χατίου εὑρισκομένου ἐν τῇ Μ. τοῦ Γένους Σχολῇ, εὕρηται ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων «Μετάφρασις τοῦ πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Πεγζαδὲν Δημήτριον Μουρούζην ἐκδοθέντος βασιλικοῦ χατλίδικου ὁρισμοῦ, δι' οὗ διωρίσθη ἡ Ἐκλαμπρότης του ναζίρης καὶ προστάτης τῶν ἐν βασιλευούσῃ πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπόρων καὶ ἀσθενῶν, καὶ πρὸς ἐπίδοσιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης νοσοκομείων καὶ σπουδαστηρίων ἰατρικῶν· τὸ Χάτιον ἄρχεται (ἐν μεταφράσει) οὕτω: «Ἔγκριτε τῶν Προὐχόντων τοῦ γένους τοῦ Μεσσία, Δημήτριε Μουρούζη Πεγζαδὲ, αὐξυνθείη ἡ ἀγχίνοιά σου. Φθάνοντος τοῦ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ μου τούτου σημείου γνωστὸν ἔστω σοι, ὅτι . . .» ἐν τέλει δὲ «ἐφ' ᾧ ἐξεδόθη καὶ ὁ παρὼν ὑψηλός μου ὁρισμὸς, ὅστις ἀφοῦ φθάσῃ εἰς χεῖράς σου ποίησον ὡς εἴρηται, πειθόμενος εἰς τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ. Οὕτω γίνωσκε, πίστευε τῷ ἱερῷ βασιλικῷ μου σημείῳ.» Πρβλ. Ἐ. Σταματιάδου Βιογραφ. τῶν Διερμην. σελ. 160—1.

(2) Ἴσως ἐν αὐτῇ ἐδίδαξε Γεώργιος ὁ Θεραπειανὸς τῷ 1817, καὶ ὁ Σέργιος πρὸ αὐτοῦ (ὅρα σελ. 31.) ὑφιςαμένης καὶ κατὰ τὸ 1824. (Κωνσταντινιάδος σελ. 114 τῆς ά ἐκδ). καὶ Ἰγνάτιος Ὁθώνειος Σίφνιος (γεν. 1768 ἀποθ. 1818) μαθητὴς τοῦ ἐν Πάτμῳ Δανιὴλ, διδάξας περὶ τὰ 1814 πρὸ ἢ μετὰ τὸν Θεραπειανὸν, εἶτα Μητροπολίτης Ἐλασσῶνος. (Σ. Ἀρ.)

(3) Σκαρ. Βυζαντίου Κωνσταντινούπολις Β', 108. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1769 κατὰ τὸ Σιγγίλιον τῆς ά Μαρτίου ἡ Σχολὴ τὸν μὲν χειμῶνα ἔδει νὰ μένῃ ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Ξηροκρήνῃ· ἀκολούθως μετεφέρετο τὸ θέρος ὁτὲ μὲν (1783) εἰς τὴν ἐν Πριγκήπῳ Μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὁτὲ δὲ εἰς Θεραπεῖα (1793), εἰς τὰς νήσους (1794), ἕως οὗ προσηλωμένη ἐγένετο τῇ Σχολῇ ἡ ἐν Πριγκήπῳ, ὡς εἴρηται, Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ 1798. Κωνσταντίου Διατριβ. ἐν τῷ Περιοδικῷ.

Ἰταλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ τὰς νεωτέρας θεωρίας ἀρυσάμενος. Τότε ἤρξατο γίγνεσθαι Πιερία ὁ Βόσπορος [1], ἡ δὲ Κωνςαντινούπολις ἔβριθεν (1815) ἀνδρῶν πολυμαθῶν· ταύτην ἐκάλλυνον Ἡγεμόνες, Ἀρχιερεῖς πεπαιδευμένοι, ἄρχοντες καὶ ἄλλοι πλοῦτον κεκτημένοι πολὺν καὶ οὐ τὸν τυχόντα μαθήσεως, καὶ κρίσιν αὐστηράν [2]. Τὸν Δωρόθεον διεδέξατο Στέφανος ὁ Δούγκας, καὶ τοῦτον ὁ ἀπὸ Σμύρνης προσκληθεὶς Κ. Κούμας ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ ΣΤ´ τῷ 1813 μετὰ διδασκάλου τῶν γραμματικῶν Νικολάου τοῦ Λογάδου. Μετὰ δὲ τοῦτον Σαμουὴλ ὁ Κύπριος ἐν Φαναρίῳ τῆς Σχολῆς μετατεθείσης, παιδείας παντοδαπῆς καὶ λόγων εὖ ἥκων, μετὰ δὲ τοῦτον Νικόλαος ὁ Λογάδης ὡς Σχολάρχης. Μετὰ δὲ τοῦτον ἀώρως ἀποθανόντα αὖθις Σαμουὴλ ὁ Κύπριος (1839) ἑκουσίως τῆς Μητροπόλεως (Μεσημβρίας) παραιτηθείς [3].

Ἀπὸ δὲ τῆς γεραρᾶς καὶ πολυχεύμονος ταύτης πηγῆς ἐξεῤῥύησαν καὶ ἕτεραι μικρότεραι ἀνὰ πάσας σχεδὸν τὰς ἐνορίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνέκαθεν ἤδη οἱ εὐπορώτεροι διετήρουν ἐν τοῖς οἴκοις των διδασκάλους ἰδίους, ἢ αὐτοὺς τούτους τοὺς ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκοντας παρελάμβανον ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν τέκνων των· μετὰ τὴν ἀφθονεστέραν ὅμως τῶν φώτων διάχυσιν ἐπειράθησαν οἱ τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους διέποντες, ἵνα κοινότερον καταστήσωσι τὸ θεῖον τῆς παιδείας κτῆμα, ἵνα φωτισθῶσι τὸ λεγόμενον πολλοὶ καὶ πληθυνθῇ ἡ χάρις. Καὶ δή, εἰμὴ ἀρχαιότερον, ἀλλὰ γοῦν προτροπῇ Σαμουὴλ τοῦ Α´ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1764

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ΙΒ´, 575·

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 44. Περιηγητής τις ἀναφέρει ὅτι, παρέστησαν τοὺς Πέρσας τοῦ Αἰσχύλου ἐν οἰκίᾳ Φαναριωτικῇ.

(3) Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Κωνστάντιος ἐκ Κωνσταντινιάδος σελ. 149 τῆς β´ ἐκδ. Ἀπαντῶμεν ὅμως ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ 1817 διδάσκοντας Νεόφυτον τὸν Βάμβαν, Παΐσιον Καραπατᾶν, Κωνσταντῖνον Ψωμάκην, Ἰωάννην Παλαμᾶν (Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 42). τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει (sic) Σχολείου προΐστατο (1817) ὁ Ἀρχιμανδρίτης Παρθένιος, ἀνθ' οὗ μετεκαλέσαντο ἐξ Ἰασίου Γεώργιον τὸν Θεραπειανὸν (αὐτόθι σελ. 412 καὶ 596). Προκάτοχος αὐτοῦ φαίνεται ὁ Σέργιος, ὅστις τότε μετέβη εἰς Βλαχίαν (αὐτόθι σελ. 596). Ἐν οἰκίαις περιφανῶν ἐδίδασκεν ὁ ἐν ἔτει 1821 ἀποθανὼν Μητροπολίτης Ἀγχιάλου Εὐγένιος ὁ Ἰθακήσιος (Κωνσταντίου Α´ τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 468).

συνεστάθησαν Σχολαὶ ἐν Κοντοσκαλίῳ, Βλάγκᾳ, Ἁγίῳ Κωνςαντίνῳ τῆς Καραμανίας, Ὑψωμαθείοις, Ἐδιρνὲ-καποῦ, Ἐγρὶ-καποῦ, Χαντζερλῆ, Ἀραμπατζῆ, Μεϊδάνῃ, ἐνορίᾳ ἁγίου Γεωργίου, Σαρμασίκι, Σαλμάτομπρούκι, Διπλοκιονίῳ (Μπεσίκ-τασι) καὶ Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου [1]. Τῆς ἐν *Νεοχωρίῳ* Σχολῆς προέστησαν οἱ ἑξῆς: Δοσίθεος (1764—1777), Θεόδουλος (1777), Ἰωάννης (1778), Δανιὴλ (1783), Διονύσιος (1784), Γρηγόριος (1786), Γεώργιος (1790), Σαμουὴλ (1792), Στέφανος (1792), Νεόφυτος (1793), Θεοδόσιος (1795), Ζαγοραῖός τις (1797), Μανουὴλ (1798) μεθ' ὑποδιδασκάλου, Ἰωάννης (1806), Γεράσιμος (1808), Μελέτιος (1808), Παρθένιος (1816), Θεοδώρητος (1817), Ἰωάννης ὁ ἐκ Σύμης μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχαὴλ (1817), Ἀπόστολος (1831), Δημητρακόπουλος (1848) [2]· τῷ δὲ 1785—1804 αὐτόθι ὑφίσταντο δύο Σχολαὶ, Ἑλληνικὴ καὶ κοινή [3].

Ἐν δὲ *Θεραπείοις* τοῦ Βοσπόρου τῷ 1802 ἢ 1804 συνέστη ἐπιμελείᾳ τοῦ φιλογενεςάτου Δημητρίου τοῦ Μουρούζη Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἧς προέστη Γεώργιος Στεφάνου ὁ Θεραπειανὸς μαθητὴς Νικολάου Κριτίου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Σχολὴ ἔβριθε μαθητῶν καὶ μάλιστα ἐκ Πελοποννήσου, πατριωτῶν Γρηγορίου τοῦ Ε΄. Ἀπελθόντα δ' εἰς τὰς Ἡγεμονίας (1810 ἢ 1812) τὸν Σχολάρχην Γεώργιον διεδέξατο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος Ἰω. Ῥαδινὸς, Θεραπειανὸς, ὁ ὕστερον ἐν Πάτραις γυμνασιαρχήσας καὶ τὸν Ἡρόδοτον εἰς τὴν καθομιλουμένην μεταφράσας. Τοῦτον διεδέξατο Ζαχαρίας ὁ Αἰνιὰν, πρεσβύτερος, οὗ οἱ τρεῖς υἱοὶ ἐδίδασκον ἰδιαιτέρως ἐν οἴκοις εὐγενῶν [4]. Τὸν Ζαχαρίαν διεδέξατο μαθητής τις Παναγιώτου Παλαμᾶ ἐκ Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1821 [5]. Ἔκτοτε ἡ Σχολὴ διαλιποῦσα τῶν πε-

---

(1) Σ. 'Αρ.

(2) Σ. 'Αρ.

(3) Σ. 'Αρ.

(4) Ὁ μὲν Γεώργιος ἐγένετο διδάσκαλος τῶν υἱῶν Κωνσταντίνου 'Αλεξάνδρου Μουρούζη τοῦ ὡς μεγάλου Διερμηνέως καρατομηθέντος τῷ 1821, συγγράψας Γραμματικὴν 'Α ρ ι ά δ ν η ν ἐπιγραφομένην. (Βρετοῦ Β', ἀρ. 582). Ὁ δὲ Χριστόδουλος ἐπίσης ἐγένετο διδάσκαλος 'Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου γαμβροῦ τοῦ 'Αλεξάνδρου Μουρούζη. Σημ 'Ιω. Πρωΐου Θεραπειανοῦ.

(5) Ἴσως ὁ Κωνσταντῖνος Ψωμάκης, ἑλληνιστὴς ἔξοχος ἐπιστατήσας τῆς

ριστάσεων ἕνεκα μέχρις τοῦ 1835, ἠνοίχθη καὶ αὖθις, ὑφισταμένη μέχρι τῆς σήμερον ἐπίσης καρποφόρος, ὡς καὶ πρότερον· διότι ἐκ ταύτης ἐβλάστησαν, πλὴν ἑτέρων διακριθέντων ἐπὶ πολιτικῇ, ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασιν διδασκαλίᾳ καὶ ἐμπορίᾳ, Σαμουὴλ ὁ Α' ὁ ἀπὸ Δέρκων, Ἰάκωβος Ῥίζος Νερουλὸς, [1] ὁ ἐρίτιμος καὶ πολλῶν ἀντάξιος νῦν Πρύτανις τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου (1866—7), καὶ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας, ποιητὴς καλλικέλαδος, Ἀλέξανδρος Ῥ. Ῥαγκαβῆς, [2] ὁ εἰρημένος Ἀλέξανδρος Ἰ. Ῥαδινὸς, ὁ νῦν εὐκλεῶς Πατριαρχεύων τὸ β' Κ]πόλεως Γρηγόριος ὁ ΣΤ', διακεκριμένος Ἱεράρχης, Σωτήριος ὁ Καλλιάδης, Δημήτριος Χρηστίδης (Θεραπειανὸς), πρῴην ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν ἐν Ἑλλάδι, Γρηγόριος ὁ παπᾶ Φλέσσας, καὶ πλεῖστοι ἕτεροι. [3]

Κατὰ δὲ τὸ 1817 ὑπῆρχε Σχολὴ ἐν Παγκαλοχωρίῳ [4], ἐν Γαλατᾷ τῷ 1820, εἰμὴ καὶ πρότερον, [5] ἔνθα ἐδίδαξε Σάμιός τις, (ἴσως ὁ ἐν Νεοχωρίῳ Ἰωάννης), εἶτα Γ. Πιτσιπιὸς, εἶτα Πελοπίδας (—1820) [6]. Κατὰ δὲ τὸ 1824 ὑφίσταντο πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐν Τζουμπαλίῳ, ἐνορίᾳ Μουγουλιωτίσσης, Ταταούλοις, Μεγάλῳ Ῥεύματι (Ἀρναούτ-κιοϊ). [7]

(Σημ. Κατὰ δὲ τὸ 1780 Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης προικίσας τὴν ἐν Χάλκῃ Μονὴν τῆς Θεομήτορος ἐπιλεγομένης Καμαριωτίσσης, ἠβούλετο συστῆσαι ἐν αὐτῇ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Φροντιστή-

---

διορθώσεως τῆς τότε ἐκδιδομένης Κιβωτοῦ, Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ, εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ὁποίας εἰργάσθησαν (1819. Βρετοῦ Β', ἀρ. 666) Ἰω. Βλαςὸς, Κρὴς, Ἰωάννης ἐκ Ζαγορᾶς, Νικόλαος Λογάδης καὶ Κωνστ. Ψωμάκης ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν κατ' ἀρχὰς μὲν Ἰωακεὶμ ἐκ Πόρου τοῦ Κυζίκου, εἶτα δὲ Νικολάου τοῦ Λογάδου (Σ. Ἀρ.).

(1) Βρετοῦ Β', 331. (Γεν. 1778, μαθητὴς Δανιὴλ τοῦ Φιλιππίδου (Ἡμερολόγ. Βρετοῦ 1867 σελ. 390), διδάσκαλος τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας τῷ 1825. Σ. Ἀρ.)

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Τοῦ αὐτοῦ. Ι. Πρ. Θερ.

(4) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818 σελ. 162.

(5) Αὐτόθι ἔτ. 1820 σελ. 340—2.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Κωνσταντινιάδος σελ. 114 τῆς ά ἐκδ.

ριον ἢ Ἑλληνομουσεῖον[1]· τούτου δὲ μὴ πραγματοποιηθέντος τῶν περιστάσεων ἕνεκα, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔμποροι τῷ 1831 φιλογενείᾳ καὶ φιλομουσίᾳ κινούμενοι συνέστησαν αὐτόθι τὴν *Ἑλληνικὴν Ἐμπορικὴν Σχολὴν*, ἧς πρῶτος Ἀρχιδιδάσκαλος καὶ Διευθυντὴς ἐγένετο Ἀντώνιος ὁ Σιλύμνιος[2], ὃν μετὰ δύο ἔτη ἀποθανόντα διεδέξαντο τῷ μὲν 1834 προσωρινῶς οἱ ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκαλοι, ἐν δὲ Ἰουνίῳ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (1834) ὁ ἐκ Σμύρνης προσκληθεὶς Ἀβράμιος Ὀμηρόλης, Καισαρεὺς, μέχρι τοῦ 1839, ὅτε προέστη τῆς Σχολῆς μέχρι τοῦ 1840 Δανιὴλ ὁ Μάγνης, ὃν διεδέξατο ὁ ἐλλόγιμος Ἱερομόναχος Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ἐξ Ἴμβρου τῷ 1840 μέχρι τοῦ 1846 διευθύνας. Μετὰ δὲ τὴν τούτου ἀποχώρησιν καὶ τὴν ἐπί τινα αὖθις καιρὸν διάλυσιν προέστη αὐτῆς ἀπὸ Σεπτεμβρίου τοῦ 1846 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1847 ὁ Ι. Φιλαλήθης. Μετὰ δὲ ἑτέραν τῆς Σχολῆς διάλυσιν συνέστη καὶ αὖθις τῷ 1849 (15 Αὐγούστου) διευθύνοντος Στεφ. Λεφάκη μέχρι τοῦ 1850, ὃν διεδέξατο Γεράσιμος ὁ Ῥαζῆς μέχρι Μαρτίου τοῦ 1851, ὅτε προέστη αὐτῆς ὁ ἐκ Κεφαλληνίας προσκληθεὶς ἐρίτιμος τότε μὲν Ἀρχιμανδρίτης, ἤδη δε (ἀπὸ 1 Μαΐου 1866) Μητροπολίτης Σελευκείας Ἄνθιμος Μαζαράκης, εὐδοκίμως διευθύνων αὐτὴν (μετὰ διαλείμματος ἐνιαυσίου ἀπὸ Ἰουνίου τοῦ 1855 μέχρι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ 1866, ὅτε διηύθυνεν ὁ ἐκ Τραπεζοῦντος Κωνσταντῖνος Ξανθόπουλος) ἀπὸ τοῦ 1851 μέχρι τῆς σήμερον[3].

Ταύτης δὲ ἀπέναντι ἐπὶ τοῦ ἑτέρου λόφου ἡ ἱερὰ ἵδρυται *Θεολογικὴ Σχολὴ* τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν τῇ μονῇ τῆς Παναγίας Τριάδος· καὶ πρότερον μεν προνοίᾳ τῆς Μ. Ἐκκλησίας συνέστη τῷ 1839 ἐν Φαναρίῳ Θεολογικὴ Σχολὴ ἐπὶ Γρηγορίου ΣΤ´

(1) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, σελ. 56.

(2) Αὐτόθι σελ. 119—127.

(3) Ὑπὸ Ἀνθίμῳ τῷ Μαζαράκῃ, τῷ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Σελευκείας, σεβαστῷ πατρὶ καὶ ἰθύντορι, καὶ ἡ ἐμὴ ἀσθένεια ἀπὸ ἐτῶν ἑπτὰ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν διδασκαλίαν εἴληφεν. Περὶ τῆς σχολῆς ταύτης ὅρα Ἀνδρέου Σπαθαρη, πρῴην συναδέλφου ἐν τῇ Σχολῇ, Λογον ἐν τῇ ἐνάρξει τῶν ἐξετάσεων τοῦ 1864, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1864.

Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἧς προέστη ὁ ἐκ τῆς πατρίδος του Ἴμβρου προσκληθεὶς Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς, κληρικὸς ἐλλόγιμος, διδάξας ἐπὶ ἓν ἔτος μετὰ Λεοντίου Ἱεροκήρυκος Ἁγιορείτου καί τινος ἑτέρου[1]. Διαλυθείσης δὲ μετὰ ἓν ἔτος τῆς πρώτης ταύτης Θεολογικῆς Σχολῆς συνέστη ἡ δευτέρα αὕτη ἐν Χάλκῃ, ἧς ἀπὸ τέλους τοῦ 1844 πρῶτος Σχολάρχης ἐγένετο ὁ μουσοτραφὴς τότε μὲν ἱερομόναχος, ὕστερον δὲ Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁ Τυπάλδος ἐκ Κεφαλληνίας ὁρμώμενος, ἐπὶ εἰκοσαετίαν σχεδὸν διευθύνας τὸ ἱερὸν τοῦτο φυτώριον, πλείστους μαθητὰς παρασκευάσας, ἐν οἷς καὶ Ἱεράρχαι λόγου ἄξιοι καὶ Θεολόγοι καὶ κληρικοὶ οὐκ ὀλίγοι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Ἔθνει πολλὴν τὴν ὠφέλειαν παρέχουσιν[2].)

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ γεραρὰ *Πατριαρχικὴ (Μεγάλη τοῦ Γένους) Σχολὴ* μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς· προστατευομένη ἀείποτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀνέδειξεν ἀπ' αἰώνων ἄνδρας ἐπισήμους ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ· αἱ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμεναι ἀκτῖνες ἐφώτιζον τὸ Ἔθνος, ἀνέδειξαν τοσούτους Ἱεράρχας κοσμήσαντας τὴν Ἐκκλησίαν[3], καὶ λαϊκοὺς τιμήσαντας ἐσαεὶ τὸ Ἔθνος αὐτῶν. Τὸν Μέγαν Λογοθέτην *Ἱέρακα*[4], τὸν *Ἰουλιανὸν* ἢ *Γουλιανὸν* (1757)[5], τοὺς *Νικοσίους, Μαυροκορδάτους*[6], *Ὑψηλάντας, Γκίκας, Καλλιμάχας*[7], *Καρα-*

(1) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς κ.τ.λ· σελ. 129.

(2) Ὅρα «Τὸ ἐσχάτως ἐκδοθὲν Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Σιγγιλιῶδες γράμμα τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Ὀργανικοῦ Κανονισμοῦ τῆς Σχολῆς· ἐν Κωνσταντινουπόλει 1845 σελ. 2 3.» Ἐν αὐτῇ ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν τὴν τῶν Ἑλληνικῶν διδασκαλίαν εὐδοκίμως εἴληφεν ὁ ἐμοὶ τριφίλητος καὶ χαριέστατος Ἠλίας ὁ Γανταλίδης.

(3) Ὡς Κωνστάντιον Α'. τὸν ἀπὸ Σιναίου· ὅρα τοῦ αὐτοῦ ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464 —468. (4) ἔνθα ἀνωτέρω σελ 18.

(5) Τούτου εὕρηται «Λύσεις εἰς τὰ ἄπορα τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου βιβλίου Μωϋσέως» ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 263 τῆς τοῦ Ἁγιοταφιτικοῦ Μετοχίου Βιβλιοθήκης.

(6) Ἰδίως τὸν Ἀλέξανδρον καὶ Νικόλαον (Βρετοῦ Β'. 303).

(7) Ὁ Σκαρλάτος Καλλιμάχης ἔγραψε περὶ τὸ 1810 Λεξικὸν Ἀραβοελληνικὸν μεῖναν ἀνέκδοτον Σ. Ἀρ.

τζάδας, Σούτσους, Μουρούζας, Ἀργυροπούλους, Χατζερῆδας, Μαυρογένεις, Μάνους[1], *Τζανέτας, Ἀριστάρχας, Σχινᾶς*[2], *Μουσούρους*, καὶ ἑτέρους πλείστους[3] τοὺς *Φαναριώτας*· «Ἄνδρας, τῶν ὁποίων ἀγνοεῖ τις τί μᾶλλον νὰ θαυμάσῃ, τὴν φιλοπατρίαν ἐν τοιούτοις χαλεποῖς χρόνοις, ἢ τὴν μεγίστην ἱκανότητα, ἣν ἀνέπτυξαν, καὶ ἑαυτοὺς τιμήσαντες καὶ τὸ Ἔθνος αὐτῶν κατὰ διαφόρους περιστάσεις ἀνυπολογίστων δεινῶν ἀπαλλάξαντες! Ὁποία μάθησις καὶ παιδεία ἐκόσμει τοὺς πλείστους αὐτῶν! Κάτοχοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν, λαλοῦντες καὶ γράφοντες αὐτὴν ὅσον δυστυχῶς καὶ νῦν ἔτι ὀλίγιστοι τῶν ἡμετέρων, εἰδήμονες τῶν κυριωτέρων Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, κάτοχοι τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, κατέλιπον ἡμῖν διάφορα συγγράμματα, ἐν οἷς δὲν διαλάμπει μόνον ἡ μάθησις, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοπατρία, ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀρετὴ ἑνὶ λόγῳ[4].»

---

(1) Μάνος Δημητριάδης ἐπιτετραμμένος τῆς Υ. Π. ἐν Παρισίοις, ἑλληνιστὴς ἄριστος, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Κιβωτοῦ καὶ τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου (1813—1830). Γεώργιος Μάνος συνέγραψε Γαλλιστὶ Γεωγραφίαν (1826) καὶ Ἱστορίαν (1830) τῆς Ἑλλάδος, ἐγένετο καὶ Καθηγητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐν τῷ ἐν Παρισίοις Ἀθηναίῳ τῷ 1825. Σ. Ἀρ.

(2) Μιχαὴλ Σχινᾶς, καθηγητὴς ἐγένετο τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Παρισίοις τῷ 1828. (Σ. Ἀρ.) Ὁ Δημήτριος ἦν ἑλληνομαθὴς (Βρετοῦ Β'. 238—9).

(3) Βασίλειός τις ἰατρὸς ἐκ Νεοχωρίου (1815) συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Ἰατρικῆς, πραγματείαν περὶ Μουσικῆς τέως ἀνέκδοτον καὶ ἄλλα. Ἀνδρόνικος Βυζάντιος (ΙΖ' ἑκατ.) μέγας χαρτοφύλαξ λόγιος (Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ. 67). Ἰωάννης Πορφυρίτης (ΙΖ' ἑκατ.) λόγιος καὶ Θεολόγος (αὐτόθι Δ. 70). (Λόγιος ἐν Κωνςαντινουπόλει τῷ 1737 ἦν καὶ ὁ Ἀθανάσιος ὁ Δορόσταμος Ἀρχιμανδρίτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας γράψας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς τῷ 1737 Σ. Ἀρ.)

(4) Ἐπ. Σταματιάδου Βιογρ. τῶν Ἑλλ. Διερμηνέων κτλ. σελ. 27 Σ. Βυζαντίου. Κωνσταντινούπολις Α'. 572.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΤΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ.

1) Τὰ ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις.

Ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταβαίνοντες εἰς τὰς διαφόρους τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους Ἐπαρχίας εὑρίσκομεν τοὺς Ἀρχιερεῖς οὕτω τοῦ ποιμνίου προεστῶτας, ὡς τὸν Πατριάρχην ἐν τῇ βασιλευούσῃ. Ὡς δὲ παρὰ τούτῳ, οὕτω καὶ παρ' ἐκείνοις ἑκασταχοῦ παρίστατο καὶ ἑτέρα τις κοσμικὴ Ἀρχή, ἡ τῶν *Προεστώτων* ἢ *Δημογερόντων*, οἵτινες μετὰ τοῦ Ἀρχιερέως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκυβέρνων τὰ κοινὰ τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Ἀρχιερεῖς ὅμως, ὡς εἴρηται [1], κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ἦσαν παιδείας κάτοχοι, ἔστιν ὅτε οὐ μικρᾶς· διὸ ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἁλώσεως μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων καὶ Πατριάρχαι λογιώτατοι ἐκόσμησαν τοὺς θρόνους τῶν Χρυσοστόμων καὶ Γρηγορίων καὶ Ἀθανασίων, Ἀρχιερεῖς δὲ πλεῖστοι ὅσοι, ἄνδρες λόγιοι, συγγραφεῖς φιλοπονώτατοι, μὴ ἐντρυφῶντες ἐν βιβλιοθήκαις πλουσίαις, ἐφάνησαν ἀντάξιοι τὴν παιδείαν καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων [2]. Τινὲς μάλιστα αὐτῶν καὶ Σχολὰς ἐν ταῖς

---

(1) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 13.

(2) Πατριάρχαι: Μάξιμος ὄγδοος μετὰ τὴν ἅλωσιν (1488), Ἱερεμίας ὁ Β' ὁ Τρανὸς ἐξ Ἀγχιάλου (1580), Μελέτιος ὁ Πηγᾶς Ἀλεξανδρείας (1590), Μητροφάνης Κ]πόλεως ὁ ἀπὸ Καισαρείας (1588), Κύριλλος Λούκαρις Κ]πόλεως (1630), Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος Κ]πόλεως (1680), Θεοφάνης ὁ Ἱεροσολύμων (1610) (Σ. Βλασοπούλου ὑπεράσπισις τῆς γραικ. Ἐκκλησίας σελ. ιή.), Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων (1660), Γεράσιμος ὁ Ἀλεξανδρείας (1680), Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων (1690), Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς Ἱεροσολύμων (1710), Κοσμᾶς ὁ Ἀλεξανδρείας (1719) (γράψας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 299 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης), Σωφρόνιος ὁ Κ]πόλεως (1780), Ἄνθιμος ὁ Ἱεροσολύμων (1780) (Βρετοῦ Β', 240), Σαμουὴλ Κ]πό-

παροικίαις διετήρουν καὶ αὐτοὶ τὰ τέκνα τοῦ ποιμνίου ἐδίδασκον [1]. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῶν παραλίων πόλεων ναυτίλοι ἢ ἔμποροι με-

λεως ὁ ἀπὸ Δέρκων (1764), Ἐφραὶμ ὁ Ἱεροσολύμων (1767), Κύριλλος Κ]πόλεως ὁ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως (1821), Γρηγόριος ὁ Ε' Κ]πόλεως (1821), Κωνςάντιος Α' ὁ ἀπὸ Σιναίου, Βυζάντιος (1832) καὶ ἕτεροι. ὅρα Δημ. Προκοπίου Ἐπιτετμημένην ἀπαρίθμησ. ἢ Σχεδίασμα ἐν Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ'. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκ τοῦ Κλήρου ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων· ἐν Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν ἀρ. 464—468. Εὐγενίου Λογικ. Προοιμ. σελ. 41—. Ἀρχιερεῖς: Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρας Φιλαδελφείας ἐν Ἑνετίᾳ (1580), Μάξιμος ὁ Μαργούσιος Κυθήρων (1580), Λαυρέντιος Ἀθηνῶν καὶ Κάλλιστος μετ' αὐτὸν (περὶ τὰ 1530. 1540) (Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ'. 801), Θεωνᾶς ὁ Παροναξίας, εἶτα Θεσσαλονίκης, σύγχρονος (Βρετοῦ Α', 5). Ἀθανάσιος ὁ Ναυπάκτου (1520) (Ἑλληνομνήμ. Ζ', 445. Θ', 452), Ἀρσένιος ὁ Ἐλασσῶνος (1580) (Φαβρικ. κτλ. ΙΑ', (Harles), Ἀρσένιος ὁ Μονεμβασίας, σύγχρονος φιλολόγος ἄριστος, (Βρετοῦ Β', 241), Μελχισεδὲκ ὁ Ῥαιδεστοῦ (οὗ σημειώματα εἰς Πίνδαρον εὕρηνται ἔν τινι ἐκδόσει τοῦ Πινδάρου ἐν Φραγκοφουρτίῳ (1542) ἀποκειμένῃ ἐν τῇ Ἀριτζιανῇ βιβλιοθήκῃ (ἀκμ. 1620—1626 ὡς ἔκ τινος τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων ἐξάγεται σελ 70). Γαβριὴλ ὁ Σουμμαρίπας Μηθύμνης (1621) (τούτου ἡ παραίτησις εὕρηται ἔν τινι παρ' ἐμοὶ χειρογρ. « Συλλογῇ Πρακτικῶν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν ἐγγρ. ὑπ' ἀρ. 20) Διονύσιος ὁ Ἡρακλείας (1580), πρὸς ὃν πολλαὶ ἐπιστολαὶ Μελετίου τοῦ Πηγᾶ εὕρηνται (ἐν τῷ πληρεστέρῳ Κώδηκι τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς) καὶ Μαξίμου τοῦ Μαργουσίου (ἐν τῷ Ἀριτζιανῷ) ὅρα καὶ Σοφ. Οἰκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 25 ἐν Σημ.), Παΐσιος ὁ Τρίκκης (1654), (οὗ εὕρηνται Διδαχαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 317 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλ.) Ἰωσὴφ Γεωργειρήνης ἢ Γεωργειρένσιος (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 230) περὶ τὸ 1666 συγγραφεὺς (Ἐ. Σταματιάδου ἐν Πανδ. ΙΓ', 545), Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν (1680), Γαβριὴλ ὁ Ἄρτης (1653) (Φαβρ. ἔνθ. ἀνωτ.), Ζαχαρίας ὁ Ἄρτης (1602) (Βρετοῦ Α', 288), Παΐσιος ὁ Λιγαρίδης Γάζης (1670), Ἱλαρίων ὁ Κιγάλλας Κύπρου (1670) (Βρετοῦ Α', 231), Ἱερόθεος ὁ Δρύστρας (1750) (Εὐγενίου ἔνθ. ἀνωτ.), Ἠλίας ὁ Μηνιάτης Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων (1700) καὶ πλεῖστοι ὅσοι ἕτεροι· ὅρα Φαβρίκ. καὶ Κωνστάντιον ἔνθ. ἀνωτ.

(1) Ὡς Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ὅρα ἐπιστ. πγ' καὶ γγ' τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς Κώδ. Ἰωάσαφ ὁ Ἀδριανουπόλεως Turcograec. σελ. 336), ὁ Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιος (Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 34) καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὡς δειχθήσεται· ἄλλως οἱ πλεῖστοι τούτων πρὶν λάβωσι τὴν ποιμαντορικὴν ῥάβδον ἦσαν διδάσκαλοι.

τέβαινον διὰ τῶν πλοίων των εἰς Σμύρνην καὶ Αἴγυπτον, τινὲς δὲ βαθμηδὸν εἰς Ἐνετίαν, Γερμανίαν καὶ Ῥωσσίαν ἐμπορίας χάριν· διὸ παρ᾽αὐτοῖς λίαν ἐνωρὶς ἡ ἀνάγκη τῶν γραμμάτων ἐγένετο ἐπαισθητή· οἱ κάτοικοι τῶν μεσογείων ὅμως ἦσαν διὰ τὸ τῆς συγκοινωνίας δύσκολον στασιμώτεροι, πολλὰ ὑφιστάμενοι τῆς ἀμαθείας τὰ δεινά. Βαθμηδὸν ὅμως ἠπιωτέρου γενομένου τοῦ πολιτεύματος πρὸς τοὺς ὑπηκόους, οὕτω δὲ ἀναψυχῆς δοθείσης εἰς τὸ Ἔθνος, ἐπέδωκαν ἱκανῶς εἰς τὸ ἐμπόριον οἱ Ἰωαννῖται, συστήσαντες οἴκους ἐμπορικοὺς ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Μόσχᾳ, οἱ Ζαγορῖται μετ᾽ αὐτῶν καὶ Μετσοβῖται, πολλοὶ δὲ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες ἐμιμήθησαν αὐτούς [1]· οἱ Φιλιππουπολῖται δὲ καὶ Ἀδριανουπολῖται ἐτόλμησαν νὰ μεταβῶσι καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν [2]. Οἱ φιλέμποροι Χῖοι κατῴκουν ἀγεληδὸν ἐν Σμύρνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει [3], Χῖοι δὲ καὶ Σμυρναῖοι τελευταῖον συνέστησαν ἐμπορικοὺς οἴκους ἐν ταῖς κυριωτέραις τῆς Εὐρώπης πόλεσι, Πάτμιοι [4], Ὑδραῖοι, Ψαριανοὶ καὶ Σπετσιῶται καὶ εἴ τινες ἄλλοι διὰ τῆς ναυτιλίας ἐκτήσαντο μεγάλα πλούτη [5]. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον τῆς ὑλικῆς εὐημερίας προαγομένης διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῆς μικρᾶς βιομηχανίας [2] καὶ τῆς ναυτιλίας, κατεφαίνετο ἀπαραιτήτως

---

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. ΙΒ', 550.

(2) Ἰνδικὴ ἀλληλογραφία ἐν Κ]πόλει 1852.

(3) Ἀ. Βλαστοῦ Χιακῶν Β', 128.

(4) Οἱ Πάτμιοι πλούσιοι ὄντες ἐμπορίαν ἤσκουν εἰς Ἀγκῶνα, ὅπου προσωρμίζοντο τὰ πλοῖά των (1621). De Roy, Voyage de Levant, Paris, 1629, σελ. 351.

(5) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρωπ. πράξ. ΙΒ', 550.

(6) Ὅτι αἱ τέχναι, αἵ τε ὡραῖαι καὶ αἱ βάναυσοι, δὲν ἐξέλιπον ὅλως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους μαρτυρεῖται ἐκ πολλῶν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἐξησκεῖτο, ὡς καὶ νῦν, ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς κυριωτέραις τοῦ Κράτους πόλεσιν εἰς τὴν ἀνέγερσιν τῶν περικαλλεστάτων τεμενῶν (τζαμίων), ἀνακτόρων, περιπτέρων (κιοσκίων) καὶ ἑτέρων οἰκοδομῶν ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχιτεκτόνων (Καλφάδων)· ὅρα Pott, Mémoires, Amsterdam, 1784 Τόμ. Α', 262 καὶ τῶν φρουρίων τῆς εἰσόδου τοῦ Εὐξείνου αὐτόθι Γ', 180. 183· ἡ Γραφικὴ (Ζωγραφία) ἐξησκεῖτο λίαν εὐδοκίμως (1580) ἐν Κρήτῃ, ὅποθεν καὶ εἰς Ῥωσσίαν εἰκόνες ἐστέλλοντο (Σ. Ζαμπελίου Ἵδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ ἐν Πανδ Γ', 346), ἐν Ἄθῳ, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τραχέσιν Ἀγράφοις, ὅπόθεν Εὐγενιος

τῶν γραμμάτων ἡ ἀνάγκη εἰς τὸ φιλομαθὲς καὶ εὐφυὲς Ἔθνος, ἀνάγκη ἰσχυρά, ἥτις βοηθουμένη καὶ ὑπὸ ἑτέρων εὐνοϊκῶν περιστάσεων παρήγαγε βαθμηδὸν τὴν αὔξησιν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν ἐκπαιδευτηρίων.

Μετὰ τὸ ναυάγιον ὅμως εἵπετο, ὅτι καὶ τὰ γράμματα ἔπαθον τραῦμα δεινόν· διὸ κατὰ τὴν πρώτην μετὰ τὴν ἅλωσιν Ἑκατονταετηρίδα (1453—1553) μόλις ἴχνη Σχολῶν καὶ λογίων τινῶν ἀνδρῶν τῇδε κἀκεῖσε τῶν Ἐπαρχιῶν ἀπαντῶμεν διὰ τὴν ἱστορικῶν μαρτυριῶν ἔλλειψιν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἑκασταχοῦ παιδευτήρια ἦσαν μικρὰ καὶ ταπεινά, ἐν μὲν ταῖς μεγαλοπόλεσι παρὰ ταῖς Ἐπισκοπαῖς, ἐν δὲ ταῖς μικραῖς παρὰ τοῖς ναοῖς[1], ἔσθ' ὅτε καὶ παρὰ ταῖς παρακει-

---

Ἰωαννούλιος ὁ Αἰτωλὸς ἔπεμψε ζωγράφον τινά, Ἀθανάσιον καλούμενον, Νίκωνι τῷ Πατριάρχῃ Ῥωσσίας αἰτήσαντι· (ἐν ἐπιστολῇ Εὐγενίου πρὸς Νίκωνα, σελ. 58 τοῦ ἐν τῇ Θεολ. Σχολῇ τῆς Χάλκης Κώδ. ὑπ' ἀρ. 36). Κατὰ δὲ τὴν Εὐρώπην Ἕλληνες ζωγράφοι ἡμιλλῶντο πρὸς τοὺς πρώτους τῆς Ἰταλίας ζωγράφους. Ἀντώνιος ὁ Βασιλάκης ἐκ Μήλου, ζωγράφος ἄριστος (1556) ἐν Ἑνετίᾳ παιδευθεὶς τὴν ζωγραφικὴν ἡμιλλᾶτο πρὸς τοὺς πρώτους Ἰταλοὺς καλλιτέχνας (Ἑλληνομνήμ. Γ', 161. Σ. Καλούτση ἐν Πανδ. Ζ', 199—479). Κυριακὸς ὁ Θεοσκόπουλος (1560) ζωγράφος καὶ ἀρχιτέκτων δοκιμώτατος ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ (Ἑλληνομνήμ. Ε, 271), Μιχαὴλ ὁ Δαμασκηνὸς (1600) ἐπίσης (αὐτόθι), Ἐμμανουὴλ ἱερεὺς (αὐτόθι), Παναγιώτης Δοξαρᾶς Λακεδαιμόνιος (1690) ζωγράφος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος (Ἑλληνομνήμ. Α' 17—18), Γεράσιμος ὁ Πιτσαμάνος Κεφαλλὴν (1800) (Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 343—)· οἱ ἐν Ἑνετίᾳ τῆς ΙΕ'—ΙΖ' Ἑκατοντ. ἀκμάσαντες Φίλιππος ὁ Καρβετσᾶς, Ἐμμανουὴλ Λαμπαδαρίδης, Βενέδικτος Ἐμπόριος, Ἐμμανουὴλ ἱερεὺς ὁ Ζάνες, ὁ Σαραντόπουλος, Γεώργιος Κλούτζης, Ἰωάννης Ἀππακᾶς, Κωνσταντῖνος Σγοῦρος, Ἰωάννης Πρόπουτας (Βελούδου Χρυσαλλίδ. (Ἑνετίας) τοῦ 1863 σελ. 481. Ἡ Μουσική, ἰδίως ἡ ἱερά, ἐν Κ]πόλει, Ἄθῳ, Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ· (ὅρα Θεωρητικὸν τὸ Μέγα (Μουσικῆς) Χρυσάνθου. Κρηπῖδα Φωκαέως, ἐν τέλει)· ἡ ξυλογλυφία, ἡ ὡρολογοποιΐα ἐν Ἄθῳ· ἡ μεταξουργία ἐν Μεσσηνίᾳ τῆς Πελοποννήσου, ἐν Προύσσῃ τῆς Βιθυνίας καὶ Συρίᾳ· ἡ μεταλλουργία καὶ χρυσοχοϊκὴ ἐν Κ]πόλει. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτων ἀκροθιγῶς μόνον ἁπτομένων ἰδιαιτέρας πραγματείας χρήζουσιν.

(1) « In tota Graecia studia nullibi florent. Academias et proffessores publicos nullos habent, praeter scholas triviales, in quibus pueri Ὡρολόγιον, Psalterium, aliosque libros quorum in missa usus est, legere docen-

μέναις Μοναῖς[1], καὶ ταῦτα ὑπὸ ἱερέων ἢ μοναχῶν διευθυνόμενα, χρωμένων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς βίβλοις[2]. Ταῦτα δὲ βαθμηδὸν ὑπὸ τῶν νέων ἐπὶ τὸ τελειότερον μεμορφωμένων διδασκάλων, ἰδίως ἀπὸ τῆς ΙΖ' Ἑκατ. ὑπερμεσούσης, ἔλαβον ἄλλην μορφὴν, ἐγένοντο κατὰ τὴν φράσιν Ἀλ. τοῦ Ἑλλαδίου *Γυμνάσια*[3], τὰ δὲ ὑπάρχοντα ἐπολλαπλασιάζοντο· διότι διὰ τῆς φιλογενοῦς καὶ ὄντως πατρικῆς διδασκαλίας των καὶ τῆς μεταδόσεως ὑψηλοτέρων ἐξ Εὐρώπης μετοχετευομένων γνώσεων ἐγένετο μείζων διοικητικὴ κίνησις εἰς τὸ Ἔθνος· οἱ μαθηταὶ τῶν μεγάλων διδασκάλων ἐγένοντο διδάσκαλοι τῶν μικροτέρων πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, οὕτω δὲ ἀπὸ τῶν μειζόνων ὡς ἀπὸ κέντρων τὰ φῶτα διεδίδοντο ἀκτινηδὸν, τὸ δ' Ἔθνος βαθμηδὸν ἐμορφοῦτο καὶ ᾐσθάνετο ὑψηλότερα. Ἐκ τῶν φυτωρίων τούτων ἐξήρχοντο ὁπωσοῦν ἀκτῖνές τινες ἀμυδραὶ, λόγιοι δέ τινες ἐν ταῖς πόλεσι[4], οἱ εὐπορώτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, (διότι ἡ παιδεία ἦν χρῆμα τῶν σπανίων καὶ μόλις τοῖς εὐποροῦσι προσιτὴ,) ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε κατὰ τὸ δυνατὸν ἐγκατελείφθη τέλεον τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια.

Αὐτίκα δὴ κατὰ μὲν τὴν *Ἀδριανούπολιν* ἑκατὸν ἔτη μετὰ τὴν

---

tur. Turcograec. σελ. 205. Καὶ « Ex Gerlachio cognovi plerisque grecorum templis, in singulis civitatibus, scholas puerorum adjunctas esse, in quibus nullae sunt classes, nec diversae lectiones, sed unicus praeceptor pueros in Psalterio, Horologio, Acoluthiis, aliisque libris, quorum in Ecclesiis usus sit, instituens. » Turcograc. σελ. 246.

(1) Ε. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. γ'.

(2) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 40.

(3) A. Helladii Status praesens etc. 60. « In Gymnasiis, que jam (1714) dei gratia in omnibus civitatibus Graeciae mediocriter florent... »

(4) Δὲν ἔλειπον βεβαίως ἑκασταχοῦ ἄνδρες ὁπωσοῦν γνῶσιν τῆς γλώσσης ἔχοντες. Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς τῷ Κρουσίῳ ἐπιστέλλων περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν λογίων ἐρωτῶντι, ἔλεγε: (ἐννοεῖται ὧν ἐμέμνητο) « Ἐν Κωνσταντινουπόλει (1597) εἰσὶ μαθηταὶ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς ὡσεὶ δέκα· ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἄλλοις τόποις ἕτεροι δέκα ἢ καὶ πλέον. Εἰσὶ Θεοφάνους μαθηταὶ ἱερομόναχοι, μοναχοὶ 30. Εἰσὶν Ἑρμοδώρου μαθηταὶ ἐν Χίῳ τέσσαρες, καὶ ἀλλαχοῦ ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ὑπὲρ τοὺς δέκα. » Turcograec. σελ. 216. Τότε ἤκμαζον καὶ οἱ ἐν Σικελίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ Ἕλληνες, ὧν ἐπίσημος ἰα-

ἅλωσιν, εἰμὴ πρότερον, διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθέδρας ταύτης τοῦ Κράτους, φαίνεται ὑπάρχουσα ἐν τῇ Μητροπόλει Σχολὴ Ἑλληνική, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν Ἰωάννης ὁ Ζυγομαλᾶς ὑπὸ Ἰωάσαφ προσκληθεὶς τοῦ τότε μὲν Ἀδριανουπόλεως, ὕστερον δὲ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, τοῦ Μεγαλοπρεποῦς, ὡς δείκνυται ἐξ ἐπιστολῆς σταλείσης ὑπὸ τούτου πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν ἐκ Κωνςαντινουπόλεως [1]. Ἡ Σχολὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως φαίνεται ἀκμάζουσα καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τὴν ΙΖ΄ Ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν, ὅτε Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος οὐ μόνον ἐπαιδεύθη, ἀλλὰ καὶ μαθητὴν ταύτης ἐγίνωσκεν, ὅςις κατ᾽ ἐπιταγὴν τοῦ Μητροπολίτου συνέταξε λόγον Πανηγυρικὸν εἰς τιμὴν τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ meris Luciani et Aristophanis phrasibus [2]. Ἐφεξῆς δὲ κατὰ ΙΗ΄ Ἑκατ. ἀρχομένην (1711) καταντικρὺ τῆς Μητροπόλεως ᾠκοδομήθη Ἑλληνικὴ Σχολὴ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθανασίου τοῦ ἐξ Ἀδριανουπόλεως [3], ἐν ᾗ ἐδίδαξαν Ἀθανάσιος Βουθροντῆς ἐξ Ἰωαννίνων, ἀνὴρ λόγιος, διδάξας ἀπὸ τοῦ 1715 μέχρι τοῦ 1725, μεθ᾽ ὃν Ἀλέξιος Σπανὸς [4] ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ τὴν Ἑξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου μεταφράσας, περὶ τὸ 1730 μεθ᾽ ὃν Σταμάτιος Παπᾶ ὁ ἐκ Κορνοφωλεᾶς περὶ τὸ 1738 καὶ 1739, ἀποθανὼν τῷ 1763 [5]. Οὕτω δ᾽ ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ καὶ ἐφεξῆς,

---

τρὸς ἀναφέρεται Ἀντώνιος ὁ Φεῤῥακάτης. Turcograec. σελ. 538. Βρεσοῦ Α΄ 173. 178.

(1) «Τοὺς δὲ μαθητάς, πρὸς Θεοῦ, μὴ ἀμέλει, ἀλλὰ πάσῃ δυνάμει ἐν ἐπιμελείᾳ καὶ καθαρᾷ συνειδήσει σπούδασον... Καὶ σὺ Δημήτριε, σπούδασον ἐπιμελῶς... καὶ ἅπαντα τὰ παιδία ἐπιμελῶς σπουδασάτωσαν· ἤδη γὰρ ἀποστελῶ ὑμῖν θᾶττον βιβλία κάλλιστα.» Turcograec. σελ 336.

(2) A. Helladii Status praesens Ecclesiae graecae etc. σελ. 54.

(3) Ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ Κώδηκος τῆς Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἐπιμελείᾳ Χρήστου Παπαδοπούλου Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ.

(4) Οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ Ἀλέξιος Τζέτζης ὁ καὶ Σπανός, φιλόσοφος, γραμματικὸς καὶ ποιητὴς ἄριςος. ἀποθ. 1736. Μελετ. Ἐκκλ Ἱστ. Δ΄, 145.

(5) Τούτου εὕρηται (ἐν χειρ. ὑπ᾽ ἀρ. 125 τῆς βιβλιοθήκης τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς) «Γυμνάσιον ἀπερίεργον, ἤτοι Λόγοι ἁπλοῖ φυσικῶς μᾶλλον ἢ τεχνικῶς εἰς ὠφέλειαν τῶν ἁπλουστέρων συντεθέντες πρὸς τοῦ ταπεινοῦ διδασκάλου τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει Ἑλληνικῆς Σχολῆς Σταματίου τοῦ Παπᾶ ἐκ Κορνοφωλεᾶς κατὰ τὸ ͵αψλθ΄ ἔτος τὸ σωτήριον.»

διότι κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν (1760—1780;) ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἱερόθεος ἐκ Σμύρνης, (παρ' ᾧ ἐμαθήτευσαν Στέφανος ὁ Βογορίδης καὶ Κύριλλος ὁ ΣΤ' [1]), Γεώργιος Οὐζούμογλους, Ἀδριανουπολίτης, γραμματικὸς περὶ τὸ 1784—1805 [2], μεθ' ὃν Γρηγόριος Ἀδριανουπολίτης Μιχαήλογλους περὶ τὰ 1805—1808 [3], εἶτα δὲ αὖθις ὁ Γεώργιος Οὐζούμογλους τῷ 1808 [4], κατὰ δὲ τὸ 1819 μετεῤῥυθμίσθη συνεργείᾳ τοῦ ἐλλογίμου ἐξ Ἀδριανουπόλεως Κυρίλλου τοῦ ΣΤ' Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου [5] εἰς Γυμνάσιον (ὄντων καὶ τριῶν ἑτέρων Σχολείων παιδαγωγικῶν), οὗ προέστη μέχρι τοῦ 1821 ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἰατροφιλόσοφος καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ Στέφανος ὁ Καραθεοδωρῆς μετὰ δύο ἑτέρων ἐπὶ χαρᾷ μεγίστῃ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν [6]. Διετηρήθη δὲ καὶ ἐφεξῆς ἄχρι τοῦ νῦν ἡ γεραρὰ καὶ ἀρχαία τῆς Ἀδριανουπόλεως Σχολὴ οὐδὲν τῆς ἀρχαίας της εὐκλείας ὑστεροῦσα [7]. Ἄνδρες δὲ ἐπίσημοι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐγένοντο κατὰ τὴν ΙΗ' ἑκατ. οἱ ἰατροὶ Γεώργιος ἰατροφιλόσοφος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, Σταμάτιος ὁ Θάσιος τοὐπίκλην, καὶ Πολυχρόνιος Νοταρᾶς ἐν Εὐρώπῃ τὰς γνώσεις προσκτησάμενοι [8]. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζοῦ (1790) γράψας ἐκκλησιαστικὰ σωζόμενα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ Ἀδριανουπόλεως [9], Ἰωάννης Σωτήριχος ἰατρός [10]. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΘ' ἑκατ. Κωνσταντῖνος ὁ Καραθεοδωρῆς καὶ Βλάσιος οἱ ἰατροί, καὶ Στέφανος ὁ Κουμανούδης, καθηγητὴς τῶν Λατινικῶν γραμμάτων ἐν

---

(1) Σ. 'Αρ.
(2) Σ. 'Αρ.
(3) Σ. 'Αρ.
(4) Σ. 'Αρ.
(5) Βρετοῦ Α', 212.
(6) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σελ. 354. 366. Ὁ αὐτὸς ἐδίδαξε μετὰ ταῦτα ἰατρικὴν ἐν Κ]πόλει τῷ 1828. Βρετοῦ Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1866 σελ. 354.
(7) Πανδ. ΙΓ'. 71—
(8) Εκ τοῦ Κώδηκος ἔνθ. ἀνωτ.
(9) Σ. 'Αρ.
(10) Σ. 'Αρ.

τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ διάσημος, διδάσκαλος πρὸς τούτοις ἀναδειχθεὶς τοῦ νεαροῦ τῶν Ἑλλήνων Ἄνακτος Γεωργίου τοῦ Α΄.

Ἐν *Σηλυβρίᾳ* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ΄ Ἑκατ. ἐδίδασκε Γεώργιος ὁ Θεραπειανός[1]· ἐν *Γάνῳ καὶ Χώρᾳ*, εἰμὴ ἀρχαιότερον, ἀλλὰ γοῦν περὶ τὸ 1780 καὶ 1790 ἐδίδασκε Ματθαῖος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Γανοχώρων[2], Γραμματικὴν συντάξας[3]· αὐτόθεν δὲ κατήγετο ὁ τῷ 1828 ἐκδοὺς Γραμματικὴν Ἰωάννης Λεοντόπουλος[4]. Ἐν *Καλλιπόλει* τῇ παρὰ τὸν Ἑλλήσποντον οἱ λόγιοι καὶ φιλομαθεῖς Κύριλλος Οἰκονόμος καὶ Ἀλέξανδρος ἱεροδιάκονος (1599) ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐπαιδεύοντο καιροῦ τυγχάνοντες, καὶ τοὺς συμπολίτας ἐπαίδευον[5]· αὐτόθεν κατήγετο ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης Ἑκατ. (1811) συγγραφεὺς Γραμματικῆς Κωνσταντῖνος ὁ Χρυσοκέφαλος, διδάσκαλος[6]. Καὶ ἐν *Διδυμοτείχῳ* παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἀνέκαθεν ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνική[7].

Ἐν *Φιλιππουπόλει*, ἧς Ἀρχιερεῖς προΐσταντο πάντοτε παιδείας κάτοχοι[8], φαίνονται τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καλλιεργούμενα ἀνέ-

---

(1) Ἰω. Πρωΐου ἔγγρ. σημ.

(2) Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴ περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς κτλ. ἐν τῷ Περιοδικῷ σελ. 293.

(3) Βρετοῦ Β΄, 100. 103. 303.

(4) Σ. Ἀρ.

(5) « Ἀλλ' ὑμεῖς (ἔγραφεν αὐτοῖς Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν ἐπιστ. σλϛ΄ τοῦ ἐν τῇ τῆς Θεολογ. Σχολῆς βιβλιοθ. κώδ.) μὴ ἀποκάμητέ ποτε ξενίζοντες φιλοθέους ἄνδρας καὶ σοφοὺς εὖ ποιοῦντες τὴν ὑμετέραν πόλιν σπανίζουσαν ἀγαθῶν, ὥστε παραπολαύειν γοῦν σοφίας καὶ λόγων καὶ παιδεύσεως· πέμπομεν δὲ δῶρον τὰ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ἀντὶ τῶν τοῦ Βασιλείου, ὧνπερ ἐρᾷν ὑμᾶς ὁ Ἀρχιδιάκονος ἡμῖν ἐγνώρισεν. »

(6) Βρετοῦ Β΄, 162 350.

(7) Σ. Ἀρ.

(8) Γ. Τσουκαλᾶ τοῦ Ζακυνθίου Ἱστοριογεωγραφικὴ Περιγραφὴ τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως· ἐν Βιέννῃ 1851. σελ. 81—84, οἷς προστεθείη καὶ Θεοφάνης ὁ Καρύκης, Κρής, σύγχρονος Πηγᾶ καὶ Μαργουνίου, μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Κ]πόλεως ἀναδειχθείς· ἄξιος λόγου ἰδίως ὁ Νεόφυτος (1680) ἀνὴρ σοφὸς καὶ πολυμαθής, περιηγησάμενος πᾶσαν σχεδὸν τὴν Εὐρώπην. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 143.

καθεν[1]. Μετὰ δὲ τὴν ΙΖ' Ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν, ἰδίως δὲ ἀρχομένης τῆς ΙΗ' συνέστη καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ Σχολὴ, ἐν ᾗ ἐδιδάσκετο ἡ πατρῴα φωνή[2]. Περὶ δὲ τὰ 1790 ἐδίδασκεν αὐτόθι πολυετῶς Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος Φιλιππουπόλεως, γράψας Περιγραφὴν ταύτης[3], ἰδίᾳ δὲ τῷ 1819 ὑφίστατο Γυμνάσιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐκ πολλοῦ συνεςὼς[4], διατηρηθὲν καὶ ἐφεξῆς μέχρις ἐσχάτων ἀκμαῖον καὶ καρποφόρον. Αὐτόθεν τὸ γένος εἷλκον οἱ λόγιοι Ἀναστάσιος Μιχαὴλ (1796) ἐν Μόσχᾳ διδάσκων, καὶ Γραμματικὴν Ῥωσσικὴν συντάξας[5], Εὐγένιος ὁ διδάξας ἐν αὐτῇ τῷ 1807, μετὰ δὲ ταῦτα Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως ἀναδειχθεὶς[6], Γεώργιος ὁ Κλεόβουλος (1820) διδάξας ἐν Ὀδησσῷ, ἔκθεσιν γράψας περὶ τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου[7], ὁ ἰατροφιλόσοφος καὶ πολλοῦ λόγου ἄξιος Ἀναστάσιος Γεωργιάδης ὁ Λευκίας, μαθητὴς Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου ἐν Βουκουρεστίῳ (1797), συγγραφεὺς ἀξιολόγων συγγραμμάτων, Καθηγητὴς τῆς ἰατρικῆς (1837—1853) ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ[8], ὁ ἰθὺς καὶ δόκιμος θεμιστοπόλος Γ. Ἰσχόμαχος (1867), καὶ ἕτεροι δεικνύοντες τὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Φιλίππου συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καλλιέργειαν.

Παρὰ δὲ τὸν Εὔξεινον ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἀποικίαις τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν δὲν ἐξέλιπον. Ἐν *Ἀγχιάλῳ*, ὁπόθεν κατήγετο Ἱερεμίας ὁ Β' ὁ ἐπιλεγόμενος Τρανὸς, Πατριάρχης Κωνςαντινουπόλεως (1560)[9] περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἑκατ. (1800) συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ διατηρουμένη μέχρι τοῦ νῦν. Ἐν αὐτῇ κατὰ τὸ 1821 ἐδίδαξεν ὁ αὐτόθεν τὸ γένος ἕλκων Χρυσοβέργης Κουροπαλάτης, μεταφραστὴς τῆς Περιηγήσεως τοῦ Νέου Ἀναχάρσιδος τοῦ Γάλλου Βαρθελεμῆ[10], μεθ'

(1) Αὐτόθι σελ. 40.
(2) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. ΙΒ', 558.
(3) Γ. Τσουκαλᾶ αὐτόθι σελ. 11. Βρετοῦ Β', 204. ἀρ. 659.
(4) Κ. Οἰκονόμου Περιγραφὴ Φιλιππουπόλεως 1819. σελ 28-
(5) Βρετοῦ Β', ἀρ. 273 σελ. 308.
(6) Γ. Τσουκαλᾶ ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 83.
(7) Βρετοῦ Β', 212 (ἀρ. 695. 696 Σημ.) 277.
(8) Βρετοῦ Β', 299.
(9) Βρετοῦ Α', 201.
(10) Βρετοῦ Β', 289.

ὃν Γρηγόριος Σαράφης ἐξ Ἄνδρου, ἀνεψιὸς τοῦ ἐν Κυδωνίαις ὁμωνύμου του [1].

Ἐν *Τουρνόβῳ* τῆς Βουλγαρίας περὶ τὰ 1836 Ἱλαρίων ὁ Τουρνόβου, Κρὴς, ἀνὴρ λόγιος, συνέστησε Σχολὴν πρὸς φωτισμὸν τῶν Βουλγάρων [2]. Αὐτόθεν κατήγετο ὁ διάσημος Ν. Πίκκολος (1798—1865) ἰατρὸς, ἑλληνιστὴς ἄριστος, καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Κερκύρᾳ [3]. Ἐν δὲ *Σοφίᾳ* τῆς Βουλγαρίας ἐπίσης τῷ 1590 φαίνεται ὑφισταμένη Σχολὴ Δαλματική [4].

Εὐθὺ δὲ προϊόντες κατὰ τὴν *Μακεδονίαν* εὑρίσκομεν περὶ τὸ 1490, ὅτι Ἰωάννης ὁ Μόσχος, Λάκων, ἀνὴρ λογιώτατος, προσεκλήθη ὑπὸ τῶν *Θεσσαλονικέων*, ἵνα, κατὰ τὴν φράσιν Μάρκου τοῦ Ἀντιμάχου, τὴν πολυάνθρωπον ἐκείνην καὶ πλουσιωτάτην πόλιν ἐκπαιδεύσῃ ἐπὶ μισθῷ ἀπὸ τοῦ δημοσίου [5]. Μετὰ δὲ ταῦτα λογίους Θεσσαλονικεῖς ἀπαντῶμεν Δημήτριον τὸν Διάκονον τῆς Μ. Ἐκκλησίας (1559) γράψαντα ἐπιστολὴν πρὸς Φίλιππον τὸν Μελάγχθονα, ὅς διὰ τοῦ Δημητρίου τῷ Πατριάρχῃ Ἰωάσαφ ἀπέστειλεν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς Αὐγουσταίας Ὁμολογίας [6]. Θεσσαλονικεὺς λέγεται καὶ Δαμασκηνὸς ὁ ὑποδιάκονος καὶ Στουδίτης (1590) συγγραφεὺς τῆς κοινοτάτης καὶ ὠφελιμωτάτης βίβλου τοῦ Θησαυροῦ [7]. Καί τοι

(1) Δ. Δεσποτοπούλου (πρῴην καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ στρατιωτικῇ σχολῇ τῶν Εὐελπίδων) ἔγγραφος σημείωσις.

(2) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου «Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκ τοῦ Κλήρου ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διαπρεψάντων ἐν Ἐφημ. Φιλομαθ. ἀρ. 468. σελ. 2147.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Turcograec. σελ. 229.

(5) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 386.

(6) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ, ἐν λ. (Harles). Οὗτος ἐπωνομάζετο Μυσὸς, ἴσως ὡς ἐκ Μυσίας ἕλκων τὸ γένος, Θεσσαλονικέα μέν τοι τὴν πατρίδα παραδίδωσιν αὐτὸν ὁ Haenningius διὰ τῶν vir gravis χαρακτηρίζων αὐτόν· διέτριψε δὲ ἐν Καίρῳ ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη· ἔτι δὲ ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Βιττεμβέργῃ πρὸς ἐξιστόρησιν τῶν ἐκεῖ Ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ Μελάγχθων ἐπαινεῖ αὐτοῦ τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐσέβειαν « Mores λέγων sunt honesti et de doctrina Ecclesiae pie loquitur.» (Σοφ. Κ. Οἰκ.). Turcograec σελ. 264.

(7) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 443. Βρετοῦ Α', 193.

δὲ ἴχνη Σχολῶν δὲν ἀπαντῶνται μετὰ ταῦτα, οὐδόλως ὅμως ἕπεται, ὅτι καὶ ἐξέλιπον ἐντελῶς· διότι ἅμα τῇ ἀφθονεστέρᾳ τῶν φώτων μετὰ ταῦτα ἐκχύσει, ἰδίως μετὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' (1721) ἤκμαζεν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἧς προΐστατο Ἰωάννης ὁ Θεσσαλονικεὺς, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, εἰδήμων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς Λατινικῆς οὐκ ἄπειρος [1], περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1757) δύο ὑπαρχουσῶν Σχολῶν [2] ἐδίδασκεν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1758 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Κοσμᾶς Μπαλάνος [3], τῷ δε 1787 ὑπῆρχεν Ἑλληνομουσεῖον, οὗ προΐστατο ἀπὸ τοῦ 1760 Ἀθανάσιος ὁ Πάριος [4]. Μετὰ δὲ τοῦτον ἀναφέρεται Ἰωνᾶς ὁ Κοντὸς ἐκ τῆς Μονῆς Σπαρμοῦ ἢ Σπαρμιώτης [5], μαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Κωφοῦ τοῦ ἐκ Τυρνάβου. Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ΙΘ' Ἑκατοντ. προέστη τῆς Σχολῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Παρίου Ἀναστάσιος Καμπίτης Ναουσσαῖος μέχρι τοῦ 1822, ὅτε διαλιπούσης τῆς Σχολῆς ἐκ τῶν περιστάσεων, αὖθις δὲ συστάσης, ἡγήσατο αὐτῆς ὁ ἐκ Ναούσσης Νικόλαος Ἀγγελάκης, καὶ Ἐμμανουὴλ Φωτιάδης. Ἔκτοτε ἡ Σχολὴ ἔβαινε καὶ βαίνει ἐπὶ τὰ κρείττω μεταῤῥυθμισθεῖσα ἐσχάτως εἰς Γυμνάσιον. Λόγιοι δὲ Θεσσαλονικεῖς τῆς ἐποχῆς ταύτης Φιλόθεος ὁ μετὰ ταῦτα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης (1780) [6], Γρηγόριος Ἱερομόναχος (ΙΗ' ἑκατ.), φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ Ἱεροκήρυξ [7], Ἄσσανος Λάσκαρις (ΙΗ' Ἑκατ.) ἰατροφιλόσοφος [8], Γρηγόριος ὁ Ζαλίκογλους (1800) διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ, Λεξικοῦ Γαλ-

(1) Δημ. Προκοπίου. Σχεδίασμ. παρὰ Φαβρικίῳ ἔνθ. ἀνωτ.

(2) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ τετραγλώσσου Λεξικοῦ «Εἰς Θεσσαλονίκην Σχολεῖα δύο (1757).»

(3) Κατ' ἔγγραφον σημείωσιν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις σεβαστοῦ μοι φίλου Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ (Π. Ἀρ.)

(4) «Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Νεοφύτου ἐκείνου συνοψισθεῖσα . . . ὑπὸ τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις ἐλαχίστου Ἀθανασίου τοῦ Παρίου τοῦ ἐν τῷ τῆς Θεσσαλονίκης Φροντιστηρίῳ διδασκαλικῶς προϊσαμένου ᾳψπζ' Ἐνετίῃσιν.» ἔτι Π. Ἀρ

(5) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγρ. σημ.

(6) Βρετοῦ Α', 108. 258.

(7) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 140.

(8) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 145.

λοελληνικοῦ συντάκτης[1], Μελέτιος Κωνσταντινίδης Ἐπίσκοπος Σερβίων καὶ Κοζάνης (1730)[2], Βενιαμὶν ἐπίσης Σερβίων καὶ Κοζάνης (1840), Ἀγγελῆς Ἰωάννου[3], Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ὁ Φωτιάδης[4], Ἀσέριος Φιλίππου (1830)[5] καὶ ἕτεροι τὴν ἐν τῇ παυλοδιδάκτῳ Θεσσαλονίκῃ διανοητικὴν κίνησιν τρανῶς δεικνύουσιν.

Εἰς δὲ *Ἄθω*, ὄρος τὸ ἁγιώνυμον, ὅπου ἕνεκα τῶν περιστάσεων κατέφευγον ἔκ τε Βυζαντίου καὶ ἀλλαχόθεν πολλοὶ εὐγενεῖς καὶ λόγιοι, εἰς τὸ ἄσυλον τοῦτο ἡ ἀρχαία παιδεία δὲν εἶχεν ἐκλείψει ἐντελῶς, ἀλλὰ παρὰ τῶν ἐναρέτων τούτου Μοναχῶν οὐ μόνον Βιβλιοθῆκαι πολύτιμοι διετηρήθησαν ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς Μοναῖς, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματ' αὐτὰ μετεδίδοντο τοῖς ὁμογενέσιν αὐτόθι τε καὶ ἀλλαχοῦ. Ἀγάπιος μοναχὸς ἐν Κρήτῃ περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΣΤ' Ἑκατ. γεννηθείς, ἤσκησεν ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ τούτῳ Ὄρει, ἔνθα ἐξεπαιδεύθη τὴν Ἑλληνικήν, οὐ μόνον δὲ πλεῖστα μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικὰ πονήματα ἁπλῇ τῇ φράσει ἐξέδωκεν[6], ἀλλὰ καὶ (περὶ τὸ 1610) μονάζων ἐδίδασκε δωρεὰν τὰ Ἑλληνικὰ τοῖς εἰς τὸ δωμάτιόν του προσερχομένοις[7]. Ἀλέξανδρος δ' ὁ Ἑλλάδιος βεβαιοῖ, ὅτι Ἁγιορεῖται Μοναχοί, περίπυστοι διὰ τὴν ἁγιότητα τοῦ βίου καὶ ἁγνείαν των, ἦσαν τῶν παίδων κατὰ τὰς πόλεις διδάσκαλοι[8]. Ἐν τῇ ἀκροπόλει ταύτῃ τῆς Ὀρθοδοξίας ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ἔγνω, ἵνα μεθύστερον συστήσῃ τὴν περίφημον *Ἀθωνιάδα Ἀκαδημίαν* (ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπαιδίου) περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' ἑκατ. (1753—1758)[9], ἧς προέστησεν Εὐγένιον τὸν Βούλγαριν ἐπὶ τῷ ἀνηκούστῳ μισθῷ χιλίων

(1) Βρετοῦ Β', 266.
(2) Π. 'Αρ.
(3) Αὐτόθι.
(4) Αὐτόθι.
(5) Αὐτόθι.
(6) Βρετοῦ Α', 171.
(7) ('Αθανάσιος Λάνδος κατὰ κόσμον), 'Αγάπιος δ' ὕστερον τὸ μοναχικὸν ὑποδὺς τριβώνιον. Βρετοῦ Α', 171.
(8) Status praesens etc. σελ. 11 πρβλ. Κ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο'. Δ', 793 (τὰ περὶ Παχωμίου τοῦ 'Ρουσάνου).
(9) Π. 'Αραβαντινοῦ (Π. Α. Π.) Χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου κτλ. Τόμ. Β' 280.

γροσίων κατ' ἔτος, ἀναλαβόντα αὐτὸν τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας, τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς θεολογίας, μετὰ συνδιδασκάλων τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῶν ἐγκυκλίων Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου τοῦ Πελοποννησίου, δεινοῦ γραμματικοῦ, καὶ Παναγιώτου Παλαμᾶ, Θεσσαλοῦ [1], ὕστερον ἐν Μεσολογγίῳ τὴν περίφημον Παλαμαίαν Σχολὴν συστησαμένου[2]. Πέντε ἔτη διήρκεσεν ἡ Σχολὴ αὕτη, ἀριθμοῦσα περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα μαθητὰς [3], ἀλλ' ἡ ἐνέργειά της διέμεινε διαρκεστάτη εἰς τὸ Ἔθνος· διότι προῆλθον πολλοὶ τῶν Εὐγενίου μαθητῶν, ἄνδρες παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διάσημοι, καὶ τὸ πιστευθὲν αὐτοῖς τάλαντον παρὰ τοῖς ὁμογενέσι πολλαπλασιάσαντες [4]. Πρὸς δὲ ἀντικατάστασιν τοῦ ἀποχωρήσαντος Καθηγεμόνος ἡ Μ. Ἐκκλησία ἀπέστειλε (ἀρχ. τοῦ 1759) τὸν ἐκ Μετσόβου Νικόλαον Ζερζούλην, ἀρτίως ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντα, ἄνδρα παιδείας συστηματικῆς· ἀλλ' ὅμως τοῦ ζήλου τῶν μαθητῶν ψυγέντος, καὶ ἐπιμόνως τὴν ἐπάνοδον τοῦ Εὐγενίου ἀπαιτούντων, ὅ τε Παλαμᾶς δυσανασχετῶν παρῃτήσατο, καὶ ὁ Ζερζούλης αὐτὸς τῷ 1761. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τούτου ἀποχώρησιν ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Σχολῇ ὑπῆρχον ἔτι οἱ διδάσκοντες, λείψανα τῆς προτέρας εὐκλείας της· διότι κατὰ τὸ 1765 μνημονεύεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Θεσσαλονίκης Ἱερομόναχος Κυπριανός, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου, διδάσκων φιλοσοφίαν, καὶ ὕϛερον δὲ (1769) ὁ Πατριάρχης Σεραφεὶμ διενοεῖτο, ἵνα ἐπαναγάγῃ τὴν Σχολὴν εἰς τὴν ἐπὶ Εὐγενίου εὐεξίαν, ἐφ' ᾧ ἡτοιμάσθησαν εἰς τοῦτο οἱ διδάξοντες Κύριλλος Ἱερομόναχος ὁ ἐξ Ἀγράφων, ἐν Κοζάνῃ διδά-

---

(1) Πανδ. ΙΣΤ', 428.

(2) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρώπ. πράξ. ΙΒ', 561 —. Ε. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. θ'. Ζ. Μαθᾶ Κατάλ. Πατριαρχῶν σελ. 249.

(3) Π. 'Αρ. παρ' ᾧ ἀναφέρεται ἐπιστολή τις Σεργίου τοῦ Μακραίου μαθητεύοντος ἐν Ἄθῳ πρὸς τὸν Λιτσᾶς καὶ 'Αγράφων Νεκτάριον «Τὰ τῆς Σχολῆς ἀεὶ ἐπὶ τὰ πρόσω χωρεῖ συῤῥεόντων μαθητῶν, ἐπὶ δὲ ἐπέκεινα τοῦ τρὶς δεκάκις πεντάκις ἀριθμοῦ (150.)» (ὁ Fallmerayer, Fragment. aus Orient σελ. 134 ἀναφέρει περὶ τοὺς 200. ὡς καὶ ὁ Gass, Ceschichte des Athos Klostern, σελ.45. Σ. 'Αρ.)

(4) Κ. Οἰκονόμ. Περὶ τῶν Ο'. Δ', 819. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 466 σελ. 2128.

σκων, καὶ Ἰωάννης ὁ Πέζαρος, ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἐναυάγησε[1]. Πλὴν τῶν ἐξελθόντων διασήμων ἐν τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων μαθητῶν τοῦ Ἄθωνος ὀνομαστέος πλὴν ἑτέρων καὶ ὁ αὐτόθι ἐφησυχάζων (1820) καὶ συγγράφων πλεῖσθ' ὅσα ὠφέλιμα Νικόδημος Ἁγιορείτης μοναχὸς, Νάξιος.

Κατὰ δὲ τὴν ἐπίλοιπον Μακεδονίαν, Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν, αἵτινες τρόπον δή τινα ἀπὸ κοινῆς τινος ἑστίας τὸ φῶς λαμβάνειν εἰώθασιν, ἴχνη ἀμυδρὰ ἔχομεν τῆς διαδασκαλίας Παχωμίου τοῦ Ῥουσάνου (1520). Ὁ ζηλωτὴς οὗτος καὶ λογιώτατος ἀνὴρ, πολλῆς ἀπολαύων φαίνεται φήμης καὶ ὑπολήψεως ἐκ τῆς πρὸς Ἀθανάσιον τὸν Ναυπάκτου Ἐπιστολῆς κατὰ Καρτάνου, ἣν ἤθελε νὰ μεταβάλῃ εἰς Καθολικὴν Ἐπιστολὴν[2], πολλὰ δὲ τῆς Ἑλλάδος περιηγησάμενος, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, Θράκην καὶ τὰς περὶ τὸν Πόντον χώρας (οἷον τὴν Σωζόπολιν καὶ ἄλλας) Μακεδονίαν (ἐν δὲ τῷ Ἄθῳ καὶ ἐμόναζεν), Ἀχαΐαν καὶ τὰ πολλὰ τῆς Πελοποννήσου, πολλαχοῦ τὸν ἕλληνα λόγον ἐδίδαξε μετὰ καρποφορίας[3]· Πλὴν τούτου κατὰ τὸ 1670 φαίνεται ἐν Μακεδονίᾳ διδάξας καὶ Σωφρόνιος ὁ Λειχούδης, Κεφαλλήν[4]·

Παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην ἐν τῇ κώμῃ τῆς Χαλκιδικῆς *Πολυγύρῳ* κατὰ τὴν πρώτην εἰκοσαετηρίδα τῆς ΙΘ' Ἑκατ. ἀπαντῶμεν ἑλληνοδιδάσκαλον λαϊκόν τινα ἀνώνυμον, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ὄντα[5]. Ἐν *Βοδενοῖς* περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. ἐδίδασκεν Ἀμφιλόχιος ὁ Παρασκευᾶς ἐξ Ἰωαννίνων, τῷ δὲ 1764 Κωνσταντῖνος μοναχὸς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου, σχολαρχήσας καὶ ἐν Κοζάνῃ. ἡ Σχολὴ τῶν Βοδενῶν διατηρεῖται ἀκμαία καὶ μέχρι τοῦ νῦν[6].

---

(1) Τὰ περὶ τῆς ἐν Ἄθῳ Σχολῆς Π. Ἀρ.

(2) « Ἠβουλόμην μέν τοι Καθολικὴν θεῖναι τὴν τοιαύτην Ἐπιστολήν· ἐπεὶ καὶ πολλοὺς τῶν ἀγνώτων ἤκουσα ἐμπλακέντας ταῖς ἄρκυσι τοῦ νέου τούτου ψευδοδιδασκάλου καὶ κατέχοντας ὡς ἕτερον Εὐαγγέλιον . . . ἀλλ' ἄλογον τοῦτο καὶ κομιδῇ ὑπερφίαλον καὶ γελοῖον διέγνων, ὡς τὸ τῶν Ἀρχιερέων δῆθεν ὑφαρπάζων λειτούργημα, ἢ ἀδυνάτοις ἐπιχειρῶν. » Ἑλληνομνήμ. Η', 452.

(3) Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 793—.

(4) Α. Λασκάρεως Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν· ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Τεύχει Ζ', 27—.

(5) Π. Ἀρ. (6) Π. Ἀρ.

Ἐν *Βεῤῥοίᾳ* τῷ 1650 ἐδίδασκε Καλλίνικός τις ἱερομόναχος [1], ἐφεξῆς δὲ, καί τοι ἴχνων Σχολῶν μὴ δεικνυομένων, ἀλλ' ὅμως αὐτόθεν κατήγοντο, πλὴν Θεοφάνους τοῦ Μεγάλου ῥήτορος αὐτόθι γεννηθέντος καὶ ἀνατραφέντος [2], Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1630), συγγράψας Ὁμολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας [3], Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος (1650), ἐν Ῥώμῃ τὰ ἐγκύκλια σπουδάσας, ἐν δὲ Παταβίῳ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἰατρικὴν, ἐδίδαξεν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν φιλολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας ἐπὶ ἔτη τριακαίδεκα· ἐφεξῆς δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐν Παταβίῳ, ἔνθα τῷ 1658 συνέστησεν ἰδίαις δαπάναις χάριν τῶν ἑλληνοπαίδων Φροντιστήριον διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 1797 [4]· Σταμάτιος Μπεκελλίδης (1773) [5], Ἀναστάσιος Περδικάρης, ἰατρὸς (1785) [6], αὐτόθι ἐδίδασκε τῷ 1817 Ἄγγελος ὁ Ναουσσαῖος [7], καὶ ἐφεξῆς ἡ τῆς Βεῤῥοίας Σχολὴ οὐ διέλιπε.

Ἐν *Ναούσσῃ* ἐπίσης ἡ παιδεία ἐκαλλιεργεῖτο. Περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. (1750) ἀναφέρεται διδάσκων ἐν αὐτῇ Θεοφάνης μοναχὸς ὁ Ναουσσαῖος [8], τῷ δὲ 1762 Δημήτριος ὁ Ἀνασώτης, μαθητὴς Γεωργίου τοῦ Σπανοπούλου ἐκ Κοζάνης προσκληθεὶς [9], κατὰ τὸ μεταξὺ 1765—1775 διάστημα ἱστορεῖται σχολαρχῶν εὐδοκίμως αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος ὁ Παρασκευᾶς [10]. Μετὰ τοῦτον

---

(1) Μαθητής τις αὐτοῦ θανόντος ἔγραφεν «Ἐστέρευσεν ἡ Βέῤῥοια ἀπὸ διδασκάλου.» ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 567 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(2) Ἔνθ. ἀνωτ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς σελ. 18.

(3) Βρετοῦ Α', 211. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριαρχευσάντων ἀπὸ τοῦ 1487—1825. ἐν Πανδ. ΙΔ', 597. Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 11.

(4) Βρετοῦ Β', 294. Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 70.

(5) Τούτου φέρεται ἐπίγραμμα ἡρωελεγεῖον εἰς Θεόφιλον τὸν Καμπανίας· ἐν Ταμείῳ Ὀρθοδοξίας Θεοφίλου τοῦ Καμπανίας, Ἑνετίῃσιν 1780 σελ. ζ'.

(6) Βρετοῦ Β', ἀρ. 183.

(7) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη ἐν Καταλόγῳ συνδρομητῶν.

(8) Βρετοῦ Α' 84 ἐν Σημ. Π. Ἀρ.

(9) Π. Ἀρ.

(10) Π. Ἀρ.

Ἀναστάσιος Καμπίτης (1775—)[1] ἐκ Ναούσσης, ἀκροατὴς Καλλινίκου Μπάρκοση, Πεζάρου καὶ Ἀθανασίου τοῦ Παρίου ἐν Θεσσαλονίκῃ[2]· μετατεθέντος δὲ τοῦ Καμπίτου ἐν Θεσσαλονίκῃ, τὴν ἐν Ναούσσῃ σχολαρχίαν ἔλαβεν ἐφεξῆς Νικόλαος ὁ Ἀγγελάκης καὶ Ἐμμανουὴλ ὁ Φωτιάδης βλαστὸς τῆς αὐτῆς πόλεως[3]. Ἀκολούθως ἀναφέρεται διδάσκων τῷ 1817 Βαρλάντας τις[4], μετὰ δὲ ταῦτα συνῳδὰ τοῖς καιροῖς βαρέσιν ἐπιπεσοῦσιν ἡ τῆς Ναούσης Σχολὴ ὑφίσταται ἄχρι τῆς σήμερον. Βλαστοὶ τῆς Ναούσσης, πλὴν τῶν εἰρημένων, Ἀναστάσιος Μιχαὴλ (1700), λίαν πεπαιδευμένος τῶν Ἑλλήνων, μέλος τῶν σοφῶν ἑταιριῶν τοῦ Βερολίνου, ἐκδοὺς πρὸς ἄλλοις καὶ τὸ Περιηγηματικὸν Πτυκτάτιον[5] (ἢ Πιττάκιον)[6], Περιήγησιν δηλαδὴ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἕτεροι ἀφανεῖς διαμείναντες δεκνύουσι τὴν ἀείποτε νάουσαν πηγὴν τῆς Ναούσσης.

Ἐν *Μελενίκῳ*. εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ τέλη τοὐλάχιστον τῆς ΙΗ' Ἑκατ. τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν ἐθεραπεύοντο. Κατὰ τὸ 1810 ἀναφέρεται αὐτόθι ἐπὶ τεσσαρακονταετίαν διδάσκων Ἀδὰμ Τσαπέκος ὁ ἐκ Μετσόβου, μαθητὴς Δημητρίου Βαρδάκα[7], μετὰ δὲ τοῦτον (νομίζομεν) Χριστοφόρος ὁ Φιλητᾶς ἐξ Ἰωαννίνων[8]· αὐτόθεν δὲ κατήγοντο ὁ ἀπὸ Σοφίας εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων μετατεθεὶς Ἰωακεὶμ (1831), γέρων ἐλλόγιμος καὶ εὐσεβέστατος[9], Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης (1824) μαθητὴς Μηνᾶ τοῦ Μινωΐδου[10], καὶ ἕτεροι.

Ἐν *Σέῤῥαις*, πόλει ἐμπορικωτάτῃ καὶ πολυανθρώπῳ, ἐπίσης. Ἤδη, εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῷ 1740 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἀναστάσιος ὁ Πώπας

(1) Τούτου εὕρηται ἐπίσης ἐπίγραμμα ἡρωελεγεῖον εἰς τὸν αὐτὸν Καμπανίας Θεόφιλον ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 51.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 51.

(5) Βρετοῦ Β, 41. 308.

(6) Οὕτω καλεῖ αὐτὸ Χριστοφόρος ὁ Φιλητᾶς ἐν Λογίῳ Ἑρμῇ τοῦ ἔτ. 1820 σελ. 593.

(7) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) τεύχ. Ρ', 432. Βρετοῦ Β', 169 ἀρ. 507. Π. Ἀρ.

(8) Πανδ. ἐνάρθρῳ Ἐμμανουὴλ Γλυζώνιος.

(9) Π. Ἀρ.

(10) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. Ρ', 432.

ἐξ Ἰωαννίνων [1], τῷ 1749 Νικόλαος (ὁ μετὰ ταῦτα Νεκτάριος Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων [2]· μετὰ ταῦτα καί τοι δυςυχῶς ἴχνη Σχολῆς δὲν φαίνονται, οὐδόλως ὅμως ἀμφιβάλλομεν, ὅτι ἐξέλιπεν ἡ τῶν γραμμάτων καλλιέργεια· διότι τῷ 1817 ἐδίδασκε Κωνσταντῖνος Μηνιάτης, Κοττιαῖος [3], πιθανῶς Μηνᾶς ὁ Μινωΐδης, Σερραῖος, φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν (1815), ἑλληνιστὴς ἄξιος λόγου [4], Ἀργύριος ὁ Παπᾶ Ῥίζου, Σιατιςεὺς (1823—1830) [5], πιθανῶς καὶ ὁ αὐτόθεν καταγόμενος διδάσκαλος Μιχαὴλ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ (1827) [6]· αὐτόθεν κατήγετο καὶ ὁ λόγιος Ἐμμανουὴλ ὁ Φωτιάδης (1840)·

Ἐν *Καστορίᾳ*, πατρίδι τοῦ φιλογενεςάτου Μανολάκη (1660 ἀκμ.), εἰκάζομεν, ὅτι συνέςη Σχολὴ κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. ὑπ' αὐτοῦ τούτου [7], τῷ δὲ 1710 καὶ 1715 φαίνεται ὑφιςαμένη [8], ὅτε (1710) ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης [9], μεθ' ὃν

---

(1) Π. Ἀρ. Χρονογραφία Ἠπείρου Β', 282.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη ἐν Καταλ. συνδρομητῶν.

(4) Βρετοῦ Β', 223. 307.

(5) Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. ΠΘ', 408.

(6) Βρετοῦ Β', 224. 317.

(7) Ἀναμφιβόλως ὁ φιλογενὴς ἀνὴρ Μανολάκης ὁ ἐκ Καστορίας ἐν ἄλλαις πόλεσι συστήσας Σχολεῖα, δὲν ἤθελε παραλείψει τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα Καστορίαν καὶ στερήσει αὐτὴν τοῦ εὐεργήματος τούτου. Ζαχαρίας ὁ Μαθᾶς (ἐν Καταλ. Πατριαρχῶν σελ. 217, 218) λέγει, ὅτι ὁ Μανολάκης πρῶτον ἐν Καστορίᾳ συνέστησε Σχολήν, εἶτα ἄλλας τέσσαρας ἐν Κ]πόλει, Χίῳ, Ἄρτῃ καὶ Ἀνατολικῷ. Ὅρα Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου τὴν περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβὴν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου κτλ. σελ 288.

(8) Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς Πατριάρχης Ἱεροσολύμων ἔγραψε «Γράμμα Πατριαρχικὸν περὶ ἀφιερωμάτων Γεωργίου Καστοριώτου (sic) πρῴην μεγάλου Κομίσου τῆς Οὐγκροβλαχίας πρὸς διατήρησιν Σχολῆς ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Καστορίᾳ» τῷ 1716 κατὰ Δεκέμβριον ἐν Ἀδριανουπόλει· τοῦ αὐτοῦ δὲ εὕρηται «Γράμμα πρὸς τὸ ῥουφέτι τῶν γουναράδων περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς αὐτῆς χρονολογίας» ἐν χειρ. ὑπὸ ἀρ. 27 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου βιβλιοθήκης.

(9) Π. Ἀρ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', 277 Σημ. 1. 279 Σημ. 1.

ἐπί τινα ἔτη ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος Βασιλόπουλος [1], κατὰ δὲ τὸ 1726—1728 τὸ πρῶτον ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς Λεοντιάδης, ὁ αὐτὸς τὸ δεύτερον τῷ 1738, ὃν διεδέξατο ὁ συμμαθητής του Νικόλαος [2]· αὖθις δὲ ἀναφέρεται τῷ 1746 ὁ αὐτὸς Σεβαστὸς τῆς ἐν Καστορίᾳ Σχολῆς προϊστάμενος ἰσοβίως. Περὶ δὲ τὸ 1765—1770 ἀπαντῶμεν σχολαρχοῦντα Θωμᾶν τὸν Μανδακάσην, ἰατροφιλόσοφον, παρ' Εὐγενίῳ ἐν Κοζάνῃ μαθητεύσαντα [3], κατὰ δὲ τὰ τέλη τῆς παρεθούσης ἑκατ. (ΙΗ΄) ἀναφέρεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Καστορίας Θωμᾶς Οἰκονόμος, μαθητὴς Ἀμφιλοχίου τοῦ Παρασκευᾶ. Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας δεκατηρίδος τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ΄) ἑκατ. ἀναφέρεται σχολαρχῶν ὁ ἐκ Σιατίστης Ἀργύριος Παπᾶ Ῥίζου, ἰσοβίως διδάξας μέχρι τοῦ 1831, μνήμην καταλιπὼν μεγάλου εὐεργέτου τῆς πόλεως ταύτης [4]. Λόγιοι δὲ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἀναφέρονται Ἰωάννης Ἐμμανουὴλ (1790) [5], Κωνσταντῖνος Μιχαὴλ ἰατρὸς (1785) [6], Ἀθανάσιος ὁ Χριστόπουλος (1800), ὁ νέος τῆς Ἑλλάδος Ἀνακρέων [7], καὶ ἕτεροι δεικνύοντες τὴν καὶ μέχρι τοῦ νῦν συνεχῆ τῶν γραμμάτων καλλιέργειαν.

Ἐν *Σιατίστῃ*, ἀκμαζούσῃ διὰ τὸ ἐμπόριον, περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὑφίστατο Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης πρὸ τῆς ἐν Καστορίᾳ Σχολαρχίας αὐτοῦ (1710) [8], ἐφεξῆς δὲ ἐδίδασκε Μιχαὴλ ὁ Παπᾶ Γεωργίου (1752), καὶ Μιχαὴλ ὁ ἱερεὺς [9], μετὰ δὲ (1760;) Νικόλαος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, (ὁ μετὰ ταῦτα Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκτάριος) [10], ἄριστος ἐν τοῖς Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακί-

(1) Π. 'Αρ.
(2) Π. 'Αρ.
(3) Π. 'Αρ. Βρετοῦ Β', 300.
(4) Π. 'Αρ.
(5) Βρετοῦ Β', 104. 265.
(6) Βρετοῦ Β', 75. 98, 308.
(7) Βρετοῦ Β', 349.
(8) Π. 'Αρ. Χρονογραφία τῆς 'Ηπείρου Β', 277 Σημ. 1. 279. Σημ. 1. κἀν τῷ ἀποσταλέντι μοι χειρογράφῳ (Π. 'Αρ.)
(9) 'Ε. Σταματιάδου ἐν Χρυσαλλίδ. ('Αθηνῶν) Τεύχ. ΜΔ', 624.
(10) Π. Αρ. πρβλ. 'Ε. Σταματιάδου αὐτόθι, ἔνθα λέγεται, ὅτι Γεώργιος ὁ Ζαβίρας ἠκροάσατο Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν Νικολάου τοῦ Βάρκοση.

του μαθηταῖς. Τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (ΙΗ΄) ὑπερμεσούσης προΐστατο τῆς ἐν Σιατίστῃ Σχολῆς ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Παΐσιος Δήμαρος, ὁ μετὰ ταῦτα Ἐπίσκοπος Παραμυθίας [1]. Περὶ τὸ 1768 ἐδίδασκεν αὐτόθι Καλλίνικος ὁ Μπάρκοσης ἐξ Ἰωαννίνων, ὃν τῷ 1775 διεδέξατο ὁ ἱερεὺς Κωνσταντῖνος μαθητὴς τοῦ Καλλινίκου. Τίνες διηύθυνον τὴν Σχολὴν ταύτην μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἡμῖν ἄδηλον· ἀρχομένης δὲ τῆς ΙΘ΄ Ἑκατ. ἰδίως τῷ 1816, εἰς σύστασιν τῆς αὐτόθι Σχολῆς Βασιλική τις Νικολάου ἐδωρήσατο 40,000 γροσίων, [2] εἶτα δὲ ἀπαντῶμεν (1820) Σχολάρχην Ἀργύριον τὸν Παπᾶ Ῥίζου, διδάσκαλον ἱκανώτατον [3]. Ἐφεξῆς δὲ ἡ τῆς Σιατίςης Σχολὴ τοσούτους ἀπενεγκοῦσα καρποὺς διατηρεῖται ἀκμαία καὶ μέχρι τῆς σήμερον. Λόγιοι δὲ Σιατιστεῖς Δημήτριος Καρακάσης, ἰατρὸς (1760) [4], Γεώργιος ὁ Ζαβείρας (1770) συγγραφεὺς ἄλλων τε καὶ τοῦ πολυθρυλλήτου ἐν χειρογράφοις τεύχους «Νέα Ἑλλάς» ἐπιγραφομένου [5], Θωμᾶς Δημητρίου (1779) [6], Γεώργιος Ῥούσσης (1780) ἰατροφιλόσοφος [7], ὁ ἱκανώτατος τὴν Βοτανικὴν Κωνσταντῖνος Ζαβείρας, ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου, ἐπιστήμων [8], Μιχαὴλ Δούκας (1783) [9], οἱ Ἀργυριάδαι (υἱοὶ Ἀργυρίου Παπᾶ Ῥίζου) ἀδελφοὶ Νικόλαος, Δημήτριος καὶ Ἀθανάσιος (ζῶντες) συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι ὠφελιμώτατοι, Θεοφάνης ὁ πρῴην μὲν Γραμματεὺς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, νῦν δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Μαντινείας καὶ Κυνουρίας ἐν Πελο-

---

(1) Π. Ἀρ.

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτος 1819 σελ. 91.

(3) Π. Ἀρ. Μεταξὺ τῶν τελειοφοίτων τῆς Σχολῆς ταύτης μόνοι οἱ ἑπόμενοι ἐγένοντο ἡμῖν γνωστοί· Νικόλαος ὁ Ἰωαννίτης (1710), Μπαλάνος ὁ Βασιλόπουλος (1710), Σεβαστὸς Λεοντιάδης ἐκ Καστορίας (1710), Γεώργιος Ἰω Ζαβίρας (1770), Κωνσταντῖνος Ντούκας (1770) Δημήτριος Καρακάσης (1780), Θωμᾶς Δημητρίου (1790). Πρβλ. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτι 1820 σελ. 368.

(4) Βρετοῦ Β΄, 271.

(5) Ἐ. Σταματιάδου «Γεώργιος ὁ Ζαβίρας ἐν Χρυσαλ. (Ἀθηνῶν) τεύχ. ΜΔ΄, 623—. Βρετοῦ Β΄, 265.

(6) Βρετοῦ Β΄, 261.

(7) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 145.

(8) Βρετοῦ Β΄, 266. (9) Βρετοῦ Β΄, 77.

πoννήσῳ, Δημήτριος Π. Τζατήλης, ἰατρὸς, ἐκδοὺς ἐν Παρισίοις τῷ 1826 τὸ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος πόνημα [1]· ὁ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν, ἰδίως τὴν ἱστορίαν διάσημος Θεόδωρος Μανούσης, τῶν διακεκριμένων Καθηγητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου (1850), καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἐν Σιατίστῃ διανοητικὴν κίνησιν.

Ἐς *Σελίτσῃ* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Κλείδης, μαθητὴς Στεφάνου Σταμκίδου ἐκ Κοζάνης [2].

Ἐν *Ἀρβανιτοχωρίῳ* (Ντάρδᾳ) ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ 1760 ἰσοβίως ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Γεώργιος Σπανόπουλος μετὰ τὴν ἐκ Κοζάνης παραίτησίν του [3].

Ἐν *Γρεββενοῖς* καὶ παρὰ τῇ αὐτόθι Μονῇ τοῦ Σπηλαίου, ἔνθα καὶ βιβλιοθήκη ὑπῆρχεν ἀξιόλογος, ἐκαλλιεργοῦντο τὰ γράμματα· ἰδίως τῷ 1815 ἐδίδασκεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Ἰωάννης Πανταζῆς ἐκ Ζαγορίου, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, καὶ Χρῆστος Γρεββενίτης μαθητὴς τοῦ Σταμκίδου, διδάξας μέχρι τοῦ 1820 [4]. Ἔκτοτε τὸ ζώπυρον τοῦτο ἀνάπτεται περισσότερον καὶ ἀναῤῥιπίζεται τανῦν ὑπὸ τοῦ ἐλλογίμου Μητροπολίτου Γρεββενῶν Κ. Γενναδίου.

Ἐν *Κοζάνῃ*, πόλει πρωΐμως ἀκμασάσῃ διὰ τὸ μετὰ τῆς Γερμανίας ἰδίως ἐμπόριον, ἤδη κατὰ τὴν ΙΣΤ′ Ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται ἱκανοὶ ἑλληνικῆς παιδείας μέτοχοι [5]. Ἀπὸ τοῦ 1612 διὰ τὴν μετανάστευσιν Θεσσαλῶν τινων καὶ Ἠπειρωτῶν [6], ἡ πόλις αὕτη ἐπέδωκεν οὐ μόνον εἰς πλοῦτον καὶ πληθυσμὸν, ἀλλὰ δὴ καὶ εἰς τὰ γράμματα. Κατὰ τὸ 1666 ἱδρύθη Σχολὴ Ἑλληνικὴ, ἧς προέστη

(1) Σ. Ἀρ.
(2) Π. Ἀρ.
(3) Π. Ἀρ.
(4) Π. Ἀρ.
(5) Ὅρα τὴν περὶ τῆς Σχολῆς ταύτης μονογραφίαν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1819, ᾗ συνᾴδει καὶ Π. Ἀρ.
(6) Ἕνεκα τῆς τότε γενομένης ἐπαναστάσεως· ὅρα Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Τόμ. Α′, 220.

ἀπὸ τοῦ 1668—1679 ὁ ἐκ Σερβίων Γρηγόριος (Γεώργιος κατὰ κόσμον) ὁ Κονταρῆς. Τοῦτον διεδέξατο ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Νικόλαος Ὀρφανὸς ὁ ἐκ Κοζάνης μέχρι τοῦ 1678, καὶ τοῦτον ὁ ἐκ Σερβίων Ἱερομόναχος Νεόφυτος, μαθητὴς τοῦ Κονταρῆ, μέχρι τοῦ 1699. Τὸν Νεόφυτον διεδέξατο ὁ ἐκ Γερμανίας ἐπανελθὼν ἰατροφιλόσοφος Γεώργιος ὁ Παρακείμενος, διδάξας μέχρι τοῦ 1707, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν Σωτήριος ὁ ἱερεὺς, σχολαρχήσας μέχρι τοῦ 1728, ὅτε τῆς Σχολῆς προέστη Σεβαστὸς Λεοντιάδης ὁ ἐκ Καστορίας μέχρι τοῦ 1733, ὅτε ἐπὶ διετίαν (1733—1735) ἐκλείσθη ἡ Σχολή. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐσχολάρχησε Χρηςάκης ὁ ἐκ Λεβαδείας ἐπὶ πενταετίαν, ὅτε ἡ Σχολὴ διελύθη ἀναπληρούντων τῶν ἐφημερίων τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ τότε Σερβίων καὶ Κοζάνης Μελετίου τοῦ Θεσσαλονικέως, παρ' ᾧ ἐν ὥραις τακταῖς οἱ μαθητιῶντες ἐπιστημονικῶν τινων μαθημάτων ἠκροῶντο. Ἀνεγερθείσης δὲ αὖθις τῇ γενναίᾳ συνδρομῇ τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐμπορευομένων Κοζανιτῶν τῆς Σχολῆς ἐπὶ τὸ εὐρυχωρότερον καὶ τὸν τίτλον *Στοᾶς* λαβούσης ἀντὶ τοῦ πρότερον, προέςη αὐτῆς τῷ 1746 ὁ κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὅτε πολλαχόθεν τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐκ τῶν Ἰωαννίνων ἔτι, καὶ πολλῶν Θεσσαλικῶν πόλεων συνέρρεον, ἐπὶ τετραετίαν μέχρι τοῦ 1750, ἐπανακάμψας εἰς τὴν προτέραν θέσιν του τῶν Ἰωαννίνων αἰτήσει ἐπιμόνῳ καὶ προτροπῇ τῶν ἐν Ἐνετίᾳ Μαρουτσῶν. Ἀποχωρήσαντος τοῦ Εὐγενίου ἐσχολάρχησε μέχρι τοῦ 1754 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Νικόλαος Μπάρκοσης, ἀκροατὴς καὶ φίλος τοῦ Εὐγενίου· τὸν Μκάρκοσην διεδέξατο ἐπὶ δύο ἔτη Διονύσιος ὁ ἐκ Ῥαψάνης, ὃς προχειρισθεὶς Ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος κατέλιπε διάδοχον τὸν ἐκ Κοζάνης Κωνςαντῖνον ἱερέα, μαθητὴν τοῦ Μπάρκοση ἐπὶ ἓν ἔτος (1756—1757), ὃν διεδέξατο Γεώργιος Σπανόπουλος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἐπὶ ἔτη τρία, (1757—1760), καὶ τοῦτον ὁ μαθητής του Δημήτριος Ἀνασώτης ὁ ἐκ Ναούσσης τῷ 1760, καὶ τοῦτον μετὰ δύο ἔτη (1762) ὁ Κωνσταντῖνος Μοναχὸς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Κοζάνῃ, Ἰωαννίνοις καὶ Ἄθῳ, ἐπὶ δύο ἔτη, καὶ τοῦτον τῷ 1763 ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος ὁ ἐξ Ἀγράφων, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου ἐν Ἰωαννίνοις, μέχρι τοῦ 1769. Παρὰ τὴν *Στοὰν*, τὴν πρωτεύουσαν Σχολὴν, συνέστη καὶ ἑτέρα Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἡ κληθεῖσα τῆς *Κομπανίας*, ὑπὸ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐμπορευομένων Κοζανιτῶν,

ἧς σχολάρχης ἀνεδείχθη ἀπὸ τοῦ 1768—1772 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Καλλίνικος Μπάρκοσης, αὐτάδελφος τοῦ Νικολάου, ἐπὶ τετραετίαν, ὅτε διελύθη διὰ παντός. Τοῦ δὲ Κυρίλλου διάδοχος ἐν τῇ Στοᾷ ἐγένετο τῷ 1769 ὁ μαθητής του Δημήτριος ἱερεὺς ὁ ἐκ Κοζάνης· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκ τῶν περιστάσεων ἡ Κοζάνη ὑπέστη πολλά, ἐξ ὧν τῷ 1774 ἡ Στοὰ ἐκλείσθη. Κατὰ δὲ τῷ 1775 νέα συνέστη Σχολὴ ἐν Κοζάνῃ, ἧς προέστη Ἰωάννης ὁ Αἰτωλὸς μέχρι τοῦ 1782, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης, μαθητὴς τοῦ ἐν Τυρνάβῳ Πεζάρου, καὶ τοῦτον μετὰ ἓν ἔτος (1783) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶ, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, ἰδιωτικῶς διδάσκων ἐν Κοζάνῃ ἀπὸ τοῦ 1779· δημοσίᾳ δὲ ἐδίδαξεν ὁ Ἀμφιλόχιος ἀπὸ τοῦ 1783—1795 καὶ πολλοὺς ἀνέδειξε μαθητάς· τοῦτον διεδέξατο ἐπὶ ἓν ἔτος ὁ μαθητής του Γεώργιος Παπαδόπουλος ἐκ Κοζάνης, ὅτε καὶ πάλιν προσεκλήθη ὁ Ἀμφιλόχιος, διδάξας μέχρι τοῦ 1797, ὅτε πεσούσης τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας, παρ' ᾗ ἦν κατατεθειμένον τὸ κληροδότημα τῆς Σχολῆς, ἔπνεε τὰ λοίσθια καὶ ἡ Σχολή. Συστάσης δὲ καὶ αὖθις ἐξ ἐράνου τῆς Σχολῆς προέστη αὐτῆς ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλοχίου Γεώργιος ὁ Λούϊος, ἐν Βελβενδῷ διδάσκων, ἀλλὰ μετὰ δύο ἔτη (1799) παρῃτήσατο καὶ οὗτος. Ἔκτοτε ἡ Σχολὴ ἐκλείσθη ἐπὶ ἑξαετίαν ὁλόκληρον, τῶν ἐφημερίων ἀναπληρούντων κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν ἔλλειψιν. Ἀλλ' ὅμως πάλιν ἐράνῳ τῶν πολιτῶν ἠνοίχθη τῷ 1805, Σχολάρχης δ' αὐτῆς ἀνεδείχθη ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Γιαννάκης Οἰκονόμος, μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλοχίου, ἐπὶ τρία ἔτη, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ἐπ' ὀλίγον (1808) ὁ ἐκ Ζαγορίου Χριστόδουλος Κλονάρης, ὃν διεδέξατο ἔκτοτε ὁ ἀξιόλογος διδάσκαλος Στέφανος ὁ Σταμκίδης, πολλοὺς παρασκευάσας μαθητὰς καὶ ἐκ τῶν πέριξ, διδάσκων ἐπὶ πολλὰ ἔτη μέχρι τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως, ὅτε καὶ βιβλιοθήκη συνέστη ἀξιόλογος. Ἔκτοτε ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἡ Κοζάνη ἦν ἐστερημένη Σχολῆς ἐπαρκούσης τῇ πνευματικῇ ἀνάγκῃ· βαθμηδὸν ὅμως τοῦ σάλου κοπάσαντος, καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς οἴακας ἰθύνοντος Βενιαμὶν τοῦ Θεσσαλονικέως, μεθ' ὃν (1848—) τοῦ λογίου καὶ ἀξίου διαδόχου αὐτοῦ καὶ τὴν ψυχὴν εὐγενεστάτου Κυρίου Εὐγενίου, συνέστη βαθμηδὸν Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἀείποτε βαίνουσα ἐπὶ τὰ πρόσω διδάσκοντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη (1830—)

τοῦ ἀξιολόγου Νικολάου ἱερέως τοῦ Τριανταφύλλου (Παπαδιδασκάλου), πλείστην ὠφέλειαν τῇ πόλει καὶ τοῖς πέριξ ἐπενεγκοῦσα, καὶ μέχρι τῆς σήμερον διατηρουμένη ἀκμαία διὰ τὴν ἔμφυτον τοῖς φιλοκάλοις καὶ φιλομούσοις Κοζανίταις φιλομάθειαν. Πλεῖστοι ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Κοζάνης, Κοζανῖταί τε, Μακεδόνες καὶ Θετταλοί, ἄνδρες λόγου ἄξιοι, τὴν πατρίδα αὐτῶν καὶ τὴν Σχολὴν τιμήσαντες[1]· πλὴν δ' ἄλλων διακρίνονται Γεώργιος ὁ Λασάνης, διδάξας ἐν Ὀδησσῷ (1815)[2], Μιχαὴλ Περδικάρης, ἰατρὸς καὶ ποιητὴς (1817)[3], Εὐφρόνιος Ῥαφαὴλ Πόποβιτζ (1818) διδάσκαλος[4], Γεώργιος Ῥουσιάδης, καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βιέννῃ (1817)[5], Γεώργιος Σακελλάριος (καὶ ἡ λογία αὐτοῦ σύζυγος Μητὼ) ἰατρὸς καὶ ποιητὴς σύγχρονος[6], Χαρίσιος Μέγδανος (1812)[7] καὶ ἕτεροι ἀποδεικνύοντες τὴν ἐν Κοζάνῃ διανοητικὴν κίνησιν.

Ἐκ τῶν παρακειμένων *Σερβίων* κατήγετο Γεώργιος (Γρηγόριος ὕστερον) Κονταρῆς (1675), συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν[8], καὶ Νεόφυτος Ἱερομόναχος (1678), ἀμφότεροι ἐν Κοζάνῃ σχολαρχήσαντες[9].

Ἐν τῷ παρακειμένῳ *Βελβενδῷ* περὶ τὰ 1780—1790 ἐδίδασκεν Ἰωνᾶς ὁ ἐκ Σπαρμοῦ[10], εἶτα δὲ μέχρι τοῦ 1797 ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Λοΐος, αὖθις ὁ αὐτὸς μετὰ τὴν ἐν Κοζάνῃ διδασκαλίαν του ἀπὸ τοῦ 1799 μέχρι τῆς ἀποβιώσεώς του πολλοὺς ἀναδείξας μαθητάς, ὧν ἐγένετο ὁ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν οἴκοις διδάσκων Γεώργιος ὁ Σακελλάριος, δαπάναις οἰκείαις ὕστερον ὑποστηρίξας τὴν τῆς πατρίδος του Σχολήν, ἐν ᾗ τῷ 1815 ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Κοζάνης Νικόλαος

---

(1) Πρβλ. Π. Ἀρ.
(2) Βρετοῦ Β', 295.
(3) Βρετοῦ Β', 318.
(4) Βρετοῦ Β', 152. 327.
(5) Βρετοῦ Β', 332.
(6) Βρετοῦ Β', 333.
(7) Βρετοῦ Β', 165.
(8) Βρετοῦ Β', 35.
(9) Ἔνθ. ἀνωτ. Περὶ Κοζάνης.
(10) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγρ. σημ.

Χατζῆ Τριανταφύλλου (ὁ τῆς Κοζάνης περίφημος Παπαδιδάσκαλος), ὅτε οὗτος μεταβὰς εἰς Χίον καὶ Σμύρνην χάριν τελειοποιήσεως, ἐπανῆλθεν εἰς Βελβενδὸν καὶ ἐδίδασκεν. Ἡ Σχολὴ τοῦ Βελβενδοῦ διετηρεῖτο καὶ δεατηρεῖται εἰσέτι ἀκμαία πολλὴν παρέχουσαν τὴν ὠφέλειαν (1).

Ἐν *Βιτωλίοις*, πόλει τῶν ἐπισημοτέρων καὶ πολυανθρωποτέρων τῆς Μακεδονίας, δυστυχῶς ἐλλείπουσιν ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκεῖ καταστάσεως τῶν γραμμάτων μέχρι τοῦ 1830. Τοὐντεῦθεν οἱ φιλόκαλοι κάτοικοι συνέστησαν Σχολὴν ἀξιόλογον διατηρουμένην ἀκμαίαν ἄχρι τοῦ νῦν [2].

Ἐν *Κλεισούρᾳ* τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς διὰ τὸ φιλέμπορον τῶν κατοίκων. Αὐτόθεν κατήγοντο οἱ Δαρβάρεις Δημήτριος καὶ Πέτρος (1800), ἑλληνισταὶ ἀξιόλογοι, συγγραφεῖς καὶ ἐκδόται βιβλίων φιλογενέστατοι [3], ὁ γαλλοδιδάσκαλος Μιχαὴλ Π. Π. Στεφάνου Παρτζούλας (1814) [4] καὶ ἕτεροι. Ἐκ *Σταγείρων* κατήγετο ὁ περιώνυμος Ἀθανάσιος Σταγειρίτης (1816), τῆς ἐν Βιέννῃ Ἀκαδημίας τῶν Ἀνατολικῶν γλωσσῶν καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν, πολλὰ καὶ ὠφέλιμα γράψας [5], Μακεδὼν ἦν καὶ Ζηνόβιος ὁ Πὼπ, εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου, συγγραφεὺς τῆς ἀξιολόγου Μετρικῆς (1803) [6]. Ἐκ *Κωστάντζικου* κατήγετο Βασίλειος ὁ Παπᾶ Εὐθυμίου (1807) διδάσκων ἐν Βιέννῃ, συντάκτης τῆς ὠφελιμωτάτης Ἑλλ. Χρηστομαθείας, καὶ ἑτέρων χρησιμωτάτων βιβλίων [7], ἐκ *Γραμμόστεως* ὁ ἰατροφιλόσοφος Ἰωάννης Νικολαΐδης (1785) [8], ἐκ *Λιτοτοπόλεως* (μή τι Λιτοχώρου;) Κωνσταντῖνος Μπέλιος (1790) [9]· Μακεδὼν ἦν ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀξιωματικὸς καὶ συγγραφεὺς Γεώργιος

(1) Π. Ἀρ.
(2) Π. Ἀρ.
(3) Βρετοῦ Β'. 259.
(4) Βρετοῦ Β', 174. 317.
(5) Βρετοῦ Β', 184. 337.
(6) Βρετοῦ Β', 128. 324.
(7) Βρετοῦ Β', 315.
(8) Βρετοῦ Β', 312.
(9) Βρετοῦ Β', 89. 311.

Παπαζώλης (1765)[1], καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες τεκμηριοῦσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου ἐξέλιπε τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια.

Ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὴν *Ἤπειρον*, ἔνθα ὁ πρὸς τὴν παιδείαν ἔρως ἦν ἀπ' αἰώνων ἐῤῥιζωμένος, πλείονας καὶ σαφεστέρας ἔχομεν τὰς περὶ τῆς καταστάσεως τῶν γραμμάτων εἰδήσεις[2]. Ἐν Ἠπείρῳ ἴχνη ἀρχαιοτάτων Σχολῶν ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς Μοναῖς, πρὸ τῆς ἁλώσεως μάλιστα. Τοιαύτη ἦν α) ἡ ἐν Γερομερίῳ (παρὰ τοῖς Φιλιάταις) ἀπὸ τοῦ 1285, ἔνθα ὁ ἱδρυτὴς τῆς Μονῆς ὁσιώτατος Νεῖλος ὁ Ἐριχιώτης ἐδίδασκε τοὺς προσερχομένους δωρεὰν, διατάξας, ἵνα καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ποιῶσι τὸ αὐτό. Ἡ Σχολὴ αὕτη μετ' ἀξιολόγου Βιβλιοθήκης, σωζομένης μέχρις οὗ πρὸ πολλοῦ, διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς ΙΖ' ἑκατ. ἐγένετο λυσιτελὴς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπὶ αἰῶνας· β') ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βουθρωτοῦ καὶ Γλυκέος Μοναστηριακὴ Σχολὴ τῆς Καμιτσάνης, διατηρηθεῖσα κατὰ παράδοσιν μέχρι τῆς ΙΖ' Ἑκατ. γ') ἡ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Σωζίνου· δ') ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Μολυβδοσκεπάστου ἐν Πωγωνιανῇ· ε) ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Βελλᾶς διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς ΙΖ' ἑκατ. ς') ἡ κατὰ τὴν Διπαλίτσαν τῆς Πωγωνιανῆς ἀρχαιοτάτη Μοναστηριακὴ Σχολὴ καταστραφεῖσα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης (ΙΗ') ἑκατονταετηρίδος.

Ἐν *Ἰωαννίνοις* τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς ἀνέκαθεν. Α'. *Σχολή*. Ἐν τῇ κατὰ *τὴν νῆσον* τῶν Ἰωαννίνων Μονῇ τοῦ Σπανοῦ ἀπὸ τοῦ 1282 Μιχαὴλ ὁ Φιλανθρωπινὸς Οἰκονόμος συνέστησε Σχολὴν (Φοιτητήριον), διευθυνομένην ὑπὸ τῆς ἐκλάμπρου γενεᾶς τῶν Φιλανθρωπινῶν, οἵτινες ἐχρημάτισαν κτήτορες καὶ προνομιοῦχοι κατὰ σειρὰν Ἡγούμενοι τῆς Μονῆς ταύτης καὶ διδάσκαλοι συγχρόνως[3]. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξεν ὁ τῷ 1505 διδάσκων ἀποβιώσας Ἡγούμενος τῆς Μο-

---

(1) Βρετοῦ Β', 59 (ἀρ. 125).

(2) Πλὴν τῶν ἐμῶν σημειώσεων, ἃς ἐκ διαφόρων πηγῶν ἠρυσάμην, προστίθενται καὶ αἱ τοῦ σεβαστοῦ μοι φίλου καὶ πατριώτου ἐν Ἰωαννίνοις Κ. Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, ἃς ἐν χειρογράφοις μοι ἀπέστειλεν· αὗται, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἐσημείωσα, διακρίνονται διὰ τῶν ἀρκτικῶν στοιχείων Π. Ἀρ. ἔνθα δὲ παραπομπαὶ δὲν τίθενται, ἀναφέρονται εἰς ταύτας.

(3) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπείρου Β', 275—.

νῆς· τῷ 1532 Νεόφυτος Φιλανθρωπινὸς, ἱερομόναχος, ὃν διεδέξατο ὁ κατὰ τὸ 1534 ἀποβιώσας Ματθαῖος ὁ Φιλανθρωπινὸς, ὁ καὶ Σακελλάριος τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων τῷ 1542. Ἰωάσαφ ὁ Φιλανθρωπινὸς ἐφεξῆς, οἱ δὲ μετὰ τοῦτον διδαξαντες ἔμειναν ἄγνωστοι. Τῷ δὲ 1642 τὴν διεύθυνσιν τῆς Μονῆς καὶ τῆς Σχολῆς ἔλαβεν ὁ Ἱερομόναχος Ἰωάννης Φιλανθρωπινὸς, ἱκανὰ ἔτη ἐφημέριος διατελῶν ἐν Ἐνετίᾳ, ἀποθανὼν τῷ 1660. Μετὰ τοῦτον φαίνεται χάσμα τῶν ὀνομάτων τῶν Σχολαρχῶν ἀγνώστων ὄντων, τῷ δὲ 1756 φαίνεται ἡ Σχολὴ ἐκπνεύσασα διὰ τὴν ἀκμὴν βεβαίως τῶν ἑτέρων ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων δημοσίων ἐκπαιδευτηρίων. Ἐξ αὐτῆς ἐξῆλθον ἱκανοὶ ἄνδρες ἄξιοι λόγου· Πρόκλος μοναχὸς, ὁ τῶν Χρονικῶν τῶν Ἰωαννίνων συντάκτης (1410), Κομνηνὸς μοναχὸς, ὡσαύτως, Μακάριος ὁ Φιλανθρωπινὸς, ἕτερος τοῦ εἰρημένου (1420), Νεκτάριος Ἀψαρᾶς, εὐπατρίδης μοναχὸς (1470), Θεοφάνης ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, Νήφων Μεταξᾶς, ὁ καὶ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἀναδειχθεὶς γέρων ἤδη (1500), Παρθένιος ὁ Μικρὸς, ὁ ἀπὸ Ἰωαννίνων Ἀδριανουπόλεως ἀναρρηθεὶς (1643).

Β′ *Σχολή. Ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων.* Πρὸ τῆς ΙΣΤ′ Ἑκατ. φαίνεται ὑφισταμένη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων, ἱδρυθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἀγγελωνύμου γενεᾶς. Ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρήθη ἀκμαία καὶ μετὰ τὴν Διονυσίου τοῦ Φιλοσόφου ἐπανάστασιν (1612) [1] μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΖ′ Ἑκατονταετηρίδος. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν Μακάριος Ἱερομόναχος Τσεχούλης μέχρι τοῦ 1543, Μανασσῆς Πλέσσας μέχρι τοῦ 1555· μαθηταὶ δὲ ταύτης μνημονεύονται Σωφρόνιος ὁ μετὰ ταῦτα Χειμάῤῥας (1500), Ἐπιφάνιος ὁ Ἡγούμενος ἐξ Ἰωαννίνων (1600), Νικόλαος ὁ Γλυκὺς (1610), Νικόλαος Κεραμεὺς (1630), Νικόλαος (ὁ μετὰ ταῦτα Νικηφόρος) Πριγγιλεὺς Ἀθηναῖος (1645)[2].

---

(1) Π. Ἀρ. Χρονογρ. Ἠπείρου Α′, 220—.

(2) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν Ἰωαννίνοις ὑπῆρχον πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ ἐκ Ζακύνθου Νικολάου Κουρσούλου « Κατὰ τὸ 1645 (γράφει Γερμανὸς ὁ Αἰτωλὸς (Λοκρὸς) ὁ μετὰ ταῦτα Νύσσης) ἠκροώμεθα (Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ἄλλοι) φιλοσοφίας ἐν Ἀθήναις παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Κορυδα-

Γ΄. *Σχολή*. Ἐπιφάνιος ὁ ῥηθεὶς, Ἡγούμενος τοὐπίκλην, ἐφημέριος ἐν Ἐνετίᾳ μετὰ Ἰωάννην τὸν Φιλανθρωπινὸν ζήλῳ πατριωτικῷ κινούμενος ἀντικατέστησε τὴν ἐκπνεύσασαν (1645) Σχολὴν ἁδραῖς τὸ τότε δαπάναις ἐν τῷ ταμείῳ τῆς Ἀριστοκρατίας παρακαταθέμενος τὸ προικοδότημα. Ἡ τοῦ *Ἐπιφανίου Σχολὴ* καλουμένη[1], *Μικρὰ* ἐπικληθεῖσα μετὰ τὴν τῷ 1675 ἀνέγερσιν ἑτέρας ἐν Ἰωαννίνοις, τῆς τοῦ Γκιούμα *Μεγάλης Σχολῆς* καλουμένης, διετηρήθη μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΗ΄ ἑκατονταετηρίδος. Πρῶτος αὐτῆς Σχολάρχης ἀναφέρεται ὁ ἐκ Κερκύρας Σπυρίδων Τριανταφύλλου, ἀνὴρ σοφὸς, μέχρι τοῦ 1670[2], ἐφεξῆς δὲ ἀπαντῶμεν περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ΄ ἑκατ. (1690) τὸν ἀοίδιμον Μελέτιον Ἀθηνῶν τὸν ἐξ Ἰωαννίνων, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν διέμειναν ἀμνημόνευτοι[3]. Μαθηταὶ τῆς Σχολῆς ταύτης ὑπὸ Σπυρίδωνος τοῦ Τριανταφύλλου διευθυνομένης ἀναφέρονται, Βησσαρίων ὁ Μακρῆς ἐκ τῶν πρώτων ἀκροατῶν (1658)[4], Σίλβεστρος Ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωαννίνων, Ἐμμανουὴλ Ἱερεὺς ὁ Διέπαρχος, Παΐσιος Τσίπουρας ὁ ἐκ Παραμυθίας, Γρηγόριος Μελισσινὸς Ἱεροδιάκονος[5], Γεράσιμος Παλλαδᾶς Κερκυραῖος, Γεώργιος Ἱερεὺς Σουγδουρῆς ἐξ

λεῖ. . . Ἦλθε δὲ ἐξ Ἰωαννίνων Νικηφόρος τις Πριγγιλεὺς τὸ ἐπίκλην, Ἀθηναῖος καὶ αὐτὸς, ὃς ἤρξατο πειράζειν ἡμᾶς προβλήμασιν ἐκ τῶν τοῦ Κουρσούλου τοῦ Κερκυραίου (;) μαθητῶν, προβληθεῖσιν εἰς Ἰωάννινα, πρὸς ἃ ἐγέγραπτο (τοῦ Νεκταρίου) ἡ ἐπιστολὴ τὸν προβαλλόμενον εἰς σιγὴν ἐλάσασα.» Ποικίλα Ἑλληνικὰ, ἐν Μόσχᾳ 1811 σελ 259.

(1) Ἡ Σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου εὐηργετήθη τῷ 1691 ὑπὸ Πάνου Ἱερομνήμονος, τῷ 1732 ὑπὸ Νικολάου Καραϊωάννου ἐπὶ ὅρῳ τοῦ τρέφειν τέσσαρας ἱερεῖς καὶ ἑτέρους μαθητάς. Βελούδου Χρυσαλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 28.

(2) Π. Ἀραβ. ἐν Πανδ. ΙΓ΄, 185. Ὅτι δὲ καὶ ἀλλαχόθεν συνέρρεον μαθηταὶ, αὐτόθι.

(3) Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1679) τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις τῶν Γραικῶν Φροντιστηρίου ἦν Πρύτανις Λέων ὁ Γλυκύς· ὅρα ἐπιστολὴν ἐκ Κερκύρας Νικολάου τοῦ Βουλγάρεως πρὸς Λ. τὸν Γλυκὺν παρὰ Βρετῷ Α΄, 189.

(4) Ὅρα ἄνωτ: σημ. 2.

(5) Περὶ τοῦ Γρηγορίου τούτου ἔγραφε (1663) Εὐγένιος ὁ Ἰωαννούλιος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ, ὅτι μετέβη χάριν σπουδῆς μαθητεῦσαι εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Σπυρίδωνι Τριανταφύλλῳ· ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Εὐγενίου ἐν τῷ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς κώδηκι.

Ἰωαννίνων, Ἀναστάσιος Ἱερεὺς Παπᾶ Βασιλείου, Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης, Μακάριος Ἱερομόναχος, Παρθένιος Κατσούλης, Ἀθανάσιος ὁ Ἀδριανουπολίτης, Βαρθολομαῖος ὁ Ἄρτης, Μελέτιος ὁ Ἀθηνῶν, Μπαλάνος ὁ τοῦ κλεινοῦ Μπαλάνου πάππος.

Δ'. *Σχολή*. Μείζων καὶ διαπρεπεστέρα τῆς τοῦ Ἐπιφανίου ἐγένετο ἡ τῷ 1675[1] (δαπάναις καὶ προικοδοτήσει Λέοντος (Λεονταρίου) Γκιούμα) ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Γκιούμα ἀνεγερθεῖσα Σχολή, ᾗ καὶ ἕδραν τῆς Θεολογίας προσέθηκε τῷ 1784 ὁ ἐν Ἐνετίᾳ διατρίβων εὐπατρίδης Ἰωαννίνων Λάμπρος Μαρούτσης. Τῆς Σχολῆς ταύτης ἀπροσκόπτως διατηρηθείσης μέχρι τῆς τῷ 1797 πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριςοκρατίας, παρ' ᾗ εὑρίσκετο ἡ προικοδότησις αὐτῆς, ἔκτοτε δὲ ἐράνῳ τῶν κατοίκων μέχρι τῆς τῷ 1821 καταστροφῆς τῆς πόλεως, ἡγήσατο πρῶτος Βησσαρίων ὁ Μακρῆς μέχρι τοῦ 1680, ὃν διεδέξατο ἀναχωρήσαντα Παΐσιος ὁ Τσίπουρας, παραιτηθέντα δὲ μετ' ὀλίγον (1681) τοῦτον αὖθις ὁ σεβάσμιος γέρων ἤδη Βησσαρίων. Τὸν Βησσαρίωνα διεδέξατο ὁ ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψας Γεώργιος ἱερεὺς ὁ Σουγδουρῆς, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, τῷ 1683 μέχρι τῆς πρώτης δεκαετηρίδος τῆς ΙΗ' Ἑκατ. πλείστους καὶ ἀξιολόγους καταρτίσας ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον μαθητάς, διασπαρέντας ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν καὶ διδάξαντες ἀφθόνως[2]. Γεώργιον τὸν Σουγδουρῆν ἀποβιώσαντα διεδέξατο ὁ ἐξ Ἰταλίας ἐπίσης ἐπανακάμψας τούτου ἐφάμιλλος Μεθόθιος Ἱερομόναχος ὁ Ἀνθρακίτης ἐπὶ δεκαπενταετίαν περίπου προστὰς τῆς Σχολῆς. Τοῦτον διεδέξατο τῷ 1723 ὁ ἄριστος τῶν μαθητῶν του Μπαλάνος ὁ Βασιλόπουλος μέχρι τοῦ 1760 διδάσκων μετὰ τοσαύτης φήμης καὶ ὑπολήψεως καὶ καρποφορίας, ὥςε ἡ Σχολὴ ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος *Μπαλαναία*. Τὸν Μπα-

(1) Ἡ τῷ 1676· Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1864 σελ 87 ἐν σημ. πρβλ. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῶς Διατριβῇ, ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου κτλ. σελ. 294. Ἡ Σχολὴ αὕτη εὐηργετήθη ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων Λάμπρου Μαρούτση. Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29.

(2) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 487. 488. Τότε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων παρεβάλλετο πρὸς τὴν Μασσαλίαν διὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον ὑπὸ τοῦ Γάλλου Garnier. Π. Ἀρ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Α', 239 (90).

λάνον διεδέξατο ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ υἱὸς Κοσμᾶς μέχρι τοῦ 1799, ὃν διεδέξατο ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῖνος Μπαλανίδης (ὁ καὶ Καμινάρης) διδάσκων μέχρι τοῦ 1818 [1]. Τούτου διάδοχος ἐξελέχθη Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς· ἀποποιηθέντος ὅμως τούτου διὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα του Μηλιαῖς μετάβασιν προέστη τῆς Σχολῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κωνςαντίνου Ἀναστάσιος, γραμματικὸς λόγου ἄξιος, τελευταῖος αὐτῆς Σχολάρχης καταστραφείσης τῷ 1821 ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς πόλεως.

Ε΄. *Σχολή.* Ἐν Ἰωαννίνοις ἱδρύθη τῷ 1742 ἡ *Μαρουτσαία* ὑπὸ Σίμωνος καὶ Λάμπρου τῶν ἀδελφῶν Μαρουτσῶν μεγαλεμπόρων ἐν Ἐνετίᾳ, διατηρηθεῖσα μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας τῷ 1797 [2]. Πρῶτος Σχολάρχης ἐστάλη ὑπ᾽ αὐτῶν τῶν Μαρουτσῶν ὁ περικλεὴς Εὐγένιος μετὰ φήμης εὐμεθόδως κατὰ τὰς νεωτέρας θεωρίας διδάξας ἐπὶ τετραετίαν μέχρι τοῦ 1746, πλείστων μαθητῶν πανταχόθεν συῤῥεόντων [3], ὅτε προσκληθεὶς μετέβη εἰς Κοζάνην πρὸς διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ Σχολῆς, παρακολουθησάντων αὐτῷ πλείστων ἐκ τῶν μαθητῶν του. Τὸν Εὐγένιον διεδέξατο ἐν τῇ Μαρουτσαίᾳ Σχολῇ ὁ ἱκανώτερος τῶν μαθητῶν του Ἀναστάσιος Μοσπινιώτης, διδάσκων μέχρι τοῦ 1750, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Εὐγένιος ἐπιμόνῳ αἰτήσει τῶν εὐεργετησάντων αὐτῷ ἱδρυτῶν τῆς Σχολῆς Μαρουτσῶν. Ἀλλὰ καὶ τούτου πάλιν μετακληθέντος ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῷ 1753 πρὸς διεύθυνσιν τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας, προέστη τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς ὁ ἐκ Μετσόβου Τρύφων Ἱερομόναχος, φίλος τοῦ Εὐγενίου ἐπιστήθιος, ἐν Ἰταλίᾳ τελειοποιηθεὶς, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ σχολαρχίᾳ τοῦ Εὐγενίου συνδιδάσκαλος. Τίς μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ Τρύφωνος τῆς Σχολῆς προέστη ἄδηλον· φαίνεται ὅμως ἐπὶ παι-

(1) Περὶ τὰ τελευταῖα (1817) διὰ τὴν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἐπιμονὴν τοῦ Κ. Μπαλανίδου δὲν ἤνθει ἡ Σχολὴ ὡς αἱ νεωτερίζουσαι τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἄλλαι. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 88.

(2) Ἢ τῷ 1795. Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1864. σελ. 87.

(3) Ὁ Εὐγένιος ηὐγνωμόνει τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων ὡς αὐτόθι ἀντλήσας ὑπὸ Μεθοδίῳ τῷ Ἀνθρακίτῃ τὰ πρῶτα νάματα, καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν ἐξ Ἰωαννίνων Μαρουτσῶν ἐν Εὐρώπῃ τελειοποιηθείς. Π. Ἀραβ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β΄, 280.

δείᾳ διαπρέπων ὁ τελευταῖος αὐτῆς διευθυντής. Ὁ Εὐγένιος ἐν Ἰωαννίνοις διδάσκων κατὰ τὸ νέον σύστημα, διάφορον ὅλως τῶν ἀρχαιοτέρων, συνέταξεν ἐκλεκτικὴν Λογικὴν, Μεταφυσικὴν καὶ Φυσικὴν, Ἄλγεβραν καὶ Γεωμετρίαν καὶ Εἰσαγωγὴν τῶν Μαθηματικῶν, ἅπαντα ὡς εἰπεῖν αὐτοσχέδια πονήματα, ἐπεξεργασθέντα καὶ τελειοποιηθέντα ὕστερον, ὡς νῦν φαίνονται.

ΣΤʹ. *Σχολή*. Σβεσθείσης τῆς Μαρουτσαίας Σχολῆς δι' οὓς εἴρηται λόγους, τῆς δὲ Μπαλαναίας κινδυνευούσης τὸν αὐτὸν κίνδυνον, ὁ ἐκ Γραμμένου (χωρίου τῶν Ἰωαννίνων) ὁρμώμενος καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ τὴν ἐμπορίαν ἀσκῶν φιλογενέστατος Ζώης Καπλάνης ἁδραῖς δαπάναις ἵδρυσε καὶ ἐπροικοδότησε νέαν ἐν Ἰωαννίνοις Σχολὴν, τὴν *Καπλάνειον*, περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗʹ Ἑκατονταετηρίδος, ἣν τῷ 1805 διὰ Πατριαρχικοῦ Σιγγιλιώδους γράμματος κατωχύρωσε, *Πατριαρχικὴν* διὰ τοῦτο ἐπικληθεῖσαν, μετὰ πλουσίας Βιβλιοθήκης[1]. Ταύτης πρῶτος καὶ μόνος Σχολάρχης (ἐπὶ μισθῷ 2000 γροσίων κατ' ἔτος) ἐγένετο (1797 — 1820) Ἀθανάσιος ὁ Ψαλίδας (πρότερον ἰδιαιτέρως διδάσκων ἐν τῇ Ἁγίᾳ Μαρίνῃ μετὰ τὴν ἐξ Εὐρώπης ἐπάνοδον αὐτοῦ) διδάσκων καὶ οὗτος εὐμεθόδως κατὰ τὸ νεώτερον σύστημα καὶ πλῆθος μαθητῶν ἀξιολόγων παρασκευάσας.

Ζʹ. *Σχολὴ ἡ Ζωσιμαία*. Πολιορκουμένου τῷ 1821—1822 στενῶς ἐν Ἰωαννίνοις τοῦ περιβοήτου Ἀλῆ Πασσᾶ, καταστραφείσης δ' ὡς ἐκ τούτου τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ Σχολῶν καὶ τῆς Βιβλιοθήκης, εἰς τοσαύτην περιῆλθον ἀθλιότητα τὰ γράμματα ἐν Ἰωαννίνοις, ὥστε ἐπὶ ἑξαετίαν οὐδὲ τῶν δὴ καλουμένων κολλυβογραμμάτων ὑπῆρχον διδάσκαλοι. Οἰκτείροντες τὴν ἀθλιότητα τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῆς πατρίδος των οἱ ἀείμνηστοι αὐτάδελφοι *Ζωσιμάδαι*, ἄνδρες φιλογενέστατοι καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους εὐεργέται διάπυροι, συνέστησαν προκαταρκτικῶς τῷ 1828 Ἑλληνικὴν Σχολὴν, ἧς προΐστατο ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλίδα λόγου ἄξιος Γεώργιος ὁ Αἴσωπος ἢ Κρανᾶς ἐκ Γραμμένου, μεθ' ἑτέρων δύο, τῷ δὲ 1833

(1) Συστατικὰ γράμματα τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1806. Πανδ. Ζʹ, 84. Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1864 σελ. 59—.

μετατεθείσης τῆς Σχολῆς εἰς οἴκημα λαμπρὸν καὶ εὐρυχωρότατον δαπάνῃ τῶν Ζωσιμαδῶν ἀγορασθὲν, Σχολάρχης ἀνεδείχθη ὁ ἐκ Ζαγορίου Ἀναστάσιος Σακελλάριος, μαθητὴς τοῦ Ψαλίδα, μετὰ συνδιδασκάλων Γεωργίου τοῦ Αἰσώπου, καὶ ἑτέρων τεσσάρων, ὀπαδῶν ἁπάντων τοῦ νεωτέρου τῆς διδασκαλίας συστήματος, πολλῶν μαθητῶν συῤῥεόντων ἔκ τε Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ἡ Ζωσιμαία Σχολὴ, ἀκμαία ἤδη, διευθυνομένη ἔκτοτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀναστασίου Σακελλαρίου (ἐκτός τινος διαλείμματος, καθ' ὃ οὗτος ἐσχολάρχει ἐν Σμύρνῃ ἐπὶ τετραετίαν (1838—1842), καὶ δεύτερον 1855—1857, ὅτε διῆλθε τὴν Ἑλλάδα, Γερμανίαν καὶ Εὐρώπην) ἐπὶ ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν μέχρι τοῦ 1863, τῷ 1852 διατάξει τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀποβιώσαντος Νικολάου Ζωσιμᾶ διῃρέθη εἰς Σχολεῖον καὶ Γυμνάσιον, τὸ μὲν ἔχον τέσσαρας διδασκάλους τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων, τὸ δὲ πέντε Καθηγητὰς τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν γραμμάτων, τῶν ἱερῶν μαθημάτων, τῆς Ἱστορίας, τῶν Μαθηματικῶν, τῆς Φιλοσοφίας, τῆς πειραματικῆς Φυσικῆς, τῆς Γαλλικῆς καὶ Ἰταλικῆς γλώσσης, μετὰ βιβλιοθήκης ἐκ τετρακισχιλίων τόμων. Τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς οἱ καρποὶ ὑπερέβησαν καὶ αὐτὰς τοῦ ἱδρυτοῦ τὰς προσδοκίας ὀφειλόμενοι κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν ζῆλον καὶ τὴν προθυμίαν τοῦ τελευταίου αὐτῆς Διευθυντοῦ. [1]

Ὁποίας νοερᾶς καὶ ἠθικῆς ὠφελείας εἰς τὸ Ἔθνος ἐγένετο παραγωγὸς ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων διὰ τῶν Σχολῶν αὐτῆς κατὰ τὰς δύο παρελθούσας Ἑκατονταετηρίδας (ΙΖ' καὶ ΙΗ') καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτης (ΙΘ') ὑπάρχει πασίγνωστον. Δὲν μεταχειρίζεται ὑπερβολὴν ὁ Μελέτιος περὶ Γεωργίου τοῦ Σουγδουρῆ λέγων ὅτι «τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὖσαν Εὐρώπην καταβαρβαρωθεῖσάν πως ἐξεπαίδευσε διασπαρθεῖσι κατὰ πᾶσαν χώραν καὶ πόλιν ταύτης.» [1] Οὐδ' ὁ Νεόφυτος Δούκας λέγων, ὅτι «Ἐκ τῶν Σχολείων τῶν Ἰωαννίνων ἐξεῤῥύησαν ῥύακες ἱκανοὶ νὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῷ μεγίστῳ ἐκείνῳ αὐχμῷ· ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτῶν ὡς ἀπὸ μέσον τοῦ ποταμοῦ ὀχετοὶ ἐχέοντο ἀνὰ πά-

---

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Β', 283.
(2) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 487. 488.

σας τὰς πόλεις καὶ καταρδεύοντες αὐτὰς μὲ τῶν λόγων τὰ πότιμα νάματα, ἀνέστησαν σπέρματα πολλαπλάσια [1]. »

Ὄντως δ' ἐξ Ἰωαννίνων κατήγοντο [2] κατὰ τὴν ΙΖ′ ἑκατονταετηρίδα, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, Ζῶτος ὁ Τσιγαρᾶς (1684) [3] Πρωτοσπαθάριος τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας Πέτρου τοῦ Μιχνέστου [4] ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀπόστολος [5] καὶ Στέφανος [6] οἱ Τσιγαραῖ (1650) λόγιοι, Πάνος ὁ Ἱερομνήμων εὐπατρίδης, Διερμηνεὺς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλου Βεζύρου [7]; Μιχαὴλ Μακρῆς (1690), Νοτάριος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, [8] Μιχαὴλ Μῆτρος ἱερεὺς (1650), [9] Χριστοφόρος Ἐμποροκομήτης (1690) ἱεροδιδάσκαλος, γράψας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ Νικολάου τοῦ Παπαδοπούλου, [10] (Μητροφάνης Γρηγορᾶς ὁ ἐκ Δωδώνης, λόγιος (1690)) [11] καὶ ἕτεροι. [12]. Κατὰ δὲ τὴν ἑφεξῆς ΙΗ′ Ἑκατ. ὁ ἀριθμὸς τῶν λογίων καὶ

---

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπείρου Β′, 281. Περὶ τῶν μαθητῶν τῶν διαφόρων τῶν Ἰωαννίνων Σχολῶν ὅρα τοῦ αὐτοῦ Χρονογραφίαν τῆς Ἠπείρου Β′, 282 καὶ ἐν ταῖς χειρογράφοις σημειώσεσι. πρβλ. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ΙΒ′, 558. « Μαθηταὶ τῶν Ἰωαννίνων ὑπῆρξαν διδάσκαλοι τότε εἰς Μέτσοβον, Τρίκκην, Λάρισσαν, Τύρναβον, Θεσσαλονίκην, Ἀδριανούπολιν, αἱ ὁποῖαι πόλεις ἐσύσησαν σχολεῖα μετὰ τὸ τῶν Ἰωαννίνων. »

(2) Σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι πολλοὶ ἐξ ἑτέρων μερῶν τῆς Ἠπείρου καταγόμενοι ἐπεγράφοντο ἐξ Ἰωαννίνων διὰ τὸ ἐπίσημον τῆς πόλεως.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 14, ἔνθα ὅμως σημειοῦται, ὅτι ἦν Πρωτοσπαθάριος τῷ 1599.

(5) Ὅρα Χρονογράφον Δωροθέου Μονεμβασίας σελ. 7.

(6) Βρετοῦ Β′, 340.

(7) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 16.

(8) Βρετοῦ Α′, 218.

(9) Βρετοῦ Β′, 307.

(10) Βρετοῦ Α′, 197.

(11) Βρετοῦ Α′, 190· ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Θεσσαλὸς ἐκ Δωδώνης τῆς Θεσσαλικῆς (Λιβαδίου) Π. Ἀρ.

(12) Ἐν χειρ. ἀποκειμένῳ τῷ Ἀριτζιανῇ βιβλιοθήκῃ καὶ τίτλον φέροντι « Περὶ Ἀριθμητικῆς καὶ περὶ πρακτικοῦ αὐτῆς μέρους » εὕρηται « κτῆμα Παγκρατίου Ἱεροδιακόνου τοῦ ἐξ Ἰωννίνων (λογίου), ἐπὶ Γρηγορίου Ἰωαννίνων Μητροπολίτου 1670. »

συγγραφέων *Ἠπειρωτῶν* ἢ *Ἰωαννιτῶν* βαίνει αὔξων ἀναλόγως. Ἀναστάσιος Πώπας (1719) ἐδίδασκεν ἐν Σέῤῥαις [1], Ἰωάννης Στάμος (1767) [2], Ἰωάννης Ἀδάμης (1772) ἰατρὸς [3], Θεόφιλος ὁ Καμπανίας (Παπαφίλος), θεολόγος (1780) [4], Παΐσιος ὁ μικρὸς (1778) [5], Χρῆστος Σουγδουρῆς; λόγιος (1781) [6], Κωνσταντῖνος Καραϊωάννης (1790) ἰατροφιλόσοφος [7], Πολυζώης Κοντὸς, ἱερεὺς λόγιος ἐν Βιέννῃ (1793) [8], Λάμπρος ὁ Φωτιάδης (1795), δεινὸς Ἑλληνιστὴς καὶ Σχολάρχης ἐν Βουκουρεστίῳ πολλοῦ ἄξιος [9], Νικόλαος Βιλαρᾶς ἰατροφιλόσοφος (1800) [10] καὶ πολλοὶ ἕτεροι. Ἀρχομένης δὲ τῆς ΙΘ' Ἑκατ. ἐν Ἰωαννίνοις διέπρεπον· Ἰωάννης Βιλαρᾶς ἰατρὸς, ὁ νέος τῆς Ἑλλάδος Ἀρχίλοχος (1814) [11], Πέτρος Βιλαρᾶς, ἰατρὸς σύγχρονος [12], Κωνσταντῖνος Δούκας (1820) περὶ Ἀριθμητικῆς καὶ ἐμπορίου γράψας [13], Μάνθος Ἰωάννου, ποιητὴς (1800) [14], Γρηγόριος Παλιουρίτης (1807) συγγραφεὺς Ἀρχαιολογίας καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν Λιβόρνῳ Ἑλληνικῆς κοινότητος [15], Ἰγνάτιος Σκαλιόρας (1826) Σχολάρχης τῆς ἐν Τεργέστῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς [16], Μιχαὴλ Χρησταρῆς ἰατρὸς καὶ μαθηματικὸς (1804) [17], Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, μαθητὴς τοῦ Ψαλίδα (ἐκ Γραμμένου) διδάσκων ἐν Τεργέστῃ (1817), ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀ-

---

(1) Βρετοῦ Α', 76.
(2) Βρετοῦ Β', 61.
(3) Βρετοῦ Β', 239.
(4) Βρετοῦ Α', 103.
(5) Βρετοῦ Α', 100.
(6) Βρετοῦ Β', 73.
(7) Βρετοῦ Β', 102.
(8) Βρετοῦ Β', 95. 281.
(9) Βρετοῦ Β', 347.
(10) Παράλληλον Φιλοσοφίας κτλ. Ν. Λογάδου σελ. 56.
(11) Βρετοῦ Β', 246.
(12) Βρετοῦ Β', 228. 246.
(13) Βρετοῦ Β', 263.
(14) Βρετοῦ Β', 269.
(15) Βρετοῦ Β', 145. 314.
(16) Βρετοῦ Β', 223. 333.
(17) Βρετοῦ Β', 348.

καδημίᾳ (1824—) ἀφ' ἧς (1843) μετέβη εἰς Ἀθήνας Καθηγητὴς τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων ὁ Νέςωρ καὶ Πρύτανις [1], Χριστοφόρος Φιλητᾶς (1824), μαθητὴς καὶ οὗτος τοῦ Ψαλίδα, ἰατρὸς καὶ Καθηγητὴς τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ διάσημος, ἑλληνιστὴς ἐν τοῖς μάλιστα [2], Κωνσταντῖνος Φιλητᾶς, ἰατρὸς (1810) [3], Ἀλέξανδρος Δημούσης ἐπίσης [4], καὶ πλεῖστοι ἕτεροι.

Αἱ ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες ἐφώτιζον καὶ ἐθέρμαινον οὐ μόνον τὰ πέριξ τῆς ἑστίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπωτέρω. Τὸ φιλογράμματον καὶ φιλέμπορον *Μέτσοβον* πρωΐμως ᾐσθάνθη τὴν ἐν Ἰωαννίνοις κίνησιν. Σχολὴ ἐν αὐτῷ συνέστη κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ., εἰμὴ ἀρχαιότερον. Ταύτης λίαν χρησίμου γενομένης καὶ τοῖς πέριξ προΐστατο μέχρι τοῦ 1760 ὁ ἐκ Μετσόβου τό γένος ἕλκων Νικόλαος Ζερζούλης [5], τῷ δὲ 1782 Δημήτριος ὁ Βαρδάκας, ἀνεψιὸς τοῦ Τρύφωνος, ἀνὴρ πολυμαθής, διδάσκων καὶ δογματικὴν θεολογίαν [6], τοῦτον τῷ 1812 διεδέξατο ὁ μαθητής του Ἀναστάσιος ἢ Ἀναστασάκης, παραιτησάμενος κατὰ τὸ 1816, καὶ τοῦτον ὁ ἐκ Μετσόβου ἐπίσης Ἀδὰμ ὁ Τσαπέκος, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον. Ἔκτοτε τὰ τῶν Σχολαρχῶν τῆς ἐν Μετσόβῳ Σχολῆς ἡμῖν ἄγνωστα· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ τῷ 1832 ἐσχολάρχει αὐτόθι Γρηγόριος ὁ Μπαλανίδης, μεθ' ὃν ἐκ Γραμμένου Σάπφειρος (Ζαφείριος) Χριστοδουλίδης [7] μέχρι τοῦ 1835, ὅτε Νικόλαος Ἀναγνωστόπουλος, φοιτητὴς τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας, Πάργιος, ὃν τῷ 1837 ἀποβιώσαντα διεδέξαντο οἱ ἐκλεκτότεροι τῶν τελειοφοίτων τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαίας Σχολῆς. Οἱ καρποὶ τῆς Σχολῆς ταύτης ἦσαν δα-

---

(1) Βρετοῦ Β', 242.

(2) Βρετοῦ Β', 345.

(3) Αὐτόθι.

(4) Ἰωσὴφ Δεκιγάλλα Σχεδίασμα Κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας σελ. 32.

(5) Π. Ἀρ. καὶ περὶ τῶν ἑξῆς.

(6) Μελετίου Γεωγραφ. (ἔκδ. 1807) Τόμ. Β', 283.

(7) Ὁ αὐτὸς καὶ ποιητὴς τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἁγ. Νεομάρτυρος καὶ Ἰσαποστόλου Κοσμᾶ ἐν Βενετίᾳ 1814.

ψιλεῖς· διότι οὐ μόνον εἰς τὸ ἐμπόριον, κατὰ τὴν ἀλλοδαπὴν μάλιστα, οἱ Μετσοβῖται ἐπέδωκαν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἐγένοντο ἀλλαχοῦ διάσημοι διδάσκαλοι. Τρύφων Ἱερομόναχος ἐδίδασκεν ἐν Ἰωαννίνοις ἀπὸ τοῦ 1748—1783· Νικόλαος ὁ Ζερζούλης ἐδίδαξεν ἐν Μετσόβῳ, Τρίκκῃ, Ἄθῳ μετὰ τὸν Εὐγένιον (1758), τελευταῖον δὲ τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς προέστη. Παρθένιος ὁ Κατσούλης[1], ὁ Δρυϊνουπόλεως Δοσίθεος, Κωνσταντῖνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ διδάσκαλος Ἀργυροκάστρου (καὶ ὁ Νεόφυτος Δούκας ἐδιδάχθη ἐν αὐτῇ). Ἄνδρες δ' ἐπὶ φιλογενείᾳ διασημότατοι, Μιχαὴλ Τοσίτσας, Νικόλαος Στουρνάρης, Τζομάκας καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ δεικνύουσιν ἀρκούντως τὴν παλμώδη διανοητικὴν κίνησιν τοῦ ζωηροῦ Μετσόβου. [2]

Καὶ τὸ φιλόμουσον *Ζαγόριον* δὲν ἐλείπετο τῆς προόδου ταύτης. Ἤδη κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. (1750) ἤκμαζεν ὁ ἐκ Ζαγορίου Γεώργιος Κωνσταντίνου, ὁ συντάξας τὸ πληρέστερον μὲν συνταχθὲν, κολοβὸν δὲ ἐκδοθὲν τετράγλωσσον Λεξικὸν, τοσοῦτον κοινὸν εἰς τοὺς τότε τὰ Ἑλληνικὰ σπουδάζοντας [3]· ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα (1770) Νικόλαος ὁ Παπαδόπουλος συγγραφεὺς τῆς ἀξιολόγου Ἐμπορικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας [4]. Ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΘ' Ἑκατ. ἀρχομένην Διονύσιος ἱερομόναχος ἐν Βιέννῃ (1818) [5], Νικόλαος ὁ Πυλυαίνης (1820) συγγραφεὺς Γενικῆς ἱστορίας [6], Νεόφυτος ὁ Δούκας (1820), Ἑλληνιστὴς εἴπερ τις καὶ ἕτερος, διδάξας ἰδίᾳ καὶ σχολαρχήσας ἔπειτα τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς, καὶ τῆς ἐν Βιέννῃ τῶν Ἑλλήνων, τελευταῖον ἐν Αἰγίνῃ, ἐκδοὺς ἅπασαν σχεδὸν τὴν σειρὰν τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ λογογράφων μετὰ παραφράσεων καὶ σημειώσεων, *Εὐεργέτης τοῦ Ἔθνους* κληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων [7], Γεώργιος Γεννάδιος ἐκ Δολιανῶν (γεννηθεὶς ἐν Σηλυβρίᾳ) διδάξας ἐν Βουκουρεστίῳ (1804. 1815. 1820), καὶ Ὀδησσῷ,

---

(1) Βρετοῦ Α', 206.
(2) Π. Ἀραβ. Χρονογρ. τῆς Ἠπείρου Β', 282
(3) Μελετίου Ἐκκ. Ἱστορ. Δ', 230 Βρετοῦ Β', 293.
(4) Βρετοῦ Β', 315.
(5) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818 σελ. 548.
(6) Βρετοῦ Β', 211.
(7) Βρετοῦ Β', 262.

(1817), ἐν Ἀθήναις (1825), εἶτα δὲ Γυμνασιάρχης τῆς ἐν Αἰγίνῃ (1828) Κεντρικῆς Σχολῆς, καὶ τελευταῖον τοῦ ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου [1], Ἀδὰμ Γοργίδας ἰατροφιλόσοφος (1825) [2], Ἀναστάσιος ὁ Σακελλάριος, πλεῖστα ἔτη Σχολάρχης τῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαίας Σχολῆς (1866), καὶ πλεῖστοι ἕτεροι. Σχολαὶ δὲ ἀνὰ πᾶσαν σχεδὸν κώμην, ἐν αἷς διεκρίνοντο ἡ τοῦ *Μονοδενδρίου* *Ῥιζάρειος* Σχολὴ (ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν ἀοιδίμων Μάνθου καὶ Γεωργίου Ῥιζαρῶν αὐτόθεν καταγομένων), ἡ τοῦ *Κοκκουλίου*, ἡ τῶν *Νεγάδων*, ἡ τῶν *Φραγκάδων*, ἡ τοῦ *Καπεσόβου* (τὴν σήμερον ἀνθοῦσα γενναίᾳ συνδρομῇ τῶν αὐτόθεν καταγομένων Πασχαλῶν) ἡ τῆς *Ἀρτσίστης* καὶ εἴ τινες ἕτεραι [3], διατηρούμεναι μέχρι τοῦ νῦν, δεικνύουσι τὴν πρὸς τὰ γράμματα κλίσιν τῶν φιλοκάλων Ζαγορισίων [4].

ἐν *Κονίτσῃ* ὑφίςατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης Ἑκατ. ὅτε ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ Γεώργιος Μόστρας ἐξ Ἄρτης, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου [5], εἶτα δὲ τῷ 1807 ὑφίςατο ἐπίσης Σχολὴ Ἑλληνικὴ [6]· μετὰ δὲ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ (1821) ὀλιγώτερα ὑποστάντες τὰ δεινὰ οἱ φιλόμουσοι Κονιτσιῶται συνέςησαν ἀμέσως Σχολὴν ἀξιόλογον, ἧς προΐστατο μέχρι τῷ 1832 ὁ ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ψαλίδα δόκιμος Κοσμᾶς ὁ Θεσπρωτὸς, μεθ' ὃν τῶν μαθητῶν τοῦ Σακελλαρίου οἱ ἐγκριτότεροι [7].

Ἐν *Καλαρρύταις*, κωμοπόλει ἀξίᾳ λόγου διὰ τὸ φιλέμπορον καὶ βιομήχανον τῶν κατοίκων, ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης Ἑκατ. συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ἀξία λόγου διατηρουμένη μέχρι τῆς τῷ 1826 λεηλασίας καὶ ἐρημώσεως τῆς πόλεως. Ἐκ τῶν κατὰ τὴν ἐνεςῶσαν Ἑκατ. διδαξάντων ἀναφέρεται ὁ ἐκ Μεσολογγίου Ἀναστάσιος

---

(1) Βρετοῦ Β', 255.

(2) Βρετοῦ Β', 221.

(3) Συγγιγνωσκέτωσαν ἡμῖν οἱ πατριῶται Ζαγορίσιοι εἰ μὴ τῶν λοιπῶν Σχολῶν ἐμνησάμεθα· πᾶσαι τὸ καθ' ἑαυτὰς πολλοὺς καὶ γενναίους καρποὺς ἀπήνεγκαν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ ἑσμὸς τῶν ἁπανταχοῦ λογίων Ζαγορισίων.

(4) Περὶ τῆς φιλοκαλίας τοῦ Ζαγορίου ὅρα Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', σελ. 283 Σημ. ά. (ἔκδ. 1807 ἐν Βενετίᾳ).

(5) Π. Ἀρ.

(6) Μελετίου Γεωγρ. ἔνθ. ἀνωτ.

(7) Π. Ἀρ.

Μπεκιάρης, μαθητὴς τῆς Παλαμαίας Σχολῆς, διδάσκων μέχρι τοῦ 1812, μεθ' ὃν ὁ μέχρι τοῦ 1821 Γεώργιος Πρωτοπρεσβύτερος Σγοῦρος τοὐπίκλην, μαθητὴς Κωνσταντίνου Μπαλανίδου [1].

Ἐν *Συράκῳ* ἐπίσης τὰ γράμματα διὰ τὸ φιλέμπορον καὶ τὸν πλοῦτον τῶν κατοίκων ἐθεραπεύοντο. Καὶ αὐτόθι συνετηρεῖτο ἐπίσης Ἑλληνικὴ Σχολὴ μέχρι τοῦ 1821, ὅτε καὶ αὐτοὶ ταὐτὰ τοῖς γείτοσι Καλλαῤῥυτινοῖς ὑπέστησαν [2]. Αὐτόθεν, πλὴν ἄλλων, κατήγετο καὶ ὁ περίφημος ἰατρὸς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Κωλέττης [3].

Ἐν *Ἄρτῃ*, ἧς ἀνέκαθεν οἱ Ἀρχιεπίσκοποι ἦσαν τῶν κληρικῶν οἱ λογιώτεροι, φαίνεται ἀρχαιότερον καλλιεργούμενον τῆς παιδείας τὸ δένδρον. Ἤδη τῷ 1500 αὐτόθι φαίνεται τὰ ἐγκύκλια παιδευθεὶς καὶ ἐν Ἰταλίᾳ τελειοποιηθεὶς Μάξιμος, ὁ *Ἕλλην* ἰδίως λεγόμενος, ἀνὴρ ἐλλογιμώτατος, ζηλωτὴς εἰς ἄκρον, πολλὰς τῇ Ῥωσσίᾳ τότε ὑπὸ πολλῶν κυμαινομένῃ, καὶ ἀξιολόγους προσενεγκὼν ὑπηρεσίας [4]. Ἐφεξῆς δὲ, ἐκλιπούσης ἴσως διὰ πόρων ἔλλειψιν τῆς αὐτόθι Σχολῆς, τῷ 1662 προτροπῇ Νεκταρίου τοῦ Ἱεροσολύμων Μανολάκης ὁ ἐκ Καστορίας ἀνήγειρε Σχολὴν [5], κατοχυρώσας αὐτὴν Σιγγιλίῳ Πατριαρχικῷ [6], καὶ ἱκανῶς προικοδοτήσας, διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως [7]. Σωφρόνιος δὲ ὁ Λειχούδης Κεφαλλὴν, προσεκλήθη τῷ 1670 ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Βαρθολομαίου, ἵνα ἀπὸ μὲν τῆς ἕδρας διδάσκῃ τὴν φιλοσοφίαν, ἀπὸ

---

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 289.

(4) Ὅρα κατωτέρω περὶ τῶν ἐν Ῥωσσίᾳ.

(5) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 469. ὁ ἀοίδιμος Μανολάκης οὐ μόνον τὰς γνωστὰς ἐν Κ]πόλει, Χίῳ, Ἄρτῃ καὶ Ἀνατολικῷ, (καὶ ἐν Καςορίᾳ πάντως) Σχολὰς ἀνήγειρε, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, κατὰ τὸν Κωνςάντιον λέγοντα, ὅτι ὁ ἀοίδιμος οὗτος ἀνὴρ σπάνιός τις ἦν περὶ τὸ εὐεργετεῖν τῷ γένει. τούτῳ δὲ ὅμοιον οὐκ οἶδε τὸ γένος ἐπὶ συστάσει πανταχοῦ Σχολείων. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 288

(6) Τὸ Σιγγίλιον ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1833, ὅτε ὁ Ταφὴλ Μπούζης ἐν μέσῃ ἡμέρᾳ ἐλεηλάτησε τὴν πόλιν Π. Ἀρ.

(7) Π. Ἀρ.

δὲ τοῦ ἄμβωνος κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔπειτα τοῦ ἐπισυμβάντος αὐτόθι λιμοῦ (λοιμοῦ;) ἕνεκα ἐγκατέλιπε τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην καὶ μετέβη εἰς Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, ἔνθα ἐπὶ τριετίαν μετὰ ζήλου μετήρχετο τὸν διδάσκαλον καὶ ἱεροκήρυκα[1]. Περὶ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (1690) ἐδίδασκεν αὐτόθι Γεράσιμος ὁ Παλλαδᾶς [2], ἐφεξῆς δὲ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Μακάριος ὁ Καβαδδᾶς (1695) [3], Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1696) [4], εἶτα Χρύσανθος ὁ Ἠπειρώτης (ἀποθ. 1711) [5], μεθ' ὃν ὁ ἐξ Ἄρτης Ἀθανάσιος [6] Νικολόπουλος [7] ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς τρίτης δεκαετηρίδος τῆς παρελθούσης Ἑκατ. καὶ διὰ βίου διδάξας, παρ' ᾧ κατὰ Γεώργιον τὸν Αἰνιᾶνα ἐπὶ 2 ἔτη ἐμαθήτευσε καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις [8]. Κατὰ δὲ τὸ 1770 ἐδίδασκεν Εὐστράτιος ἱερομόναχος ὁ ἐκ Βιθουκουκίου. Ἀρχομένης δὲ τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ δημοφιλὴς ἐκ Μεσολογγίου Δημήτριος Οἰκονομόπουλος ὁ Βενδραμῆς, μαθητὴς τῆς Παλαμαίας Σχολῆς μέχρι τῆς τῷ 1820 ἀποσβέσεως τῆς Σχολῆς. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1834 ὁ Ἀκαρνὰν Κωνσταντῖνος Καραπάνος, μαθητὴς καὶ οὗτος τῆς Παλαμαίας Σχολῆς, καὶ πρότερον μὲν ἐν Κωνςαντινουπόλει περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἑκατ. διδάσκων, εἶτα ἐν Κατούνῃ τῆς Ἀκαρνανίας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐν Ἀγρινίῳ τῷ 1821, τελευταῖον δὲ ἀποκαταστὰς ἐν Πρεβέζῃ καὶ Ἄρτῃ, ἔνθα ἀπεβίωσεν τῷ 1840 [9]. Ἔκτοτε ἡ Ἀρταία Σχολὴ βαίνει ἀπροσκόπτως καὶ καρποφόρως μέχρι τῆς σήμερον λυ-

---

(1) Α. Λασκάρεως Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλλην. Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—.

(2) Π. Ἀραβ. ἐν Πανδ. ΙΓ', 184.

(3) Κωνσταντίου Α'. τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν ἐκ τοῦ κλήρου κτλ. ἐν ἐφημ. Φιλομαθῶν, ἀρ. 475 σελ. 2120—1.

(4) Miklosich acta et diplomata etc. Τόμ. Γ', 278.

(5) Π. Ἀραβ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β' 282.

(6) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν ἐφ. Φιλομαθ. ἔνθ. ἀνωτ.

(7) Π. Ἀρ.

(8) Π. Ἀρ.

(9) Π. Θεσπρωτοῦ ἐν Πανδ. ΙΖ', 380—381.

σιτελὴς τὰ μάλιστα τοῖς Ἀρταίοις γενομένη ἀνέκαθεν· Λόγιοι δὲ Ζαχαρίας Γέργανος (1620) ἀρχιερεὺς λόγιος [1], Κωνσταντῖνος Βλαχούτσης (1770) [2], Κωνςαντῖνος Σακελλαρόπουλος (1800) [3], καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν τῶν Ἀρταίων φιλομάθειαν, παρ' οἷς ἐσχάτως καὶ Παρθεναγωγεῖον συνέστη ἀξιόλογον [4].

Ἐν *Πρεβέζῃ*, εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ἀναφέρονται ἰδιαιτέρως διδάσκοντες ὁ Ἰωάννης Βλαχογιάννης, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, καὶ Κωνσταντῖνος Ἀθανασίου Μάνος, μαθητὴς τοῦ Παλαμᾶ, Πρεβεζαῖος, ἀντίζηλος διὰ τὸ τῆς μεθόδου διάφορον, πλεῖστα ὅμως ὠφελήσαντες διὰ τῆς πολυετοῦς διδασκαλίας τῇ ἑαυτῶν πατρίδι (ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1834). Τοῦ Βλαχογιάννου μαθηταὶ ἐγένετο ἐν ἄλλοις καὶ Κωνσταντῖνος Γκινάκας σχολαρχῶν ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1835, καὶ Ἰωάννης Αὐγερινὸς ἐκ τῶν ἐλλογιμωτέρων Πρεβεζαίων [5]. Κατὰ δὲ τὸ 1819 συστάσης ἐπὶ τὸ τελειότερον Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἐδίδαξεν Ἀναστάσιος ὁ Σακελλάριος μέχρι τοῦ 1833, ὃν διεδέξατο Γεώργιος Λαζόπουλος ὁ ἐκ Σουδενῶν. Τῷ δὲ 1835 δαπάναις ἁδραῖς τοῦ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπορευομένουΘεοφάνους, τοῦ ἐκ Πρεβέζης, ἀνίδρυται ἡ *Θεοφάνειος* Σχολή, ἱκανὴν πρόοδον ποιοῦσα, καὶ ἀπροσκόπτως ἄχρι τοῦ νῦν βαίνουσα [6].

Ἐν *Παραμυθίᾳ* κατὰ τὴν ΙΖʹ Ἑκατ. πρὸ τοῦ 1681 ἐδίδασκε Παΐσιος ὁ Τσίπουρας, ἱερομόναχος, ὃν καὶ οἱ Ἰωαννῖται ἐθεώρησαν ἄξιον πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ γέροντος ἤδη Σχολάρχου Βησσαρίωνος [7]· μετὰ δὲ τὸν Παΐσιον Γεράσιμος ὁ Παλλαδᾶς (1690) [8]. Ἔκτοτε ἡ Σχολὴ αὕτη διὰ τὰ ἐπισυμβαίνοντα δεινὰ χαλαρουμένη συνετηρεῖτο μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΗʹ Ἑκατοντ., ὅτε καὶ ἡ πόλις ἐρημω-

---

(1) Βρετοῦ Αʹ, 188 ἀρ. 62.
(2) Π. 'Αρ.
(3) Βρετοῦ Αʹ, 242.
(4) Π. 'Αρ.
(5) Π. 'Αρ.
(6) Π. 'Αρ.
(7) Π. 'Αρ.
(8) Π. 'Αρ. ἐν Πανδ. ΙΓʹ, 184.

θεῖσα καὶ διαρπαγεῖσα εἰς κωμόπολιν περιέπεσεν, ἀρκουμένην τὸ ἐπ' αὐτῇ εἰς τῶν *κοινῶν* γραμμάτων λεγομένων τὴν θεραπείαν· περὶ τὰ μέσα ὅμως τῆς ἐνεςώσης Ἑκατ. συνέστη ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολὴ συνδρομῇ τοῦ ζηλωτοῦ Ἐπισκόπου Παραμυθίας Κ. Διονυσίου καὶ ἐπικουρίᾳ τοῦ αὐτόθεν καταγομένου καὶ ἐν Κερκύρᾳ ἀποβιώσαντος (1862) Ἰωάννου Παραμυθιώτου.

Ἐν *Πάργῃ* ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ ἀρχαῖα γράμματα. Ἴχνη Σχολῆς ἀπαντῶνται κατὰ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης Ἑκατ., ὅτε (τῷ 1765) Φιλόθεος Ἱερομόναχος, Πάργιος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1805. Ἰδιαιτέρως δὲ ἐδίδασκον (ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΗ′ Ἑκατ. καὶ ἑξῆς) Ἀναστάσιος ὁ Μοσπινιώτης ἐξ Ἰωαννίνων, Ἀγάπιος ὁ ἐκ Δημητσάνης, Τιμόθεος Ἱερομόναχος ὁ Βασιλᾶς, Πάργιος, Ἀνδρέας ἱερεὺς Ἱδρωμένος, Πάργιος, ὁ κατὰ τὸ 1803 σχολαρχῶν ἐν Κερκύρᾳ, Χριστοφόρος Περραιβὸς, Ὀλύμπιος, συνεργάτης αὐτοῦ, Ἀναστάσιος Μοναστηριώτης τοὐπίκλην Τσοντίλας, καὶ τελευταῖος μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1819 ἀναιδοῦς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων ἀπεμπολήσεως τῆς ἀτυχοῦς Πάργας ὁ τοὺς πόδας παράλυτος Σπυρίδων Φλασκαποβίτης. Ἐκπατριωθέντων δὲ τῶν Παργίων τότε, ἰδίως εἰς τὴν Ἑπτάνησον, τῆς δὲ πόλεως οἰκισθείσης ἐκ Τουρκαλβανῶν καὶ Χριστιανῶν μιγάδων συνέςη τελευταῖον μικρὰ Σχολὴ πρὸς πνευματικήν τινα ἄρδευσιν των ἐνοίκων Χριστιανῶν. Ἄνδρες δὲ λόγιοι ἀπὸ τῶν μέσων τῆς παρελθούσης Ἑκατ. καὶ ἑξῆς ἐκ Πάργης ἐγένοντο Σίλβεςρος Ἱερομόναχος, φίλος τοῦ ἐκ Δημητσάνης Ἀγαπίου ἐπὶ πολλὰ ἔτη αὐτόθεν διδάξαντος, Ἀγάπιος Ῥήγας ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ἐν *Φωξανίῳ*, Βενέδικτος Ἱερομόναχος, Μαυροϊωάννης διδάξας ἐν Πάτραις, Γεώργιος Δεσίλας ἰατροφιλόσοφος, ἐπίσημος ἐν τοῖς ἰατροῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, Χρύσανθος ὁ Κονοφάος, ἀρχιδιάκονος τοῦ Ἰωαννίνων Γαβριὴλ, Νικόλαος Μανιάκης (1826) Καθηγητὴς τῆς νομικῆς ἐν Κερκύρᾳ [1], Σπυρίδων Καφηρεὺς (1820) [2], ὁ ἐν Ἰωαννίνοις ἐλλόγιμος συγγραφεὺς Παναγιώτης ὁ Ἀραβαντινὸς [3], καὶ ἕτεροι δεικνύουσιν,

---

(1) Βρετοῦ Β′, 300.
(2) Βρετοῦ Β′, 275.
(3) Ὅρα Π. Ἀρ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπείρου Β′, 207, ἔτι ἐν ἐγγρ. σημ.

ὅτι ἐν τῇ ἀτυχεῖ Πάργῃ τὸ καλλίκαρπον δένδρον τῆς παιδείας ἔθαλλεν.

Ἐν *Ἀργυροκάστρῳ*, εἰμὴ ἀρχαιότερον, ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης Ἑκατ. λόγιος καὶ ζηλωτὴς Ἐπίσκοπος Δρυϊνουπόλεως Δοσίθεος ὁ ἐκ Μετσόβου ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτοῦ καὶ ἑτέροις ἐράνοις συνέστησε Σχολὴν Ἑλληνικὴν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ., ἧς προέστησε τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον, μαθητὴν τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς, μεθ' ὃν Εὐστράτιον τὸν ἐκ Βιθουκουκίου[1]· ἡ Σχολὴ τοῦ Ἀργυροκάστρου ἔβαινεν ἀπροσκόπτως μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ καὶ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ ἱδρυτοῦ της Δοσιθέου πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἐνοίκων καὶ τῶν πέριξ, συστᾶσα ἐκ νέου τῷ 1830 ὑπὸ τοῦ τότε μὲν Δρυϊνουπόλεως, εἶτα δὲ Ἰωαννίνων καὶ Κυζίκου, τελευταῖον δὲ (1860—1863) Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακεὶμ Β', διατηρουμένη ἀκμαία καὶ μέχρι τῆς σήμερον[2]. Αὐτόθεν κατήγετο Ἀλέξανδρος Βασιλείου (1800), Πρόξενος τῆς Ὑ. Πύλης ἐν Τεργέστῃ, πρὸς ὃν ὁ Κοραῆς ἐπέστελλε[3], Μιχαὴλ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε μέγα δυνάμενος, Γεώργιος Δημητρίου (1780) ἑλληνολατινικὴν γραμματικὴν συντάξας πρῶτος[4], καὶ ἕτεροι.

Ἐν *Δελβίνῳ* (ἐν τῇ ἐνορίᾳ Λάκκᾳ) ὁ αὐτόθεν καταγόμενος, ἐν δὲ Ἐνετίᾳ ἔμπορος, Σπυρίδων Ῥίζου συνέστησε Σχολὴν τῷ 1749[5] διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας (τῷ 1797), παρ' ᾗ ὑπῆρχεν ἡ προικοδότησις αὐτῆς[6].

Ἐν *Δροβιάνῃ*, τῇ παρὰ τὸ Δέλβινον, προτροπῇ[7], λέγεται, τοῦ

---

(1) Π. Ἀραβ. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', 282.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 244.

(4) Ἰωσὴφ Δεκιγάλλα Σχεδίασμα Κατόπτρου σελ. 123. Βρετοῦ Β', 78.

(5) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 29.

(6) Π. Ἀρ.

(7) Προτροπῇ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ συνέστησαν πολλαχοῦ τῶν μερῶν τούτων τῆς Ἠπείρου Σχολαί, κατὰ παράδοσιν δὲ καὶ ἐν Χειμάῤῥᾳ, καὶ ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἀβαρίτσας, ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα ἐλλείψει πόρων τακτικῶν ἀπέσβησαν Π. Ἀρ.

Ἁγίου ἱερομάρτυρος καὶ ἰσαποστόλου Κοσμᾶ, ᾧ πολλὰ ὀφείλει ἡ Ἤπειρος, ἀπὸ τοῦ 1780 συνέστησαν δύο Σχολαὶ Ἑλληνικαί, πλεῖστα ὠφελήσασαι τοὺς κατοίκους καὶ τοὺς πέριξ, ὑφισταμένους οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν περιοίκων Ἀλβανῶν. Καὶ ἐν μὲν τῇ τῆς ἄνω Δροβιάνης Σχολῇ ἐδίδασκεν ὁ ἱερομόναχος Ἱερεμίας, τελειόφοιτος τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς, ἐν δὲ τῇ τῆς κάτω ὁ Παπᾶ Ζήσης Δροβιανίτης μέχρι τοῦ 1823, ἀμφότεραι δὲ διατηροῦνται μέχρι τοῦδε ἀπροσκόπτως πολλοὺς μαθητὰς παρασκευάσασαι [1].

Ἐν *Δελβιναχίῳ*, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνική, ἐν ᾗ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1825 Κωνστάντιος Ἱερομόναχος, ἐν Κωνσταντινουπόλει σπουδάσας, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Δελβιναχίου Γεώργιος Γαζῆς, μαθητὴς Νεοφύτου Δούκα ἐν Βουκουρεστίῳ, μετὰ ζήλου διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1830—1835, ὕστερον δὲ πολυετῶς σχολαρχήσας ἐν Μεσολογγίῳ· τούτου μαθητὴς ἐγένετο καὶ ὁ αὐτόθεν τὸ γένος ἕλκων ἰατροφιλόσοφος Κωνσταντῖνος Ἡροκλῆς Βασιάδης, ἐν τῇ Πατριαρχικῇ ὕστερον Σχολῇ τελειοποιηθεὶς ἐπὶ Σαμουὴλ (1839), ἧς καὶ Καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν εὐδόκιμος ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1840—1848, ἤδη δὲ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ ἐν τοῖς Ἀσκληπιάδαις διακρινόμενος [2].

Ἐν δὲ τῇ *νέᾳ Ἠπείρῳ* [3] (ἡ ἄνω *Ἀλβανία*), πολλὰ ὑφισαμένη τὰ δεινὰ ἐκ τῶν περιοικούντων Ἀλβανῶν, ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων περιωρίσθη εἰς ὀλίγας τινὰςΜονὰς μόνον, ὁπόθεν ἄνδρες ζηλωταὶ διάπυροι καὶ λόγιοι ἐξερχόμενοι μετεδίδοσαν τοῖς ἐν μεγίστῳ αὐχμῷ διαβιοῦσι τῆς παιδείας τὰ πότιμα νάματα. Ἐκ τῶν ἱερῶν τούτων φυτωρίων δύο ἐγένοντο τὰ διασημότερα· ἡ παρὰ τὴν ἀρχαίαν Ἀπολλωνίαν ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς χρονολογουμένη Ἱερὰ Μονή, ἔχουσα Σχολὴν Ἑλληνικὴν διατηρηθεῖσαν μέχρι τῆς παρελθούσης Ἑκατονταετηρίδος· καὶ ἡ ταύτης ἐφάμιλλος παρὰ τὴν Ἀχρίδα καὶ

---

(1) Π. 'Αρ.

(2) De veterum Graecorum gymnastice. Dissertatio etc. auctor Constantinus Herocles Basiades Epirota philosophiae doctor et bonarum artium magister... Berolin. 1858 σελ. 106—. πρβλ. « Δημοσθένους Φιλιππικοί», ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.

(3) Ἑπόμεθα εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην τῷ Κ. Π. 'Αραβ. ἐν ἐγγρ. σημ.

καὶ ἤδη διαλάμπουσα *Ἱερὰ Μονὴ τοῦ ἁγίου Ναοὺμ*, ἐν ᾗ ἐδίδασκε τῷ 1815 Γεώργιος Γιαννάκης Κοζανίτης, μαθητὴς Ἀμφιλοχίου τοῦ Παρασκευᾶ, εἰς μαθητὰς τριάκοντα ὑποτρόφους τῆς Μονῆς [1].

Ἐν *Βελλεγράδοις* (*Μπερατίῳ*), εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' Ἑκατ. ἐδίδασκεν ὁ ἐκ Γραμμένου Ζαφείριος (Σάπφειρος) Χριστοδουλίδης, ὁ ποιήσας τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ὁσιομάρτυρος Κοσμᾶ προτροπῇ καὶ αἰτήσει τοῦ τότε Βελλεγράδων Μελετίου [2]. Τοῦτον διεδέξατο ὁ Γεώργιος Ἀββακοὺμ διδάξας μέχρι τοῦ 1836, ἤδη δὲ προνοίᾳ τοῦ νῦν Βελλεγράδων Κ. Ἀνθίμου συντηρεῖται αὐτόθι ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολὴ ὁσημέραι βελτιουμένη.

Ἐν *Κορυτσᾷ*, πόλει ἱκανῶς Ἑρμῇ τῷ Ἐμπολαίῳ δουλευούσῃ, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο. Ἤδη, εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῷ 1817 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰωσὴφ Ἀρχιμανδρίτης [3], ἐφεξῆς δὲ τῷ 1838 συνέστη Σχολὴ ἀξιόλογος ἐπικουρίᾳ τὸ πλεῖστον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐμπόρων Κορυτσαίων διατηρουμένη ἄχρι τοῦ νῦν ἀκμαία.

Ἐν *Ἀχρίδι*, πόλει τιμηθείσῃ δι' αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς, ἧς οἱ προϊστάμενοι πάντοτε ὤφειλον εἶναι εὐπαίδευτοι, οὐδόλως ἀμφιβάλλεται, ὅτι τὰ γράμματα καὶ διὰ τὴν πρὸς τὴν Μοσχόπολιν καὶ τὸν Ἅγιον Ναοὺμ γειτνίασιν ἐθεραπεύοντο. Καί τοι δὲ βεβαίων (τό γ' ἐφ' ἡμῖν) μαρτυριῶν ἐλλειπουσῶν, τῷ 1817 ὅμως ὑφίςατο Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἧς προΐστατο Δημήτριός τις [4], καὶ ἐφεξῆς ἄχρι τῆς σήμερον διατηρουμένη καὶ ἀγλαοὺς παραγαγοῦσα καρπούς.

Ἐν *Σιπτίκῃ* (Ἱππισχίᾳ), ἀκμαζούσῃ ἄλλοτε κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Ἑκατ., διὰ τὴν πρὸς τὴν Μοσχόπολιν γειτνίασιν, ὑφίςατο Ἑλληνικὴ Σχολὴ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ., ἐν ᾗ ἐδίδασκε Μιχαὴλ ὁ ἐξ Ἱππισχίας, ἀνὴρ βαθείας παιδείας, μαθητὴς τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μοσχοπόλεως [5].

Πασῶν ὅμως τῶν κατὰ ταύτας τὰς χώρας Σχολῶν διασημοτέρα

---

(1) Π. 'Αρ.

(2) Π. 'Αρ.

(3) Ὅρα Προδιοίκησιν εἰς τὸν Ἑρμῆλον Μ. Περδικάρη, ἐν Καταλόγῳ συνδρομητῶν.

(4) Αὐτόθι.

(5) Π. 'Αρ.

ἐγένετο ἡ τῆς *Μοσχοπόλεως*. Οἱ κάτοικοι τῆς ἄλλοτε ἀνθηροτάτης ταύτης πόλεως καὶ διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐκτήσαντο ἐνωρὶς πλούτη ἱκανά· ὡς δ' ἐκ τούτου καὶ τὰς Μούσας ἐθεράπευον εἴπερ τινὲς καὶ ἄλλοι τῶν ὁμόρων. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τυπογραφεῖον συνέστη ἐν αὐτῷ περὶ τὰ 1710, ὁπόθεν ἱκανὰ ἐξετυπώθησαν καὶ καλὰ συγγράμματα [1], λόγιοι δὲ Μοσχοπολῖται οὐκ ὀλίγοι κατὰ τὴν παρελθοῦσαν (ΙΗ') Ἑκατ. μέχρι τῆς παρακμῆς καὶ καταστροφῆς σχεδὸν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν γειτόνων Ἀλβανῶν τῷ 1769, διέπρεψαν τὸ Ἔθνος τιμήσαντες. Ἡ Σχολὴ τῆς Μοσχοπόλεως μετὰ βιβλιοθήκης ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ. Ἤδη περὶ τὰ 1700 ἐδίδασκεν αὐτόθι Χρύσανθος ὁ Ἠπειρώτης [2], ἀκολούθως προΐστατο αὐτῆς *Νέας Ἀκαδημίας* καλουμένης τῷ 1744 ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς [3] Λεοντιάδης [4] μετὰ συνδιδασκάλου, φαίνεται, Γρηγορίου τοῦ Μοσχοπολίτου [5], τῷ δὲ 1760 ἐδίδασκε Θεόδωρος (ἢ Θεοδώρητος) ἱερεὺς ὁ Καβαλλιώτης, συγγραφεὺς Γραμματικῆς [6], μετὰ τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος Ἱερομόναχος Μοσχοπολίτης (ἀπὸ τοῦ 1760), μαθητὴς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας [7]. Μετὰ δὲ τὴν γενομένην λεηλασίαν καὶ καταςροφὴν συνοικισθεῖσα ἡ Μοσχόπολις συνετήρει κατὰ τὸ δυνατὸν Σχολὴν Ἑλληνικὴν, ἧς τῷ 1802 προΐστατο Δανιὴλ Μοσχοπολίτης [8], τῷ δὲ 1840 ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ βαθυπλούτου αὐτόθεν καταγομένου ὁμογενοῦς Βαρώνου Κ. Σίμωνος Σίνα συνέςη ἐπὶ τὸ ἑδραιότερον διατηρουμένη καὶ μέχρι τῆς σήμερον, ἀναμιμνήσκουσα τὴν ἄλλοτε κατὰ τὰς ἀξέστους ἤδη ταύτας χώρας ἑστίαν τῶν φώτων. Λόγιοι δὲ Μοσχοπολῖται πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρονται Διονύσιος ὁ Μάντουκας, Μητροπολίτης Καστορίας (1670), φιλόσοφος καὶ θεολόγος καὶ ἱερο-

---

(1) Περὶ τοῦ τυπογραφείου τούτου ὅρα κατωτέρω ἐν τῷ περὶ Τυπογραφείων.

(2) Π. Ἀρ. Χρονογραφ. τῆς Ἠπείρου Β', 282.

(3) Βρετοῦ Β, 49 (ἀρ. 98).

(4) Π. Ἀρ.

(5) Βρετοῦ Β', 49 (ἀρ. 98).

(6) Βρετοῦ Β', 57· 269.

(7) Π. Ἀρ.

(8) Βρετοῦ Β', 122.

κῆρυξ [1], Ἰωάννης Χαλκεὺς, ἱερεὺς (1690), καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου [2], Ἀθανάσιος Στήριας (1783) λόγιος [3], Νεκτάριος Τέρπος (1755) [4], Δημήτριος Προκοπίου, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Σχεδιάσματος (1720) [5], Προκόπιος Πάμπερης [6], Δημήτριος Πάμπερης, ἰατροφιλόσοφος (1730) [7], Ἰωάσαφ ὁ Ἀχριδῶν (;) (1770) [8], καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν αὐτόθι παλμώδη διανοητικὴν κίνησιν [9].

Κατὰ δὲ τὴν ἀδελφὴν τῆς Ἠπείρου *Θεσσαλίαν* ἴχνη μόνον ἀμυδρὰ ἀρχαιοτέρας διδασκαλίας ἀπαντῶμεν Παχωμίου τοῦ Ῥουσάνου (ἀκμ. 1520) [10], Ματθαίου τινος λογιωτάτου κατὰ Μελέτιον τὸν Πηγᾶν ἐν Θεσσαλίᾳ τῷ 1596 (διατρίβοντος ἢ διδάσκοντος) [11], παρ' ᾧ ἄλλοτε εἶχε μαθητεύσει Ματθαῖος μοναχὸς ὁ Ναυπλιεὺς, καὶ Σωφρονίου τοῦ Λειχούδη περὶ τὸ 1670 κατὰ Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν διδάξαντος [12]. Μετὰ τὴν ἐν Ἰωαννίνοις ὅμως κίνησιν οὐ μόνον ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ ἡ Θεσσαλία ἐνωρὶς λίαν ἀπήλαυσε τῶν ἀγαθῶν τῆς παιδείας. Ἤδη ἐν *Λαρίσσῃ*, ἧς προΐσταντο Ἀρχιερεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λόγιοι, Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος, Λαρισσαῖος, περὶ τὴν ΙΖ' Ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν ἐδιδάχθη τὰ ἐγκύκλια [13], ἀρχομένης δὲ τῆς

(1) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 68.
(2) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 140.
(3) Βρετοῦ Α', 110.
(4) Βρετοῦ Α', 74. 248.
(5) Παρὰ Φαβρ. Ἑλλην. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ'. (Harles).
(6) Π. Ἀρ.
(7) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 223.
(8) Π. Ἀρ. ἔνθα λέγεται ὁ τελευταῖος Ἀχριδῶν Ἀρχιεπίσκοπος, ὅπερ ὅμως οὐκ ἀληθές· ὁ γὰρ τελευταῖος Ἀχριδῶν, ὁ τῷ 1767 παραιτηθεὶς, ἐκαλεῖτο Ἀρσένιος· ὅρα Γρηγορίου Ἀρχιγραμματέως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου (νῦν Μητροπολίτου Χίου) Πραγματείαν περὶ τῆς κανονικῆς δικαιοδοσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου ἐπὶ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἐν Κ]πόλει 1860, σελ. 117. 121. Ἴσως ἦν ὁ τότε Βελλεγράδων Ἰωάσαφ· αὐτόθι 118. (9) Πανδ. Θ', 44.
(10) Κ. Οἰκον. περὶ τῶν Ο'. Δ', 793.
(11) Ἐν ἐπιστολῇ ρς' τοῦ κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς.
(12) Ἀ. Λασκάρεως περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν κτλ. ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. Τεύχει Ζ'. 27—.
(13) Βρετοῦ Β', 264.

ΙΗ' Ἑκατ. (1702) ὁ Λαρίσσης Παρθένιος πιθανῶς συνέστησεν αὐτόθι Ἑλληνομουσεῖον [1], ἐφεξῆς δὲ τῷ 1749 φαίνεται διδάσκων αὐτόθι Λάμπρος Πάσχου ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, μαθητὴς τῆς Μπαλαναίας Σχολῆς [2]. Ἱκανὸν μετὰ τοῦτον φαίνεται διάλειμμα, ὅτε περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης Ἑκατοντ. (1798) προτροπῇ τοῦ Λαρίσσης Διονυσίου Καλλιάρχου συνέστη ἀξιόλογος Ἑλληνικὴ Σχολή, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Κωνσταντῖνος ὁ Κούμας [3], ὃν διεδέξατο ἐπί τινα ἔτη ὁ μαθητής του Γερμανὸς Ἱερομόναχος, οὗ τοὺς διαδόχους ἀγνοοῦμεν [4]. Ἔκτοτε δὲ πολλὰ παθούσης τῆς Λαρίσσης, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῷ 1830 συνέστη καλὴ Σχολὴ διατηρουμένη ἀκμαία μέχρι τῆς σήμερον. Αὐτόθεν πλὴν τοῦ Κούμα κατήγετο καὶ Θεόκλητος ὁ Φαρμακίδης (1820) [5].

Ἐν *Τυρνάβῳ* φαίνεται ὑπάρχουσα Σχολὴ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ. συστᾶσα προνοίᾳ τοῦ Λαρίσσης Παρθενίου τῷ 1702 [6]. Τότε ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀναςάσιος ὁ Παπᾶ Βασιλόπουλος [7]·

(1) Εἰκάζομεν τοῦτο, διότι ὁ αὐτὸς Λαρίσσης Παρθένιος τότε εἶχε συστήσει ἐν Τυρνάβῳ τοιοῦτον. Τῆς ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων εὑρισκομένης Λευχειμονούσης Ῥητορικῆς Ἀναστασίου Παπᾶ Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν Τυρνάβῳ διδάσκοντος τῷ 1702, προτέτακται ἀφιερωτικὴ ἐπιςολὴ πρὸς τὸν Λαρίσσης Παρθένιον (ὑπὸ χρονολογίαν ͵αψβ' Φεβρουαρ. ς'), ἐν ᾗ ἀναφέρεται «Χορεύσατε καὶ ὑμεῖς, ὦ Μοῦσαι Ἑλικωνιάδες, ὅσαι τε ἐν Παρνασσῷ καὶ ἐν Ὀλύμπῳ τῷ ὑψηλῷ ὄρει τῆς Θετταλίας διατρίβειν ὡς κληρουχίαν εἰλήφατε . . . Μουσεῖον γὰρ νῦν ὁ φιλόμουσος ἐν Ἀρχιερεῦσι κύριος Παρθένιος ἱδρῶτι καὶ πόνῳ χαριζόμενος ὑμῖν ἐνιδρύσατο» Πιθανῶς ἄρα καὶ ἐν Λαρίσσῃ τοιοῦτο συνέστησεν ὁ Παρθένιος. Ἐν τῇ Ῥητορικῇ ταύτῃ εὕρηνται Ἐπιγράμματα εἴς τε τὴν Ῥητορικὴν καὶ αὐτὸν τὸν Λαρίσσης Παρθένιον Ἰακώβου Ἱεροδιακόνου τοῦ Κυπρίου μαθητοῦ τῆς ἐν Τυρνάβῳ Σχολῆς.

(2) Ἐν Ὁδῷ Μαθηματικῆς Κοσμᾶ Μπαλάνου, μεταξὺ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις συνδρομητῶν.

(3) Ἱστορία τῶν ἀνθρωπ. πράξεων ΙΒ', 584.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Βρετοῦ Β', 342.

(6) Ὅρα σημ. 1.

(7) Αὐτόθι. Ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς Ἀριτζιανῆς Βιβλισθήκης εὕρηται «Λευχειμονοῦσα Ῥητορική, εἶτουν Ἀφθονίου Προγυμνάσματα ἐκ τῆς Λατίνων φωνῆς ἀνθολογηθέντα καὶ ἐν Ἑλληνικῇ διαλέκτῳ ὑποστρωθέντα σπουδῇ καὶ

τούτου διάδοχος φαίνεται Ἀλέξιος ὁ Τυρναβίτης (1740—1750) μαθητὴς τῆς Γκιουμαίας Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων [1], οὗ Θεοφάνης Ἱερομόναχος (1750) ὁ ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων, ἐν Ἰωαννίνοις τελειοποιηθείς, μέχρι τοῦ 1765, καὶ τούτου ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Λάμπρος Πάσχου τῷ 1766 [2], ἰσοβίως διδάξας· τοῦτον διεδέξατο, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἀμφιλόχιος Παρασκευᾶς [3], καὶ τοῦτον Ἰωάννης Δημητριάδης ὁ Πέζαρος, ὁ καὶ κωφὸς, ὁ Οἰκονόμος τῆς πόλεως, μετὰ ζήλου διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1782, μαθητεύσας ἐν Κοζάνῃ, Ἰωαννίνοις καὶ Ἄθῳ, ἀποβιώσας τῷ 1806 [4], οὗ οἱ διάδοχοι τό γε νῦν ἡμῖν ἄγνωστοι. Ἡ Σχολὴ αὕτη διατηρεῖται καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀκμαία, οἱ δὲ ἐκ ταύτης ἐξελθόντες μαρτυροῦσι τὸν λόγον. Παχώμιος Ἱερομόναχος (1790) [5], Δημήτριος Ἀλεξανδρίδης ἰατροφιλόσοφος (1820), ἱκανὰ καὶ λόγου ἄξια γράψας [6], Ζήσης Δαούτης λόγιος, (1818) [7], Στέφανος Δούγκας (1800) [8] καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν αὐτόθι καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

πόνῳ Ἀναστασίου παπᾶ Βασιλοπούλου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων ἐν τῇ κωμοπόλει Τυρνάβῳ τῆς Θετταλίας διατρίβοντος χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων πρωτοπείρων μαθητῶν.»

(1) Π. Ἀρ. Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. ι.

(2) Πανδ. ΙΣΤ', 428.

(3) Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ι. (23) Π. Ἀρ.

(4) Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. ΙΒ', 566. Περὶ τούτου ὁ Ζαβίρας λέγει: « 1780. Ἰωάννης ὁ Κωφὸς, ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος τῆς πατρίδος αὐτοῦ Τυρνάβου τῆς Θετταλίας· οὗτος ἐδίδαξε τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν εἰς 56 μαθητὰς εἰς διαφόρους πολιτείας, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ Λιβαδίου καὶ τὸ τῆς Τζαριτζάνης καὶ εἰς τὸ τῆς ἰδίας πατρίδος, οἷον εἰπεῖν ἐγκαρδίωσε τοὺς ἐν Μακεδονίᾳ, Θετταλίᾳ Ἕλληνας εἰς ἐπίκτησιν τῆς Φιλοσοφίας καὶ ἐδίωξε παντελῶς ἐκεῖθεν τὰς δεισιδαιμονίας τῶν γραμματικῶν· ἔβαλε δὲ εἰς τάξιν τὴν ἐγκύκλιον παράδοσιν, ὁποῦ τανῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα συνειθίζεται μὲ πλείονα τῆς προτέρας ἐπίδοσιν καὶ εὐκολίαν· αἱ καθ' ἑκάστην ἀσχολίαι τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς δὲν ἐσυγχώρησαν αὐτὸν εἰς συγγραφὴν, εἰμὴ μόνον Τροπάρια τινῶν ἁγίων καὶ Λόγους ἠθικοὺς καὶ διάφορα ἐπιγράμματα συνέθετο» Σοφ. Κ. Οἰκον. ἔγγρ. σημ.

(5) Βρετοῦ Α', 238. (6) Βρετοῦ Β', 239·

(7) Βρετοῦ Β', 259.

(8) Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24 ἐν Σημ.

Ἐν *Τρίκκῃ* φαίνεται ἐνωρὶς συστᾶσα Σχολὴ ὑπὸ τῶν Τρικκέων[1]· αὐτόθι τῷ 1721 φαίνεται διδάσκων Μιχαὴλ τις μαθητὴς καὶ φίλος Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου[2], ἐφεξῆς δὲ τῷ 1735 ὁ καὶ ἐν Τυρνάβῳ Ἀναστάσιος Παπᾶ Βασιλόπουλος ἐξ Ἰωαννίνων[3], μεθ᾿ ὃν (1751—1759) Νικόλαος ὁ Ζερζούλης, ὁ ἐκ Μετσόβου, πρὸ τῆς εἰς Ἰταλίαν ἀναχωρήσεώς του[4]. Μετὰ δὲ πολλὰ δεινὰ τῷ 1770 συνέστη καὶ αὖθις ἡ Σχολή, ἧς προέστη ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης μέχρι τοῦ 1790, μεθ᾿ ὃν ὁ Πολυζώης ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος, μεθ᾿ ὃν ὁ μαθητής του Γεώργιος Παπᾶ Μανουὴλ μέχρι τῆς κατὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἐκστρατείας[5]. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων συνέστη ἐκ νέου ἡ Σχολή, ἐν ᾗ ἀπαντᾶται τῷ 1828 σχολαρχῶν ὁ ἐκ Ζαγορίου Ἰωάννης Πανταζῆς, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, μεθ᾿ ὃν μοναχός τις ἐκ τῆς Μονῆς τοῦ Δουσίκου, ἀλλ᾿ ἐπ᾿ ὀλίγον· ἀπὸ δὲ τοῦ 1833—1842 ὁ υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Πεζάρου Ἀλέξανδρος[6], ἔκτοτε δὲ ἡ Σχολὴ βαίνει ἀπροσκόπτως ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἄφθονα καὶ γλυκερὰ τὰ τῆς παιδείας προχέουσα νάματα. Λόγιοι δὲ Τρικκεῖς Δοσίθεος Κόμας (1814) Λεξικογράφος[7], ὁ ἄξιος λόγου διδάσκαλος τῆς ἐν Νεοφύτῳ τῆς Οὐγγαρίας Ἑλλ. Σχολῆς Ἄνθιμος ἱερεὺς (1806)[8], ὁ φιλογενὴς καὶ λόγιος Θεόδωρος Ῥάκος (1814)[9] μαρτυροῦσι τοῦτο.

Ἐν *Καστανέᾳ* συνετηρεῖτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. Ἑλληνικὴ Σχολὴ διαρκέσασα μέχρι τοῦ 1820, εἶτα δὲ μέχρι τοῦ

---

(1) Ἴσως προτροπῇ τοῦ Λαρίσσης Μελετίου μετὰ βιβλιοθήκης ἀφιερωθείσης ὑπό τινος τῶν φιλομούσων Ἀρχιερέων· ὅρα Νικ. Μάγνητος Περιήγησ. ἢ Τοπογραφ. Θετταλίας κτλ. σελ. 28.

(2) Ἐν ἐπιστολ. τοῦ αὐτοῦ (σελ. 150)· ἐν χειρ. ὑπ᾿ ἀρ. 36 τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς Κώδ. ἐν ᾗ ἐμπεριέχονται αἱ ἐπιστολαὶ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Π. Ἀρ. Ἠπείρου Χρονογραφία Β′, 282. καὶ ἔγγρ. σημ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) Π. Ἀρ.

(7) Βρετοῦ Β′, 161.

(8) Βρετοῦ Β′, 142. 317.

(9) Βρετοῦ Β′, 325.

νῦν· τῷ 1815 ἀναφέρεται αὐτόθι διδάσκων ὁ ἐκ Ῥεντίνης Βασίλειος Κωστόπουλος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος [1].

Ἐν *Μοσχολουρίῳ* ὑπερμεσούσης τῆς ΙΗʹ Ἑκατ. ἐδίδασκε Νικόλαος ὁ Καρατσᾶς Θεσσαλὸς, φίλος ἐπιστήθιος τοῦ Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Νεκταρίου [2].

Ἐν *Τσαριτσάνῃ*, τῇ ἀνθηρᾷ ποτε κωμοπόλει τῆς Θεσσαλίας διὰ τὸ φιλέμπορον τῶν ἐνοίκων καὶ βιομήχανον, τὰ γράμματα, ὡς εἰκὸς, ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς[3]. Ἤδη κατὰ τὸ 1690 ἐδίδασκεν αὐτόθι Νικόλαος Πεταλιᾶς ἐντόπιος. Μετ' αὐτὸν Χρύσανθος ὁ Κολούρης, ἐντόπιος, μεθ' ὃν Γεώργιός τις, καὶ Ἀθανάσιος Θέμελης ἐν τῷ μεταξύ. Χρύσανθος Ἑπτανήσιος, μαθητὴς Ἱερεμίου τοῦ Καββαδίου καὶ διδάσκαλος τοῦ λογίου κληρικοῦ Κυριακοῦ Οἰκονόμου [4], πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, τῷ 1760—1767. Μετὰ τοῦτον Ἰωάννης ὁ Πέζαρος τῷ 1768, μεθ' ὃν Γεώργιός τις μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου· μετ' αὐτὸν Κωνσταντῖνος Ζαχαρόπουλος ὁ καὶ Νοσιμάχος, ὕστερον ἰατρὸς, ἐκ Τρίκκης, τῷ 1785—1790, μεθ' ὃν Ματθαῖος Ἱερομόναχος Τυρναβίτης τῷ 1791—1795, μεθ' ὃν Κωνσταντῖνος Κούμας τῷ 1798—1802, μεθ' ὃν Γερμανὸς ὁ ἐκ Σπαρμοῦ τῷ 1802—1805, μεθ' ὃν Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος τῷ 1805—1807, μεθ' ὃν Σωτήριος ἱερεὺς ὁ τοῦ Σταΐκου, Διονύσιος Ἱεροδιάκονος, μαθητὴς τοῦ Οἰκονόμου τῷ 1813—1825. Καὶ ἐφεξῆς δὲ ἄχρι τοῦ νῦν τὸ δένδρον τῆς παιδείας ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Οἰκονόμου ἀφθόνως ἀρδεύεται, καρποὶ δὲ εἰς αἰῶνας ἀγλαοὶ πρόκεινται ἡ τῶν Οἰκονόμων ξυνωρὶς, Κωνσταντῖνος ὁ πρεσβύτερος καὶ Μέγας Οἰκονόμος, πολλὰ καὶ σοφὰ γράψας, διδάξας ἔν τε τῇ γενετείρᾳ Τσαριτσάνῃ καὶ Σμύρνῃ [5], Στέφανος

---

(1) Π. Ἀρ. (2) Π. Ἀρ.

(3) Τὰς περὶ τῆς ἐν Τσαριτσάνῃ Σχολῆς σημειώσεις ταύτας εὐηρεστήθη πέμψαι μοι ὁ ἐρίτιμος Σοφ. Κ. Οἰκονόμος, ἐκ σημειώματος ἀρυσάμενος τοῦ ἀοιδίμου πατρός του. Τολμῶμεν νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἴσως κατὰ τὸ 1725 ἐδίδασκεν ἐν Τσαριτσάνῃ ὁ ἐκ Καστορίας Σεβαστὸς Λεοντιάδης κατὰ τὸν Κ. Π. Ἀρ.

(4) Ὅρα τὴν πρὸς Πέζαρον ἐπιστολὴν τοῦ λογίου τούτου κληρικοῦ ἐν τῷ περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου Σοφ. Κ. Οἰκ. (ἐν τέλει.)

(5) Ὅρα Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ αἰδεσιμωτάτου Πρεσβυτέρου καὶ

Οἰκονόμος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἰατρὸς καὶ διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ ἐν τῷ Φιλολογικῷ Γυμνασίῳ, συνδραμὼν τῷ Κούμᾳ εἰς τὴν Σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν καὶ τῆς Χημείας τοῦ Ἀδήτου, καὶ τῷ Γαζῇ εἰς τοῦ Λεξικοῦ τὴν σύνταξιν [1].

Ἐν *Ἀμπελακίοις* ἐπίσης ποτὲ ἀκμάζουσι διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο. Σχολὴ δ' ὑφίςατο μεσούσης εἰμὴ ἀρχαιότερον, τῆς παρελθούσης Ἑκατ. Ἤδη τῷ 1780 ἐδίδασκεν Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης, ὃν διεδέξατο μέχρι τοῦ 1790 ὁ ἐκ Τρίκκης Πολυζώης ἱερεὺς, τῷ δὲ 1796—1803 Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς, τοῦτον δὲ διεδέξατο ὁ Κούμας (1803)[2] καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες. Τῷ 1807 ἡ Σχολὴ ὑφίςατο[3], ἐντεῦθεν δὲ μέχρις ἡμῶν[4]. Λόγιοι δὲ Ἀμπελακιῶται Ἴδος Δρόσινος συγγράψας Γεωγραφίαν καὶ τῷ 1706 ἐκδοὺς ἐν Βιέννῃ [5], Ἀναστάσιος ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος, ἐφημέριος τοῦ ἐν Τεργέστῃ ναοῦ τῶν Ὀρθοδόξων (1814)[6], Ζήσης Κάβρας, ἰατροφιλόσοφος (1800)[7], Μιχαὴλ Γεωργίου (1800)[8] καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τῶν κατοίκων τὴν φιλομάθειαν.

Ἐν *Λιβαδίῳ* κωμοπόλει ἀνθούσῃ διὰ τῶν κατοίκων τὸ βιομήχανον τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο. Αὐτόθεν (ἴσως) κατήγετο ὁ λόγιος Μητροφάνης Γρηγορᾶς ὁ ἐκ Δωδώνης λεγόμενος (1690)[9]· ἐδίδασκε δ' Ἰωάννης ὁ Πέζαρος τῷ 1768[10], μεταβὰς μετ' ὀλίγον εἰς Τσαριτσάνην. Συςάσης δὲ νέας Σχολῆς δαπάναις Ἀνθίμου τινὸς Ἱερομονάχου προσεκλήθη αὖθις ὁ Πέζαρος διδάξας μέχρι τοῦ 1782, ὅτε διεδέχθη αὐτὸν

Οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ὑπὸ Κ. Σιβίνη ἐν Τεργέστῃ ᾳωνζ'.

(1) Βρετοῦ Β', 313.

(2) Βρετοῦ Β', 291. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπίνων πράξ. ΙΒ, 585.

(3) Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 444 (ἔκδ. 1807).

(4) Π. Ἀρ. ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, φαίνεται, δὲν ἐδίδαξεν αὐτόθι πρὸ τοῦ 1750. Γ. Αἰνιᾶνος Συλλογ. ἀνεκδότων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως σελ. ιγ'. Π. Ἀρ. Ἠπείρου Χρονογραφ. Β'. 279 ἐν Σημ. (5) Σ. Ἀρ.

(6) Βρετοῦ Β', 473. 240.

(7) Βρετοῦ Β', 113. 140. 269.

(8) Βρετοῦ Β',— 256.

(9) Βρετοῦ Α', 190. ὁ Κ. Π. Ἀρ. λέγει αὐτὸν ἐκ Λιβαδίου καταγόμενον.

(10) Ζαβίρας ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 83. σημ. 4.

εὐδοκίμως ὁ μαθητής του Τιμόθεος ὁ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Ἐλασσῶνος [1], τοῦτον δὲ ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης διδάσκων ἀπὸ τοῦ 1780—1790 [2], ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διατηρεῖται καλῶς βαίνουσα μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐν *Ῥαψάνῃ*, ὡσαύτως ποτὲ ἀκμαίᾳ διὰ τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, συνετηρεῖτο Ἑλλ. Σχολὴ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ′ Ἑκατ., ἐξ ἧς ἠρύσθη τὰ πρῶτα νάματα ὁ ἐκ Ῥαψάνης Βασίλειος, εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου ἐν τῇ Ἀθωνιάδι Ἀκαδημίᾳ (1753—1758) [3]. Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1790—) ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰωνᾶς ὁ Σπαρμιώτης [4], μεθ' ὃν ὁ ἐκ Κοζάνης Στέφανος Σταμκίδης [5], τῷ δὲ 1803 ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ Ἀργύριος ὁ Παπᾶ Ῥίζου Σιατιςεὺς [6], ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διατηρεῖται ἄχρι τοῦ νῦν. Αὐτόθεν κατήγοντο Δημήτριος Γοβδελᾶς, φιλόσοφος, Διευθυντὴς τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς τῷ 1820 [7], ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ Παναγιώτου, ἰατροφιλόσοφος [8], καὶ ἕτεροι.

Καὶ ἐν τῇ *Θετταλομαγνησίᾳ* πρωΐμως αἱ Μοῦσαι εὗρον λάτρεις καὶ θεράποντας. Ἐν *Ζαγορᾷ* τῷ 1713 φαίνεται ὑπάρχουσα Σχολὴ Ἑλληνική [9], ἐν ᾗ πρῶτος, ὡς λέγεται, ἐδίδαξεν ὁ Ἱερομόναχος Ζαχαρίας, εἶτα Κωνσταντῖνος ὁ ἐπικληθεὶς λογιώτατος [10], περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς ΙΗ′ Ἑκατ. ἐσχολάρχει ὁ αὐτόθεν καταγόμενος Ῥαφαὴλ μοναχὸς [11], παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ ἀπὸ Προϊλάβου τῷ 1757 Οἰκου-

---

(1) Π. Ἀρ.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγραφ. σημ.

(3) Π. Ἀρ.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκ. ἔγγρ. σημ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) Ἀστρονομ. Λαλάνδου Τόμ. Β′ σελ. VIII τῆς ἑλλ. μεταφράσεως.

(7) Βρετοῦ Β′, 257. (8) Π. Ἀρ.

(9) Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ἔγραφε τῷ Δημητριάδος Ἰωαννικίῳ (ἐν ἐπις. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 36 χειρ. τῆς βιβλιοθ. τῆς κατὰ Χάλκην Θεολογικῆς Σχολῆς) «Περὶ δὲ οὗ φησι κατὰ Ζαγορὰν σχολείου, χαίρω ἀκούων, ὅτι καὶ Σχολείων μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν ἡ κατ' Αὐτὴν εὐμοιρεῖ Ἐπαρχία. ἀλλ' εἰ καθηγητοῦ ὑστέρηται, οὐκ ἐμὲ ὡς τοιοῦτον ἀναμενέτω.»

(10) Νικ. Μάγνητος Περιήγ. ἢ Τοπογρ. Θεσσαλίας σελ. 64. 86.

(11) Π. Ἀρ.

μενικὸς Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Δ', ὁ ἐκ Ζαγορᾶς, λόγιος καὶ συγγραφεὺς [1], εἶτα ἐδίδασκε Γεώργιος ὁ ἐκ Ζαγορᾶς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ [2], μεθ' ὃν Νικόλαος ὁ Κασαβέτης περὶ τὸ 1775 [3], παρ' ᾧ καὶ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς ἐμαθήτευσε. Μετὰ τὸν Κασαβέτην ἐσχολάρχησε πιθανῶς ὁ ἐκ Δημητριάδος Δημήτριος [4], ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ τῆς Ζαγορᾶς (μετὰ βιβλιοθήκης ἐκ τῶν βιβλίων Ἰωάννου Πρίγγου Ζαγοραίου, αὐξηθείσης ὑπὸ Καλλινίκου τοῦ Δ' [5]) διετηρεῖτο τῷ 1808 [6] καὶ μετὰ ταῦτα ἀκμαία μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐν *Μηλεαῖς* τῷ 1745 ἱδρύθη Σχολὴ ὑπὸ τοῦ Ἱερομονάχου Ἀνθίμου τοῦ Πανταζῆ, μαθητοῦ τοῦ εἰρημένου Ζαχαρίου [7], διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς. Περὶ τὰς ἀρχὰς ὅμως τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. (1803), ἐπὶ τὸ τελειότερον μετεῤῥυθμισμένη εἰς Γυμνάσιον, ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ οἱ σοφοὶ συγγραφεῖς καὶ διδάσκαλοι Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς [8], καὶ Δανιὴλ ὁ Φιλιππίδης [9], καὶ Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς [10] μετὰ πολλῆς καρποφορίας, μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως (1821). Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων συνέστη ἐκ νέου ἡ Σχολή, ἧς τὴν διεύθυνσιν τῷ 1832—1842 ἀνέλαβεν ὁ αὐτὸς Γρηγόριος Κωνσταντᾶς [11], ὃν διεδέξατο ὁ υἱὸς τοῦ Πεζάρου Ἀλέξανδρος Οἰκονομίδης μέχρι τοῦ 1857, ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ αὕτη διατηρεῖται ἀκμαία μέχρι τῆς σήμερον. Τῷ 1807 ἐν πάσαις τῆς Θετταλομαγνησίας ταῖς κωμοπόλεσιν ἵδρυντο Σχολαὶ μετὰ μικρῶν βιβλιοθηκῶν [12]. Ἄνδρες δέ, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ διάσημοι Διονύσιος Ἱερο-

---

(1) Νικ. Μάγνητος ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 86. Ζαχ. Μαθᾶ Κατάλογ. Πατριαρχῶν κτλ. σελ. 251. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 222. Βρετοῦ Α', 203.

(2) Π. Ἀρ.

(3) Βρετοῦ Β', 290.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Νικ. Μάγνητος ἔνθ. ἀνωτ.

(6) Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 455 (ἔκδ. 1807).

(7) Νικ. Μάγνητος κτλ. αὐτόθι.

(8) Βρετοῦ Β', 291.

(9) Βρετοῦ Β', 345.

(10) Π. Ἀρ.

(11) Βρετοῦ Β', 290. Π. Ἀρ.

(12) Μελετίου Γεωγραφ. Τόμ. Β', 445 (1807).

μόναχος ὁ Ζαγοραῖος (1790)[1], Μεθόδιος ὁ ἐξ Ἀγυιᾶς (1766)[2], Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς (1810) λεξικογράφος, ἐκδότης τοῦ ἀξιολογωτάτου Περιοδικοῦ ἐν Βιέννῃ «ὁ Λόγιος Ἑρμῆς»[3], Φίλιππος Ἰωάννου, καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας νῦν ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ, ἑλληνιστὴς δοκιμώτατος, καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ θερμὴν τῶν γραμμάτων καλλιέργειαν. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας ἄνδρες ἐλλόγιμοι κοσμοῦσι τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· Γεώργιος ὁ Αἰνιὰν ἐκ *Φθιώτιδος*, διδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ Μουρούζη ἐν Κωνσταντινουπόλει (1816)[4], Γεώργιος Ζαχαριάδης ἐν Ζέμονι τῆς Αὐστρίας διδάσκαλος (1808)[5], Στέφανος ὁ Κομμητᾶς ἐκ *Φθίης*, διδάσκαλος τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς (1800), ἐκδοὺς τὴν χρησιμωτάτην Ἐγκυκλοπαιδείαν καὶ ἕτερα γραμματικὰ[6], Χριστοφόρος Πεῤῥαιβὸς, Ὀλύμπιος, ἰατρὸς (1821)[7], ὁ φιλόπονος Ἀρχιμανδρίτης Διονύσιος Πύῤῥος (1817) ἰατροφιλόσοφος[8], Ῥήγας ὁ *Φεῤῥαῖος*, ἰατρὸς (ἀποθ. 1798), περιώνυμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας Ἑλλάδος, γράψας ἱκανὰ καὶ ἄξια λόγου[9], Νικόδημός τις Μαζαράκης Φεῤῥαῖος (;) γραμματικὴν γράψας μείνασαν ἀνέκδοτον[10].

Ἐν *Ἀγράφοις* καὶ τὰς περὶ αὐτὰ χώρας, τήν τε Παραχελωΐτιδα καὶ Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, τὰ γράμματα καὶ ἡ ἀρχαία παιδεία εὗρον ἱκανοὺς λάτρεις καὶ θεράποντας. Ἐν τῇ παρὰ τοῖς *μεγάλοις Βραγιανοῖς* Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἐπιλεγομένῃ τῆς *Γούβης* συνέστησαν Μουσεῖον μετὰ βιβλιοθήκης ἀξιολόγου (διαρπασθείσης τελευταῖον) οἱ λόγιοι καὶ φιλογενεῖς μοναχοὶ Εὐγένιος ὁ

(1) Βρετοῦ Α', 115. 196.
(2) Βρετοῦ Α', 86.
(3) Βρετοῦ Β', 254.
(4) Βρετοῦ Β', 239.
(5) Βρετοῦ Β', 267.
(6) Βρετοῦ Β', 279.
(7) Βρετοῦ Β', 319.
(8) Βρετοῦ Β', 324.
(9) Βρετοῦ Β', 327.
(10) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 498 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης.

Ἰωαννούλιος, ὁ Αἰτωλὸς ἐπιλεγόμενος[1], ὁ μαθητὴς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, καὶ ὁ μαθητὴς τούτου Θεοφάνης, πολλοὺς ἀναδείξαντες μαθητὰς καὶ τὰ μέγιστα ὠφελήσαντες τὰς χώρας ταύτας. Ὁ μὲν οὖν Εὐγένιος (ἀκμ. 1640), μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις[2], ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Μελετίῳ τῷ Συρίγου μετὰ Παναγιώτου τοῦ Νικοσίου[3], μετὰ δὲ ταῦτα ἐπανελθὼν ἐδίδαξε δὶς ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ *Καρπενησίου*[4], τελευταῖον δὲ μονάζων ἐν τῇ Μονῇ τῆς Γούβης ἐξεπαίδευε μαθητάς, οὓς ἔπειτα εἰς διδασκαλίαν εις τὰ πέριξ ἀπέστελλε[5]. Μαθηταὶ τοῦ Εὐγενίου ἐπίσημοι ἐγένοντο Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνάν, Σχολάρχης μετὰ ταῦτα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1698)[6], Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1663)[7],

---

(1) Διότι κατήγετο ἔκ τινος χωρίου τῆς Αἰτωλίας καλουμένου Μέγα Δένδρον (ἐν ἐπιστολ. σελ. 294 τοῦ εἰρημένου Κώδ. τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ), ἐξ οὗ καὶ ὁ μακάριος Κοσμᾶς ὁ νεομάρτυς καὶ ἰσαπόστολος, μαθητὴς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας ἐπὶ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως (ὅρα Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ ὑπὸ Σαπφείρου Χριστοδουλίδου τυπωθεῖσαν ἐν Βενετίᾳ).

(2) Ἴσως παρὰ Θεοφίλῳ τῷ Κορυδαλεῖ. « Τὸ γράμμα τοῦ κὺρ Μπενιζέλου τὸ ἐδώκαμεν (ἔγραφεν Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος ἐξ Ἀθηνῶν τῷ Εὐγενίῳ· ἐν σελ. 192 τοῦ αὐτοῦ κώδ.), καὶ τὸ ἐχάρη πολλά, μεγάλον ἔπαινον τῆς ἔκαμε καὶ δι' ἄλλα πολλὰ καὶ διὰ τὸ γῆρας· λέγει πῶς ἦτο μικρὸν παιδὶ, ὅταν ἡ λογιότης σου ἤσουν ἐδῶ· εἶναι καὶ τοῦτος λόγιος πολλὰ καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος.»

(3) Μετὰ τούτου εἶχεν ἀλληλογραφίαν ὁ Εὐγένιος· ἐν ἐπιστολ. σελ. 21 τοῦ αὐτοῦ κώδ. (4) Π. Ἀρ.

(5) «Καὶ ἡμεῖς (ἔγραφεν ὁ Γόρδιος Θεοδοσίῳ τινί· ἐν σελ. 191 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) γοῦν τὴν φιλίαν, ὁποῦ ἔχομεν πρὸς τὴν ἀγάπην σου καὶ πρὸς τοὺς λοιποὺς φίλους, ἔχοντάς την κληρονομίαν πατρικὴν ἀπὸ τὸν μακαρίτην διδάσκαλόν μας, ὡς γνήσια καὶ πνευματικὰ ἐκείνου τέκνα πρέπει νὰ τὴν φυλάττωμεν ἀνελλιπῆ.»

(6) Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 288.

(7) « Ὁ δὲ Γρηγόριος ὁ ἐμὸς (ἔγραφεν ὁ Εὐγένιος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ ἐν ἐπιστολ. σελ. 40. 41. 162 καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ αὐτοῦ κώδ.), ὃν μνήμοις ἐπὶ τοῖς οἰκείοις ἠξίωσε γράμμασιν ἡ Σεβασμιότης σου, τῆς ἐκ τῆς ἡμῖν μετεῖχε διαίτης, παιδείας δ' ἐρῶν ἐλευθέρας καὶ κρείττονος μᾶλλον, ἢ τῆς καθ' ἡμᾶς, καὶ οὕτως ἔχων, ἐμπόρων αὐτῷ ἀγγειλάντων, ὅτι ἀνήρ τις

Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, ἐν Ἀθήναις ὕστερον σπουδάσας[1], τελευταῖον ἐν Παταβίῳ[2], τοῖς ἴχνεσι τοῦ διδασκάλου σοιχήσας, ἐπίσης ὡς ἐκεῖνος τῇ Μονῇ τῆς Γούβης διδάσκων (1683—1721)[3]. Τὸν Γόρδιον διεδέξατο ἐν τῇ Μονῇ Θεοφάνης Ἱερομόναχος[4], ὑπὸ Γορδίῳ καὶ Μεθοδίῳ τῷ Ἀνθρακίτῃ ἐκπαιδευθεὶς, διδάσκων τῷ 1750· ἄγνωστον δὲ εἰ μεθ' ὕστερον διετηρεῖτο ἡ Σχολή. Ὄντως δὲ ἐκ τοῦ φυτωρίου τούτου ἑσμὸς λογίων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μεμορφωμένων ἐξῆλθε κατὰ τὰ Ἄγραφα καὶ τὰ πέριξ, Θεσσαλίαν, Παραχελωΐτιδα (Ἀσπροπόταμον), Ἀκαρνανίαν, Αἰτωλίαν καὶ Λοκρίδα, συντελεσάντων εἰς τὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν. Καὶ δὴ πλὴν ἄλλων Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐξ Ἀγράφων, μαθητὴς τοῦ Θεοφάνους[5] καὶ ὕστερον τοῦ

ἐλλογιμώτατος καὶ εἰς ἄκρον ἐξησκημένος παιδείας τῆς τε καθ' ἡμᾶς, ὥς φασι, καὶ τῆς θύραθεν, ἔναγχος ἐκ τῆς τῶν Φαιάκων νήσου ἐπιβὰς τῶν Ἰωαννίνων τοὺς προσφοιτῶντας αὐτῷ διδάσκει γραμματικά τε καὶ λογικὰ μαθήματα· τούτων οὖν τῶν λόγων ἀκούσας ἐκεῖνος ἔκθυμος ὑφ' ἡδονῆς ἐγεγόνει.» Ἴσως ὁ παρὰ Π. Ἀρ. Μελισσηνός.

(1) Μαθηταί τινες τοῦ Εὐγενίου, ἐν οἷς καὶ οὗτος ὁ Γόρδιος, χάριν σπουδῆς τελειοτέρας μετέβησαν εἰς Ἀθήνας· «Ἐκατευοδωθήκαμεν καλὰ (ἔγραφεν ὁ Γόρδιος τῷ Εὐγενίῳ ἐξ Ἀθηνῶν· ἐν ἐπιστολ. σελ. 192 τοῦ αὐτοῦ κώδ.), ηὕραμεν καὶ τὸν κὺρ Νικόδημον ὁμοῦ καὶ μὲ τοὺς μαθητάς του ὅλους ὑγιεῖς· τοῦ ἐδώκαμεν τὸ γράμμα τῆς λογιότητός σου καὶ τὸ ἐχάρη πολλά, ὑπεσχέθη πῶς νὰ μᾶς ἐπιμεληθῇ· εἶναι κατ' ἀλήθειαν ἄνθρωπος πολλὰ καλὸς καὶ ἐπιτήδειος εἰς τὰ μαθήματα καὶ λογιάζομεν πῶς νὰ εὐτυχήσωμεν μὲ τὴν εὐχήν της . . . Τὰ συγγράμματα, ὁποῦ ἔχει ὁ κὺρ Νικόδημος, εἶναι τοῦ Κορυδαλέως, καὶ ἐκάμαμεν καλά, ὁποῦ ἐπήραμεν τὴν Φυσικήν, διότι τοῦ κὺρ Νικοδήμου τοῦ λείπονται πολλά, τὰ ὁποῖα ἀφῆκε λόγον εἰς τὴν Πόλιν νὰ τοῦ γράψωσι καὶ διαβάζομεν τώρα εἰς ταῦτα.» Ὁ Γόρδιος λέγεται καὶ ὑστερογενέστερος τῶν μαθητῶν τοῦ Εὐγενίου· ἐν ἐπιστολ. σελ. 40. 157. 162. τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(2) Ἐν ἐπιστολ. σελ. 155. 157 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(3) Ὁ Γόρδιος ἔγραφε τῷ Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Διονυσίῳ (1720), ὅτι ἐδίδαξε πολλοὺς ἀγνωμονήσαντας ὕστερον (!)· ἐν ἐπιστολ. σελ. 143. πρβλ. σελ. 70· 78. 142. 143. 180. 197. 200. 202. 206. 364 καὶ ἀλλαχοῦ. Περὶ Ἀναστασίου Γορδίου ὅρα Κ. Οἰκονόμ. περὶ τῶν Ο', Δ', 817.

(4) Ὅρα «Τῶν Σωζομ. Ἐκκλ. συγγραμ. Κ. Οἰκονόμου Τόμ. Α', 581.

(5) Αὐτόθι σελ. 511. 381. ἔνθα καὶ τὰ ὑπὸ Βρετοῦ (Β', 300) εἰρημένα διορθοῦνται.

Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ, προϊστάμενος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Σχολῆς τῶν φιλοσοφικῶν (1777—)[1], ὡς καὶ Χρύσανθος ὁ Αἰτωλὸς ἐπίσης[2], πιθανῶς καὶ Κοσμᾶς ὁ ἱερομάρτυς[3], Ἰωάννης ὁ ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων (1760)[4], Δημήτριος Πολυζώης ἐκ Βρανιανῶν (1800) διδάσκαλος, συγγραφεὺς Γραμματικῆς[5], Νικόλαος Ἀγραφιώτης, ἰατρὸς (;), γράψας « Ἑλλήνων ἰατρῶν παλαιῶν τε καὶ μεταγενεστέρων Ἰατρικῆς Ἐπιτομὴν »[6], Χρηστάκης Ῥάγκος, ἰατρὸς (1820)[7], Θεοδόσιος ἱερόπαις (1784) ἐκ Φουρνᾶς τῶν Ἀγράφων, ἀντιγραφεὺς τῶν ἐπιστολῶν Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ τοῦ Γορδίου[8], καὶ ἕτεροι συστήσαντες μικροτέρας Σχολάς.

Καὶ δὴ ἐν *Καρπενησίῳ*, ἀπὸ τῆς ΙΖ′ Ἑκατ. ὑφίστατο σχολὴ Ἑλληνικὴ ἐν ᾗ ἐδίδαξε δὶς Εὐγένιος ὁ Ἰωαννούλιος[9], ὃν διεδέξατο ὁ μετὰ ταῦτα Λιτσᾶς καὶ Ἀγράφων Ἰάκωβος κατὰ τὴν πρώτην δεκαετηρίδα τῆς ΙΗ′ Ἑκατ.[10], πιθανῶς καὶ ὁ Γόρδιος πρὸ τῆς ἐν Γούβῃ διδασκαλίας του· τῷ 1748 ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Νικόλαος Μπάρκοσης, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος[11], τῷ δὲ 1756 ὁ Θεσσαλὸς Εὐστάθιος· καταστραφεῖσα δὲ ἡ Σχολὴ τῷ 1758 ἐκ τῶν ἐπελθόντων δεινῶν, συνέστη πάλιν τῷ 1774, ὅτε ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ ἐκ Κερασόβου Παπᾶ Δημήτριος, μεθ' ὃν ὁ ἐκ Κερασόβου ἐπίσης Ἰωάννης[12]. Κατὰ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ′ Ἑκατ. ἀναφέρεται διδάσκων ὁ ἐκ Βρανιανῶν Δημήτριος Πολυζώης ἐν αὐτῇ, διατηρηθείσῃ μέχρι τῆς Ἑλληνι-

---

(1) Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ Διατριβῇ περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 292.

(2) Αὐτόθι.

(3) Ἀδελφός, ὡς λέγεται, τοῦ Χρυσάνθου.

(4) Βρετοῦ Β′, 117.

(5) Βρετοῦ Β′, 112.

(6) ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθήκης.

(7) Βρετοῦ Β′, 324.

(8) Τῶν ἐμπεριεχομένων ἐν τῷ εἰρημένῳ Κώδηκι ἐν τέλει, πιθανῶς ὁ μετὰ ταῦτα Θεοφάνης. (9) Π. Ἀρ.

(10) Π. Ἀρ.

(11) Π. Ἀρ. Βρετοῦ Β′, 244.

(12) Π. Ἀρ.

κῆς ἐπαναςάσεως, ὅτε (ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ) οἱ ἄρχοντες τοῦ Καρπενησίου διέπρεπον ἐν τοῖς λοιποῖς [1].

Ἐν *Ῥεντίνῃ* ἐπίσης κατὰ τὴν ΙΗ′ Ἑκατ. συνέςη Σχολή, ἐν ᾗ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης ἀπαντῶμεν, ὅτι ἐδιδάσκετο αὐτόθι καὶ ἡ Λατινικὴ γλῶσσα συστηματικῶς [2]. Ἐν *Κερασόβῳ* τῷ 1779 ἐδίδασκεν Ἰωάννης ὁ Κερασοβίτης, διατηρηθείσης καὶ ἐφεξῆς τῆς Σχολῆς. ἐν *Φουρνᾷ*, ὑφίστατο Σχολὴ κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Ἑκατ., ἐν ᾗ ἠρύσαντο τὰ πρῶτα νάματα οἱ αὐτόθεν καταγόμενοι Θεοφάνης καὶ Ἰωάννης, καὶ Σέργιος ὁ Μακραῖος [3]. ἐν *Χρυσῷ* τῆς Φθιώτιδος περὶ τὰ 1808 ἐδίδασκεν ὁ μοναχὸς Θεόδουλος, ἱκανῆς παιδείας κάτοχος [4]· ἐν *Ὑπάτῃ* περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ′ Ἑκατ. ἐδίδασκε Ζαχαρίας ὁ Αἰνιὰν [5], ὕστερον ἐν Κωνσταντινουπόλει διδάξας.

Ἐν *Αἰτωλικῷ* (Ἀνατολικῷ) Ἰωάσαφ Ἀρβανιτάκης, μαθητὴς Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ τῷ 1665 ἐδίδασκε [6], μεθ' ὃν (1665—1688)

(1) Π. Ἀρ.

(2) Π. Αρ.

(3) Π. Ἀρ. καὶ ἀνωτ. σελ. 91—. σημ. 1. 4. καὶ 8.

(4) Π. Ἀρ.

(5) Π. Ἀρ.

(6) « Ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Αἰτωλίας (ἐπέστελλεν ὁ Εὐγένιος τῷ Λαρίσσης Διονυσίῳ τῷ 1665. ἐν σελ. 19 τοῦ εἰρημένου κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς) τῆς ἐμῆς ἀθλίας πατρίδος, καὶ ἐπὶ πᾶσι σχεδὸν τοῖς πέριξ ἐκείνης κλίμασιν ἐξέλιπε πρὸ πολλῶν ἤδη χρόνων ἅπαν καλόν, μεθ' ὃ καὶ ἡ τῶν πεζῶν γραμμάτων γνῶσις, ἡ τροφὴ τῶν λογικῶν ψυχῶν, ἡ δυναμένη σοφίζειν εἰς σωτηρίαν τὸν ἄνθρωπον . . . Ταῦτα καθορῶν κἀγώ, καὶ εἴπερ τις καὶ ἄλλος δεινοπαθήσας, καὶ ἄλγημα καθ' ἡμέραν ἡμῖν ἐπ' ἀλγήματι προσετίθετο· καὶ οὕτως ἔχων τρόπον τινὰ ἐζήτουν μετὰ Θεὸν τοῦ τοιούτου κακοῦ θεραπείαν καὶ ἔτυχον ἀνδρός τινος ζῆλον ἤδη πατρῷον ἔχοντος καὶ προθυμίαν τὴν αὐτὴν τῷ συστησαμένῳ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ νέον Φροντιστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου. Ἐκεῖνος τοίνυν μικρόν τι ἀργυρίδιον διδοὺς ὅσον εἰς ἑνὸς μίσθωμα παιδαγωγοῦ, ἵνα τοὺς παῖδας τῶν πτωχῶν καὶ ἀδυνάτων παιδεύῃ τούς τε ἐν τῷ Ἀνατολικῷ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις πέριξ χωρίοις, ἐδεήθη γραμμάτων παρὰ τῆς Μητρὸς ἡμῶν Ἐκκλησίας . . .» Ὁ αὐτὸς Εὐγένιος ἔστελλε τῷ 1665 τοῖς κατοίκοις τοῦ Αἰτωλικοῦ τὸν διδάσκαλον τοῦτον « Μᾶς παρηγγείλατε διὰ τῶν προλαβόντων ὑμῶν γραμμάτων νὰ εὕρωμέν τινα παιδαγωγὸν ἐπιτήδειον καὶ ἀρκετὸν εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ παιδευ-

Γρηγόριος ἐν τῷ ὑπὸ Μανολάκῃ ἱδρυθείσῃ Σχολῇ[1], πρόδρομος γενόμενος τοῦ λαμπρότερον ὕστερον διαδόντος Παλαμᾶ τὰ γράμματα.

Ἐν *Λοκροῖς* (παρὰ τοῖς Δελφοῖς) τῷ 1723 ἐδίδασκεν Νικόλαος Ἀναγνώστης ὁ ἐξ Ἄρτης, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Γορδίου ἴσως[2], τῷ δὲ 1757 ἐν *Σαλώνοις* (Ἀμφίσσῃ) ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλληνικὴ[3] διατηρηθεῖσα καὶ ὕστερον.

Πάσας ὅμως ταύτας ἐπεσκίασε ἡ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατονταετηρίδος ἐν *Μεσολογγίῳ* συστᾶσα Σχολὴ ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς καὶ πρώτου Σχολάρχου *Παλαμαία* κληθεῖσα. Παναγιώτης ὁ Παλαμᾶς, Θεσσαλὸς (1722—1803) παρὰ Θεοφάνει Ἱερομονάχῳ μαθητεύσας[4], (ἴσως καὶ παρὰ Νεοφύτῳ τῷ Καυσοκαλυβίτῃ ἐν Κωνςαντινουπόλει, Εὐγενίῳ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἅμα συνδιδάσκων ἀκροασάμενος), ὑπόληψιν γραμματικοῦ χαίρων πολλὴν, μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐν ᾗ καὐτὸς ἐδίδασκεν Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας (1753—1758), συνέςησεν ἐν Μεσολογγίῳ τῷ 1760 τὴν περιώνυμον καὶ φερώνυμον Σχολὴν, εἰς ἣν περὶ τοὺς τριακοσίους ἐφοίτων πολλαχόθεν μαθηταί. Παναγιώτην τὸν Παλαμᾶν μετατρέψαντα τὴν Ἀθωνιάδα εἰς *Μεσολογγί-*

τηρίου· καὶ ἰδοὺ κατὰ τὸ παρὸν πέμπομεν τὸν σπουδαιότατον ἐν λόγοις καὶ μετρίως πεπαιδευμένον ἐν μαθήμασι, τὸν ἀδελφὸν κὺρ Ἰωάσαφον τὸν Ἀρβανιτάκην, ἱκανὸν πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπηρεσίαν» ἐν ἐπιστ. σελ. 30 τοῦ εἰρημένου κώδ.

(1) Ὁ Εὐγένιος ἔγραφε τῷ Γρηγορίῳ διδάσκοντι ἐν Αἰτωλικῷ (σελ. 49. τοῦ αὐτοῦ κώδ.) «Ἀλλὰ σὺ ἐφεῦρες φιλοσοφωτέραν ὁδὸν, ἢ νὰ εἰπῶ ἀνοητοτέραν, καὶ παρέδραμες τὴν θεωρίαν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωήν· καὶ σὺ ὥντας αὐτοῦ, νὰ λέγωσί τινες νὰ φέρωσι τὰ παιδιά τους ἐδῶ νὰ παιδευθοῦν· καὶ ἐκεῖνος ὁ Χριστιανὸς, λέγω δὲ ὁ Μανολάκης, τὸ τοσοῦτον σιτηρέσιον, ἀκούοντας τὸ ἀκερδὲς τῆς ἐλεημοσύνης, πῶς τοῦ φαίνεται;» Τῷ Γρηγορίῳ ἐπέστελλεν ὁ Εὐγένιος (ἐν ἐπιστ. σελ. 29 τοῦ αὐτοῦ Κώδ.) «Καὶ Ἀναγνώστην τὸν ἱερόπαιδα, τὸν νῦν ἀγαθῇ τύχῃ παιδεύσεως ἐλευθέρας παρὰ σοὶ καταξιωθέντα, διὰ τοῦ ἱεροῦ σου στόματος ἀσπάζομαι.» ἔτι σελ. 49. 72.

(2) Ἐν ἐπιστολ. σελ. 156. 161 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(3) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(4) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 91. σημ. 11. Ἴσως ὁ Παλαμᾶς κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ κωμοπόλεως τοῦ Παλαμᾶ.

τιδα *Ἀκαδημίαν*, καὶ διευθύνοντα αὐτὴν μέχρι τοῦ 1800, διεδέξατο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τῷ 1821 [1]. Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἐξῆλθον πλεῖστοι λόγου ἄξιοι διαπρέψαντες ἐπί τε διδασκαλίᾳ καὶ πολιτικῇ ἰδίως ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης Ἑκατ. Γεράσιμος Γουλεμῆς (1765) διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει, Φραγκίσκος Γουλεμῆς, αὐτάδελφος αὐτοῦ, ἐπίσης. Ἀνδρέας Καλογερᾶς, ἰατρός (1764). Παῦλος Σιδέρης, ἰατρὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀναστάσιος Γουλεμῆς ἐπίσης. Δημήτριος Ῥαζῆς (1780) ἰατρὸς τοῦ Ἀρχιναυάρχου τοῦ Σουλτάνου Ἀπτοὺλ Χαμὶτ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κωνσταντῖνος Ῥαζικότσικας ἰατρὸς ἐν Μεσολογγίῳ καὶ Αἰτωλικῷ (1790—1815). Ἀναστάσιος Παπάζογλους, ἰατρὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Μεσολογγίῳ μέχρι τοῦ 1821. Πέτρος ἱερεὺς ἐκ Φθιώτιδος, διδάσκαλος ἐν *Ἀγρινίῳ* μέχρι τοῦ 1821. Χρύσανθος μοναχὸς Πελοποννήσιος, διδάσκαλος *Κυθήρων*. Ἀναγνώστης Ἰθακήσιος διδάσκαλος *Ἰθάκης*. Παΐσιος μοναχὸς αὐτόθεν. Κωνσταντῖνος Καλογερᾶς ἰατρὸς τοῦ Σουλτάνου Σελὶμ (1800). Χαραλάμπης Γκαρμπούνης διδάσκων ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1815. Φραγκίσκος Γκαρμπούνης ἐπίσης μέχρι τοῦ 1818. Νικόλαος Γκαρμπούνης ἐπίσης μέχρι τοῦ 1820. Κωνσταντῖνος Ψωμάκης, ἑλληνομαθὴς ἄκρως, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βουκουρεστίῳ, μεταφράσας τὸν Βροῦτον καὶ τὸν Κάσσιον εἰς τὴν Ἑλληνικήν, μετασχὼν τῆς συντάξεως τῆς Κιβωτοῦ (1818). Βασίλειος Ψωμάκης, ἀδελφὸς τούτου, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1820. Εὐστάθιος Παλαμᾶς, διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1821, εἶτα δὲ ἐν *Καλάμῳ* μέχρι τοῦ 1828. Δημήτριος Οἰκονομόπουλος ὁ καὶ Βενδραμῆς διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ΄ Ἑκατ., εἶτα ἐν Ἄρτῃ μέχρι τοῦ 1820, καὶ Παξοῖς μέχρι τοῦ 1828. Κωνσταντῖνος Καραπάνος, Ἀκαρνὰν [2]. Φῶτος Καραπάνος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, διδάσκων ἐν *Βονίτσῃ* μέχρι τοῦ 1821. Γαλάνης Σκλαμπάνης, Ἀκαρνάν, διαδεξάμενος εἰς τὴν ἐν *Κατούνῃ* διδασκα-

(1) Γ. Φριδ. Σχοιμάννου Δημόσιον τῶν Ἑλλήνων δίκαιον, μεταφρ. ὑπὸ Θεμιςοκλέους Δ. Παπᾶ Λουκᾶ ἐν Ἀθήναις 1857 σ. ιϐ΄. Πανδ. ΙΣΤ΄, 428.—
(2) Ὅρα ἀνωτ. σελ. 74.

λίαν Κωνςαντῖνον τὸν Καραπάνον. Γεώργιος Σταματέλος Σκλαμπάνης, διδάσκων ἐν *Λευκάδι* (1819)[1]. Νικόλαος Μαυρομμάτης, Ἀκαρνὰν, Ἀθανάσιος Μάνος ἐκ Πρεβέζης, ἔνθα διαρκῶς ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1834. Βενέδικτος Μαυρογιάννης, Πάργιος, πολυετῶς σχολαρχῶν ἐν *Πάτραις* μέχρι τοῦ 1821. Βενιαμὶν μοναχὸς Πελοποννήσιος, διδάσκων ἐν *Μιστρᾷ* (Σπάρτῃ) μέχρι τοῦ 1824. Ἀλέξιος Ζιμουράκης, διδάξας πρῶτον ἐν *Πάτραις* εἶτα ἐν *Καλαβρύτοις* μέχρι τοῦ 1821. Βενέδικτος ὁ ἐκ Λάμαρης, διδάσκων ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ 1828. Ἰωάννης Παλαμᾶς, υἱὸς τοῦ Παναγιώτου πρωτότοκος, διδάξας ἐν Ἀθήναις πρὸ τοῦ 1808, εἶτα ἐν Κωνςαντινουπόλει μέχρι τοῦ 1812, αὖθις ἐν *Ἀθήναις* μέχρι τοῦ 1821, ἐκεῖθεν δὲ ἐν *Ὀδησσῷ* μέχρι τοῦ 1828. Ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐπισημότεροι ἐγένοντο οἱ ἑξῆς: Ἀναστάσιος Μπεκιάρης ἐκ Μεσολογγίου, διδάξας ἐν Καλαβρύταις ἀπὸ τοῦ 1808—1812. Εὐστάθιος Καλογερᾶς, διδάσκαλος ἐν Ἰωαννίνοις (1813—1821) τοῦ τελευταίου υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Σαλὴχ Πασᾶ. Δημήτριος Καψάλης, σύγχρονος, διδάσκαλος τοῦ Ἰσμαὴλ, υἱοῦ τοῦ Βελῆ Πασᾶ. Τριαντάφυλλος Σποντῆς, γλωσσομαθὴς καὶ ἄριστος ἑλληνιστὴς, διδάσκαλος. Παντολέων Βάλβης ἱερεὺς, διδάσκαλος ἐν Κωνσταντινουπόλει (1813—1821). Χρῆστος Μπουκαούρης, ὡσαύτως. Ἰωάννης Δημητρίου διδάσκαλος (1813—1821) ἐν τῇ πατρίδι του Αἰτωλικῷ. Κωνσταντῖνος Κοκκινομμάτης σύγχρονος, διδάσκαλος αὐτόθι. Κωνσταντῖνος Μανίκας, διδάσκαλος ἐν Πάτραις μέχρι τοῦ 1817, Ζαφείρης Βάλβης, ἀνεψιὸς τοῦ Παντολέοντος, ὑπουργὸς χρηματίσας ἐν Ἑλλάδι. Ἰωάννης Τρικούπης[2], Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, γνωστότατος τῆς Αἰτωλίοις βλαστὸς, ὁ τῆς ἀρίστης ἱστορίας τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως συγγραφεὺς, Χριστόδουλος ὁ Ἀκαρνὰν[3] καὶ ἕτεροι μαρτυροῦσι τὴν μεγίστην ἐν Μεσολογγίῳ διανοητικὴν κίνησιν[4], ὅπου καὶ τυπογραφεῖον συνέστη ἐν μέσῳ ταραχῶν τῷ 1824[5].

(1) Βρετοῦ Β', ἀρ. 667.
(2) Βρετοῦ Β', 340.
(3) Βρετοῦ Β', 80 349.
(4) Πανδ, ΙΖ', 380—381.
(5) Encyclopédie F. Didot. Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708 Σ. Ἀρ. Ἐκ Λεβαδείας

Καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ὁρῶμεν τὰ αὐτά. Καὶ ἐξ Ἀθηνῶν καὶ Πελοποννήσου οἱ ἐν ταῖς Σχολαῖς καὶ οἴκοι παιδευόμενοι, τελειοτέρας δὲ παιδεύσεως ἐφιέμενοι, εἰς Ἰταλίαν μετέβαινον λίαν πρωΐμως, εἰς Ἑνετίαν, Ῥώμην καὶ Πατάβιον, ὁπόθεν ἐπανακάμπτοντες μετεδίδοσαν τοῖς ὁμογενέσιν ἃς αὐτοὶ γνώσεις ἠρύσαντο.

Ἐν *Ἀθήναις*, ὧν τὴν ἀμάθειαν, ταλανίζει Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς [1], ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ γράμματα, λόγιοι δὲ ἄνδρες ἄξια λόγου συγγράψαντες ἀπ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἁλώσεως μέχρις ἐσχάτων πιστοῦσι τὸν λόγον. Αὐτόθεν κατήγετο Δημήτριος ὁ Χαλκοκονδύλης (1480) ἀνὴρ σοφὸς, διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Φλωρεντίᾳ καὶ Μεδιολάνοις [2], Ναθαναὴλ ὁ Χὺξ (Χύχας ἢ Χικᾶς) (1600) διδάξας ἐν Ἑνετίᾳ (1614—1617) [3], ἐν δὲ Κερκύρᾳ τελευταῖον διατρίβων ἔγραψε περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ Πάπα κοινῇ φράσει [4]. Τούτου σύγχρονοι φαίνονται Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς [5], Ἀθηναῖος, τὰ ἐγκύκλια ἐν Ἀθήναις σπουδάσας [6], ὕστερον δὲ ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθείς [7]. Λεονάρδος Φιλαρᾶς (Βιλαρᾶς), Ἀθηναῖος, σύγχρονος, πολλῆς ἀπολαύων φήμης ἐν Εὐρώπῃ, [8], ἀνταπόκρισιν ἔχων καὶ μετὰ τοῦ περιφήμου Ἄγγλου ποιητοῦ Μίλτωνος [9]. Φραγκίσκος Τρίμης, Ἀθηναῖος (1660), διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐν Πίσῃ τῆς Ἰταλίας [10]. Ἰωάννης ὁ Μάκολας (1660), Ἀθη-

---

κατήγετο ὁ λόγιος Ἱεροδιάκονος Νικόδημος Βαβατῖνὸς (1680). Βρετοῦ Α', 38.

(1) Turcograec. σελ. 95 καὶ ἀλλαχοῦ πρβλ. Dav. Chytraei, De statu Ecclesiarum hoc tempore (1569) in Graecia etc. Francofurti 1583 σελ. 13.

(2) Βρετοῦ Β', 2. 348.

(3) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 11.

(4) Στυλιανοῦ Βλασοπούλου Ὑπεράσπισις τῆς Γραικικῆς Ἐκκλησίας κτλ. σελ. ιϛ'.

(5) Πρότερον Σκορδαλὸς καλούμενος· Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 11.

(6) Βρετοῦ Β', 285.

(7) Αὐτόθι.

(8) Βρετοῦ Α', 249.

(9) Αὐτόθι.

(10) Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 10 Σημ. ϛ'.

ναῖος, μεταφράσας τὴν ἱςορίαν τοῦ Τρόγου [1]. Ὁ πολὺς Κορυδαλεὺς μάλιστα ἐπανελθὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς Μητροπόλεως Ἄρτης παραίτησίν του ἐδίδασκεν ἐν τῇ γενετείρᾳ παντὸς γενναίου καὶ ὑψηλοῦ τὴν φιλοσοφίαν, *Σχολὴν* οὕτως ἐν τῇ πατρίδι τῆς φιλοσοφίας ἀπαρτίσας. Τότε (1645) ἠκροάσαντο αὐτοῦ φιλοσοφίαν Γερμανὸς ὁ Λοκρὸς (Αἰτωλὸς) ὁ μετὰ ταῦτα Νύσσης [2], Νεκτάριος ὁ μετὰ ταῦτα Ἱεροσολύμων [3], Διονύσιος ὁ ἐκ Ναυπλίου καὶ δύο τῶν εὐγενῶν Ἀθηναίων. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα (1667) ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Ἐπιφάνιος, τοὐπίκλην Ἡγούμενος, ἵδρυσεν ἐν Ἀθήναις Σχολὴν, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλοσοφία, αἱ ἐπιστῆμαι (διατηρηθεῖσαν καὶ εὐεργετηθεῖσαν τῷ μὲν 1732 ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Μηλοῦ, τῷ δὲ 1748 ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Στεφάνου Ῥούττη) [4]. Τῷ δὲ 1672 ἀναφέρεται διδάσκων ἐν Ἀθήναις Δημήτριος ὁ Μπενιζέλος ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθείς [5]. Μετὰ τοῦτον Νικόδημός τις, ἀνὴρ ἱκανῶς πεπαιδευμένος, πρὸς ὃν χάριν σπουδῆς κρείττονος ἐφοίτησάν τινες τῶν μαθητῶν Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ, ἐν οἷς καὶ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος [6]. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρό-

(1) Βρετοῦ Β', 300.

(2) Ποικίλα Ἑλληνικὰ ἐν Μόσχᾳ 1811 σελ. 259.

(3) Τότε χάριν ἐλέους ὑπὲρ τοῦ Σιναίου περιερχόμενος τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς Ἀθήνας ἐν ἡλικίᾳ τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν. Βρετοῦ Α', 232.

(4) Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 28. 30. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ Θ. Ν. Φιλαδελφέα ἐν Χρυσαλλ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 313.—

(5) Père Babin, Relation de l'etat present de la ville d'Athènes, Lyon, 1674 σελ. 54—55. « J' ai vu (1672) à Athènes un religieux grec, qui savait un peu de latin. Il y en a d'autres, sans parler de l' Archevêque, qui savent la gree litteral. L'eloquence ni la philosophie n' en sont pas entierement bannies, et j' ai parlé au Signor Dimitry Beninzelos, qui ayant appris l' une et l' autre dans l' etat de Venise, en faisait des leçons dans sa patrie à deux au trois auditeurs seulement. »

(6) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 91. Ὁ Εὐγένιος συνιστὰς τὸν Γόρδιον τότε τῷ ἐν Ἀθήναις Ἰωάννῃ Μπενιζέλῳ ἔγραφε « . . . καὶ διὰ τοῦ γράμματος τὴν παρακαλοῦμεν ἐκ ψυχῆς νὰ δεχθῇ φιλοφρόνως τὸν ἡμέτερον Ἱεροδιάκονον Ἀναστάσιον ὀνόματι, ὁποῦ τῆς ἐγχειρίζει τὰ παρ' ἡμῶν· ἔστι τέκνον πνευματικὸν ἰδικόν μας, τὸ ὁποῖον ἀπεκτήσαμεν σὺν Θεῷ τώρα μάλιστα εἰς τὸ δειλινὸν τῆς ζωῆς μας, ἂν εἴπω εἰς τὴν θύραν τοῦ θανάτου μας, λέγω ἀληθέστερον· καὶ διὰ νὰ εἶναι αὐτὸς τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑςερογενέςερος, δε

νους (1676) ἐν τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐξησκεῖτο, ἐννοεῖται, ἀτελῶς ἡ εὐφυὴς μέθοδος τῆς ἀμοιβαίας διδασκαλίας, τῆς Λαγκαστριανῆς ἢ Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου, καθ' ἣν ὁ διδάσκαλος τριάκοντα ἐδίδασκε συνάμα παῖδας[1], τῶν Ἀθηναίων τότε ποιμαινομένων ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀνθίμου, ἀνδρὸς σοφοῦ, ἐργαζομένου εἰς διάδοσιν τῶν φώτων ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι[2], τριῶν δὲ Καθηγητῶν δημοσίᾳ διδασκόντων τὴν Θεολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν[3]. Τὴν φιλομάθειαν ταύτην δὲν ἀπώλεσαν βεβαίως οἱ Ἀθηναῖοι καὶ κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ' Ἑκατονταετηρίδα, ὅτε εἶχον δύο Σχολὰς ἀῤῥένων. Γρηγόριος ὁ Σωτήρης, Ἀθηναῖος, ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψας, συνέστησε τῷ 1715 Σχολήν, ἐν ᾗ μετὰ ζήλου ἐδίδασκε, καλέσας αὐτὴν *Φροντιστήριον Ἑλληνικῶν μαθημάτων* μετὰ βιβλιοθήκης. Τοῦτον δὲ τῷ 1728 Μητροπολίτην Μονεμβασίας ἀναδειχθέντα διεδέξατο Παῦλος ὁ Ἰθακήσιος (ὁ μετὰ ταῦτα Παΐσιος), οὗ μαθητὴς ἐγένετο Ἐφραὶμ ὁ Ἀθηναῖος, διδάξας ὕστερον ἐν Κύπρῳ[4], ὁ μετὰ ταῦτα Ἱεροσολύμων σοφώτατος Πατριάρχης[5]· τοῦτον μετ' οὐ πολὺ διεδέξατο εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Σωτήρη Σχολὴν Κοσμᾶς ὁ Λήμνιος ἐν Πάτμῳ ἐκπαιδευθείς· μετὰ δὲ ἓξ ἔτη καὶ τούτου ἀπελθόντος τὴν Σχολὴν ἀνείληφεν (1740) ὁ ἱεροδιδά-

---

φερόντως τὸν ἀγαπῶ, καθὼς ὁ Ἰσαακίδης ἐκεῖνος Ἰακὼβ ἠγάπα πολλὰ τὸν ἀοίδιμον Ἰωσήφ. » ἐν ἐπιστ. σελ. 41— τοῦ εἰρημένου κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς.

(1) Guilletière, Athènes ancienne et nouvelle. Paris, 1676, Τόμ. Α', 231—236.

(2) Villemain Ἱστορ. δοκίμιον κτλ. σελ. 86 τῆς Ἑλλ. μεταφρ. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 14.

(3) Guilletière, ἔνθ. ἀνωτ. Τόμ. Α' 249. « Damaskinos parle la langue grecque litterale, la turcque, la latine, l' italienne· il lui echappa même qnelque chose de la française. Il est un des trois Professeurs, qui expliquent e n p u b l i c la Théologie et la Philosophie dans Athènes . . . L'Archevêque, et Dimitrios Beninzelos sont le deux autres » Πρβλ. Guys Voyage Litteraire de la Grèce. Paris 1783 Τόμ. Β', σελ. 161.

(4) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 467.

(5) Ὅρα Νικηφόρου Θεοτόκη προσφωνητικὴν Ἐπιςολὴν εἰς Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου τὰ ἀσκητικὰ ἐν Λειψίᾳ ͵αψό. Βρετοῦ Α', ἀρ. 250.

σκαλος Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος, οὗ μετὰ τριακονταετῆ διδασκαλίαν παραιτησαμένου διάδοχος προσεκλήθη περὶ τὰ 1774 ὁ ἐξ Ἰωαννίνων Δημήτριος Βόδας, μαθητὴς τοῦ Μπαλάνου, εἰδήμων πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ τῆς Λατινικῆς καὶ τῆς Θεολογίας· τοῦτον μετὰ ἔτη τέσσαρα ἀναχωρήσαντα διεδέξατο τὸ δεύτερον ὁ Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος, ὃν τῷ 1786 παραιτησάμενον διεδέξατο Σαμουὴλ ὁ Κουβελάνος, Ἀθηναῖος, μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ τῷ 1810, ὅτε διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὑπὲρ συντηρήσεως αὐτῆς παρὰ τῇ Ἑνετικῇ Ἀριστοκρατίᾳ πόρων καὶ ἄλλων αἰτίων κατελύθη ἡ ἐπὶ ἐννενήκοντα περίπου ἔτη διαρκέσασα αὕτη Σχολή, ἱκανοὺς παραγαγοῦσα καρπούς.

Παρὰ ταύτῃ καὶ ἑτέρα ἤκμαζεν ἐν Ἀθήναις Σχολή, ἡ τῷ 1750 ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Ἰωάννου Ντέκα ἐν Ἑνετίᾳ ἐμπορευομένου συςᾶσα μετὰ βιβλιοθήκης οὐκ εὐκαταφρονήτου. Πρῶτος τῆς Σχολῆς ταύτης προςὰς ἀναφέρεται Βησσαρίων Ῥοῦφος, Ἀθηναῖος, ἐν Ἰωαννίνοις σπουδάσας, ὃν τῷ 1765 τελευτήσαντα μετὰ δεκαπενταετῆ ἄοκνον διδασκαλίαν διεδέξατο μετὰ δύο ἔτη (1767) ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Σωφρόνιος Μπάρμπανος, Ἀθηναῖος, ἐπὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη διδάξας, μεθ' ὃν (1774) Ἰωάννης ὁ Μπενιζέλος διδάξας πολλότατα ἔτη. Ἀπολεσθέντων δὲ διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας καὶ τῶν ταύτης πόρων, φιλοτίμως ἀνεδέξατο τὴν συντήρησιν αὐτῆς ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Ἀσωμάτων, τοῦ Πετράκη ἐπικαλουμένης, Διονύσιος κατὰ τὸ τότε ἐκδοθὲν Πατριαρχικὸν Σιγγιλιῶδες γράμμα [1]. Ἰωάννην τὸν Μπενιζέλον περὶ τὰ 1808 πιθανῶς ἀποθανόντα διεδέξατο ὁ ἐκ Ῥαιδεστοῦ Ἰωάννης Τατλίκαρας, προσωρινῶς διδάσκων, διότι τῷ 1810 ἐν Ἀθήναις ἐδίδασκεν ἀπὸ Κωνςαντινουπόλεως προσκληθεὶς Ἰωάννης ὁ Παλαμᾶς, εἷς τῶν διασήμων διδασκάλων τῆς πόλεως ταύτης. Τὸν Παλαμᾶν ἀναχωρήσαντα [2] περὶ τὰ 1817 ἀντικατέστησεν αὖθις ὁ Ἰωάννης Τατλίκαρας καὶ ὁ μετὰ ἓν ἔτος ἐλθὼν Μιχαὴλ Μασών, ἀμφότεροι διδάξαντες μέχρι τοῦ 1823. Ἐν τούτῳ δὲ συνέστη τῷ 1814 ἡ *Φιλόμουσος Ἑταιρία*, ἧς Πρόεδρος ἀνεδείχθη ὁ εὐπατρίδης Ἄγγλος Φριδερῖκος Νόρθιος (λόρδος Γυΐλφορδ) [3], σκοποῦσα τὴν διάδοσιν τῶν

(1) Θ. Ν. Φιλαδελφέως ἐν Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 49—.

(2) Φαίνεται δὶς διδάξας ὁ Παλαμᾶς ἐν Ἀθήναις· ὅρα ἀνωτέρω σελ. 96.

(3) Ὅρα τὴν τούτου ἀπάντησιν εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ

φώτων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα. Αὕτη οὐ μόνον ὑποδιδάσκαλον προσέθηκεν εἰς τὴν τοῦ Ντέκα Σχολὴν πρῶτον μὲν τὸν Δαμασκηνὸν Πετράκην, εἶτα δὲ τὸν Στάμον Παπᾶ Σεραφείμ, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλον τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας τῷ 1814, ἐπ' ἀμοιβῇ χιλίων ταλλήρων κατ' ἔτος, Διονύσιον Πύῤῥον τὸν Θετταλὸν ἐξ Ἰταλίας ἐπανακάμψαντα καὶ ἀπέναντι τῆς Σχολῆς τοῦ Ντέκα ἐν οἰκήματι ἰδίῳ διδάσκοντα. Οὕτω δὲ καί τοι διὰ παντοίων προσκομμάτων διελθοῦσα ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρήθη ἐπὶ πλεῖστον ὠφελήσασα μέχρι τοῦ 1824. Τῷ δὲ 1825 ἐν μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων ἐλθὼν ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὴν αὐτόθι γυμνασιακὴν τιμήσας ἕδραν Γεώργιος Γεννάδιος ἐδίδαξεν ἐπί τινα χρόνον, ἐπισφραγίσας διὰ τῆς διδασκαλίας του τὸ τῶν προκατόχων ἔργον ἐν τῇ Σχολῇ, ἥτις ἐκλείσθη διὰ παντὸς ἔκτοτε [1]. Λόγιοι δὲ Ἀθηναῖοι, πλὴν ἑτέρων, ὁ σοφώτατος λεγόμενος Ἀργυρὸς Βερναρδῆς (1706) [2], Λιβέριος Κολέτης, ἱερεὺς, ἐπιγραμματοποιὸς (1710) [3], Παρθένιος Ἱερομόναχος (1730) Λόγον Ἐπιτάφιον συντάξας εἰς Νικόλαον Μαυροκορδάτον [4], Λεονάρδος ὁ Καπετανάκης (1775) [5], Δημήτριος Κολέτης (1710) [6], ὁ ἐλλόγιμος Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Πατούσας, Γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ἐνετίᾳ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου (1710), συντάκτης τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον ὠφελιμωτάτης Φιλολογικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, καὶ ὁ λόγιος αὐτοῦ ἀδελφὸς Γεώργιος Πατούσας, ὁ καὶ διαδεξάμενος αὐτὸν [7], Ἰωάννης Μαρμαροτούρης (1790) [8], Δημήτριος ὁ Γαλανὸς, Ἕλλην ἰνδολόγος διάσημος (1800) [9], ὁ λόγιος Παναγιώτης Κοδρικᾶς

αὐτοῦ ἐν Ἀποθήκῃ τῶν ὠφελίμων καὶ τερπνῶν γνώσεων ἐν Κωνσταντινουπόλει 1849, ἀρ. 19, σελ. 20.

(1) Περὶ τῶν δύο τούτων Σχολῶν (τῆς Γρηγορίου τοῦ Σωτήρη καὶ τῆς τοῦ Ντέκα) ὅρα Θ. Ν. Φιλαδελφέως ἐν Χρυσαλλ. (Ἀθηνῶν) Τόμ. Δ', 213.

(2) Βρετοῦ Α', 55.

(3) Βρετοῦ Β'. 81.

(4) Ἐ. Σταματιάδου Βίοι τῶν Ἑλλ. Διερμηνέων κτλ. σελ. 104—.

(5) Βρετοῦ Α', 96.

(6) Βρετοῦ Β', 43.

(7) Βρετοῦ Β', 43. 317. 318.

(8) Βρετοῦ Β', 100 303.

(9) Πανδ. ΙΖ', 115.

(1810)[1], Νεόφυτος Μεταξᾶς ὁ Ταλαντίου, εἶτα δὲ Ἀθηνῶν Μητροπολίτης (1820), Ἀρχιερεὺς ἐλλόγιμος καὶ συγγραφεὺς[2], Γεώργιος Κουτούφας ἐν Λιβόρνῳ (1826)[3], ἡ λογία σύζυγος Γ. Μακρῆ ἐξ Ἀθηνῶν (1825), μεταφράσασα διαλόγους ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν, Ἀγγλικὸν καὶ Ἰταλικὸν (ἐν Λονδίνῳ 1825)[4], καὶ ἕτεροι ἄγνωστοι διαμείναντες, ἀριδήλως δεικνύουσιν, ὅτι ἐν τῇ ἑστίᾳ τῶν φώτων οὐδέποτε τὸ φῶς ἐσβέσθη, ἀείποτε δὲ καὶ ἐν ἡμέραις χαλεπαῖς ἥ τε φιλοκαλία καὶ ἡ φιλομάθεια ἦν τοῦ ἄστεος τῆς Παλλάδος σεμνὸν ἐγκαλλώπισμα[5].

Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος μετατεθείσης τῆς ἕδρας τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, οὐ μόνον Σχολαὶ ἱδρύθησαν καὶ Γυμνάσια, ἀλλὰ δὴ τῷ 1837 καὶ *Πανεπιστήμιον*, ἐπικληθὲν *Ὀθώνειον*, ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, μετὰ Βιβλιοθήκης, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 1862 ἐπεκλήθη αὖθις *Ἐθνικὸν*, τὸ ἀνώτατον τοῦτο οὐ μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀνατολῆς συμπάσης Ἐκπαιδευτήριον, ἀφ' οὗ ὡς ἀπὸ φάρου τινὸς τηλαυγοῦς αἱ ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες φωτίζουσι καὶ θερμαίνουσι τοὺς ἐγγὺς καὶ τοὺς μακρὰν, πολλοὺς ἄχρι τοῦδε καὶ δαψιλεῖς ἀπενεγκὸν τοὺς καρποὺς, πλείστους δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι εἰς τὸ μέλλον, ὡς βράχος διαμένον ἀσάλευτος, ὡς δένδρον εὐθηνοῦν παρ' ὕδατα[6].

Ἐν *Πελοποννήσῳ* εἰκάζεται, ὅτι μετὰ τὴν ἅλωσιν τὰ γράμματα ὁπωσδήποτε ἐκαλλιεργοῦντο, διότι ἱκανοὶ Πελοποννήσιοι ἐφοίτων εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῆς Ἰταλίας[7]. Αὐτόθεν δὲ, ἐκ *Ναυπλίου* κατὰ τὴν

---

(1) Βρετοῦ Β', 277.

(2) Βρετοῦ Α', 223.

(3) Σ. Ἀρ.

(4) Σ. Ἀρ.

(5) Περὶ τῆς φιλοκαλίας τῶν Ἀθηναίων (1685) ὅρα «Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἅλωσις Ἀθηνῶν κτλ». ἐν Πανδ. ΙΒ', 50—.

(6) Κ. Φρεαρίτου Λόγος περὶ τῆς Ἑλλ. ἐπιστήμης σελ. 56—57. ἔτι Πανδ. ΙΖ', 455. Εἰς τὴν Βιβλιοθήκην αὐτοῦ προσήνεγκον οἱ Ζωσιμάδαι τὴν ἑαυτῶν, ὁ ἐν Βλαχίᾳ Βαρῶνος Σακελλάριος, καὶ ὁ Βαρῶνος Βέλλιος Μακεδών. Θ. Ζωγράφου Ἑπτάλοφος 1861 σελ. 243.

(7) « Propter eam (antiquam linguam) discendam Italiae quoque Academias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adiri.» Turcograec. σελ. 246.

ΙΣΤ' Ἑκατ. κατήγοντο οἱ λόγιοι Ἰωάννης Ζυγομαλᾶς (1560), διδάξας ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ Κωνσταντινουπόλει, ὅπου μεγάλοις ἐτιμήθη ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι [1], Μανουὴλ ὁ Μαλαξὸς, Οἰνονόμος τῆς Μητροπόλεως Ναυπλίου καὶ Ἄργους (1560) [2], Νικόλαος καὶ Ἰωάννης [3] καὶ Γρηγόριος [4] οἱ Μαλαξοὶ (1560). Ἐκ *Κορίνθου* κατήγοντο Μανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, συγγραφεὺς θεολογικῶν συγγραμμάτων καὶ Σχολάρχης τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1590) [5], Θεοδόσιος ὁ Κορίνθιος (1560) [6], Μιχαὴλ ὁ Λήσταρχος ὁ καὶ Ἑρμόδωρος, λόγιος (1550) [7], Γεώργιος ὁ Κορίνθιος (1540), πολυμαθέστατος λεγόμενος [8], Κωνσταντῖνος Ῥεσσινὸς, λόγιος (1620) [9], Δοσίθεος ὁ Πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων (1650), συγγραφεὺς πολλοῦ λόγου ἄξιος [10], Χρύσανθος ὁ Νοταρᾶς (1700) ἀνεψιὸς τοῦ εἰρημένου, διάδοχος αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον καὶ κληρονόμος τῆς παιδείας του [11], καὶ ἕτεροι.

Ἐκ *Λακεδαίμονος* κατήγετο Δημήτριος Μόσχου, Λάκων (1460), ποίημα ποιήσας εἰς Ἑλένην καὶ Ἀλέξανδρον [12], Ἰωάννης Μόσχου (1460) ἐν Ἰταλίᾳ διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν καὶ πολλοὺς ἀναδείξας ἐπισήμους ἄνδρας [13], Γεώργιος καὶ Δημήτριος υἱοὶ αὐτοῦ, ὧν ὁ Δημήτριος ἐδίδαξεν ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Φεῤῥάρᾳ τὴν Ἑλληνικὴν [14], Γεώργιος Ἑρμώνυ-

---

(1) Turcograc. σελ. 92.
(2) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 598 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθ.
(3) Βρετοῦ Α', 102. Φαβρικ. Ἑλλ. Βιβλ. ΙΑ', ἐν λ.
(4) Πανδ. Θ', 276.
(5) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς. Πρβλ. Κ. Οἰκονόμου περὶ τῶν Ο'. Δ', 796.
(6) Οὗ θανόντος τὰ βιβλία ἐζήτει ἀγοράσαι ὁ Μαργούνιος· ἐν ἐπιστ. 61 σελ. 114 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδηκος.
(7) Ἑλληνομνήμ. Ε', 304. Π. Χιώτου ἐν Πανδ. ΙΑ', 407.
(8) Ἑλληνομνήμ. Δ', 253. ΣΤ', 336.
(9) Πανδ. Η', 551.
(10) Βρετοῦ Α', 196.
(11) Βρετοῦ Α', 254. Β'. 313.
(12) Βρετοῦ Β', 308.
(13) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 385.
(14) Ἑλληνομνήμ. Ζ', 389. 390—1.

μος, Σπαρτιάτης (1470), ἐπὶ Λουδοβίκου XI τῆς Γαλλίας διδάξας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Παρισίοις καὶ ἔχων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ τὸν Ῥεϋχλῖνον καὶ Βουδαῖον [1], Δημήτριος Σπαρτιάτης (1490) διδάσκαλος Φραγκίσκου Τισσάρδου [2]. Ἐκ *Κορώνης* εἷλκε τὸ γένος Ἀντώνιος ὁ Πυρόπουλος (1480), ἰατρὸς ἐγκωμιαζόμενος ὑπὸ Ἑρμολάου Βαρβάρου [3], Μιχαὴλ Παραστάτης, λόγιος (1540) [4], Μιχαὴλ Ῥωσσαῖτος (1550) [5]. Ἐκ *Πατρῶν* Ἀνδρέας ὁ Κουνάδος λόγιος (1530) [6]. Ἐκ *Μονεμβασίας* Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ἐν Ἑνετίᾳ, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, γράψας λόγου ἄξια (1586) [7], Δωρόθεος ὁ Μονεμβασίας, λόγιος (1650) [8]. Ἕτεροι δὲ Πελοποννήσιοι λόγιοι ἀκμάσαντες μέχρι τῆς ΙΖ′ Ἑκατ. ληγούσης, οἷοι Χριςοφόρος Ἄγγελος (1610), ἀνὴρ τιμώμενος καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Ὀξωνίᾳ ἀπὸ τοῦ 1615 [9], ἔνθα ἐξέδωκε τὸ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων Ἐγχειρίδιον (1619) [10], Μάξιμος ὁ Καλλιουπολίτης (;) (1630), ὁ μεταφράσας ἁπλῇ φράσει τὴν Νέαν Διαθήκην [11], Μάξιμος ἱερομόναχος, μαθητὴς τοῦ Πηγᾶ, δεινὸς Θεολόγος, κατὰ Λατίνων γράψας ἁπλῇ φράσει [12], Νεόφυτος ἱερομόναχος, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα ἐν Βουκουρεστίῳ (1680), Κωμῳδίαν γράψας κατὰ Κυρίλλου Κωνσταντινουπόλεως [13], Ἰωάννης

---

(1) Φαβρ. Ἑλλην. Βιβλ. ΙΑ′ ἐν λ. (Harles).

(2) Φαβρ. αὐτόθι ἐν λ.

(3) Ἑλληνομνήμ. Δ′, 193.

(4) Αὐτόθι ΣΤ′, 339.

(5) Αὐτόθι Ε′, 295.

(6) Βρετοῦ Α′, 211.

(7) Βρετοῦ Α′, 186. Τούτου εὕρηται ἔν τινι χειρογράφῳ τῆς Ἀριτζιανῆς βιβλιοθήκης ἰδιόχειρος ὑπογραφή: « Ἐκ τῶν τοῦ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας. »

(8) Βρετοῦ Β′, 263.

(9) Σ. Ἀρ.

(10) Βρετοῦ Α′, 15. 172.

(11) Βρετοῦ Α′, 203.

(12) Βρετοῦ Α′, 220. Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464.

(13) Ἡ περίφημος αὕτη Κωμῳδία ἐπιγραφομένη Ἀχοῦρι, εὕρηται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 321 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθ.

Θαλασσινὸς (ΙΖ΄ Ἑκατ). λόγιος [1], Καισάριος Ἱερομόναχος (ΙΖ΄ Ἑκατ.) [2] καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὸ ἐνὸν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων [3].

Βαθμηδὸν ὅμως τῶν δεινῶν αὐξανόντων, ἐμαραίνετο κατὰ μικρὸν καὶ τὸ δένδρον τῆς παιδείας· ὥστε ὅτε οἱ Ἑνετοὶ κατέλαβον τὴν *Πελοπόννησον* (1685—1715), πρὸς ἣν πατρικῶς προσηνέχθησαν, εὗρον τοὺς κατοίκους γενικῶς εἰπεῖν ἀμαθεῖς, συνετέλεσαν δὲ καὶ εἰς τὴν παντελῶς παρημελημένην ἐκπαίδευσιν· τὸ δὲ παράδοξον, Μοναχοὶ Λατῖνοι ἵδρυσαν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα, διηύθυνον Σχολεῖα, εἰς ἃ ἄνευ δισταγμοῦ οἱ Ἕλληνες ἔπεμπον τὰ τέκνα των. Εἰργάζοντο ἐπίσης νὰ συστήσωσιν ἐν *Τριπόλει* τακτικὸν Γυμνάσιον. Διὰ τούτων καὶ ἑτέρων παραπλησίων ἐνόμιζεν ὁ Γριμάνης, Ἑνετὸς Ἁρμοστής, ὅτι « Ἴσως θέλει ἀποσπασθῇ τῆς βαρβαρότητος ὑπὸ τὴν αἰσίαν ἐξουσίαν τῶν Ἑνετῶν ἡ διδάσκαλος πάσης ἐπιστήμης καὶ τέχνης ἀρχαία Ἑλλάς » [4]. Ὄντως δὲ μετὰ τὴν ἐκδίωξίν των τῆς Πελοπποννήσου (1715) τὰ καταβληθέντα σπέρματα τῆς ἀγαθῆς των κυβερνήσεως ἐκαρποφόρησαν, οὐ μόνον δὲ ἡ ὑλικὴ εὐημερία προήχθη ἱκανῶς, ἀλλὰ καὶ ἡ διανοητική· διότι μετ᾽ ὀλίγον ἀπαντῶμεν φυτώρια τῶν γραμμάτων μεγάλως συντελέσαντα εἰς τῆς χώρας ταύτης τὴν ἀναγέννησιν.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ διδασκαλία τῶν γραμμάτων ἐγένετο κατ᾽ οἶκον καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Ἐν *Τριπόλει* περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ΄ Ἑκατ. ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν ὁ ἐξ Ἀραχόβης τῶν Καλαβρύτων Ἱεροδιάκονος Παρθένιος [5], παρ᾽ ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ

---

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 69. (2) Αὐτόθι σελ. 71.

(3) Ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἀπὸ τοῦ 1453 καὶ ἐφεξῆς διεσώθησαν πολλὰ βιβλία καέντα μετὰ τῆς Μονῆς τῷ 1600. (Θ. Ζωγράφου Ἑπτάλοφος, 1861, σελ. 243.) Εἰς Ἀνδρίτσαιναν ὁ αὐτόθεν καταγόμενος καὶ τῆς τοῦ ἐν Παρισίοις Πανεπιστημίου βιβλιοθήκης βιβλιοφύλαξ, ἑλληνιστής, ποιητὴς καὶ μελοποιός, ἐδώρησε τὴν ἐκ 500 τόμων βιβλιοθήκην του, μετακομισθεῖσαν τῷ 1840. Θ. Ζωγράφου σελ. 244. (Αὐτόθι).

(4) Λεοπόλδου Ῥαγκίου Περὶ τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἑνετοκρατίας, μεταφρ. Π. Καλλιγᾶ ἐν Πανδ. ΙΒ΄ καὶ ΙΓ΄, Φυλλ. 287—290.

(5) Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς σελ. 6. σημ. ά. Φιλίστορ. Β΄, 223, 227.

Ἀθανάσιος ὁ Μπουσόπουλος ὁ ἐν Ἀθήναις διδάξας[1]· καὶ ἐν Πάτραις τῷ 1757 φαίνεται ὑφισταμένη Σχολή τις [2], διατηρουμένη καὶ ἐφεξῆς, διότι μέχρι τοῦ 1817 ἐδίδασκεν αὐτόθι Κωνσταντῖνος ὁ Μανίκας [3] καὶ μέχρι τοῦ 1821 πολυετῶς ἐσχολάρχει Βενέδικτος Μαυρογιάννης ὁ Πάργιος [4].

Ἐν δὲ τῇ παρὰ τὴν *Δημητσάνην* Μονῇ τοῦ *Φιλοσόφου* τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο, πολλοὶ δὲ ἐκεῖθεν ἐξῆλθον Ἀρχιερεῖς μετὰ ταῦτα ἀναδειχθέντες[5]. Ἐφεξῆς ὅμως οἱ ἐν Σμύρνῃ ἐκπαιδευθέντες ὑπὸ Ἱεροθέῳ τῷ Ἰθακησίῳ Γεράσιμος Γούνας καὶ Ἀγάπιος Λεονάρδος ἐν *Δημητσάνῃ* συνέστησαν τὴν περίφημον γενομένην *Σχολὴν τῆς Δημητσάνης*, προσωρινῶς μὲν ἔν τινι οἰκίᾳ τῷ 1764, μονίμως δὲ ὕστερον οὐ πολλῷ ἐν ἱδρύματι ἰδίῳ εὐρυχώρῳ, ἣν καὶ διὰ Πατριαρχικοῦ Γράμματος τῷ 1769 κατωχύρωσαν. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκον οἱ δύο διδάσκαλοι πρῶτον μὲν μέχρι τῆς κατὰ τὸ 1769 καταστροφῆς τῆς χώρας, ἀπὸ δὲ τοῦ 1780 τοῦ σάλου κοπάσαντος ἡ Σχολὴ στεῤῥῷ τῷ ποδὶ ἔβαινεν ὑπὸ Ἀγάπιον Λεονάρδον καὶ Ἀγάπιον Ἀντωνόπουλον—1812 μετὰ ἑνὸς ἢ δύο ὑποδιδασκάλων τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν στοιχειωδῶν μαθημάτων. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐπίσης ἀπροσκόπτως ἡ Σχολὴ μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τῷ 1821, αὖθις δ' ἀνιδρύθη καὶ ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀνωμαλίαις καὶ διετηρεῖτο μέχρι τοῦ 1834, καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῆς σήμερον. Ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης ἐβλάστησαν Γρηγόριος ὁ Ε´ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (1821), Γερμανὸς ὁ Παλαιῶν Πατρῶν (1821), καὶ πλεῖστοι ἕτεροι. Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκαλοι πολλαχόσε ἐκπεμφθέντες καὶ συστήσαντες Σχολὰς εἰς πλείστας πόλεις τῆς Πελοποννήσου, ἐδίδαξαν τοὺς μετὰ ταῦτα διακριθέντας Πελοποννησίους [6]. Παρθένιος καὶ Δανιήλ, οἱ ἀδελφοὶ Γαβραῖοι, συνέστησαν Σχολὴν ἐν Βυτίνῃ (1773. 1780) διατηρηθεῖσαν

---

(1) Αὐτόθι σελ. 7. σημ. ά. Ἴσως ταύτης μέμνηται Γεώργιος ὁ Κωνσταντίνου ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ τῷ 1757.

(2) Αὐτόθι.

(3) Πανδ. ΙΖ', 380—.

(4) Αὐτόθι.

(5) Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 6.

(6) Αὐτόθι σελ. ή. θ'.

μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως (1821) καὶ ἐφεξῆς [1], Γεράσιμος ὁ Παπαδόπουλος ἐν Καλάμαις, ὁ Μεσσήνιος Ἰωσὴφ ἐκ Δολιανοῖς καὶ Τριπόλει, ὁ Τριπόλεως Δανιὴλ ἐν Λαγκαδίοις, ὁ Ἰωάννης Καραβελῆς ἐν Ἀνδριτσαίνῃ, εἶτα ἐν Τριπόλει, καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς διάφορα μέρη [2]. Ἐν Μιστρᾷ ἐδίδασκε μέχρι τοῦ 1824 Βενιαμὶν μοναχὸς Πελοποννήσιος[3], καὶ ἐν Ἄργει πρὸ τοῦ 1769[4]. Λόγιοι δὲ Πελοποννήσιοι, πλὴν τῶν ἀρχαιοτέρων Δημητρίου Νοταρᾶ (1715) ἰατροῦ Νικολάου τοῦ Μαυροκορδάτου, γράψαντος « περὶ τῆς τῶν συμβουλιῶν ματαιότητος » [5] Ἱεροθέου τοῦ Ἰβηρίτου (1721) [6], Ἰγνατίου Κεμιζοῦ (1745) ἐκ Μονεμβασίας [7], Νεοφύτου τοῦ Καυσακαλυβίτου, τοῦ περιφήμου γραμματικοῦ καὶ διδασκάλου ἐν Ἄθῳ [8], Κ]πόλει καὶ Ἰασίῳ, συγγράψαντος τὸ περίφημον Ὑπόμνημα εἰς τὸ τέταρτον τοῦ Γαζῆ, ἐπαινουμένου καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων διὰ τοῦτο[9], καὶ τὸν τέως ἀνέκδοτον Νομοκάνονα, Νεοφύτου Νοταρᾶ (1730) ἀδελφοῦ τοῦ Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου [10], Προκόπιος ὁ Μεγασπηλαιώτης (1780)[11], Μητροφάνης Ἱερομόναχος ἐν Ναυπλίᾳ, μελοποιήσας τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Γερασίμου ἐν Κεφαλληνίᾳ (1778) [12], Ἰωάννης Ἰσπαναῖος, λόγιος, ἐκδοὺς νομικὰ βιβλία ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1753 [13], Σταῦρος Φρονιμόπουλος

---

(1) Αὐτόθι σελ. 22. πρβλ. Περὶ τῆς ἐν Βυτίνῃ Σχολῆς κτλ. ὑπὸ Π. Παπαζαφειροπούλου ἐν Ναυπλίῳ 1858 σελ. 15—18.

(2) Ε. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 22.

(3) Πανδ. ΙΖ', 380—.

(4) Γ. Γ. Παπαδοπούλου Τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε'. σελ. 145.

(5) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 205 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου βιβλιοθήκης. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 140.

(6) Βρετοῦ Α', 64.

(7) Βρετοῦ Α', 71.

(8) Ζ. Μαθᾶ Κατάλογ. Πατριαρχῶν σελ. 249.

(9) Πανδ. ΙΣΤ', 428 ἐν Σημ. Βρετοῦ Β', 275. Κ. Ἀσωπ. Συντ. Περίοδ. Β', (ἔκδ. β') σελ. 45.

(10) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 138.

(11) Βρετοῦ Α', 103.

(12) Βρετοῦ Α', ἀριθ. 286.

(13) Σ. Ἀρ.

ἐκ Πατρῶν (1773)[1], Πέτρος Γιαννακόπουλος (1820), διδάσκαλος, συγγραφεὺς Γραμματικῆς[2], Δαμασκηνὸς Παπᾶ Παναγιωτόπουλος, διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ (1800)[3], Εὐθύμιος Φίλανδρος, ποιητὴς (1809)[4] Ἰωσὴφ ὁ ἐκ Τριπολίτζας (sic) (1804), ᾀσματογράφος[5], Ἀντώνιος Μανουὴλ ἐκ Πατρῶν (1791)[6], Γεώργιος Θοχαρόπουλος ἐκ Πατρῶν, συγγραφεὺς διδακτικῶν βιβλίων ἐν Παρισίοις (1827)[7], Μητροφάνης ὁ Ναυπλιεὺς (1778), ᾀσματογράφος[8], Παρθένιος Ἱεροδιδάσκαλος ἐκ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου (1765)[9], Διονύσιος Σύγκελος ὁ Φασλῆς, λόγιος (1818)[10], Νικόλαος Νικητόπλος ἐκ Δημητσάκης, ἀλληλοδιδάσκαλος (1820)[11], καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τῆς χώρας τὴν ἀναγέννησιν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος συνεστάθησαν πλέον πανταχοῦ ἐκπαιδευτήρια, ἐν μὲν ταῖς κυριωτέραις πόλεσι Γυμνάσια, ἐν δὲ ταῖς ἐλάσσοσι καὶ ταῖς κώμαις Σχολαὶ τῆς ἀνωτέρας καὶ κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως.

2) Τὰ ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς καὶ Ἀφρικανικαῖς Ἐπαρχίαις.

Ἐν ταῖς Ἀσιατικαῖς Ἐπαρχίαις τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, ὁπόθεν ἄλλοτε ἐξῆλθον ἀστέρες τῆς Ἑλλάδος φαεινοὶ καὶ κήρυκες τῆς Ἐκκλησίας διαπρύσιοι, μετὰ τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν ὑποταγὴν καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Μητροπόλεως, μετὰ παντοῖα δεινά, ἃ ὑπέστησαν, ἡ ἀχλὺς βεβαίως ἐπεκάθησε βαρυτέρα καὶ τὸ σκότος ἦν παχύτερον.

---

(1) Βρετοῦ Α', 94.
(2) Βρετοῦ Β', 210.
(3) Βρετοῦ Β', 315.
(4) Βρετοῦ Β', 155.
(5) Βρετοῦ Α', 147.
(6) Βρετοῦ Α', 117.
(7) Σ. Ἀρ.
(8) Βρετοῦ Α', 101. 230.
(9) Βρετοῦ Α', 85.
(10) Βρετοῦ Β', 200.
(11) Βρετοῦ Α', 167.

Οὐ μόνον δὲ τὸ ἔθνος ἐπιέζετο, ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα, φεῦ! πολλαχοῦ ἔπαθε διαστροφὴν, παραφθορὰν καὶ ἧτταν. Καὶ ὅμως ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ταύταις, ἐν αἷς που περὶ τὰς Μονὰς τὸ ζώπυρον τῶν γραμμάτων διετηρεῖτο, ἴχνη Σχολῶν καὶ λογίων μέχρι τῶν μέσων τῆς ΙΖ′ Ἑκατονταετηρίδος δὲν εὑρίσκομεν. Ἀρχαιοτέρα πασῶν φαίνεται ἡ Σχολὴ τῆς Ἁγίας Πόλεως *Ἱερουσαλὴμ*, συγγενὴς διάδοχος τοῦ ὑπὸ Σαλαδίνου καταστραφέντος Μουσείου [1]. Περιστάσεις ἠνάγκαζον κατὰ τὰς πρώτας Ἑκατονταετηρίδας μετὰ τὴν ἅλωσιν τὸν Ὀρθόδοξον ἐν Ἱεροσολύμοις Κλῆρον, ἵνα διάγῃ ἐν πενίᾳ ἐσχάτῃ, αὐτοὺς δὲ τοὺς Πατριάρχας τῶν Ἱεροσολύμων νὰ ζῶσιν ἐργαζόμενοι ἰδίαις χερσίν [2]. Κατὰ τὴν ΙΖ′ Ἑκατ. ἀνακουφισθέντες ὁπωσοῦν συνέστησαν οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων, μάλιστα οἱ τρεῖς ἐλλόγιμοι καὶ συγγραφεῖς Νεκτάριος (1660), Δοσίθεος (1680), Χρύσανθος (1720) καλὰ παιδευτήρια μετὰ βιβλιοθήκης [3]. Τότε ἦν ἐποχὴ *παλιγγενεσίας* τῶν γραμμάτων ἐν Παλαιστίνῃ· τότε διέπρεπον ἐν αὐτῇ Ἀρχιερεῖς σοφοὶ, διδάσκαλοι περιφανεῖς ἀπὸ καθέδρας διδάσκοντες [4]. Τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολῆς τῷ 1725 ἐσχολάρχει Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος, ὁ καὶ Ἀναστάσιος, παρ᾽ ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ ὁ μετὰ ταῦτα Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἄνθιμος[5], ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν μετὰ ταῦτα, μέχρι τοῦ 1774 διδάσκων [6], εἶτα δὲ Σκυθοπόλεως Μητροπολίτης τῆς ἐν Συρίᾳ γενόμενος ἐδίδασκεν ἀπὸ καθέδρας, ἕως γενόμενος Πατριάρχης τῷ 1787 ἐσπούδαζε τηρεῖν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις Σχολὴν ἐν ἀνθηρᾷ καταστάσει, προέστησε δὲ αὐτῆς Σχολάρχην τὸν Ἀρχιμανδρίτην Μάξιμον ἕνα τῶν μαθητῶν του [7]. Ἐφεξῆς δὲ ἡ Σχολὴ διετηρεῖτο ἀκ-

---

(1) Κ. Οἰκονόμου Σιωνίτης προσκυνητής, σελ. 132.

(2) Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ρι ψαλμοὺς τοῦ Προφητάνακτος Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου ἐκδ. ὑπὸ Διονυσίου Κλεόπα. Ἐν Ἱεροσολύμοις 1855. σελ. β′.

(3) Αὐτόθι σελ. γ′.

(4) Αὐτόθι φαίνεται καὶ τυπογραφεῖον ὂν τῷ 1728. Κ. Οἰκονόμου Σιωνίτης προσκυνητὴς σελ. 132 Βρετοῦ Α′, ἀρ. 175.

(5) Ἑρμηνεία εἰς τοὺς ψαλμοὺς κτλ. σελ ε. Βρετοῦ Α′, ἀρ. 207.

(6) Αὐτόθι σελ. ς′. Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ (τῷ 1757). (7) Αὐτόθι σελ. ι.

μαία ἕως ἐσχάτων, ᾗ ὡς κορωνὶς προσετέθη ἡ λαμπρὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ *Σταυροῦ* ἐπιλεγομένη τῷ 1855 ἐπὶ τοῦ νῦν εὐκλεῶς πατριαρχεύοντος Κυρίλλου μετὰ τυπογραφείου[1], ἧς πρῶτος Σχολάρχης ἐγένετο Διονύσιος ὁ Κλεόπας (1848—1856, πρὸ τῆς συστάσεως διδάξας καὶ μετ' αὐτὴν), Νικόδημος, ὁ Κυζίκου ὕστερον (1856—1858), Γερμανὸς Ἀρχιμανδρίτης ὁ Γρηγορᾶς (1858—1862) καὶ ἕτεροι[2]· πλεῖσται δὲ πολλαχοῦ τῆς Παλαιστίνης ὑπ' αὐτοῦ Σχολαὶ ἀῤῥένων καὶ θηλέων ἱδρύθησαν καὶ συντηροῦνται[3], ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου *Ἀντιοχείας* κατὰ τὴν Δαμασκὸν καὶ τὰ πέριξ[4].

Ἐν *Τραπεζοῦντι*, ἔνθα καὶ πρὸ τῆς ἁλώσεως ὑφίσταντο Σχολαὶ ἀκμαῖαι, ἐν αἷς ἐπαιδεύθησαν οὐ μόνον Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ἀλλογενεῖς, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', διὰ τὴν ἄλλοτε λαμπρότητα αὐτῆς τὰ γράμματα δὲν ἐξέλιπον ὅλως. Ἤδη κατὰ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. φαίνεται διδάξας αὐτόθι Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης (ἐκ Κυμίνων πόλεως παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα) Τραπεζούντιος ἐπιλεγόμενος[5]. Ἡ Σχολὴ αὕτη, *Φροντιστήριον*, εἶχε παρ' ἑαυτῇ καὶ βιβλιοθήκην, εἰς ἣν ἀφιέρωσε τὴν ἑαυτοῦ Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος ἐν Βουκουρεστίῳ διδάξας (1710) ἐπὶ Νικολάου τοῦ Μαυροκορδάτου[6], καὶ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκπαιδευθείς. Τῷ δὲ χρόνῳ φαίνεται ἡ Σχολὴ προαγομένη ἐπὶ τὸ βέλτιον· διότι περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' ἐδίδαξαν ἐν αὐτῇ Θεοφάνης ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Χαλδείας, εἶτα Νικόδημος, ἐπίσης αὐτόθεν, εἶτα Ἱερεμίας ἐκ τῆς Μονῆς Περιστερεῶνος, ὃς καὶ ἐν Βλαχίᾳ ὕστερον ἐδίδαξε. Μετὰ δὲ ταῦτα Ἠλίας ὁ Κανδήλας. Ὕστερον δὲ τοῦ Φροντιστηρίου κλεισθέντος, προέστη αὐτοῦ αὖθις ἀνοιχθέντος ὁ ἐκ Χαλδείας Σεραφεὶμ Ἱερομόναχος, μετὰ δὲ τοῦτον

---

(1) Πανδ. ΙΕ', 226—. Φιλίστορος Τόμ. Δ', 58—.

(2) Πανδ. ΙΒ'. 160.

(3) Αὐτόθι.

(4) Πανδ. ΙΒ', 306.

(5) Θεοδ. Κυριακίδου Τραπεζουντίου ἔγγραφ. σημ. Περὶ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς Σχολῆς αὐτῆς ὅρα Π. Τριανταφυλλίδου ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ φυλή, ἤτοι τὰ Ποντικά. ἐν Ἀθήναις 1866 σελ. 39—49. 188.

(6) Βρετοῦ Α', 188. Ἐ. Σταματιάδου Βιογραφ. Διερμ. κτλ. σελ. 103.

Ἰωάννης (1770 περίπου) [1] ἐκ τῶν περιχώρων Τραπεζοῦντος μετὰ συνδιδασκάλου Ἰωάννου Καστανίτσα. Κλεισθέντος δὲ αὖθις, μετὰ ἔτη ἱκανὰ προέστη αὐτοῦ Γεώργιος ὁ Κλαδόπουλος, μεθ' ὃν Καισαρεύς τις· τοῦτον δ' ἀποχωρήσαντα μετά τινων ἐτῶν διακοπὴν διεδέξατο Σάββας ὁ Τριανταφυλλίδης, ὁ τὰ θεμέλια τοῦ νέου Φροντιστηρίου θέμενος τῷ 1817· διὰ τὸν ἄοκνον δὲ ζῆλον τῶν τε προκατόχων, μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ Σάββα, καὶ τὴν ἄκαμπτόν του προθυμίαν ὁ πρὸς τὰ γράμματα ζῆλος ἔλαβε χαρακτῆρα γενικώτερον, ἡ δὲ πόλις ἐπέδωκεν ἱκανῶς εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον. Τοῦτον ἐπὶ πενταετίαν διδάξαντα [2] διεδέξατο ἐπὶ μικρὸν ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Θεοδόσιος ὁ Ξενοφῶν (ἀποθ. 1829), ἐφεξῆς δὲ μέχρις ἐσχάτων ἕτεροι, ἐν οἷς διακρίνεται ὁ τὴν ἐν Σμύρνῃ διευθύνων ἤδη καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος τὸ γένος ἕλκων ἐλλόγιμος Κωνσταντῖνος Ξανθόπουλος. Τὸ δὲ Φροντιστήριον βελτιούμενον βαθμηδὸν φιλοκάλῳ προθυμίᾳ τῶν κατοίκων ἐτράπη εἰς καλῶς κατηρτισμένον Γυμνάσιον, αἱ δὲ ἐξ αὐτοῦ ἐκπεμπόμεναι ἀκτῖνες ἐκτείνονται καὶ μακράν, ἔνθα πρότερον μὲν ἦσαν θῖνες ἄνυδροι καὶ θηριώδεις, νῦν δὲ θείᾳ συνάρσει πολλαὶ Ἑλληνικαὶ Σχολαί, πλείους δὲ Ἀλληλοδιδακτικαὶ ἵδρυνται, ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων πανταχοῦ κατὰ Πόντον καὶ τὰ πέριξ διδάσκεται, ὁ δὲ Μαραθὼν καὶ ἡ Σαλαμὶς καὶ αἱ Πλαταιαὶ γινώσκονται. Λόγιοι δὲ Τραπεζούντιοι, πλὴν τῶν ἀνωτέρω, Ἀθανάσιος Τραπεζούντιος, ὁ Δαιμονοκαταλύτης, κατὰ τὸ 1600 συντάξας Περιγραφὴν τῆς Μονῆς τοῦ Ὄρους Μελᾶ ἢ Σουμελᾶ [3], Γεώργιος Προηγούμενος τοῦ Βαζελοῦ, λόγιος (1670) [4], Διονύσιος ὁ Χαλδείας, ἀνὴρ ἐλλόγιμος, περὶ τὸ 1760, συντάξας ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ Ὄρους Περιγραφὴν [5], Θεόδωρος Συμεῶνος, διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ (1690) [6],

(1) Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων ὑπὸ Γ. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ Τόμ. Α', ι—ιά.

(2) Π. Τριανταφυλλίδου ἔνθ. ἀνωτέρω σελ. 191. Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Ε', 163.

(3) Ἡ θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία τῶν ὁσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τῶν ἐξ Ἀθηνῶν κτλ. ἐν Λειψίᾳ 1775 σελ. ά.

(4) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 323 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(5) Ἔνθ. ἀνωτ. σημ. 3.

(6) Π. Τριανταφυλλίδου τὰ Ποντικὰ κτλ. σελ. 189. 190.

Λαζαρος Σκύβρας ἐπίσης (1767), γράψας Χρονολογίαν τῶν Αὐθεντῶν τῆς Οὐγκροβλαχίας[1], Γεώργιος ὁ Ὑπομενᾶς, ἰατροφιλόσοφος (1710)[2], Γεώργιος Θεοδωρίδης (1739), Ἰωάννης Πουτπούτης (1762)[3], Παρθένιος ὁ Μεταξόπουλος, λόγιος (1775)[4], καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Βησσαρίωνος.

Τὸν αὐτὸν ὀργασμὸν περὶ τὰ γράμματα ἔστιν εἰκάσαι καὶ ἐν *Χαλδείᾳ* ἐκ τοῦ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ τὸν αὐτόθεν ἐξελθόντων λογίων, ἀνδρῶν οὐκ εὐκαταφρονήτων, διδαξάντων καὶ ἐν Τραπεζοῦντι, ὡς εἴρηται, ὧν ἐπιγραφαὶ σώζονται ἐν πολλοῖς βιβλίοις ἀποκειμένοις ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν παρακειμένων Μονῶν Σουμελᾶ, Περιστερεῶνος καὶ Βαζελῶνος[5]. Περὶ τὸ 1765 Σχολὴν Ἑλληνικὴν ἐν Θεοδοσιουπόλει (Ἐρζεροὺμ) συνέστησε, καὶ ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ ὁ Πρωτοσύγκελος τοῦ τότε Θεοδοσιουπόλωες, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ὕστερον ἐν Καισαρείᾳ διδάξας[6]. Τῷ δὲ 1800 ὑφίστατο αὐτόθι Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἐν ᾗ ἐμαθήτευσε καὶ Σάββας ὁ Τριαταφυλλίδης[7]. Αὐτόθεν δὲ καὶ ἐκ Τραπεζοῦντος προεχέοντο τὰ φῶτα καὶ μακράν. Νικόδημος Ἱερομόναχος ἐκ πόλεως Φάσιδος (1665) ἦν ἀνὴρ λόγιος[8]. Ἐκ δὲ Τραπεζοῦντος ὀλίγον ὕστερον (1695) διδάσκαλός τις Θεόδωρος καλούμενος[9], προσεκλήθη εἰς *Σινώπην* πρὸς

---

(1) Μελετ. Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 223.

(2) «Ἀπανθίσματα ποιητικὰ συλλεχθέντα εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ ὑπέρλαμπρον ἰατροφιλόσοφον δαφνοστεφηφορίαν τοῦ εὐγενεστάτου καὶ λογιωτάτου Κυρίου Γεωργίου Ὑπομενᾶ, εὐπατρίδου Τραπεζοῦντος, παρὰ Ἰωάννου Ἱερέως τοῦ Ἀβραμίου καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθέντα τῷ Γαληνοτάτῳ, Ἐκλαμπροτάτῳ καὶ Εὐσεβάστῳ κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννη Κωνσταντίνῳ Βασσαράβᾳ, Αὐθέντη καὶ Ἡγεμόνι πάσης Οὐγκροβλαχίας, καὶ τοῦ δαφνηφοροῦντος Προστάτη Μεγαλοπρεπεστάτῳ. Ἐνετίῃσι 1709.» Βρετοῦ Β', ἀριθ. 79.

(3) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 111. σημ. 3.

(4) Αὐτόθι.

(5) Π. Τριανταφυλλίδου τὰ Ποντικὰ κτλ. σελ. 39—49.

(6) Γερμ. Γρηγορᾶ ἐν ἐγγρ. σημ. (Ὅρα κατωτέρω περὶ Καισαρείας).

(7) Π. Τριανταφυλλίδου κτλ. σελ. 191.

(8) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 111 σημ. 3. (ἐν σελ. 31 σημ. 2.)

(9) Ἴσως ὁ Συμεῶνος ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 111.

ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων πλουσίας τινὸς οἰκογενείας. Ἐντεῦθεν κατήγετο Παναγιώτης ὁ Σινωπεὺς (1750), ὁ παποσέπτης δραπετίδης, μαθητὴς τοῦ Θεοδώρου [1]. Δαμιανὸς Παρασκευᾶς (1750), ἰατροφιλόσοφος, ἰατρὸς τοῦ ναυτικοῦ νοσοκομείου τοῦ Κρονστὰτ, γράψας ἱκανά [2].

Ἐν *Προύσσῃ* τῷ 1804 ὑφίστατο Σχολὴ [3], τῷ δὲ 1817 ἱκανῶς προηγμένη ἐπὶ τὸ βέλτιον [4]. Ἐντεῦθεν κατήγετο Ν. ὁ Κριτίας, Χρύσανθος ὁ Καμαράσης (1787), συντάκτης τοῦ Προσκυνηταρίου τῆς Ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ [5].

Ἐν *Μουνδανίοις* τῷ 1804 ἐπίσης ὑφίςατο στοιχειώδης Σχολὴ [6]· αὐτόθεν κατήγετο Ἀθανάσιος ὁ Ῥώμπαπας, λόγιος (1826) [7].

Ἐν *Ῥυσίῳ* (Ἀριτζοῦ), τῇ πατρίδι Ἀδαμαντίου τοῦ Ῥυσίου [8] καὶ Γεωργίου Χρυσοβέργου [9], περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ΄ Ἑκατ. συνέστη Ἑλληνικὴ Σχολὴ, ἐν ᾗ διεκρίνετο διδάσκων περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνεστώσης Ἑκατ. Ἀγάπιός τις ἐκ Πελοποννήσου, καὶ Παναγιώτης ὁ Μάντζαρης (1816—1827) μετ' αὐτὸν, διατηρουμένη μέχρι τοῦ νῦν [10].

Ἐν *Κυδωνίαις* τῆς Αἰολίδος, πόλει νέᾳ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΗ΄ Ἑκατ. κτισθείσῃ συνεργείᾳ Ἰωάνου τοῦ Οἰκονόμου (1770), ταχέως δὲ καὶ παραδόξως διὰ τὸ ἐμπόριον ἀκμασάσῃ [11], συνέστη Σχολὴ Ἑλληνικὴ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς κάτω Παναγίας, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειάν της τέσσαρες

(1) Βρετοῦ Α΄, 236.
(2) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 144.
(3) Hammer's Reise von Constantinopel nach Brussa, Pesth, 1818 σελ. 3.
(4) Λογίου Ἑρμοῦ τοῦ ἔτ. 1817 σελ. 516.
(5) Βρετοῦ Α΄, 242.
(6) Hammer's ἔνθ. ἀνωτ.
(7) Βρετοῦ Β΄. 141.
(8) Βρετοῦ Α΄, 242.
(9) «Ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ἢ τοῦ Ἐπιδορπίου τὰ θαυμάσια» ὑπὸ Γ. Χρυσοβέργου.
(10) Ἐν ἡμετέρᾳ ἀνεκδότῳ Διατριβῇ.
(11) Ν. Σαλτέλη ὁ Κυδωνιάτης σελ. ζ΄. 143—147. Πρβλ. Villemain, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 112—. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. ΙΒ΄. 576. Ἐ. Σταματιάδου ἐν Χρυσαλλίδι (Ἀθηνῶν) Β΄, 234.

διδάσκαλοι ἀλληλοδιαδόχως, ὁ ἐκ Βρυούλων Εὐγένιος, ὁ ἀπὸ Σμύρνης (ἢ Σύμης)[1] Βησσαρίων, ὁ ἀπὸ Μουνδανίων Θεοδόσιος, καὶ τελευταῖος Γρηγόριος ὁ Σαράφης (γεν. 1780 ἀποθ. 1822), ἐν τῷ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' Ἑκατ. συστάντι Γυμνασίῳ μετατεθείς. Τὸ Γυμνάσιον τῶν Κυδωνιῶν, οὗ προέστη Γρηγόριος ὁ Σαράφης, διδάσκων τὰ γραμματικὰ μετὰ βοηθοῦ Εὐστρατίου Πέτρου Κυδωνιέως, μετὰ καθηγητοῦ τῶν μαθηματικῶν Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου (μέχρι τοῦ 1811), εἶτα δὲ Θεοφίλου Καΐρου Ἀνδρίου (1812—1821)[2], καλῶς κατηρτισμένον μετὰ βιβλιοθήκης καὶ τυπογραφείου (1819)[3], ἐφάμιλλον τῆς Πατμιάδος Σχολῆς καὶ τῶν λοιπῶν τὸ τότε ἀκμαζόντων Ἑλληνικῶν ἐκπαιδευτηρίων, καταστραφὲν ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως τῷ 1821, εἶτα δὲ ἐκ νέου συστὰν μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων (οὐχὶ βεβαίως ἐν τῇ πρῴην αὐτοῦ λαμπρότητι), πλείστους καρποὺς καὶ ὡραίους παρήγαγε, πολλὰ δὲ ταῖς ἐκεῖσε χώραις ἐλυσιτέλησε[4].

Ἐν *Σμύρνῃ*, τῇ ἀνθηρᾷ διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἰωνίας μητροπόλει, τῷ ὀφθαλμῷ τῆς Ἀσίας, ἀπολεσθέντων τῶν ἀρχαιοτέρων κωδήκων ἴχνη ἀρχαιοτέρων Σχολῶν καὶ λογίων οὐχ εὕρηται[5]. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ΙΗ' Ἑκατονταετηρίδος συνέστησαν οἱ Σμυρναῖοι τὸ περίφημον νοσοκομεῖον καὶ τὸ παλαιὸν καλούμενον *Σχολεῖον*[6], ἐν ᾧ φαίνεται διδάσκων Ἀδαμάντιος ὁ Ῥύσιος[7]. Μονιμώ-

---

(1) Βρετοῦ Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1865 σελ. 224.

(2) Σ. Ἀρ.

(3) Ἐν ᾧ ἐξεδόθη ἡ Γραμματικὴ Γρηγορίου Σαράφη καὶ αἱ Πτώσεις (Συντακτικὸν) τοῦ αὐτοῦ τῷ 1820. καταστραφὲν τῷ 1821. Encyclopédie F. Didot, λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708. Voyage dans le Levant τοῦ αὐτοῦ σελ. 389.

(4) F. Didot, Voyage dans le Levant σελ. 406. 375.

(5) Κ. Οἰκον. Διατριβὴ περὶ Σμύρνης, ἐν Μελίτῃ 1831.

(6) Αὐτόθι.

(7) Βρετοῦ Α', 242. « Λατίνων θρησκείας ἔλεγχοι 36, καὶ τίς ὁ ἑκάστου λόγος· συλλεχθεῖσαι (sic) παρὰ τοῦ λογιωτάτου διδασκάλου Διαμαντῆ τοῦ ἐκ Σμύρνης (γρ. τοῦ ἐν Σμύρνῃ διδάσκοντος)· διότι ὁ Ῥύσιος κατήγετο ἐκ Ῥυσίου (Ἀριτζοῦς). πρβλ. Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου Διατριβὴν περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς· ἔνθ. ἀνωτ. Ἐν δὲ τῷ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ

τερον δὲ (1723) συνέστη ὑπὸ Ἱεροθέου Δενδρινοῦ Ἰθακησίου καὶ τῶν ἑταίρων (Παντολέοντος Σεβαστοπούλου, Γεωργίου Ὁμήρου καὶ Γεωργίου Βιτάλη) ἡ *Εὐαγγελικὴ Σχολὴ*[1], νέαν λαβοῦσαν ζωὴν καὶ παγίωσιν τῷ 1743, αὐτόνομος κηρυχθεῖσα καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς Κοινότητος, καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν τῆς Μεγάλης Βρεττανίας τῷ 1747, μόνῳ δὲ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀνατεθεῖσα, μετὰ τυπογραφείου τῷ 1764 ἐπὶ μικρὸν διαρκέσαντος[2]. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκεν ὁ Ἱερόθεος ἀπὸ τῆς συστάσεως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ (1723—1777), ἐκ δὲ τῶν μαθητῶν του, πλὴν ἑτέρων διδαξάντων ἀλλαχοῦ μετ᾽ ἐπιτυχίας, διασημότατος τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἐγένετο ὁ κλεινὸς Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς (1748—1833), ἐκ πατρὸς Χίου, μητρὸς δὲ τῆς τοῦ Ῥυσίου θυγατρὸς ἐν Σμύρνῃ γεννηθεὶς[3], οἱ ἐκ Δημητσάνης Γεράσιμος καὶ Ἀγάπιος, συγχρόνως, οἱ τὴν ἐν Δημητσάνῃ Σχολὴν συστήσαντες[4], καὶ ἕτεροι, ἰδίως δὲ Ἰθακήσιοι[5]. Τὸν Ἱερόθεον διεδέξατο ὁ συνδιδάσκαλος αὐτοῦ Χρύσανθος Καραβίας μετ᾽ ἄλλων ὑποδιδασκάλων (καὶ Θεοφίλου τοῦ Καΐρου διδασκ. τῶν μαθηματικῶν τῷ 1811) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ΙΗ΄ Ἑκατ., ὅτε (1812) ἀπέθανεν ἐννενηκοντούτης δύο καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐν τῇ Σχολῇ διδάσκων[6]. Ἤδη ἀπὸ τοῦ 1803 ἔβαινε προαγομένη ἡ Σχολὴ κατὰ τὴν τῆς ἐπιστήμης πρόοδον, ἀλλ᾽ ὅμως ἐριζόντων τῶν Σμυρναίων δύο ἀντὶ μιᾶς Σχολαὶ προκύπτουσιν, αὐτὴ δὴ αὕτη ἡ *Εὐαγγελική*,

---

προτεταγμένῳ προοιμίῳ φέρεται «προέστη τε τοῦ ἐνταῦθα (Σμύρνη) τοῦ συστάντος λόγων Φροντιστηρίου» (σελ. XIV, ὅπου καὶ Ῥύσιον κυρίως πατρὶς τούτου λέγεται).

(1) Κ. Σ. Ξανθοπούλου Λόγος (περὶ ταύτης) ἐν ταῖς ἐξετάσεσι τῶν μαθητῶν αὐτῆς τῇ 1 Ἰουλίου 1862 ἐν Ἀθήναις σελ. 8—19.

(2) Π. Λάμπρου Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογρ. ἐν Ἑλλάδι κτλ. ἐν Χρυσαλλ. (Ἀθηνῶν) Τεύχ. Π΄, 172.

(3) Ἀ. Κοραῆ ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ. Βρετοῦ Β΄, 281. Ἐ. Καστόρχη Περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς κτλ. σελ. ιϐ΄. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρωπ. πράξ. ΙΒ΄, ἔνθ. ἀνωτ.

(4) Ἐ. Καστόρχη αὐτόθι.

(5) Ὅρα κατωτέρω ἐν τῷ περὶ Ἰθάκης.

(6) Ν. Κατραμῆ Διασάφησις ἐπὶ τῆς πατρίδος Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, ἐν Ζακύνθῳ 1854, σελ. 107. ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 466 σελ. 2128.

καὶ τὸ τοῦ Κ. Κούμα καὶ Κ. Οἰκονόμου *Φιλολογικὸν Γυμνάσιον* (1809—1818). Τὸ ἐκπαιδευτήριον τοῦτο ἀπὸ μὲν τῆς 1 Σεπτεμβρίου τοῦ 1809 μέχρι τῆς αὐτῆς ἐποχῆς τοῦ 1810 ἐκαλεῖτο *Νέα δημόσιος Σχολή*· ἀπὸ δὲ 1 Σεπτεμβρίου 1810 καὶ ἐφεξῆς ἐκαλεῖτο *Φιλολογικὸν Γυμνάσιον*[1], ἐν ᾧ πλὴν τῶν δύο τούτων ἐδίδαξε καὶ Στέφανος ὁ Οἰκονόμος, ἰατρὸς, ἀδελφὸς τοῦ Πρεσβυτέρου, Φυσικὴν, Ἱστορίαν καὶ Χημείαν[2]. Τούτου ἀκμάζοντος ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ φθίνειν ἐφίλει, *παλαιὰ Σχολὴ* ἐπιλεγομένη. Τῷ δὲ 1819 προστάντος αὐτῆς Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου, ἑνὸς τῶν ἀξιολογωτέρων τῶν τότε διδασκάλων, μετὰ καί τινων ἄλλων, διαλυθέντος ἤδη καὶ τοῦ πολλαχῶς ὠφελίμου καὶ πλείστους ἀξίους λόγου καρποὺς παραγαγόντος Φιλολογικοῦ Γυμνασίου[3], ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ ἔλαβε νέας δυνάμεις, ἀκμαία διατηρηθεῖσα μέχρι τῶν ταραχῶν τοῦ 1821. Τοῦ δὲ σάλου κοπάσαντος, ἀνοιχθείσης τῆς Σχολῆς αὖθις καὶ ἐπὶ τὰ πρόσω βαινούσης καὶ βαθμηδὸν τραπείσης εἰς Γυμνάσιον, προέστη αὐτῆς τῷ 1828—1834[4] ὁ φιλόπονος Ἀβράμιος Ὁμηρόλης, Καισαρεὺς, ὃν διεδέξατο ὁ Σαρδέλλης, Λέσβιος, ἱερεὺς (1835), καὶ τοῦτον ὁ Βενέδικτος Κωνσταντινίδης ἐκ Νεοχωρίου μέχρι τοῦ 1838, τοῦτον δὲ τῷ 1838—1839 ὁ Νεοκλῆς, Σμυρναῖος, καὶ τοῦτον τῷ 1838 ἢ 9—1843 ὁ ἐξ Ἠπείρου γνωστὸς Σχολάρχης Ἰωαννίνων Ἀναστάσιος ὁ Σακκελάριος. Τότε δὲ τῆς Σχολῆς ἀποτεφρωθείσης καὶ τῷ 1845 ἀνοικοδομηθείσης, προέστη αὐτῆς Γεώργιος ὁ Χρυσοβέργης τῷ 1846—1848, μεθ' ὃν Γεράσιμος Ζωχιὸς μέχρι τοῦ 1849, μεθ' ὃν ὁ Γεώρ-

(1) Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον περὶ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Πρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ὑπὸ Κ. Σιβίνη ἐν Τεργέστῃ ͵αωνζ' σελ. 10—24. F. Didot. Voyage dans le Levant σελ. 133.

(2) Αὐτόθι. Βρετοῦ Β', 313.

(3) Πόσον ὠφέλιμον ἐγένετο τὸ Γυμνάσιον τοῦτο ὅρα Κ. Σιβίνη Ὑπόμν. Αὐτοσχέδιον κτλ. σελ. 22. Ἑπόμεθα τῷ Κ. Κ. Ξανθοπούλῳ· φαίνεται ὅμως διατηρηθὲν καὶ μετὰ τὸ 1819 σχολαρχοῦντος τοῦ Κωνστ. Οἰκονόμου καὶ διδάσκοντος τοῦ Κούμα καὶ Στεφ. Οἰκονόμου (Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε' σελ. 139. 157.)

(4) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Θεοτόκου σελ. 127—128.

γιος Βάφας ἀπὸ τοῦ 1849, μετά τινα δὲ ἔτη προσκληθέντος καὶ Χ. Λαιλίου, Λεσβίου, μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας αὐτοῦ ἐπάνοδον, συνδιηύθυνον ἀμφότεροι μέχρι τοῦ 1854, ὅτε ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν αὐτῆς μόνος ὁ Χ. Λαίλιος μέχρι τοῦ 1861, ὅτε διεδέξατο αὐτὸν ὁ νῦν αὐτῆς προϊστάμενος Κωνστ. Ξανθόπουλος ἐκ Τραπεζοῦντος. Λόγιοι δὲ Σμυρναῖοι, καί τοι τῶν πλείστων Ἑρμῆν θεραπευόντων τὸν Ἐμπολαῖον, ἀναφέρονται Βησσαρίων ὁ ἐν Κυδωνίαις διδάξας (περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ′ Ἑκατ.)[1], Παναγιώτης Ἰωαννίδης (1825), διδάσκαλος ἐν Σμύρνῃ καὶ Κωνσταντινουπόλει, ἐπιστήμων[2], Κωνσταντῖνος Νικολόπουλος (1817), διδάσκων τὴν ἑλληνικὴν ἐν Παρισίοις[3], Ν. Σκοῦφος[4], Κωνσταντῖνος Ἀμηρᾶς (1807)[5], Ἀλέξανδρος Ἀμηρᾶς, ἄρχων Σλουτζάρης ἐν Μολδαβίᾳ (1729), μεταφράσας τὴν Ἱστορίαν τῆς Μολδαβίας ἐκ τῆς Μολδαβικῆς[6], καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ δεικνύουσι τὴν ἐν τῇ πατρίδι τοῦ ἀθανάτου πατρὸς τῆς Ποιήσεως καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

Ἐξ *Ἐφέσου* κατήγετο ὁ λόγιος Ἰωάννης ὁ Ἐφέσιος (1715), ἐν Ἰασίῳ διατρίβων[7], καὶ Γρηγόριος (1761—1846) ὁ Εἰρηνουπόλεως, ἀρχιερεὺς λόγιος καὶ ζηλωτής[8]. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ′ Ἑκατοντ. ἐν *Μαγνησίᾳ* ἐδίδασκε Θεοδόσιος ὁ Κοκκινάκης, ἐν δὲ *Κασαμπᾶ* (Σάρδεσι) συγχρόνως ὑφίστατο ἑτέρα Σχολή, ἐν ᾗ ἐμαθήτευσε Γρηγόριος Ἱερομόναχος ὁ ἐκ Σίφνου, ὕστερον ἐν *Δάκκᾳ* τῶν Ἰνδιῶν διδάξας[9].

---

(1) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Κυδωνίαις.

(2) Βρετοῦ Β′, 268.

(3) Βρετοῦ Β′, 312. (καὶ ἐξ Ἀνδριτζαίνης κυρίως· ὅρα ἀνωτ. σελ. 105).

(4) Βρετοῦ Β′, 335.

(5) Βρετοῦ Β′, 147. Σημ. Νικολάου τινὸς ἐκ Σμύρνης (;) εὕρηται «Πίναξ περιέχων ἐν συντομίᾳ κατ' ἀλφάβητον τὰ περιεχόμενα ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνήν.» ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 256 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλιοθήκης.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Βρετοῦ Α′, 61.

(8) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Βίος Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως καὶ Βατοπαιδίου ἐν Ἀθήναις ͵αωξ′.

(9) Ἠ. Ταντελίδου Ἰνδικὴ ἀλληλογραφ. ἐν Κωνσταντινουπόλει 1852. σελ. ιγ′.

Καὶ ἐν *Καππαδοκίᾳ*, ὅπου τῶν περιστάσεων ἕνεκα αἱ Μοῦσαι δεινὴν εἶχον τραπῆ τροπὴν, περὶ τὴν ΙΗ' Ἑκατοντ. ὑπερμεσοῦσαν (1773), ἴσως καὶ πρότερον (πρὸ τοῦ 1750), (ὅπου ἐμαθήτευσε Σεραφεὶμ ὁ Πισσιδείας [1]), ὁ ἀπὸ Σδορνικίου ἀναῤῥηθεὶς Μητροπολίτης Καισαρείας Γρηγόριος ὁ Ἀθηναῖος (1773—1797) πολλά τε ἄλλα καλὰ τῇ Ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ ἐποίησε, καὶ δὴ καὶ Σχολὴν Ἑλληνικὴν πρῶτος ἐν Καισαρείᾳ φαίνεται συστήσας [2]· διότι ὁ Πρωτοσύγκελος αὐτοῦ Ἰγνάτιος ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ὁ μετὰ ταῦτα Ἐπίσκοπος Ναζιανζοῦ [3], ἐδίδασκε λόγιος ὤν· παρὰ τούτῳ ἐμαθήτευσε Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ἐκ τῆς κατ' Ἰσσὸν Ἀλεξανδρείας τὸ γένος ἕλκων, ὁ ὕστερον ἐπὶ Φιλοθέου Καισαρείας ἐν Σμύρνῃ, Πάτμῳ καὶ Χίῳ τελειοποιηθεὶς [4]·

---

(1) Δ. Δανιήλογλου Σεραφεὶμ ὁ Πισσιδείας σελ 3. 4.

(2) « Γρηγόριος (μή τι ὁ Σωτήρης; περὶ οὗ ὅρα ἀνωτ. σελ. 99). Καισαρείας, Ἀθηναῖος, ἀπὸ Ἰσδορνικίου μετετέθη ἐν ἔτει 1773 ἐν μηνὶ . . . τῇ μεγάλῃ τετάρτῃ, ἐν τῷ ὑστάτῳ ἔτει τοῦ Σουλτὰν Μοοσταφᾶ τοῦ Γ', ἐπὶ Θεοδοσίου Πατριάρχου, ἐν καιρῷ τουρκοῤῥωσσικοῦ πολέμου καὶ ἐν ἀπογνώσει πραγμάτων. τῷ αὐτῷ ἔτει κατὰ τὴν γ' Σεπτεμβρίου ἐστάλην παρ' αὐτοῦ Πρωτοσύγκελος εἰς Καισάρειαν, καὶ τῇ 1ῃ Δεκεμβρίου ὁ κὺρ Γρηγόριος ἐπὶ Σαμουὴλ Πατριάρχου ἥψατο τῆς ὁδοῦ ἐλθεῖν εἰς Καισάρειαν, εἰς ἣν ἐν τῷ ἔρχεσθαι ὢν καθ' ὁδὸν, ἤκουσεν, ὅτι τέθνηκεν ὁ Σουλτὰν Μουσταφᾶς Δεκεμβρίου λή· καὶ ἐνιδρύθη εἰς τὸν Θρόνον ὁ Σουλτὰν Ἀπτοὺλ Χαμίτης, τοῦτο αὐτὸ, εἰσιόντος τοῦ Κὺρ Γρηγορίου εἰς Καισάρειαν, κατὰ τὸ νέον ἔτος 1774 Ἰαννουαρίου 3, ἠρώτων αὐτὸν οἱ Καισαρεῖς εἰ ἄρα ἀληθές ἐστι τὸ ᾀδόμενον, ὁ δὲ ἀγνοεῖν ἀπεκρίνατο· καὶ τῷ αὐτῷ ἔτει ἐγένετο ἡ εἰρήνη τῆς Τουρκοῤῥωσσίας κατὰ τὰ μέσα τῶν ἁγίων Νηστειῶν. Ὁ γοῦν κὺρ Γρηγόριος διατρίψας εἰς τὴν Ἐπαρχίαν χρόνους 13, καὶ τὸ χρέος τῆς Ἐπαρχίας ὃν ὑπὲρ τὰ 110 πουγγεῖα, καταιβάσας εἰς 30 πουγγεῖα, καὶ εὖ καταστήσας αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατὸν εἴς τε τὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων, καὶ θέμενος ἐν αὐτοῖς νόμους καὶ τάξεις κατ' εὐχαρίστησιν πάντων καὶ Σχολεῖον Ἑλληνικὸν καταστήσας, ἐπεδήμησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν ἔτει 1786 Ὀκτωβρίου ιή ἡμέρᾳ Κυριακῇ, ἐν ᾗ ζήσας ἔτη 11 ἀπέθανεν, ἀρχιερατεύσας ἐν Καισαρείᾳ χρόνους 24. » Ἔκ τινος χειρογρ. Καταλόγου Ἀρχιερέων τῆς Καισαρείας ἐπιδοθέντος μοι ὑπὸ τοῦ φίλου Β. Πυλάδου.

(3) Κατὰ Σ. Ἀρ. ἐκαλεῖτο ὁ Ναζιανζοῦ οὗτος Γρηγόριος· ὅρα ἀνωτέρ. σελ. 43.

(4) « Γερμανὸς ὁ ἀοίδιμος ἐγεννήθη ἐν τῇ κατ' Ἴσσὸν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ γονέων εὐσεβῶν καὶ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ· ὁ πατὴρ

ὁ ζηλωτὴς δὲ οὗτος καὶ παντὸς ἐπαίνου ἀνώτερος Κληρικὸς συνέστησε τῷ 1792 πρῶτος ἐν Καισαρείᾳ τὴν ἀξιόλογον Ἑλληνικὴν Σχολὴν, ἀπὸ μὲν ἕδρας ἐπὶ μισθῷ 500 γροσίων ἐνιαυσίως διδάσκων, ἀπὸ δὲ τοῦ ἄμβωνος κατὰ Κυριακὴν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· πολλοὺς

αὐτοῦ ἦν περιβεβλημένος τὴν ἱερατικὴν ἀξίαν, ὅςις καὶ πολλὴν σπουδὴν κατέβαλε πρὸς τὴν χριςιανικὴν ἀνατροφὴν τοῦ τέκνου αὐτοῦ καὶ τὴν διὰ γραμμάτων ἐκπαίδευσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ταχέως διεπεραίωσεν ὁ Γερμανὸς τὰ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδασκόμετα γράμματα, ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἴς τινα τῶν ἐν Κύπρῳ μονῶν Μαχαιροῦντα ἐπικαλουμένην, ἐν ᾗ ἐδίδασκέ τις τῶν μαθητῶν τοῦ ἀοιδίμου Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, παρ' οὗ, ὡς ἐφίετο, ἐδιδάχθη τὴν τότε περίπυστον Λογικὴν τοῦ Εὐγενίου, ἥτις ἐπὶ μᾶλλον διήγειρε τὸν πρὸς τὰ γράμματα ἔρωτα αὐτοῦ, καὶ ὡς ἔλεγεν, ἡ μελέτη ἐκείνη κατέδειξεν αὐτὸν εὐρυτέρας δεόμενον σπουδῆς καὶ παιδείας. ὅθεν ἀκούσας ὅτι ὁ πρωτοσύγγελος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Θεοδοσιουπόλεως (Ἐρζεροὺμ) πεπαιδευμένος ὢν συνέστησε Σχολὴν καὶ ἐδίδασκεν ὑψηλότερα μαθήματα, ἀπάρας ἐκ ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ μακρὰν καὶ πολύμοχθον ὁδοιπορίαν ἀναλαβὼν φθάνει εἰς Θεοδοσιούπολιν· ἐκεῖθεν δὲ μετά τινα καιρὸν κατέρχεται εἰς τὴν Καισάρειαν Καππαδοκίας, ὅπου ἀρχιεράτευεν Γρηγόριος ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ἀνὴρ εὐπαίδευτος καὶ περὶ τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς λαχούσης αὐτῷ παροικίας πάντα κόπον θεοφιλῶς καὶ καρποφόρως ὑπενεγκών. Εἶχε δὲ ὁ ἱερὸς οὗτος Μητροπολίτης παρ' ἑαυτῷ πρωτοσύγγελον Ἰγνάτιον τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως τὸν μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπον Ναζιανζοῦ καταστάντα, ἐπίσης καὶ τοῦτον πεπαιδευμένον, ἐνάρετον καὶ ἐνεργόν· παρὰ τούτῳ ὁ Γερμανὸς διακούσας μαθήματά τινα, τῇ προτροπῇ μὲν τούτου, καὶ τῇ χρηματικῇ συνδρομῇ τοῦ τὸν Γρηγόριον διαδεξαμένου Φιλοθέου Καισαρείας, ἀπέρχεται εἰς τὴν Σμύρνην ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ. Ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τελειοποίησιν τῶν γραμματικῶν αὐτοῦ γνώσεων, ἀπέρχεται εἰς Πάτμον, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ ἐν διδασκάλοις περίπυςος Δανιὴλ ὁ Κεραμεύς· μετὰ ταῦτα ἐπ' ἀκροάσει θεολογικῶν μαθημάτων μεταβαίνει εἰς Χῖον, ὅπου ἐσχολάρχει καὶ ἐδίδασκεν ὁ ἀοίδιμος Ἀθανάσιος ὁ Πάριος. οὕτως οὖν ὁ Γερμανὸς πολλὰς Σχολὰς τὰς τότε ἐπισήμους ὡς φιλόπονος μέλισσα περιελθὼν, καὶ τὰ κάλλιστα τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης σοφίας ἄνθη συλλεξάμενος, ἐπανέρχεται εἰς τὴν Σμύρνην, ὅπως συνεννοηθεὶς μετὰ τῶν ἐκεῖ λόγῳ ἐμπορίου παροικούντων Καισαρέων, μεταβὰς εἰς τὴν Καισάρειαν, συςήσῃ Σχολὴν καὶ διδάξῃ ἀποτίων τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης δι' ἣν παρὰ τῶν Καισαρέων ἔλαβε χρηματικὴν ὑποστήριξιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ διακαοῦς αὐτοῦ πόθου· ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ ἐν Σμύρνῃ παρεπιδημοῦντες Καισαρεῖς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπωφεληθῶσιν ἐκ τῶν εὐγνωμόνων αἰσθημάτων τοῦ Γερμανοῦ· ἀλλ' οὗτος συνησθάνετο ἑαυτὸν ὑπόχρεων, ὅπως ἐπαυξήσῃ

δὲ μαθητὰς παρασκευάσας, τοὺς δὲ ἱκανωτέρους αὐτῶν συνδιδασκάλους παραλαβὼν, νέον δὲ καὶ λαμπρὸν πρὸς τοῦτο ἀνεγείρας οἰκοδόμημα, καὶ εἰς Γυμνάσιον μετατρέψας, διατηρηθὲν ἀπροσκόπτως μέχρι τοῦ 1804, πλεῖστα ταῖς χώραις ἐκείναις ὠφέλησε. Ἐν δὲ τῇ

ὅπερ ἐκέκτητο τάλαντον διὰ τῆς διδασκαλίας, ὅθεν καί ἀπέρχεται εἰς τὴν νέαν Ἔφεσον· ἀλλά μετά τινα καιρὸν ἐπιτυγχάνει τέλος πάντων νὰ προσκληθῇ εἰς τὴν Καισάρειαν διδάσκαλος, κατὰ τὴν ἀρχικήν αὐτοῦ ἔφεσιν· ἡ Καισάρεια, ἡ ἄλλοτε μητρόπολις τῶν λόγων μᾶλλον ἢ τῶν πόλεων καταςᾶσα, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐκαλύπτετο ὑπὸ ζοφεροῦ πέπλου ἀμαθείας καί παντελοῦς λήθης τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος· καὶ κλῆρος καὶ λαός διεπορεύοντο ἐν παντελεῖ ἀγνοίᾳ· ὁ Γερμανός ἐν τοιαύτῃ καταστάσει εὑρὼν τὴν Καισάρειαν, χωρὶς ποσῶς νὰ δειλειάσῃ, ἀλλὰ πεποιθὼς εἰς τὴν ἄνωθεν ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν ἁγιότητα τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ σκοποῦ, συνέστησε πρῶτος ἐν Καισαρείᾳ ἀξίαν λόγου Ἑλληνικὴν Σχολὴν τῷ 1792 ἐπὶ μισθῷ εὐτελεστάτῳ, μισθῷ πεντακοσίων γροσίων. Βλέπων δὲ καὶ τὸν λαὸν ἐν παντελεῖ ἀμαθείᾳ διατελοῦντα, ἐδίδασκεν αὐτὸν κατά πᾶσαν Κυριακὴν οὐ μόνον ἐπ' Ἐκκλ. ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Σχολῇ, ἔνθα συνήρχετο πλῆθος λαοῦ ἀκορέστως ἀκροαζομένου τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ διδασκαλίας· ἰδίως δὲ κατεγίνετο, ὅπως διδάξῃ τοὺς ἱερεῖς τὰ ἱερά αὐτῶν καθήκοντα, μεταφράζων εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν πολλὰ ἀνάλογα συγγράματα, ὁπότε μετέφρασε καὶ τὰ ἁπλούστερα βιβλία τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἐκ τοῦ ὑςερήματος αὐτοῦ τύποις ἐξέδωκεν, ὅπως περισσότεροι ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἱερῶν βιβλίων. Ἀκολούθως μετέφρασε διὰ τούς ἱερεῖς καὶ τὸ ἱερὸν Ἐξομολογητάριον, ὅπως κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας κυβερνῶσι τὰς ἀνατεθειμένας αὐτοῖς ψυχάς· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ηὐδοκίμει ἡ Σχολή αὐτοῦ καὶ διεθρυλλεῖτο ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ παιδεία τοῦ Γερμανοῦ, ὥστε πλῆθος μαθητῶν οὐ μόνον ἐκ τῆς Ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἐπαρχιῶν, συνέρρεον περὶ αὐτὸν, ὅπως φωτισθῶσι μὲν διὰ τῶν γραμμάτων, μορφωθῶσι δὲ τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν, ἣν καὶ πράττων μάλιστα πάντων προὐτίθετο ὁ Γερμανός.

Ἀφοῦ δὲ ἱκανοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διεξεπεραίωσαν τὰ ἐν τῇ Σχολῇ διδασκόμενα, ἐκράτησέ τινας τούτων, εἰς οὓς καὶ ἀνέθηκε τὴν διδασκαλίαν μικροτέρων μαθημάτων, αὐτὸς δὲ οὕτως ἀνακουφισθεὶς ὁπωσοῦν, νυκτὸς ἐγειρόμενος ἀπήρχετο εἰς τὰς πλησίον κώμας καὶ χωρία, κηρύττων κατά τὴν ἑωθινὴν προσευχὴν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ βίος αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον λιτὸς καὶ ἀπέριττος, ὥστε καὶ ὁ ὀλίγος αὐτοῦ μισθὸς, ὃν ἐλάμβανεν, ἐχρησίμευε μᾶλλον πρὸς διατροφὴν καὶ συντήρησιν τῶν πενεστέρων ἐπιμελῶν αὐτοῦ μαθητῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναθεὶς τὴν Σχολὴν εἴς τινα τῶν ἱκανωτέρων αὐτοῦ μαθητῶν, ἀπῆλθεν εἰς γειτνιάζουσάν τινα κωμόπολιν (Κερμήριον ὀνομαζομέ-

παρὰ τὴν Καισάρειαν Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Γυμνάσιον ἕτερον συστήσας, τοῦτο δὲ εἰς δύο διελὼν, τὸ μὲν χάριν τῶν πρὸς τὸν κόσμον ἀποταξομένων, τὸ δὲ χάριν τῶν λειτουργῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν πρώτην ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴν ἀναθεὶς εἰς ἕνα τῶν ἱερωμένων

νην), ὅπου ἐπωφεληθεὶς ἐκ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐσεβείας ἑνὸς μέγα παρὰ τοῖς κρατοῦσι δυναμένου (Χατζῆ Ἀντωνίου τοὔνομα) ἐσύστησεν ἐκεῖ Σχολὴν, καὶ καταρτίσας αὐτὴν καλῶς, ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν Καισάρειαν καὶ ἀνέλαβεν τὴν διεύθυνσιν τῆς Σχολῆς αὐτῆς. **Β**λέπων δὲ, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ ὑπερενίκησε καὶ διέλυσεν ὁπωσοῦν τὴν ἐπιπολάζουσαν ἀμάθειαν, διενοήθη ὅπως ἀσφαλέστερον καὶ μονιμώτερον διευθετήσῃ τὰ τῆς Σχολῆς, ἵνα μὴ τὸ ἅπαξ ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλῶν μόχθων ἀναφθὲν πῦρ τῆς παιδείας σβύσῃ καὶ ἀφανισθῇ διὰ πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους λόγους, πρὸ πάντων δὲ δι' ἔλλειψιν χρημάτων, κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, καὶ ἐπενόει πᾶν ὅσιον μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοπουμένου αὐτοῦ· κοινωσάμενος δὲ τὴν ἰδέαν του ταύτην εἰς τὸν ἐκ τοῦ Πατριαρχείου πρὸς εἴσπραξιν τῆς πατριαρχικῆς καταβολῆς σταλέντα Πατριαρχικὸν Ἔξαρχον, καὶ συμβουλευθεὶς αὐτῷ ἀπέρχεται εἰς τὴν Κ]πολιν καὶ καθυποβάλει τῷ τότε Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ καὶ τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ καὶ τοῖς λογάσι τοῦ Γένους πάντα τὰ ὑπ'αὐτοῦ ἐν Καισαρείᾳ διαπραχθέντα, καὶ ἀνακοινοῖ εἰς αὐτοὺς τὸν μελετώμενον αὐτοῦ ἀγαθὸν σκοπὸν καὶ τὴν βεβαίαν πολλαπλασίονος καρποῦ συγκομιδὴν, ἐὰν οἱ δυνάμενοι ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Τότε ἡ Μήτηρ ἡμῶν Μ. Ἐκκλησία εὐλογήσασα τοὺς πόνους αὐτοῦ, καὶ ἀγαθὰς ἐλπίδας δοῦσα τῷ Γερμανῷ, διέταξεν αὐτὸν, ὅπως κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν Ἐκκλησίαις, καὶ συχνότερον ἐκ ἐκείναις, ἐν αἷς ἐκκλησιάζοντο οἱ ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας παρεπιδημοῦντες Χριστιανοί. Ἡ Ἐκκλησία συγχρόνως διώρισε καὶ Ἀρχιερέα τινὰ, ὅπως οὗτος λάθρα παρακολουθῶν τῷ Γερμανῷ ἀκούσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ εὐδοκίμει ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ αὐτοῦ ἔργῳ ὁ Γερμανός, ὥστε ἡ Ἐκκλησία ὑπό τε τοῦ Ἀρχιερέως καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ διαθρυλλουμένων ἐπαίνων βεβαιωθεῖσα περὶ τῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ζήλου τοῦ Γερμανοῦ διέταξεν, ὅπως γένηται γενικὴ χρηματικὴ συνδρομὴ ὑπὲρ τοῦ Γερμανοῦ· προσέτι δὲ ἐν ᾗ Ἐκκλησίᾳ ἐκήρυττεν ὁ Γερμανὸς εἷς δίσκος κατὰ διαταγὴν τῆς Μεγ. Ἐκκλησίας περιεφέρετο πρὸς συλλογὴν ἐλεῶν ὑπὲρ τοῦ Γερμανοῦ· ἱκανῶν δὲ χρημάτων τοιουτοτρόπως συλλεχθέντων, δύο δὲ ἐκκλησιῶν (τῆς ἐν Κοντοσκαλίῳ καὶ Χάσ-κιοϊ] ὑποχρεωθεισῶν ὅπως ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐν Καισαρείᾳ Σχολῆς κατὰ πᾶσαν σύναξιν περιφέρωσι δίσκον, ἐπανῆλθεν ὁ Γερμανὸς εἰς τὴν Καισάρειαν πλήρης χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀφοῦ προηγουμένως ἀνέθηκε τὴν Σχολὴν εἰς τὴν εἰδικὴν προστασίαν τῆς Μ. Ἐκκλ. καὶ διώρισεν ἐφόρους αὐτῶν τινὰς ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ ἡμετέρου

αὐτοῦ μαθητῶν, τὸν Κυπριανὸν, αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τὸν ἤδη ἀπόφοιτον αὐτοῦ μαθητὴν Παΐσιον (τὸν νῦν Καισαρείας Μητροπολίτην) μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων μαθητῶν, συνέστησεν ἐν αὐτῇ Ἱερατικὴν Σχολὴν μετὰ βιβλιοθήκης, διατελῶν διευθυντὴς ἅμα καὶ διδάσκαλος

Γένους· αὐτὸς δὲ ἐξαρκεσθεὶς εἰς τὸν πρότερον γλίσχρον αὐτοῦ μισθὸν, πάντα τὰ ἐν Κωνστ. χρήματα φέρων κατέθηκεν ἐν τῷ ταμείῳ τῆς Σχολῆς.

Καὶ πρώτιστον ἔργον αὐτοῦ ἦν, ὅπως ἀνεγείρῃ νέον οἰκοδόμημα εὐρύχωρον καὶ μετὰ πολλῶν δωματίων, ὅπως δύνανται νὰ κατοικῶσι καὶ μαθηταὶ ἐν τῇ Σχολῇ, καὶ ζῶσι βίον κοινοβιακόν· ἀφοῦ δὲ ἤγαγε τὸ ἔργον εἰς πέρας, ἡ Σχολὴ ἐκ θεμελίων ἀνετράπη ἕνεκα μυρίων διαβολῶν καὶ συκοφαντιῶν, ἃς ἐχάλκευσε ξένη ῥᾳδιουργία καὶ ἀμάθεια· ἀλλ' ὁ Γερμανὸς μηδόλως ἀποδειλιάσας ἢ ἀποθαῤῥυνθεὶς, λαμπρότερον ἀνήγειρε τὸν Σχολὴν διαφωτίσας τοὺς κρατοῦντας περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅνπερ προὐτίθετο τὸ κατάστημα. Ἐφεξῆς δὲ σκοπιμώτερον καὶ μεθοδικώτερον διοργανίσας τὰ τῆς διδασκαλίας παρεῖχεν εἰς πολλοὺς τῶν πενεστέρων μαθητῶν καὶ τροφὴν καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ τοιουτρόπως μετέβαλε τὴν Σχολὴν εἰς Γυμνάσιον μετὰ συσσιτίων καὶ συνυπνωτηρίων, ὅπερ ἐξηκολούθησε προβαῖνον ἐπὶ τὰ κρείττω μέχρι τοῦ 1804 σωτηρίου ἔτους· οὐ μόνον δὲ σύμπασα ἡ Ἐπαρχία ἀπέκτησεν ἐκ τῆς Σχολῆς ταύτης διδασκάλους τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θείου λόγου, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ τῇ Καισαρείᾳ γειτνιάζουσαι ἐπαρχίαι τῆς Μ. Α. μέχρι τῆς Βιθυνίας· ἀλλ' ὁ ἀκάματος Γερμανὸς μικρὰν ἐθεώρει τὴν πλουσίαν ταύτην συγκομιδὴν καὶ ἐμελέτα κατὰ πᾶν ἄλλο ἔργον σκοπιμώτερον καὶ σωτηριωδέστερον. Τοῦτο δὲ ἦν ἡ σύστασις ἱερατικῆς τινος Σχολῆς πρὸς μόρφωσιν οὐ μόνον ἱερωμένων, ἀλλὰ καὶ διδασκάλων τῶν γραμμάτων ἱερατικῶς μεμορφωμένων, καὶ τὴν ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν ἀρχὴν καὶ τέλος τῆς παιδείας ποιουμένων· καθότι ἐπίστευε καὶ οὗτος βλαβερὰν καὶ ἀκροσφαλῆ τὴν μονομερῆ τοῦ νοὸς ἀνάπτυξιν χωρὶς τῆς κατὰ Χριστὸν ἀναπλάσεως τῶν καρδιῶν· δύο περίπου ὥρας μακρὰν τῆς Καισαρείας ὑπῆρχε Μοναστήριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ τιμίου Προδρόμου ἀρχαῖον μὲν ὡς λέγουσι καὶ ἐπίσημον καὶ πλουσίως ᾠκοδομημένον, ὅτε ἤκμαζον καὶ ἤνθουν τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἀοιδίμου Γερμανοῦ μικρὸν καὶ πτωχόν· ἀλλὰ καὶ οὕτως ἕνεκα τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων ἰαματικῶν θαυμάτων εἵλκυε τὸ σέβας καὶ τὴν τιμὴν τῶν χριστιανῶν.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀοίδιμος Γερμανὸς ἐφρόνει, ὅτι αἱ τοιαῦται ἱερατικαὶ Σχολαὶ πρέπει νὰ ὦσι μακρὰν τῶν βιωτικῶν θορύβων καὶ τῶν ἐπιβούλων ἐπιῤῥοιῶν τῶν μισοκάλων, ὑπέλαβε τὸ εἰρημένον μοναστήριον ἀκριβῶς κατάλληλον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ διά τε τὸ ἀπῳκισμένον ἀπὸ τῶν πόλεων, καὶ τὴν ἣν ἀπήλαυε παρὰ τῶν χριστιανῶν εὐλάβειαν· ἀλλ' ὡς εἶχε τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Μοναστ. ἦτον ὁλοτελῶς ἀνεπαρκὲς πρὸς μαθησευσομένους· ἔπρεπε λοιπὸν ἐκ

τῆς Σχολῆς. Οὕτω δὲ τῆς ἀρχῆς ἀγαθῶς τεθείσης, τὰ πάντα ἔβαινον κατ' εὐχήν. Οὐ μόνον δὲ σύμπασα ἡ Ἐπαρχία ἐκτήσατο ἐκ τῶν Σχολῶν τούτων διδασκάλους τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ θείου λόγου, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ τῇ Καισαρείᾳ γειτνιάζουσαι Ἐπαρχίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μέχρι τῆς Βιθυνίας [1]. Ὄντως δὲ ἐν *Κερμηρίῳ* συνέστησε Σχο-

---

θεμελίων νὰ μεταβληθῇ τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο δαπάνη οὐ σμικρά, καὶ τῶν τὰ ἀγαθὰ ἐκ συστήματος μισούντων συνετὴ ἀποκοίμισις· ἀλλ' ὁ θερμὸς ζῆλος τοῦ Γερμανοῦ καὶ ἡ ἐμπειρία τῶν τε προσώπων καὶ πραγμάτων ἦραν ἐκ μέσου τὰ ἀληθῶς πάντοτε μέν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀνυπέρβλητα προσκόμματα· ὅθεν διὰ πολλῶν δυνατῶν λόγων καὶ δακρύων ἀπήλαυσε τὴν τῶν χριστιανῶν χρηματικὴν συνδρομήν, πρὸς ἀποσόβησιν δὲ τῶν ἐπιρροῶν τὴν προστασίαν τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ οὕτω διὰ τῶν βοηθειῶν τούτων καὶ τοῦ ζήλου αὐτοῦ ἐκ θεμελίων ῥίψας ὅλον τὸ οἰκοδόμημα ἀνήγειρεν αὐτὸ λαμπρότατον καὶ εὐρυχωρότατον, διελὼν τοῦτο εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν ὅπως χρησιμεύσῃ πρὸς τοὺς κατὰ κόσμον ἀποταξομένους, τὸ δὲ πρὸς τοὺς σπουδαστάς, ὅπερ καὶ ἀπεχώρισε τῆς ὅλης Μονῆς· μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τὴν μὲν πρώτην ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴν ἀνέθηκεν εἰς ἕνα τῶν ἱερωμένων αὐτοῦ μαθητῶν· αὐτὸς δὲ παραλαβὼν τὸν ἤδη ἀπόφοιτον αὐτοῦ μαθητὴν Παΐσιον (τὸν νῦν τῆς Καισαρείας Μητροπολίτην) μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων μαθητῶν, συναγαγὼν δὲ καὶ ἄλλους ἱερόπαιδας ἀπῆλθεν εἰς τὴν Μονὴν καὶ συνέστησε τὴν ἣν ἐπεθύμει Ἱερατικὴν Σχολήν, ἐκπληρῶν χρέη καὶ ἡγουμένου τῆς Μονῆς, καὶ διευθυντοῦ καὶ διδασκάλου τῆς Σχολῆς· ἐφεξῆς δὲ τὴν μὲν ἡγουμενείαν ἀνέθηκεν εἰς τὸν μοναχὸν Παΐσιον, προχειρισθέντα εἰς ἱερέα ὑπὸ τοῦ ἐπισκεψαμένου τότε τὴν Μονὴν Μητροπολίτου Ἰκονίου, μετὰ ταῦτα δὲ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ σοφοῦ καὶ ἐναρέτου Κυρίλλου· αὐτὸς δὲ ἀνέλαβεν ἀποκλειστικῶς τὴν Σχολήν, πρὸς τὴν παγίωσιν τῆς ὁποίας καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν μαθητευομένων μετὰ ζήλου καὶ χαρᾶς ἀνενδότως ἠγωνίζετο καὶ προσεπάθει. Ἔβαινον δὲ τὰ πάντα κατ' εὐχήν· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ ἐν Καισαρείᾳ Σχολὴ ἔπαθε σάλον τινὰ ἕνεκα τῆς ἀμελείας τοῦ Σχολάρχου Κυπριανοῦ· πρὸς κατεύνασιν δὲ τούτου ὁ Γερμανὸς κατῆλθεν εἰς τὴν Καισάρειαν, ὅπου τότε ἐπεπόλαζε νόσος λοιμώδης καὶ κολλητική, ὑφ' ἧς δυστυχῶς προσβληθεὶς ἀπέθανε κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ ἔτους 1805 πεντηκοντούτης σχεδὸν τὴν ἡλικίαν. Ἀποθνήσκων δὲ θερμῶς συνίστα τὴν διατήρησιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διὰ πολλῶν μόχθων καὶ ἀγώνων συσταθέντων Σχολείων· ἡ δὲ ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ λύπη εἰς πάντας τοὺς Χριστιανοὺς ἦν ἀπαραμύθητος.» Γερμανοῦ Γρηγορᾶ ἔγγρ. σημ.

(1) Αὐτόθι.

λὴν αὐτὸς ὁ Γερμανὸς[1], βαθμηδὸν δὲ ἀλλαχοῦ συνεστάθησαν μέχρι τοῦ νῦν ὑφιστάμεναι, οἷον, Ταυλουσοὺν ἀρχαιότερον[2], Ταλάσι[3], Ζιντζίρδερε[4], Ἐντουρλοὺκ[5], Ἰντζέσου[6], Οὐρκιοὺπ[7], Συνασῷ[8], Νεβσεχὶρ[9], Μαλακοπιᾷ[10], Νίγδῃ[11], Φερτεκίῳ[12], Τένεγι[13], Κέρβερι[14], Πόρῳ[15], Λαοδικείᾳ τῆς Λυκαονίας[16]· ἔκτοτε δὲ καθ᾽ ἑκάστην αἱ Σχολαὶ πληθύνονται, ἡ δὲ Ἑλλὰς φωνὴ ἀκούεται ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Βασιλείου, τοῦ οὐρανοφάντορος καὶ μεγάλου τῆς Ἐκκλησίας Πατρὸς, καὶ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου. Λόγιοι δὲ Καισαρεῖς Ζαχαρίας ὁ Ἁγιορείτης, (1805) ἐκδοὺς Λεξικὸν Τουρκο-γραικικὸν καὶ Γραικο-τουρκικὸν[17], Ἀναστάσιος Καρακουλάρης (1819), μεταφράσας εἰς φράσιν ἁπλῆν καὶ Τουρκικὴν τὰ φυσιογνωμικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους[18], ἔτι ὁ πολλοῦ λόγου ἄξιος ἐκ *Πισσιδείας* Σεραφεὶμ (1756) Μητροπολίτης Ἀγκύρας, πολλὰ μεταφράσας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Τουρκικὴν πρὸς χρῆσιν τῶν Μικρασιανῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως πολλῶν ἐπιμεληθεὶς[19], Ἀβράμιος ὁ Ὁμηρόλης, Καισαρεὺς (1830), πολυμαθὴς, Σχολάρχης τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς καὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Ἐμπορικῆς[20], καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν αὐτόθι διανοητικὴν κίνησιν.

---

(1) Αὐτόθι πρβλ. Ν. Ῥίζου Καππαδοκικά, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1856. σελ, 71 73.

(2) Αὐτόθι (Ν. Ῥίζου) σελ. 75. (3) Αὐτόθι σελ. 76.

(4) Αὐτόθι σελ. 78. (5) Αὐτόθι σελ. 79—83. (6) Αὐτόθε σελ. 84.

(7) Αὐτόθι σελ. 85. (8) Αὐτόθι σελ. 87.

(9) Αὐτόθι σελ. 94.

(10) Αὐτόθι σελ. 98.

(11) Αὐτόθι σελ. 103.

(12) Αὐτόθι σελ. 104.

(13) Αὐτόθι σελ. 106.

(14) Αὐτόθι σελ. 109.

(15) Αὐτόθι σελ. 111.

(16) Αὐτόθι σελ. 136.

(17) Βρετοῦ Β', 133. 173.

(18) Βρετοῦ Β', 204.

(19) Βρετοῦ Α', 243.

(20) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα περὶ τῆς ἐν Χάλκῃ Μονῆς τῆς Θεοτόκου σελ. 127—128.

Καὶ ἐν τῷ *Πατριαρχείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας* ἐν Αἰγύπτῳ οἱ λόγιοι προϊστάμενοι τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας [1] διετήρουν πάντοτε Σχολὴν Ἑλληνικὴν μετὰ βιβλιοθήκης. Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1590) Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, εἴπερ τις καὶ ἄλλος ζηλωτὴς καὶ λόγιος, ἐν τῷ Πατριαρχείῳ καταρτίσας Σχολὴν καὶ διδάξας Πρωτοσύγκελος ὤν, διετήρει ἔπειτα αὐτὴν ἐν Κοινοβίῳ, καὶ διδάσκαλον τῶν Ἑλληνικῶν Μάξιμόν τινα Ἱεροδιάκονον, μαθητεύσαντα παρ' αὐτῷ πρότερον, πρὸς ὃν συνίστησιν εἰς ἐκπαίδευσιν ἕτερόν τινα Ἱεροδιάκονον Νεκτάριον [2]. Περὶ δὲ τῆς αὐτόθι βιβλιοθήκης ἔγραφε Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων πρὸς Γερμανὸν τὸν Αἰτωλὸν « βιβλίων δὲ εὐπορήσεις ἐνταῦθα, ὅσα βίος ἀνθρώπου διελθεῖν, οἶμαι, οὐ δύναται [3].» Καὶ ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. (1757) ἡ Σχολὴ αὕτη διετηρεῖτο [4], καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν μέχρις ἐσχάτων. Γόνος δ' εὐκλεὴς, τὴν ἀρχαίαν ἐπὶ Πτολεμαίων ἀναμιμνήσκων παιδείαν, εἷς πολλῶν ἄλλων ἀντάξιος ἀνάκειται ὁ ἰατροφιλόσοφος Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος (ἐν Καΐρῳ ἐκ γονέων Ἑλλήνων γεννηθεὶς 1775), ἐν Παταβίῳ τὴν ἰατρικὴν σπουδάσας, ἐν Βουκουρεστίῳ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ' Ἑκατ. μετὰ Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου τὰ μαθηματικὰ διδάσκων, Σχολάρχης ὕστερον (1807) τῆς αὐτόθι Ἡγεμονικῆς Σχολῆς, εἶτα 1815) ἐν Χίῳ, ἐν Ὀδησσῷ, καὶ αὖθις ἐν Βουκουρεςίῳ καὶ Ὀδησσῷ, πολλὰ καὶ ἄξια λόγου ἐκδοὺς καὶ συγγράψας, λίαν ὠφέλιμος καταστὰς εἰς τὸ Ἔθνος [5].

(1) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Ἀπαρίθμησις τῶν ἀπὸ 1487 — 1825. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ. ΙΔ', 596.

(2) Ἐν ἐπιστολ. πγ' καὶ χγ' τοῦ κώδ. τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς.

(3) Ποικίλα Ἑλληνικὰ ἐν Μόσχᾳ. σελ. 264. Πρβλ. Δημ. Προκοπίου Σχεδίασμα κτλ. ἐν λ. Γεράσιμος, Κρὴς, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας.

(4) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν τοῖς Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(5) Βιογραφ. Κ. Βαρδαλάχου ὑπὸ Γ. Γενναδίου ἐν τῇ Κύρου παιδείᾳ Ξενοφῶντος. Βρετοῦ Β', 243.



ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΝΗΣΟΙΣ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΑΝΑ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙΣ ΚΟΙΝΟΤΗΣΙ.

1) Τὰ ἐν Ἑπτανήσῳ.

Ὅτε ὁ παπικὸς φανατισμὸς ἐξώπλιζε τοὺς ἀμαθεῖς λαοὺς τῆς Δύσεως κατὰ μὲν τὸ φαινόμενον ἐναντίον τῶν Μωαμεθανῶν, πράγματι δὲ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐπὶ τῶν πολυθρυλλήτων Σταυροφοριῶν (1096—1290), ἡ Ἀνατολὴ ἐσχετίσθη στενώτερον μετὰ τῆς Δύσεως καὶ ἰδίως τῆς Ἰταλίας. Οἱ τυχοδιῶκται τῆς παπικῆς στρατιᾶς, οἱ Ἑνετοὶ καὶ ἄλλοι, κατέλαβον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διέτριψαν αὐτόθι ἐπὶ καιρὸν (1204—1211), ἀφήρπασαν πολλὰ κειμήλια τῆς πρωτευούσης ταύτης, διενεμήθησαν τὰ σκῦλα τῆς Αὐτοκρατορίας, ἕκαστος ὅμως τούτων ἰδίᾳ ἦτον ἀσθενὴς διὰ τὸ μικρὸν τῶν δυνάμεων, ἕνωσις δὲ ἁπάντων ἐπίσης ἀδύνατος διὰ τὰ πρὸς ἀλλήλους μίση, κατ' αὐτῶν δὲ ὑψοῦτο ὁ κολοσσὸς τῆς Ὀθωμανικῆς δυνάμεως, ὅστις βαθμηδὸν καταβαλὼν τὸ Βυζαντινὸν Κράτος, κατέβαλε καὶ τῶν Φράγκων ἡγεμονίσκων τὰ κρατείδια. Ἔκτοτε πλεῖστοι νέοι Ἰταλοὶ παιδεύσεως χάριν μετέβαινον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐντεῦθεν δὲ ἄλλοι εἰς Ἰταλίαν πρέσβεις πεμπόμενοι, ἔνθα διατρίβοντες τὴν Ἑλληνικὴν μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας ἐδίδασκον [1].

Μόναι ὅμως τῆς Ἑνετίας αἱ κτήσεις, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, διάφορα φρούρια τῆς Πελοποννήσου καί τινα ἐκτὸς αὐτῆς, παρέμειναν ἐπὶ πλείονα χρόνον, οὐχὶ τόσον διὰ τὸν κραταιὸν τῆς νύμφης τοῦ Ἀδρίου στόλον, ὅσον διὰ τῆς πρὸς τοὺς κατακτηθέντας

(1) Ἔνθ. κατ. περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ διδαξάντων.

ἐπιεικοῦς πολιτείας της[1]. Οἱ Ἐνετοὶ ἥκιστα τοὺς ὑπηκόους κατέθλιβον, μάλιστα φρονίμως ἐκυβέρνων αὐτοὺς, συνιστῶντες παρ' ἑκάστοις διοικήσεις ἀριστοκρατικὰς μὲν, ἀλλ' ὁπωσδήποτε δημοφιλεῖς διὰ τὸ ἰθαγενὲς ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν Ἐνετοῦ τινος Ἁρμοστοῦ ἢ Προβλεπτοῦ (Proveditore), οὐχὶ ὅμως ἀνευθύνου πρὸς τὴν ἀνωτάτην Σύγκλητον. Καίτοι δὲ δυτικοὶ οἱ Ἐνετοὶ, σπανίως ὅμως ἢ οὐδόλως προσέφυγον εἰς τὴν παραβίασιν τῶν συνειδήσεων, εἰς τὸν προσηλυτισμὸν, καθ' οὓς χρόνους μάλιστα ἡ Εὐρώπη ἐμαστιγοῦτο ὑπὸ τοῦ Πάπα. Ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐμψυχόνωσι καὶ βοηθῶσι γενναίως τοὺς εὐφυεῖς Ἰονίους καὶ Ἕλληνας εἰς ὅ,τι ἠδύναντο οὗτοι ν' ἀναδειχθῶσιν ἄξιοι ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως θρησκείας ἢ ἐθνικότητος. Πολλαὶ

(1) Ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἐνετοὶ κατεῖχον τὰς Ἰονίους νήσους (1380—1797), τὴν μὲν Κέρκυραν καταλαβόντες τῷ 1387, τὴν Ζάκυνθον τῷ 1482, τὴν Κεφαλληνίαν τῷ 1499, τὴν Λευκάδα τῷ 1684 καὶ τὰ Κύθηρα τῷ 1717. (Ὅρα Ἑρμάννου Λούντζη Περὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου ἐπὶ Ἐνετῶν, ἐν Ἀθήναις 1856. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Βιβλιογραφίαν ἐν Πανδ. Ζ', 208. Φιλίστορ. Δ', 405—429)· διάφορα φρούρια τῆς Πελοποννήσου, οἷον τὴν Πύλον, τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην, τὴν Μονεμβασίαν, τὸ Ναύπλιον. Ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου τὴν Ναύπακτον (ἁλοῦσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1499· οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον αὐτὴν τῷ 1686, εἶτα δὲ ἀπένειμαν αὐτὴν τοῖς Τούρκοις τῷ 1701· Μελετ. Γεωγρ. Β, 310), τὴν Εὔβοιαν, τὴν Κρήτην, μετ' ὀλίγον δὲ ἔλαβον παρ' ἄλλων Φράγκων, τῶν Lusignan, τὴν Κύπρον. Ἄλλοι δὲ δυτικοὶ, οἱ ἱππόται τοῦ ἁγίου Ἰωάννου κατεῖχον τὴν Ῥόδον, καὶ ἕτεροι μικροτέρας τινὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τούτων πολλαὶ χῶραι μεταβαίνουσαι πολλάκις ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τἀνάπαλιν, πᾶσαι ἐπὶ τέλους, πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων, κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων· ἡ μὲν ἐπὶ τῆς Εὐβοίας Χαλκὶς, καὶ ἑπομένως πᾶσα ἡ Εὔβοια κατεκτήθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' τῷ 1470, ἡ Ῥόδος τῷ 1522 ὑπὸ Σουλεϊμὰν τοῦ Α'., ὅστις ἀφήρεσεν ἀπὸ τῶν Ἐνετῶν ὅλα τὰ ἐν Πελοπονήσῳ φρούρια αὐτῶν, ἀνακτηθέντα καὶ ἀπολεσθέντα (1685—1715), ἡ Χίος τῷ 1566, ἡ Κύπρος τῷ 1570 ὑπὸ Σελὴμ τοῦ Β'., ἡ δὲ Κρήτη τῷ 1670, ἧς ἡ ἅλωσις συνεπλήρωσε τὴν κατάκτησιν ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Πρεβέζης, Βονίτσης καὶ Βουθρωτοῦ, ἅπερ (τὰ τρία τελευταῖα) βραδύτερον περιελήφθησαν εἰς τὴν ἀχανῆ Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν (Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους σελ. 110, ἐν Ἀθήναις 1853).

ἕδραι τοῦ Παταβίου καὶ ἄλλων ἀλλαχοῦ δημοσίων Καταστημάτων ἐνεπιστεύοντο Ἑπτανησίοις, Κρησὶ καὶ ἑτέροις Ἕλλησι Καθηγηταῖς, ἐν δὲ τῇ Μητροπόλει τὸ δικαστικὸν στάδιον, αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἄλλαι ἔντιμοι θέσεις ἦσαν ἀνοικταὶ εἰς πάντα ἱκανὸν ὑπήκοον[1]. Ἐκ τούτων ἕπεται, ὅτι αἱ Ἰόνιοι νῆσοι ἐκ τῆς δουλείας πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν ἐξέρχονται Ἑλληνικαὶ καὶ Ὀρθόδοξοι[2].

«Ἡ ἀνεκτικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ συγχωνευτικὸν πνεῦμα τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως ὡς πρὸς τὰς Ἰονίους νήσους, ὁμολογητέον, λέγει ὁ Κ. Παπαῤῥηγόπουλος[3], ἦτον ἀξιοθαύμαστος. Μίαν μόνην θέλομεν ἐπιφέρει λέξιν περὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως· τοῦτο ἦτο τὸ ἀσθενέςερον βεβαίως μέρος τῆς Ἑνετικῆς Κυβερνήσεως, διότι ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις περιωρίζετο εἰς μόνα τὰ τέκνα τῶν εὐγενῶν καὶ εἰς μόνην τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν· ἀλλ᾽ ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία *καί τοι κατ᾽ ἰδίαν μόνον διδασκομένη* δὲν ἔπαυσεν ὑποτρέφουσα τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ ὑποτρεφομένη ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Βουλγάρεως καὶ τοῦ Θεοτόκη. Ἡ Ἑνετικὴ Κυβέρνησις δὲν ὑπέβλεπε, δὲν ἐφθόνει τὸ αἴσθημα τοῦτο· ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις ὁμιλοῦσα περὶ τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς ὑπηκόων ἔλεγεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὸ βασιλικὸν ἐκεῖνο γένος τῶν Γραικῶν, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ μετὰ δόξης ἀπαραμίλλου διεκράτησε τὰ σκῆπτρα τῆς ἀρχῆς. Τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου συνεκροτοῦντο αἱ συνελεύσεις τοῦ Γενικοῦ τῆς Κερκύρας Συμβουλίου, διεκοσμεῖτο δι᾽ εἰκόνων, αἵτινες ὑπεμίμνησκον τοῖς συνερχομένοις τὴν καταγωγὴν αὐτῶν. Ἐκεῖ παριστάνετο ὁ Χερσικράτης ἐρχόμενος, ἵνα συστήσῃ τὴν κορινθιακὴν ἀποικίαν, ἐκεῖ ἡ Ναυσικάα ὑποδεχομένη τὸν Ὀδυσσέα.»

---

(1) Ἐδαπάνων ἱκανὰς ποσότητας χρημάτων εἰς τὴν περὶ τὰς ἐπιστήμας τελειοποίησίν των, παρουσίαζον μάλιστα τοιοῦτόν τινα, ὡς Μάρκον τὸν Χαρ. βούρην Κεφαλλῆνα, εἰς ξένας Ἐπικρατείας ὡς ἄνθρωπον ἀπολαύοντα παρ᾽ αὐτοῖς πολλῆς τῆς ὑπολήψεως. Α. Μαζαράκη Βιογραφίαι Κεφαλλήνων σελ. 197. καὶ πολλαχοῦ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου, ἐν Πανδ. Ζ΄, 208. Ν. Σαριπόλου ἐν Παν. Ζ΄, 207—213. ΙΑ΄. 576. Σοφ. Κ. Οἰνονόμου ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 59 ἐν σημ. ά. Ἐπιστολὴ Ἱερεμίου Πατριάρχου πρὸς τὸν Δόγην τῆς Βενετιας Νικόλαον Δαπόντε, αὐτόθι σελ. 58.

(2) Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ σκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ΄, 2.

(3) Ἔνθα ἀνωτ. σημ. 1.

Διὰ δὲ τὴν σχέσιν τῆς Μητροπόλεως πρὸς τὰς κτήσεις οἱ εὐπορώτεροι τῶν ὑπηκόων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων εἴτε ἐμπορίας χάριν, εἴτε ἄλλων ἕνεκα περιστάσεων μεταβαίνοντες ἀποκαθίσταντο ἐκεῖ, ἀποικίαν συστήσαντες γεραρὰν καὶ σεμνὴν, Ὄασιν χλοερὰν, ἧς ἀρχιερατικῶς προΐστατο πάντοτε Ἀρχιεπίσκοπος *Φιλαδελφείας* τιτλοφορούμενος, ὧν πρῶτος ἐγένετο Γαβριὴλ ὁ Σεβῆρος, ἀνὴρ, κατ' Εὐγένιον, παιδείας καὶ λόγων εὖ ἥκων, ὡς ἐμφαίνει τὰ παρ' αὐτοῦ συνταγμάτια [1], μετὰ δὲ τοῦτον ἕτεροι τοῖς ἴχνεσιν αὐτοῦ στοιχήσαντες [2]. Ἡ συῤῥοὴ αὕτη τῶν ὁμογενῶν προὐκάλεσε τὴν ἀνέγερσιν ναοῦ [3] καὶ ἐκπαιδευτηρίου (1593). Καὶ πρότερον μὲν (πρὸ τοῦ 1537) οἱ ἐν *Ἑνετίᾳ* ὁμογενεῖς διετήρουν Σχολὴν τῆς Κοινότητος λεγομένην, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Φραγκίσκος ὁ Πόρτος [4], εἶτα τῷ 1593, ἐν ᾗ ἐδίδασκε Νικόλαος ὁ Λάσκαρις· ἐφεξῆς δὲ Λίβιος ὁ Ζάκρης, Χῖος (1602), μετὰ ταῦτα δημόσιος ἐν Φεῤῥάρᾳ διδάσκαλος, Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς, Ἀθηναῖος, ὁ φιλόσοφος (1609), Νικόλαος Βλαστὸς, ὁ ἐκ Ῥεθύμνης τῆς Κρήτης, θεράπων τῆς Λατινικῆς (1614), Ναθαναὴλ ὁ Χὺξ, Ἀθηναῖος, τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διδάσκαλος, ἐφημέριοι ἀμφότεροι καὶ ἱεροκήρυκες (1614 καὶ 1617). Παχώμιος ὁ Δοξαρᾶς, πρωτοπαπᾶς Ζακύνθου, καὶ ὁ Κρὴς Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς, ἐφημέριος (1616). Γεώργιος ὁ Δόλκιος (1617—1624). Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος, ἐκ Βεῤῥοίας τῆς Μακεδονίας, μετέπειτα Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1628), γράψας Ὁμολογίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας [5], οἱ ἱερεῖς

---

(1) Εὐγεν. Λογ. σελ. 40. Σοφ. Κ. Οἰκ. ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 61 σημ. ά.

(2) Ὅρα Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1858.

(3) Εἰς τὴν ἀφιέρωσιν τούτου εἰς τὸν Μεγαλομάρτυρα Γεώργιον ἐπίγραμμα τόδε ἐποίησε Μιχαὴλ Σοφιανὸς ὁ Βυζάντιος.

« Χριστῷ Σωτῆρι
Καὶ τῷ ἁγίῳ μάρτυρι Γεωργίῳ οἱ μέτοικοι
Καὶ οἱ ἀεὶ καταίροντες Ἑνετίαζε τῶν Ἑλλήνων
Ἐκ τῶν ἐνόντων φιλοτημισάμενοι
Τὸ ἱερὸν ἀνέθηκαν.
ᾳφξδ'. (Βρετοῦ Α'. 7.»)

(4) Ὅρα Βελούδου Χρυσ. τοῦ ἔτους 1863, σελ. 2. (5) Βρετοῦ Α'. 211.

Σωφρόνιος ὁ Πάγκαλος, Κρὴς (1632), καὶ Ἱερεμίας ὁ Τοσκάνος (1633), ὁ Ἀθηναῖος Ἄγγελος Βενιζέλος, καὶ ὁ ἐκ Ναυπλίου διδάκτωρ Ἀνδρέας Ῥώσσης (1635—7). Νικόλαος ὁ Φιωρέντσας ἐκ Ῥεθύμνης, ἱεροκήρυξ (1640), Ἱερόθεος Καλλονᾶς (1641), ὁ ἐκ Κερκύρας Γερμανὸς ὁ Ῥασοξέστης, ὁ ὕστερον Ἀγκύρας (1647), Ἀντώνιος Γραδενῖγος, Κρὴς, ἱερεὺς (1650), Θεόφιλος (Φιλόθεος) ὁ Σκοῦφος, Κυδώνιος, ἐφημέριος (1653), Σωφρόνιος ὁ Καλλοννᾶς, ἱερεὺς, καὶ Μιχαὴλ Χορτάκης, (ὁ μετέπειτα Φιλαδελφείας Μελέτιος) (1655), Γεράσιμος ὁ Βλάχος (1658—61), Ἀλοΐσιος Γραδενῖγος, Κρὴς, ἱεροκήρυξ, βραδύτερον φύλαξ τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης (1664—1668), ὁ Κυδώνιος Φραγκίσκος Σκοῦφος, διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας, ὁ Βίκτωρ Κλαπατζαρᾶς, Κερκυραῖος, ἱερεὺς καὶ ζωγράφος (1669), Ματθαῖος ὁ Τυπάλδος (ὁ μετὰ ταῦτα παρ' ἀξίαν Φιλαδελφείας Μελέτιος) (1671—1684), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Παπαδόπουλος (οὐχ ὁ Κομνηνὸς, ὁ παπιστὴς) καὶ ὁ ἐφημέριος Μάρκος Μαρᾶς, ὁ Κρὴς (1686), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Βουβούλης, Κρὴς (1687—1690), Ἰωάννης ὁ Ἀβράμιος, Κρὴς τὴν καταγωγὴν, ἐν Ἑνετίᾳ γεννηθεὶς, ἐφημέριος (1694), Ἠλίας ὁ Μηνιάτης, Κεφαλλὴν, θεολόγος καὶ ἱεροκήρυξ (1689), τελευταῖον δὲ Κωνσταντῖνος ὁ Μέμος, Κρὴς, Ἀκαδημαϊκὸς, (1699—1701), ὅτε ἐπαύσατο ἡ τῆς Κοινότητος Σχολή [1].

Παρὰ ταύτην ὅμως ὥδευε λαμπρῶς τὸ περίφημον μετὰ ταῦτα καταστὰν *Φλαγγινιανὸν Φροντιστήριον*, δαπάναις τοῦ Κερκυραίου Θωμᾶ Φλαγγίνη συστὰν (1664—1795), ὑπὸ Ἑλλήνων διευθυνόμενον, τοσούτους ἀγλαοὺς παραγαγὸν καρποὺς, καὶ τοσοῦτον ὠφελῆσαν τὸ Ἔθνος [2], μετὰ βιβλιοθήκης, ἐκ τῶν βιβλίων Ἐμμανουὴλ τοῦ Γλυζωνίου (1597)[3] καί ἑτέρων πλουτισθείσης. Αὐτόθι ἐδίδαξαν ἄνδρες πο-

(1) Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863. σελ. 7—13.

(2) Βελούδου Χρυσσαλ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 20· πρβλ. ἔτι Διάταγμα οἰκονομικὸν, ἐπιτροπικὸν καὶ διδασκαλικὸν τῶν ἐν τῇ διασήμῳ πόλει τῶν Ἑνετιῶν . . . 1820. Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 38. Βρετοῦ Β', 223. 243 καὶ ἀλλαχοῦ. Α. Λασκάρεως Περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κ]πόλει Ἑλλ. Φιλολ. Συλλόγου Τεῦχ. Ζ' σελ. 27—.

(3) Βελούδου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 26.

λυμαθέστατοι, ὧν τινες ἐνταῦθα πρότερον μαθητεύσαντες, ἐδίδαξαν ἔπειτα ἐν τῇ τῆς Κοινότητος Σχολῇ. Νικόλαος ὁ Καλλιάκης, Κρὴς (1665), Ἀντώνιος ὁ Προκακιάντης (1676), Ματθαῖος ὁ Τυπάλδος, [ὁ μετὰ ταῦτα Φιλαδελφείας Μελέτιος (1677)], ὁ διδάκτωρ Θωμᾶς ὁ Κατάνης, Κρὴς, ἐκ Κυδωνίας (1685), ὁ διδάκτωρ Νικόλαος Παπαδόπουλος (1687), Ἠλίας ὁ Μηνιάτης (1687—90), Στέφανος ἱερεὺς ὁ Μόσχος (1691), Ἀλέξανδρος ἱερεὺς ὁ Κοκκινὸς (1694), Ἰωάννης ἱερεὺς ὁ Χαλκεὺς, Μοσχοπολίτης (1694 καὶ 1712), Ἰωάννης ὁ Πατούσας, Ἀθηναῖος, ἐφημέριος καὶ ἱεροκήρυξ (1703), Ἀπόστολος ὁ Μίσιος, ἐφημέριος (1711), ὁ διδάκτωρ Ἀντώνιος Κατήφορος, Ζακύνθιος, ἱεροκήρυξ (1718), Γεώργιος Πατούσας, Ἀθηναῖος, ἐφημέριος καὶ ἱεροκήρυξ (1723), Ἀντώνιος ὁ Μοσχόπουλος, Κεφαλλὴν (1761), Ἀγάπιος ὁ Λοβέρδος, Κεφαλλὴν, ἱεροκήρυξ (1766), καὶ τελευταῖος Σπυρίδων ὁ Βλαντῆς (1795), ἐκ Κυθήρων ἕλκων τὸ γένος. Ἐντεῦθεν δ' ἐξῆλθον ἄνδρες τῷ ὄντι περιφανεῖς καὶ εἰς τὴν γειναμένην αὐτὴν τὰς ἐκεῖθεν μεταλαμπαδεύσαντες ἀκτῖνας τὴν τῶν καιρῶν τῶν χαλεπῶν ἀπελαυνούσας ἀχλύν [1]. Ἡ Σχολὴ τῆς Κοινότητος (λεγομένη καὶ Φλαγγινιανὸν Φροντιστήριον) διετηρήθη καὶ ὕστερον, ἐν ᾗ ἐδίδαξαν καὶ διέπρεψαν Κ. Τυπάλδος, ὁ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, Βαρθολομαῖος Κουτλουμουσιανὸς ὁ Ἴμβριος (1822—1832), Ἄνθιμος Μαζαράκης (ὁ νῦν Σελευκείας) (1838—1851) καὶ οἱ τὴν αὐτόθι ἀναγεννηθησομένην καὶ ἀκμάσουσαν θείᾳ συνάρσει Ἑλληνικὴν παροικίαν ἀξίως τῆς ἀρχαίας της εὐκλείας ἐκπροσωποῦντες, ὅ τε διδάκτωρ Αἰμίλιος Τυπάλδος Πρετεντέρης, Παν. Τυπάλδος Φορέστης, Σπυρίδων καὶ Ἰωάννης οἱ Βελοῦδαι, διὰ τῶν φώτων των τιμῶντες τὸ εὐκλεέστατον τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, (καὶ ἐν τῇ τῷ 1847 ἐν τῇ περικλεεῖ Ἐνετίᾳ γενομένῃ τῶν σοφῶν Συνελεύσει παρακαθήσαντες: Αἰμίλιος Τυπάλδος, Α. Μαζαράκης, Ἰωάννης Βελούδης, οἱ δικηγόροι Ἰωσὴφ Καλούτσης, (υἱὸς τοῦ περικλεοῦς δικηγόρου Σπυρίδωνος Καλούτση, Κυθηρίου), Δεσίλας Μάστρακας καὶ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Βενέδικτος Κραλίδης).

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ ἐδιδάσκετο ἐν Ἐνετίᾳ

(1) Βελούδου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 9. 11—13. 18—.

καὶ ἁπάσῃ τῇ Ἰταλίᾳ [1]. Ἐν *Ἐνετίᾳ* ἐδίδασκε δημοσίᾳ (1500) Μάρκος ὁ Μουσοῦρος, Κρὴς, ὁ περιβόητος [2], ὃν διεδέξατο ἔπειτα Νικήτας ὁ Φαῦςος, Κρὴς [3], δημόσιος ἐν Ἐνετίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν διδάσκαλος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μουσσούρου [4], μεθ' ὃν ἀναφέρεται ὁ Ἐνετὸς Φηλικιανὸς τῷ 1520 [5], τελευταῖος δὲ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος, Κρὴς, πρὸ τοῦ 1585 διδάσκων [6].

Καὶ ἐν *Παταβίῳ* δὲ χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων συνέστη Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, τὸ καλούμενον *Κύπριον*, ὡς ὑπὸ τοῦ Κυπρίου Πέτρου Γαρφράνου διὰ τέσσαρας νέους συστὰν τῷ 1407 [7], ἐν ᾧ φαίνεται διδάξας (1530) Ἀλέξανδρος ὁ Νερούλης, Ζακύνθιος [8]. Καὶ ἕτερον μετὰ ταῦτα τὸ τοῦ Ἱερομονάχου Γερασίμου τοῦ Παλαιόκαπα διὰ δώδεκα νέους τῷ 1633 [9], ἐν ᾧ φαίνεται διδάξας ὁ Κρὴς Ἀρσένιος ὁ Καλούδης τῷ 1633 [10]. Τούτους δὲ μιμούμενος καὶ ὁ ἐκ Βεῤῥοίας τῆς Μακεδονίας ὁρμώμενος σοφὸς ἀνὴρ Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος, Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ [11], ἰδίαις δαπάναις συνέστησε (1657) Ἑλληνικὸν Φροντιστήριον, ὁμώνυμον, ἵνα διδάσκωνται ἐν αὐτῷ δωρεὰν ὀκτὼ νέοι Ἕλληνες, ἀκμάσαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς

---

(1) «Ἡ Κωμῳδία Δημητρίου τοῦ Μόσχου εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν γεγραμμένη, ἀνατεθεῖσα τῷ λαμπροτάτῳ Ἡγεμόνι Κυρίῳ Λουδοβίκῳ τῷ Γονζαγίῳ (1478), εἶναι ἄψευστον τεκμήριον ὅσης ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων θεραπείας ἠξιοῦτο ἐν Ἰταλίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὄχι καθὸ πρὸς τέρψιν τῶν πολλῶν συγγραφεῖσα, ἀλλὰ τῶν ἀρίστων καὶ τῶν ἤθει καὶ παιδείᾳ κεκοσμημένων, οἵτινες τὰ καλὰ γράμματα φιλοτίμως ἐζήλουν ἐν μέσῳ ἐλευθερίων διασκεδάσεων.» Ἑλληνομνήμ. Ζ', 402.

(2) Βρετοῦ Β', 308.

(3) Brunet de Presle, Grèce depuis la conqnête Romaine, Paris 1860 σ. 374.

(4) Βρετοῦ Α', 3. Β. 308.

(5) Ἑλληνομν. ΣΤ', 345.

(6) Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 10.

(7) Αὐτόθι σελ. 28. Πρβλ. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 22—23.

(8) Π. Χιώτου ἐν Πανδ. ΙΑ', 408.

(9) Βελούδου ἔνθ. ἀνωτ.

(10) Βρετοῦ Α', 31. ἀρ. 96.

(11) Ὁ Κωττούνιος λέγεται γενόμενος δυτικός.

Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος τῷ 1797 [1]. Αὐτόθι ἐδίδαξαν πλὴν ἑτέρων Παναγιώτης ὁ Σινωπεὺς (ἀρχ. τῆς ΙΗ′ Ἑκατονταετηρίδος) [2], Ἀντώνιος ὁ Στρατηγὸς (1745) [3], Ἰωάννης Λιτινὸς, Ζακύνθιος (1774) [4]. Ἐν τοῖς Φροντιστηρίοις τούτοις (τῷ Φλαγγλινιανῷ καὶ τῷ τοῦ Παταβίου) παιδευόμενοι οἱ νέοι ὑπὸ διδασκάλους ὁμογενεῖς καὶ ὁμοδόξους μετέβαινον εἰς τὸ τοῦ Παταβίου Πανεπιστήμιον τῶν ἐπιστημῶν ἀκροασόμενοι. Πλεῖστοι ἐδίδαξαν καὶ ἐδιδάχθησαν ἐν αὐτοῖς ὁμογενεῖς ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ διάσημοι· πολλοὶ δὲ καὶ τῆς γειναμένης οὐκ ἐπελάθοντο, ἀλλ' ἐπανακάμψαντες συνετέλεσαν διὰ τῶν φώτων των τὰ μάλιστα εἰς τὴν τῶν ὁμογενῶν ἀνάπτυξιν, ὡς ἐν οἰκείοις τόποις δείκνυται.

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ *Ῥώμῃ* (ἥτις κατὰ τὴν εὐφυᾶ Μαξίμου τοῦ Μαργουνίου ἐπιφώνησιν « **Roma nunquam amica Graecorum; et si quando amica, non diu** », φιλέλλην οὐδέποτε, εἰ δέ ποτε, ἀλλ' οὐ πολὺν χρόνον [5]) ἱδρύθη χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων Φροντιστήριον, πρῶτον μὲν ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ι′ συστὰν (1513) [6], αὖθις δὲ ἀνιδρυθὲν ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ′ (1581) [7], τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐπιλεγόμενον,

---

(1) Βρετοῦ Β′, 294—.

(2) Βρετοῦ Α′, 237.

(3) Βρετοῦ Β′, 50. (ὁ Στρατηγὸς λέγεται Κρής. ἀρ. 101).

(4) Βρετοῦ Α′, 94. ἀρ. 265.

(5) Βρετοῦ Β′, 302. Σοφ. Κ. Οἰκονόμ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 19 ἐν Σημ.

(6) Μάρκος ὁ Μουσοῦρος ἐπαινῶν τὸν Λάσκαριν ἐπὶ τούτῳ, τάδε πρὸς ἑτέροις ἐπέστελλεν (Ἑλληνομν. Δ′, 231—) « Καὶ νῦν ἐν Ῥώμῃ διατρίβων τιμώμενός τε καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν ἐκεῖ, πρόξενος ὡς ἀληθῶς γέγονας τῶν Ἑλλήνων, τοῖς μὲν ἀφικνουμένοις πολλάκις ὑπὲρ δύναμιν δωρούμενος, τῶν δὲ ἀπόντων ἐπιμελούμενος, τοὺς δὲ φιλτάτους τοῖς περὶ τὸν κρατοῦντα συνιστάς. . . Ὁρῶν δὲ ἐνίους τῶν ἡμεδαπῶν . . . τοιοῦτόν τι πρὸς τὴν θεήλατον ἡμῶν ταύτην μεμηχάνησαι συμφοράν· ὡς γὰρ μὴ παντάπασιν ἀποσβεσθῇ τὸ σωζόμενον ἔτι τῶν ἑλλην. λόγων, καί περ λίαν ἀμυδρὸν ὄν, οὐκ ὀλίγους ἔκ τε Κρήτης, ἔκ τε Κερκύρας καὶ τῶν παραθαλασσίων τῆς Πελοποννήσου μετεπέμψω νεανίσκους τῶν μήτε φύσιν ἀγενῶν, μηδ' ὑπὸ χάσμης καὶ νωθρότητος ἐκνεναρκωμένων, ἀλλ' ἀγχινοίᾳ τε περισήμων καὶ τὸ ταλαίπωρον ἐχόντων ἐν τῇ ψυχῇ».

(7) « Ὁ νῦν ἐν παλαιᾷ τῇ Ῥώμῃ (ἔγραφε Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς

είς ὃ καὶ ἀλλοεθνεῖς ἐφοίτων χάριν μαθήσεως, οὗ προσκλήσει τοῦ Λέοντος Γυμνασιάρχης ἀνεδείχθη (1513) Ἰάνος ὁ Λάσκαρις, υἱὸς τοῦ περιωνύμου Κωνσταντίνου Λασκάρεως τοῦ Βυζαντίου [1]· ὁπόθεν δυστυχῶς πολλοὶ ὡς ἀπὸ δουρείου ἐκρυέντες ἵππου ἐξεμάνησαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν [2], ἄνδρες ἄλλως σοφώτατοι καὶ φιλοπονώτατοι καὶ τὴν προγονικὴν σοφίαν εἰδημονέτατοι. Οἷοι, Ματθαῖος ὁ Δεβαρῆς (1520), (εἷς τῶν τεσσάρων πρώτων γνωστῶν μαθητῶν, Κωνσταντίνου Ῥάλλη, Σπαρτιάτου, καλοῦ καὶ συνετωτάτου [3], Νικολάου Σοφιανοῦ, Κερκυραίου, λογίου καὶ φιλογενοῦς [4], καὶ Χριστοφόρου Κοντολέου, Κυθηρίου, λογίου [5]), Ἕλλην τὸ γένος, Κερκυραῖος τὴν πατρίδα, ὀκταετὴς μεταβὰς εἰς Ῥώμην, ἔνθα ὑπὸ Ἰάνῳ τῷ Λασκάρει ἐδιδάχθη τὴν Ἑλληνικήν· ἀνὴρ ἄλλως σοφώτατος, ὡς μαρτυροῦσιν ἄλλα τε αὐτοῦ καὶ ὁ πολύπονος καὶ χρησιμώτατος Πίναξ τῶν εἰς Ὅμηρον Παρεκβολῶν τοῦ Εὐςαθίου· Πίναξ, ὅςις δεικνύει οὐ μόνον τὴν πολυμάθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀνδρός· ἔτι δὲ τὸ περὶ Μορίων λατινιστὶ σύγγραμμά του πρὸ διακοσίων σχεδὸν ἐτῶν συνταχθὲν πρὸ Ἀνανίου τοῦ Ἀντιπαρίου, νεωτέρου Ἕλληνος μοριολόγου [6]. Πέτρος ὁ Ἀρκούδιος, Κερκυραῖος (1590) [7], Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλλης, Κρὴς (1620) [8], Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, Κρὴς (1750) [9], καὶ ἕτεροι.

πρὸς τὸν Κρούσιον) ἀρχιερατεύων Πάπας Φροντιστήριον μέγα συνεστήσατο καὶ μετεκαλέσατο Ἑλλήνων παῖδας καὶ τοὺς εὑρεθέντας τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων ἐπέστησεν αὐτοῖς εἰς τὸ διδάσκεσθαι· καὶ νῦν, ὡς διὰ γραμμάτων ἀξίων πίστεως ἐπληροφορήθην, καὶ διδάσκαλοι καὶ διδασκόμενοι Ἑλλήνων παῖδες πολλοὶ ἐκεῖ σπουδάζουσι σὺν θεῷ» Turcograec. σελ. 94. πρβλ. Ἑλληνομνήμ. Δ', 231—.

(1) Βρετοῦ Β', 297.

(2) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 19 ἐν σημ.

(3) Ἑλληνομνήμ. Δ', 233. Ε', 291.

(4) Αὐτόθι.

(5) Αὐτόθι.

(6) Βρετοῦ Β'. 59· 259. Κρεατσούλη ἐν Πανδ. ΙΑ'. 403.

(7) Βρετοῦ Α', 178.

(8) Βρετοῦ Α', 204.

(9) Ὃν ὁ ἐνάρετος, εὐσεβὴς καὶ σοφὸς Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης κολαφίζει

Σημ. Τὴν ματαίαν καὶ ἄγονον τούτων προσηλυτοθηρίαν, ὡς εἰκός, μιμούμενοι καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι Ὀλλανδοὶ ἤθελον νὰ συστήσωσι τοιαῦτα Φροντιστήρια, εἰς τοῦτο ὅμως Γεράσιμος ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1622) ἀπαντῶν πρὸς Ἀντώνιον τὸν Σιγῆρον καὶ Κορνήλιον τὸν Χάγαν, ἔλεγε· « Περὶ δὲ τῶν Φροντιςηρίων, φημί, ἂν μὲν οἷόν τε ᾖ τούτοις ἐπιστατεῖν ὀρθοδόξους παιδοτρίβας καὶ γυμναστὰς εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς δόγματα, καλὸν ἡ ἐπίνοια· ἄλλως δὲ καὶ ἑνὸς μόνου ἑτεροδόξου διδάσκειν ἐν τούτοις ἐπαγγελλομένου, οὐ δέχομαι· κρείττων γὰρ μετ' εὐσεβείας ἀμαθία, ᾗ ὡς τὰ πολλὰ ὁ κατὰ Θεὸν συνέζευκται ζῆλος, ἢ ἐπιστήμη μετὰ δυσσεβείας καὶ Θεοῦ ἀπαλλοτριοῦσα, ἣν οἱ ἔχοντες πολλὰς κατὰ τὸ λόγιον δαρήσονται »[1]. Καὶ οἱ τῆς Ἀγγλίας βασιλεῖς περὶ τὴν ἐσχάτην τῆς ΙΖ' Ἑκατονταετηρίδος δεκαετηρίδα ὅμοιον συνεστήσαντο Φροντιστήριον, ὡς καὶ πρότερον (1210) ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Αὔγουςος τὸ Κωνσταντινουπολιτικὸν Φροντιστήριον[2]. Ἐν τοῖς τοιούτοις τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐργαστηρίοις οἱ ὁμογενεῖς Ἑλληνόπαιδες πολλὰ ὑφίσταντο, ὡς μαρτυρεῖ Ἀλέξανδρος ὁ Ἑλλάδιος· « Οἱ ἐν Ὀξωνίᾳ καὶ Παρισίοις καὶ Ἀμστελοδάμῳ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης πρὸς ἐκπαίδευσιν ἀποδημοῦντες Ἑλληνόπαιδες μυρίαις περιεστοιχοῦντο παγίσι, περὶ ὧν γράψας ὁ μακαρίτης Ἀναστάσιος ὁ Ναουσσαῖος οὐκ ἐδημοσίευσε τὰ γραφέντα *πειθαναγκασθείς*[3]. Ὅτι δὲ ὡς τὰ πολλὰ μάτην ἠγωνίζοντο, μαρτυρεῖ καὶ τὸ τοῦ στεῤῥοῦ τοῖς πατρῴοις Φραγκίσκου τοῦ Προσαλέντου, κατὰ τοῦ ἐν Ὀξωνίᾳ ἰδίου διδασκάλου Βενιαμὶν Οὐδρῶφ γράψαντος (1706)[4].

ἐπιτηδείως ὧδε: « (αἱ ψευδολογίαι καὶ ἡ ἀκρισία του) μενέτωσαν εἰς τεκμήριον τοῦ φαύλου χαρακτῆρος ἀνθρωπίσκου, ὅστις ἀποσκιρτήσας ἀπὸ τῶν πατρίων δογμάτων ἔστησε πρὸς αὐτὰ χαλεπώτατον πόλεμον ἐπὶ χαμερπεῖ τῶν Λατίνων κολακείᾳ » Ἑλληνομν. Β', 99.

(1) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Ἀπαρίθμησις τῶν ἀπὸ τοῦ 1487 — 1825 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ, ΙΔ', 597.

(2) Φιλίστορ. Β', 58. Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 19 ἐν Σημ. Βρετοῦ Α'. 240.

(3) Status praesens etc. σελ. 328.

(4) « Ὁ αἱρετικὸς διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ Ὀρθοδόξου μαθητοῦ ἐλεγχόμενος.

Οὐ μόνον δὲ ἐν Ἐνετίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅπου ἄλλοθι ἐβίουν οἱ Ἕλληνες τὰς Μούσας ἐθεράπευον, πρώτιστον καὶ προὐργιαίτατον μέλημα ποιούμενοι τὴν σύστασιν ναοῦ καὶ Σχολῆς, δεῖγμα τοῦτο τρανώτατον τῆς εἰς τὰ πάτρια ἐμμονῆς καὶ φιλομαθείας. Καὶ ἐν μὲν *Τεργέστῃ* ἀποκαταστάντες ἐμπορίας χάριν συνέστησαν μετὰ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ Ἑλληνικὴν Σχολὴν τῷ 1786, ἥτις ἐφεξῆς ἔβαινε προαγομένη, ὑπὸ ἀξιολόγων διενθυνομένη διδασκάλων καὶ διακρινομένων ἐπὶ παιδείᾳ τῇ τότε· διότι τῷ 1803 προΐστατο αὐτῆς ὁ Μακεδὼν Βασίλειος Παπᾶ Εὐθυμίου, συγγραφεὺς τῆς γνωστῆς Ἐγκυκλοπαιδείας [1], τῷ δὲ 1817 προΐστατο ὁ τῶν καθ' ἡμᾶς φιλολόγων Πρύτανις, ὁ ἐξ Ἠπείρου Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος [2], ὅτε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διετηροῦντο Ἑλληνικαὶ Σχολαὶ τέσσαρες [3]. Ἐφεξῆς δὲ τῷ 1826 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἰγνάτιος ὁ Σκαλιόρας ἐξ Ἰωαννίνων [4], μεθ' ὃν ἕτεροι λόγου ἄξιοι· καὶ τὰ νῦν ἀνθεῖ, ἐπαξίως διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ἐν λόγοις διαπρέποντος Θεαγένους Λιβαδᾶ, τοῦ Κεφαλλῆνος, ἡ Τεργεσταία Σχολὴ πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἐκεῖ ἀκμαίας καὶ ζωηρᾶς τῶν ὁμογενῶν Κοινότητος [5].

Ἐν δὲ *Βιέννῃ*, τῇ τῆς Αὐστρίας Μητροπόλει, ἔνθα καὶ πρότερον ἕτεροι, ἀπὸ τοῦ 1803—1815 ἐδίδασκε Νεόφυτος ὁ Δούκας [6], ὁ-

---

βιβλίον πάνυ χρήσιμον τοῖς ὀρθοδόξοις, βεβαιοῦν τὰς παραδόσεις καὶ τὰ σοφίσματα τοῦ Βενιαμὶν Οὐδρῶφ, διδασκάλου τοῦ ἐν Βρεττανίᾳ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου, ἐμφαῖνον, ἀφιερωθὲν μὲν τῷ παναγιωτάτῳ, λογιωτάτῳ τε καὶ σοφωτάτῳ κυρίῳ ἡμῶν Γαβριὴλ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ, συντεθὲν δὲ καὶ τυπωθὲν σπουδῇ, ἐπιμελείᾳ καὶ δαπάνῃ τοῦ ἐν Ἱεροδιακόνοις ταπεινοῦ Φραγκίσκου Προσαλέντου, τοῦ Κερκυραίου, ἱκανὸν χρόνον τοῦ αὐτοῦ Βενιαμὶν Οὐδρῶφ ἐν Βρεττανίᾳ ἀκούσαντος, κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ κέ. Ἀμστελοδάμῳ. Παρὰ Θεοδώρῳ καὶ Ἐνρίκῳ Βρούην, ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ͵αψς΄.» Βρετοῦ Α΄, 54. 240. (ἀρ. 150.)

(1) Ἀστρονομία Λαλάνδου Β΄. IX (τῆς ἑλλ. μεταφρ.)

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 338. 340— Βρετοῦ Β΄, 154 242.

(3) Λογ. Ἑρμοῦ ἔνθα ἀνωτ. σελ. 340—342.

(4) Βρετοῦ Β΄, 223. 333.

(5) Κατὰ τὰ 1840 ἐδίδασκεν αὐτόθι ὁ ἐκ Καισαρείας Ἀγαθάγγελος Μητροπολίτης Καισαρείας τῆς Φιλίππου. (6) Βρετοῦ Β΄. 272.

ψιαίτερον δὲ (μετὰ τὰ 1810)[1] φαίνεται συστᾶσα Ἑλληνικὴ Σχολὴ μετὰ βιβλιοθήκης, διατηρουμένη (1820)[2] καὶ ἐφεξῆς μέχρι τοῦ νῦν. Αὐτόθι πλὴν ἄλλων διέτριβον ἐμπορευόμενοι καὶ οἱ λόγιοι Κυριακὸς καὶ Ἐμμανουὴλ Καπετανάκαι (1810), καταγινόμενοι καὶ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔκδοσιν βιβλίων ὠφελίμων εἰς τὸ Ἔθνος[3], οἱ ἀδελφοὶ Δημήτριος καὶ Πέτρος οἱ Δαρβάρεις (1800)[4], καὶ πλεῖστοι ἕτεροι. Αὐτόθι ἐξεδίδοτο καὶ ἡ πλείστου λόγου ἀξία φιλολογικὴ Ἐφημερὶς ὁ «Λόγιος Ἑρμῆς» (1811—21)[5].

Ἐν *Λιβόρνῳ* τῆς Τοσκάνης ἐν Ἰταλίᾳ, ἔνθα χάριν ἐμπορίας ἀποκατέστησαν Ἕλληνες, συνέστη Σχολὴ Ἑλληνική, ὑφισταμένη τῷ 1807, ἧς προΐστατο ὁ λόγιος συγγραφεὺς Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας Γρηγόριος ὁ Παλιουρίτης ἐξ Ἠπείρου (1807—1815), διατηρηθεῖσα καὶ ἐς ὕστερον[6].

Καὶ ἐν *Πέστῃ* τῆς Οὐγγαρίας ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνικὴ τῷ 1815[7].

Καὶ ἐν *Νεοφύτῳ* τῆς Οὐγγαρίας ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων διετηρεῖτο Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῷ 1806, ἧς προΐςατο Ἄνθιμος Ἱεροδιάκονος ὁ Τρικκεύς, λόγιος[8].

Καὶ ἐν *Ζέμονι* τῆς αὐτῆς τῷ 1816 ὑπῆρχε Σχολὴ Ἑλληνική, ἧς προΐστατο Γεώργιος ὁ Ζαχαριάδης, διατηρουμένη καὶ μέχρι τοῦ νῦν[9].

Ὅτε δὲ οἱ Ἕλληνες περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ΄ Ἑκατονταετηρίδος καὶ τοῦ κατ' Ἰνδίας πλοῦ κατεθάῤῥησαν, τῆς προγονικῆς γλώσσης τὴν λήθην δεδιότες, ἐτήρουν, ὡς αἱ Ἑστιάδες τὸ ἱερὸν πῦρ, διδασκάλους τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔν τε *Καλκούττῃ*, ἔνθα πρὸ

---

(1) Τῷ 1810 Γεώργιος ὁ Βενδότης ἐξέδωκε «Παραινέσεις πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ φιλογενεῖς Ἕλληνας εἰς σύστασιν Σχολῆς Ἑλληνικῆς ἐν Βιέννῃ. ἐκ τῆς τυπογραφίας Γ. Βενδώτου 1810. (Βρετοῦ Β΄. 157 ἀρ. 460.)

(2) Βρετοῦ Α΄, 106.

(3) Βρετοῦ Β΄, 270.

(4) Ὅρα ἀνωτ. σελ. 60. (τὰ ἐν Κλεισούρᾳ τῆς Μακεδονίας).

(5) Βρετοῦ Β΄, 159— (ἀρ. 473.)

(6) Βρετοῦ Β΄, 145. (ἀρ. 415.) 179. (ἀρ. 552). 314.

(7) Βρετοῦ Β΄, 178 ἀρ. 543.

(8) Βρετοῦ Β΄, 142. 317.

(9) Βρετοῦ Β΄, 181.

πάντων διέπρεψεν ἐσχάτως Δημήτριος ὁ Γαλανὸς, Ἀθηναῖος[1], καὶ ἐν *Δάκκᾳ* Γρηγόριος Ἱερομόναχος, ὁ ἐκ Σίφνου (1815)[2].

Σημ. Καὶ ἐν τῇ φιλογραμμάτῳ *Λειψίᾳ* οἱ ἡμέτεροι λόγιοι μετέβαινον συχνάκις εἰς ἐκτύπωσιν βιβλίων, ὡς Ἀμβρόσιος ὁ Πάμπερης, ἱερομόναχος (1766)[3], Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης[4], Ἰωσὴφ Ἀρχιμανδρίτης τοῦ αὐτόθι Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ ναΐσκου (καπέλλας) τῷ 1822, μεταφράσας ἐκ μὲν τοῦ γαλλικοῦ τὸν **Pradt**, ἐκ δὲ τοῦ Γερμανικοῦ τὸν **Krug** περὶ Ἑλλάδος[5].

Ἐν ταῖς *Ἰονίοις νήσοις* ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ ἰδίως τῶν ἀρχαίων, καίτοι κατ' ἰδίαν διδασκομένων, οὐ μόνον δὲν ἐξέλιπεν, ἀλλὰ καὶ προήχθη ἱκανῶς, εἴπερ που καὶ ἄλλοθι. Ἐν *Κερκύρᾳ*, Γεώργιος ὁ Φραντζῆς, πρωτοβεστιάριος, μάρτυς τῶν τελευταίων ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων, κατέφυγεν εἰς Κέρκυραν, ἔνθα προτροπῇ τῶν τῆς νήσου εὐγενῶν ἐξέδωκε τὴν Ἱστορίαν του[6]. Ἰουστῖνος ὁ Δεκάδυος, Κερκυραῖος (1495), ἦν λίαν ἐγκρατὴς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἧς τὴν γνῶσιν πρὸ πάντων ἔστρεψεν εἰς τὰς μελέτας τῶν ἱερῶν βιβλίων[7]. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΣΤ' Ἑκατονταετηρίδα ἤκμαζον ἐν Κερκύρᾳ διάσημοι Ἕλληνες σοφοὶ καὶ συγγραφεῖς: Γεώργιος ὁ Μόσχος (1540) ἐδίδασκεν ἐν Κερκύρᾳ ἰατρικὴν καὶ ῥητορικὴν[8], Ἀντώνιος ὁ Ἔπαρχος, Κερκυραῖος, ἀνὴρ φιλογενὴς καὶ λόγιος, τακτι-

---

(1) Ἔνθ. ἀνωτ. (τὰ περὶ Ἀθηνῶν).

(2) Ἰνδικὴ Ἀλληλογραφία ὑπὸ Ἠ. Ταντελίδου σελ. ιά. 15

(3) Βρετοῦ Β'. 60 ἀρ. 129. ἔτι σελ. 315.

(4) Βρετοῦ Β', 295.

(5) Σ. Ἀρ.

(6) Ἀνθίμου Γαζῆ Ἑλλην. Βιβλιοθ. Β', 308. Αὐτόθι κατέφυγε καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις καὶ Γεώργιος ὁ Διπλοβατάτζης. Ἑλληνομνήμ. Β', 100.

(7) Ἄλδος ὁ Μανούτιος, ὁ προτρέψας αὐτὸν, ἵνα μεταβῇ εἰς Ἑνετίαν πρὸς διόρθωσιν τῶν τύποις αὐτοῦ ἐξερχομένων Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν φυσικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὀνομάζει αὐτὸν «θαυμαστῆς ἀγχινοίας καὶ ἄκρον τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν νεανίσκον». Εἰς τοῦτον ἀποδίδοται καὶ ἕκαστος εἰς πᾶσαν ᾠδὴν τοῦ Ψαλτηρίου ἐπιγεγραμμένος στίχος «Ἄρδην βυθίσας Φαραὼ Μωσῆς λέγει» κτλ. καὶ οἱ συνήθως προτασσόμενοι τοῦ βιβλίου στίχοι «Σίγησον, Ὀρφεῦ, ῥίψον, Ἑρμῆ, τὴν λύραν. (Βρετοῦ Α'. 6. 194.)

(8) Ἑλληνομνημ. Ζ', 390.

κὴν ἔχων ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν διασημοτέρων ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ πλεῖστα συγγράψας[1], διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν, ἐπανελθὼν δὲ τῷ 1545 εἰς Κέρκυραν, ἐνησχολήθη ἐπίσης εἰς τὴν διδασκαλίαν, καὶ ἀπεβίωσεν αὐτόθι προβεβηκώς[2]. Πέτρος ὁ Σόντιος, Κερκυραῖος, τῷ 1532, φυσικομαθηματικὸς, εἶδε κομήτην ἐν Κερκύρᾳ[3], Μιχαὴλ ὁ Ἔπαρχος, Κερκυραῖος, σύγχρονος, καλὸς λέγεται διδάσκαλος[4], Ἀλέξανδρος ὁ Φόρτιος, Κερκυραῖος (1550), ἦν ἐγκρατέστατος τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὡς δεικνύουσι τὰ εἰς Πίνδαρον ἐν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ σχόλιά του[5]. Νίκανδρος ὁ Νούκιος, Κερκυραῖος, σύγχρονος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν Ἀῤῥιανὸν, ἦν Ἑλληνιστὴς ἀξιόλογος[6]. Νικόλαος Σοφιανὸς, Κερκυραῖος (1550), ἐν Ῥώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, ἦν Ἑλληνιστὴς ἄριστος[7], Ἀλέξιος ὁ Ῥαρτοῦρος (1560), Κερκυραῖος, πρεσβύτερος καὶ Χαρτοφύλαξ Κερκύρας, ἔγραψε Διδαχὰς[8], Ἰάκωβος Τριβόλης, ἦν ποιητὴς (1577)[9], καὶ αὐτὸς δὲ ὁ αἱρετικὸς Ἰωαννίκιος Καρτάνος (1546), Πρωτοσύγκελος Κερκύρας, συγγράψας τὸ *Ἄνθος καὶ Ἀναγκαῖον τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης*, ἦν λόγιος[10].

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ΄ Ἑκατονταετηρίδα οὐ μόνον περὶ τὰ 1620 εὐσεβής τις καὶ φιλομαθὴς Κερκυραῖος διέθετο πᾶσαν τὴν περιουσίαν εἰς Σχολῆς σύστασιν, ἥπερ καὶ συνέστη[11], ἀλλὰ καὶ *Ἀκαδημίαν* εἶδε συνισταμένην τῷ 1656 ἡ Κέρκυρα, (ἥτις ἔμελλε πάντοτε νὰ ἔχῃ ἐπιῤῥοὴν εἰς τοῦ Πανελληνίου τὰς τύχας, λέγει ὁ ἐπιφανὴς

---

(1) Παρὰ Φαβρ. Τόμ. ΙΑ΄ ἐν λ. (Harles)

(2) Turcograec σελ. 94. Βρετοῦ Β΄, 265. Πανδ. ΣΤ΄, 493 Φιλίς. Γ΄, τεύχ. δ΄. σελ. 378.

(3) Πανδ. Ζ΄, 296.

(4) Turcograec. σελ. 208.

(5) Ι. Σακελλίωνος ἐν Πανδ. ΙΕ΄. 445.

(6) Α. Μουστοξύδου ἐν Πανδ. Ζ΄, 217. Π. Χιώτου ἐν Πανδώρ. ΙΒ΄, 140.

(7) Βρετοῦ Β΄, 336.

(8) Βρετοῦ Α΄, 5

(9) Βρετοῦ Β΄. 20. 21. 340.

(10) Ἑλληνομνήμ. Ζ΄, ἐν τέλει. Η΄, 449—. Βρετοῦ Α΄, 6. 205.

(11) St. Sauver, Voyage historique, litteraire et pittoresque dans les îles etc. I. 355. παρὰ Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου.

Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης[1]), πρωτοφανὲς καθίδρυμα, κληθεῖσα τῶν *Ἐξησφαλισμένων* (degli Assicurati), σύμβολον ἔχουσα δύο βράχους, ἐπὶ δὲ τούτων πτηνὸν λέοντα ἐν ἀέρι ταλαντευόμενον, ἧς μέλη ἦσαν κατ' ἀρχὰς τριάκοντα, πολῖται καὶ ξένοι, ἱερεῖς, ἰατροδαήμονες καὶ νομικοί[2].

Ἡ Ἀκαδημία αὕτη ἔπαυσε τῷ 1716 (ΙΗ' Ἑκατ.) ἕνεκα τῶν καιρικῶν περιστάσεων, ἀλλὰ τῷ 1732 νέα πάλιν ἀνεφάνη μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «**Quos Phoebus vocat errantes**» αἰνιττομένη ἴσως τὴν διασπορὰν τῶν πρώτων Ἀκαδημαϊκῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τῆς φωνῆς αὐτοῦ συνήθροιζεν αὖθις ὁ θεὸς τῆς ποιήσεως, ὡς πάλαι ποτὲ συνῆγε τὰς ἀγέλας, ὅτε βουφορβῶν ἐθήτευε παρ' Ἀδμήτῳ[3]. Μετὰ τὴν Ἀκαδημίαν ταύτην, ἧς μέλη ἦσαν ἄνδρες σοφοὶ καὶ ἐλλόγιμοι ἱκανοί[4], ἀπαντᾶται χάσμα, καὶ οὐδεὶς ἔκτοτε περὶ Ἀκαδημιῶν λόγος,

(1) Περὶ τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημιῶν, καὶ τῶν συγχρόνων αὐταῖς λογίων, Διατριβὴ ἀναγνωσθεῖσα τῇ 5 Ὀκτωβρίου ἐνώπιον τῆς ἐν Κερκύρᾳ Ἑταιρίας τῶν Φιλομαθῶν, ἐν Πανδ. Ζ', 288—298. Ἡ πρώτη αὕτη ἐν Κερκύρᾳ Ἀκαδημία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων εἶναι κατὰ ἓν καὶ εἴκοσιν ἔτη νεωτέρα τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας, ἐπικυρωθείσης ὑπὸ τοῦ περιφήμου Καρδινάλεως Richelieu τῷ 1635. Bouillet, Dictionnaire d' Histoire et de Géographie. σελ. 9. (ἔκδ. 1863).

(2) Πλὴν ἑνὸς Εἰδυλλίου ἰταλιστὶ πεποιημένου ὑπό τινος τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἐπαινοῦντος τῷ 1672 τὴν ὑπὸ Ἀνδρέου Μαρμαρᾶ συντεταγμένην Ἱστορίαν, οὐδὲν ἕτερον ταύτης διεσώθη. Πρύτανις αὐτῆς ἐχρημάτισε τὸ πρῶτον μοναχός τις Ἰταλὸς Γρηγόριος Γρίττης, διδάσκαλος, λογοκρῖται δὲ Νικόλαος Καρτάνος, Σπυρίδων Ἀλταβίλλας, λόγιος καὶ ἰατρός, καὶ Παναγιώτης Ἰουστινιανός, ποιητής, γραμματεὺς δὲ Δημήτριος Ῥίκκης. Ταύτης τῆς Ἀκαδημίας μνημονεύουσι καὶ οἱ περιηγηταὶ Spon καὶ Wheler λέγοντες τοὺς νησιώτας (1675) λογιωτέρους τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀναφέροντές τινας τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τὸν Ἰουστινιανόν, τὸν Λουπινᾶν, τὸν Νικόλαον Βούλγαριν, τὸν Χριστόφορον Πρωτοπαπᾶν ἀδελφόν του, τὸν Μαρκορᾶν, τὸν Καπέλον καὶ τὸν Αὐλωνίτην. Spon καὶ Wheler Reise etc. Nürnberg, 1691. Μέρος Α'. 32 (3) Αὐτόθι.

(4) Τῆς δευτέρας Ἀκαδημίας (1732) μέλη ἦσαν οἱ δύο Τριαντάφυλοι Ἰωάννης καὶ Χριστοφόρος, Σπυρίδων ὁ Μήλιας, Ἰωάννης ὁ Βούλγαρις, Ἀρχιδιάκονος τοῦ Φιλαδελφείας, ἈντώνιοςΣτρατηγὸς Κερκυραῖος (καὶ οὐχὶ Κρής, ὡς λέγεται). Αὐτόθι.

ἀλλ' αἱ ἐπιστῆμαι ἀναγράφουσιν εἰς τὰ χρονικὰ αὐτῶν ὀνόματα Κερκυραίων μέγιστα. Διότι πλὴν τῶν ἀκμασάντων κατὰ τὴν ΙΖ' Ἑκατ. Σπυρίδωνος Τριανταφύλλου (1660), διδάξαντος ἐν Ἰωαννίνοις[1], Νικολάου τοῦ Βουλγάρεως (1650), ἰατροφιλοσόφου[2], Πέτρου Κασιμάτου (1690), θεολόγου καὶ ἰατροφιλοσόφου ἐπίσης[3], Ἀντωνίου Μάνεση, λογίου ἱερομονάχου (1680)[4], Νικηφόρου Πασχάλη (1620) λογίου ἱερομονάχου[5], Ἰωαννικίου Μαρκορᾶ (1642), Μετεωρολογικὸν συγγράψαντος[6], καὶ ἑτέρων Ἀκαδημαϊκῶν, κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. (1762) ὑπῆρχεν ἐν Κερκύρᾳ λαμπρὸν δημόσιον Φροντιστήριον, οὗ προΐστατο ὁ ἱεροδιδάσκαλος Ἱερεμίας ὁ Καββαδίας, διδάσκαλος τοῦ Εὐγενίου καὶ Θεοτόκη[7]. Τότε διέλαμψαν οἱ Κερκυραῖοι Φραγκίσκος ὁ Προσαλέντης, ἱεροδιάκονος (1704), ἐν Ὀξωνίᾳ ἐκπαιδευθεὶς καὶ κατὰ τοῦ διδασκάλου Βενιαμὶν Οὐδρῶφ γράψας[8], Σπυρίδων ὁ Μήλιας (1768), Τοποτηρητὴς τοῦ ἐν Ἑνετίᾳ ναοῦ τῶν Ὀρθοδόξων, ἱεροκήρυξ καὶ διδάσκαλος ἐν τῷ Ἑνετίῃσι Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ[9], Μαρῖνος Πιέρης (1727)[10], Ἀλέξανδρος Τριβόλης (1786)[11], καὶ οἱ νέοι τῆς Ἑλλάδος ἀστέρες, ὁ πολὺς καὶ κλεινὸς Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις (1740), διδάξας ἐν Κερκύρᾳ καὶ Ζακύνθῳ[12], ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Κοζάνῃ[13], Σχολάρχης ἀναδειχθεὶς τῆς Ἀθωνιάδος Ἀκαδημίας (1753—1758), τελευταῖον δὲ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρ-

(1) Ἔνθα ἀνωτέρ. σελ. 63.
(2) Βρετοῦ Α', 182.
(3) Βρετοῦ Α'. 206.
(4) Βρετοῦ Α', 38. Σημ. 219.
(5) Βρετοῦ Α', 238.
(6) Ι. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα κτλ. σελ. 63.
(7) Τοῦ Φροντιστηρίου τούτου οἷον λειμῶνος «Ἄνθη νεοθαλῆ καὶ νεόδενδρα ποιηθέντα ὑπό τινων πρωτοπείρων μαθητῶν καὶ ἐκφωνηθέντα τῷ 1762, ἐξεδόθησαν ἐν Βενετίᾳ τῷ 1766.» Βρετοῦ Β'. 60. 269.
(8) Ἔνθα ἀνωτ. Σελ. 135.
(9) Μελετίου Ἐκκ. Ἱστορ. Δ', 265. Βρετοῦ Α'. 230.
(10) Βρετοῦ Α', 56. 240.
(11) Βρετοῦ Α', 112. 248.
(12) Π. Ἀραβ. Χρονογραφ. Ἠπείρου Β', 279 ἐν Σημ.
(13) Ἔνθα ἀνωτέρ. περὶ τῶν πόλεων τούτων.

χικῆς Σχολῆς τῷ 1759 [1], ὕστερον δὲ Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ Ἀρχιεπίσκοπος, πλεῖστα καὶ πλείστου λόγου ἄξια συγγράψας, ἀναμορφωτὴς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας γενόμενος [2], πλεῖστα δὲ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῖς ὁμογενέσιν ὠφέλιμος [3]. Τούτου δ' ἐφάμιλλος τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν παιδείαν σύγχρονος καὶ φίλος ἐγένετο Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης, Κερκυραῖος, ἐν Κερκύρᾳ ὑπὸ Ἱερεμίᾳ τῷ Καββαδίᾳ [4] παιδευθείς, ὕστερον δὲ ἐν Παταβίῳ τελειοποιηθείς, διδάξας ἐν Κερκύρᾳ (1762) μαθηματικὰ καὶ φυσικήν, Σχολάρχης ἀναδειχθεὶς τῆς ἐν Ἰασίῳ Αὐθεντικῆς Σχολῆς, τευλευταῖον δὲ ἐν Ῥωσσίᾳ Ἀρχιεπίσκοπος, πρῶτον μὲν Σλαβινίου καὶ Χερσῶνος, εἶτα δὲ Ἀστραχανίου καὶ Σταυρουπόλεως· ἀνὴρ ἐγκρατέστατος τὴν Ἑλληνικήν, Λατινικήν, Ἰταλικήν, Γαλλικήν, Γερμανικὴν καὶ Ῥωσσικήν, ῥήτωρ γλαφυρώτατος, θεολόγος σοφώτατος καὶ ἄριστος μαθηματικός [5]. Μετ' αὐτοὺς Α. ὁ Βονδιόλης, Ἀντώνιος Σπίνολας ἱεροδιδάσκαλος (1763) [6], Σπυρίδων Σπίνολας (1770 [7], Σπυρίδων ὁ Κοντὸς (1800), συγγραφεὺς πολυτόμου Γενικῆς Ἱστορίας [8], ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης ὁ Καποδίστριας, ἰατρὸς καὶ πολιτικὸς ἐν Ῥωσσίᾳ ἐμπειρότατος, τελευταῖον δὲ *Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος* ἀναδειχθεὶς (1828—1832) [9], καὶ ἕτεροι.

Ἡ Ἑπτάνησος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ΙΗ' Ἑκατ. δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὅτε ἡ Κέρκυρα ὑπέκυψεν εἰς τὸν Ναπολέοντα, συνέστη τῷ 1802 ἡ *Ἑταιρία τῶν Φίλων* [10], τῷ δὲ 1803 ἐσχολάρχει αὐτόθι ὁ ἐκ Πάργης Ἀνδρέας ἱερεὺς ὁ Ἰδρωμένος [11]

---

(1) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν τῷ Περιοδικῷ σελ. 291.

(2) Βρετοῦ Β', 251.

(3) Βρετοῦ Β', 247—.

(4) Βρετοῦ Α', 198.

(5) Βρετοῦ Α', 198.

(6) Σ. 'Αρ,

(7) Μελετίου 'Εκκλ. 'Ιστορ. Δ', 224.

(8) Βρετοῦ Β', 280.

(9) 'Επιστολαὶ. Α. Καποδίστρια ὑπὸ Στεφανίτση Λευκαδίου.

(10) Πανδ. Η', 367.

(11) Π. 'Αραβ. Χρονογραφ. 'Ηπείρου Β', 207.

ὕστερον δὲ τῷ 1808 συνέστη *ἡ Ἰονικὴ Ἀκαδημία* ἐξ εἰκοσιπέντε περίπου μελῶν, ἔχουσα κατά τε τὰς λοιπὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην ἀντεπιστέλλοντας καὶ ἐπιτίμους ἑταίρους. Αὕτη διῃρέθη εἰς τρία τμήματα, τὸ τῶν Φυσικομαθηματικῶν, τὸ τῶν Ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, καὶ τὸ τῆς Γραμματολογίας καὶ Καλλιτεχνίας. Τότε δὲ (ἀρχ. τῆς ΙΘ′ Ἑκατ.) ἐν Κερκύρᾳ ἐδίδασκον τὴν Ἑλληνικὴν Γεώργιος ὁ Καροῦσος [1], Ἰωάννης ὁ Κασκαμπᾶς[2], ὅτε (1804) συνέστησαν ὑπὸ τῆς *Ἑπτανήσου Πολιτείας Δημόσιαι Σχολαὶ*[3].

Τῶν δὲ Ἑταιριῶν τούτων διάδοχος ἐγένετο τῷ 1824 (ἐν μηνὶ Μαΐῳ) ἐν Κερκύρᾳ *ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία*, τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν *Πανεπιστήμιον*, δαπάναις συστᾶσα τοῦ ἀοιδίμου Ἄγγλου καὶ τὰ μάλιστα φιλέλληνος Κόμητος Γυΐλφορδ (Φριδερίκου Νορθίου), πάσης εὐγνωμοσύνης ἀξίου, εἰς ἣν ἐφοίτων μαθηταὶ ἁπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν: Ἰωάννης Καρανδηνὸς, ὁ ἰσόβιος αὐτῆς Ἔφορος (Πρύτανις), μαθηματικὰ, Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος Ἑλληνικὴν Φιλολογίαν, Χριστοφόρος Φιλητᾶς Λατινικὴν Φιλολογίαν[4] , Γεώργιος Ἰωαννίδης ἐπίσης, Κωνστ. Σακελλαρίδης Ἀρχαιολογίαν, Νικόλαος Πίκκολος Φιλοσοφίαν (ὃν ἀποχωρήσαντα τῷ 1827 διεδέξατο ὁ Γ. Ἰωαννίδης)[5]. Θεόκλητος Φαρμακίδης Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν καὶ πρὸς καιρὸν Δογματικὴν Θεολογίαν, Κωνσταντῖνος Τυπάλδος (ὁ μετὰ ταῦτα Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως) Θεολογίαν, μορφώσας καὶ διευθύνας ἅμα τὸ Ἱεροσπουδαστήριον, καὶ Ἔφορος μετὰ τὸν Καρανδηνόν. Στυλιανὸς Σπαθῆς, ἰατρὸς, Βοτανικὴν, Στυλιανὸς Μαράτος Ἀνατομίαν, Ἀθανάσιος Πολίτης Χημείαν (πρῶτος εἰσαγαγὼν καθ᾽ ὅλην τὴν Ἑπτάνησον τὴν Ἀλληλοδιδακτικὴν Μέθοδον), Γεώργιος Θερειανὸς Παθολογίαν καὶ ἑτέρους κλάδους τῆς Ἰατρικῆς. Πασχάλης Καροῦσος πολλοὺς κλάδους τῆς Νομικῆς, Νικόλαος Μανιάκης Νομικὴν (1826) [6]. Ἀριστείδης Ἐκκλησιαστικὴν Μουσικήν. Θεσιτουέλτος (Ἄγ-

---

(1) Βρετοῦ Β′, 274. (2) Αὐτόθι. (3) Βρετοῦ Α′ 321.

(4) Διορισθεὶς Διευθυντὴς τοῦ δευτερεύοντος Σχολείου Ζακύνθου, ἐπανῆλθεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῷ 1838 διαμείνας μέχρις ἐσχάτων Βρετοῦ Β′, 345.

(5) Βρετοῦ Β′, 320. (6) Βρετοῦ Β′, 301.

γλος) Ἀγγλικὴν Φιλολογίαν. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας Κόμητος (1828), *Ἄρχοντος τῆς Παιδείας* ἐπωνυμουμένου, τῆς δὲ ἀντ' αὐτοῦ συστάσης τριμελοῦς ἐπὶ τῆς Παιδείας Ἐπιτροπῆς τῶν τινας τῆς Ἀκαδημίας Καθηγητῶν εἰς τὰ *Δευτερεύοντα* τῶν ἄλλων νήσων *Σχολεῖα* ἀποστειλάσης, ἐξηκολούθουν διδάσκοντες ἐν αὐτῇ Κωνστ. Ἀσώπιος, Κωνστ. Τυπάλδος, Νεόφυτος Βάμβας, Ἀθανάσιος Πολίτης· τούτοις προσετέθησαν βαθμηδὸν οἱ Ἰταλοὶ **Gaetano Grasseti** διδάσκων Λατινικὴν Φιλολογίαν, **Costa** Φιλοσοφίαν, **Orioli** Φυσικὴν καὶ Ἀρχαιολογίαν, Ἀνδρέας Κάλβος, Ζακύνθιος, Ἰταλικὴν Φιλολογίαν (ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον) Καὶ τούτων δὲ τῷ χρόνῳ τῶν μὲν ἀποχωρούντων, τῶν δὲ ἀποβιούντων, ἀνέλαβον οἴκοθεν τὴν καθηγεσίαν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ, τὰς ἕδρας αὐτῆς κοσμοῦντες καὶ καλλύνοντες, νέοι Κερκυραῖοι πλήρεις ἱκανότητος, συνεχίσαντες τὸ ἐπὶ τοσοῦτον αἰσίοις οἰωνοῖς ἀρξάμενον ἔργον μέχρι τῆς ἐσχάτως εὐτυχοῦς ἑνώσεως τῆς Ἑπανήσου μετὰ τῆς Μητρὸς Ἑλλάδος, ὅτε διελύθη ἡ Ἀκαδημία (1865). Ἡ Ἰόνιος Ἀκαδημία, συστᾶσα ἐν ἐποχῇ κρισίμῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐγένετο τὸ ἄσυλον τῆς πρὸς μάθησιν ὑψηλοτέραν ὀργώσης Ἑλληνικῆς νεότητος, ἁπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνερχομένης κατὰ ἑκατοστύας (ἠρίθμησε περὶ τοὺς 900 φοιτητὰς ἡ Ἀκαδημία), καὶ κατὰ μέρος (60 περίπου) διατρεφομένης δαπάναις αὐτοῦ τοῦ σεβαστοῦ Ἱδρυτοῦ αὐτῆς, ἐμόρφωσε τὸν Κλῆρον τῆς Ἑπτανήσου καὶ τοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καθόλου (ἐν αὐτῇ τῇ ἕδρᾳ αὐτῆς διὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως Κωνσταντίνου Τυπάλδου συστήσαντος τὴν ἀκμάζουσαν ἤδη Θεολογικὴν ἐν Χάλκῃ Σχολήν), ἐχορήγησε τοὺς ἐπιφανεστέρους Καθηγητὰς τοῦ ὕστερον ἐν Ἀθήναις συστάντος Πανεπιστημίου, καὶ τῶν Γυμνασίων, καὶ ἑτέρους διδασκάλους πλείστους. ἑνὶ λόγῳ ἐγένετο ὁ πρόδρομος τῆς μετὰ ταῦτα πνευματικῆς παλιγγενεσίας τῶν Ἑλλήνων [1]. Τότε δὲ πολλοὶ καὶ καλοὶ ἤκμασαν ἐν

---

(1) «Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπῆρχεν ἔνδοξός τις ἀνήρ, πλήρης φιλανθρωπίας καὶ γενναίων αἰσθημάτων, ὁ ἀείμνηστος Κόμης Φρεδερῖκος Νόρθιος, Λόρδος Γυΐλφορδ· ὁ ἀληθὴς οὗτος καὶ ἀνυπόκριτος φιλέλλην ἔτρεφε πρὸ χρόνων τινῶν πολλοὺς νέους Ἕλληνας εἰς διάφορα καταστήματα τῆς Εὐρώπης, ἵνα κατα-

Κερκύρᾳ, ἐν οἷς ὅμως διαπρέπει ὁ ἐπιφανὴς Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, νομικὸς, ἀρχαιολόγος καὶ ἱστορικὸς δοκιμώτατος [1].

Ἀπὸ τῆς φιλοκάλου Κερκύρας ἀναντιῤῥήτως αἱ ἀκτῖνες καὶ εἰς τὰς λοιπὰς προεχέοντο νήσους τοῦ Ἰονίου, ἐν αἷς οὐδέποτε ἔπαυσαν καλλιεργούμενα τὰ ἀρχαῖα γράμματα καὶ αἱ ἐπιστῆμαι. Ἐκ *Κεφαλληνίας* ἤδη περὶ τὴν ΙΣΤ′ Ἑκατ. κατήγετο ὁ ἐν τοῖς εἰς Ῥωσσίαν εἰσαγαγοῦσι τὰ φῶτα καὶ βελτιώσεις εἰς τὴν ἱεροπραξίαν συγκαταλεγόμενος Ἑλληνοδιδάσκαλος Φωκᾶς [2], Κεφαλλὴν δέ τις Ἀναστάσιος Περιστεάνος (1550) φαίνεται ἐπιστάτης τῆς ἐν Παταβίῳ Βιβλιοθήκης τῶν Βενεδικτίνων [3]. Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ′ Ἑκατοντ. λόγιοι ἐν Κεφαλληνίᾳ μνημονεύονται ὁ Μητροπολίτης Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (1624) Παχώμιος ὁ Δοξαρᾶς [4], Νικόδημος ὁ Μεταξᾶς, διάδοχος αὐτοῦ ἐπὶ τὸν τῆς Κεφαλληνίας θρόνον, πρῶτος τὴν τυπογραφίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσαγαγὼν ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λου-

---

στήσῃ αὐτοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἡ ἀγαθὴ ψυχή του ἐσκόπευε νὰ ἀνεγείρῃ ποτὲ εἰς κανὲν ἐλεύθερον τῆς Ἑλλάδος μέρος. Μεταβὰς λοιπὸν εἰς Κέρκυραν μετὰ τὴν τῶν Ἄγγλων ἄφιξιν εἰς τὰς ἡμετέρας νήσους, ἐζήτει παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὴν σύστασιν Πανεπιστημίου ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀλλ' εὗρεν ἀντίπαλον τῆς φιλανθρώπου ταύτης ἐπιθυμίας του τὸν τότε τῆς Ἑπτανήσου Ἁρμοστὴν Θωμᾶν Μαίτλανδ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀντενέργεια ἐβράδυνεν ἀρκετὸν καιρὸν τὸ καλὸν τῆς παιδείας. Ἡ ἀξιέπαινος ὅμως ἐπιμονὴ τοῦ εὐεργετικοῦ Γυΐλφορδ, προστατευθεῖσα ὑπὸ τοῦ λόρδου Κάννιγκ, ἐνίκησε πᾶσαν ἀντίστασιν, καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἀνέγερσις τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Κερκύρᾳ, τοῦ ὁποίου Ἄρχων ἐθεσπίσθη διὰ ῥητῆς ἀποφάσεως τοῦ ῥηθέντος ὑπουργοῦ ὁ Κόμης Γυΐλφορδ.» Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήνων σελ. 388—389. Βρετοῦ Β′, 271—3 καὶ ἀλλαχοῦ. Κ. Ἀσωπίου Συντακτικοῦ Περίοδ. Β′ (ἔκδ. β′) σελ. οέ. Κ. Φρεαρίτου λόγ. περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιστήμης σελ. 54. Ἀ. Μαζαράκη ἔγγραφ. σημ.

(1) Βρετοῦ Β′, 309. Πανδ. ΙΑ′, 249. τότε Ἱερώνυμος Παδοβάνος ἐξέδωκεν Ἀγγλικὴν Γραμματικὴν (1824 Βρετοῦ Β′, σελ. 725).

(2) Σ. Ζαμπελίου Ἵδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἐν Πανδ. Ι′, 346.

(3) Ἑλληνομνήμ. Ζ′, 396.

(4) Ἐν Ἐπιστολῇ Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ πρὸς Παχώμιον τὸν Δοξαρᾶν· ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρογράφων.

κάρεως. Περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. (1655) ἤκμαζον οἱ λόγιοι Ἱερόθεος Ἀρχιμανδρίτης (1640)[1], Ἀκάκιος Διακρούσης (1650)[2], καὶ οἱ πολλοῦ λόγου ἄξιοι ἀδελφοὶ Ἱερομόναχοι Σωφρόνιος καὶ Ἰωαννίκιος οἱ Λειχοῦδαι, πρῶτον μὲν Κεφαλληνίᾳ τῇ πατρίδι παιδευθέντες, εἶτα δὲ ἐν Ἰταλίᾳ, ὁπόθεν οἴκαδε ἐπαναζεύξαντες ἐπεδόθησαν εἰς πολλαπλασιασμὸν τοῦ δοθέντος αὐτοῖς ταλάντου· διὸ ὁ μὲν Ἰωαννίκιος (1670) διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κεφαλληνίας Παρθενίου Ἐπιτηρητὴς τῶν Σχολείων Ληξουρίου καὶ Ἀργοστολίου, ὁ δὲ Σωφρόνιος διδάσκαλος καὶ Σχολάρχης τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Σχολῆς. Οἱ σοφοὶ καὶ δραστήριοι οὗτοι Κεφαλλῆνες ἐδίδαξαν (ὁ Σωφρόνιος) καὶ ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονιᾳ[3], αὐτοὶ δὲ μετέπειτα ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐθεωρήθησαν ἄξιοι, ἵν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὴν ὁμόδοξον Ῥωσσίαν πρὸς στήριξιν τῆς σαλευομένης πίστεως καὶ διάδοσιν τῶν φώτων κατὰ τὴν ἀχανῆ ἐκείνην Ἐπικράτειαν. Μετὰ τούτους ἐδίδαξεν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη Ἠλίας ὁ Μηνιάτης (1690)[4], ἀνὴρ σοφὸς καὶ ῥήτωρ διαπρύσιος, ὕστερον Κερνίκης καὶ Καλαβρύτων Ἐπίσκοπος τῆς ἐν Πελοποννήσῳ[5]. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς αὐτῆς (ΙΖ') Ἑκατ. καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' (1679—1752) Βικέντιος ὁ Δαμωδὸς, ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθεὶς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰ νομικὰ, ἐπανελθὼν εἰς Κεφαλληνίαν ἠνέῳξε Σχολὴν *κοινὴν* εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἁπανταχόθεν αὐτῆς μαθητῶν συῤῥεόντων, διδάσκων κοινῇ γλώσσῃ καὶ κατὰ νέαν μέθοδον ἀνώτερα μαθήματα[6], οὗ ἠκροάσατο καὶ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, πρὸ τῆς εἰς Ἄρταν ἀποδημίας του[7].

Σημ. Τὴν κοινὴν καὶ ὡς εἰκὸς εὐληπτοτέραν γλῶσσαν εἴς τε τὴν συγγραφὴν καὶ διδασκαλίαν συνέστησε πρῶτος (ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν)

---

(1) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. ΙΑ', ἐν λ.

(2) Βρετοῦ Α', 196.

(3) Α. Λασκάρεως περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—.

(4) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήνων σελ. 40.

(5) Αὐτόθι.

(6) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱσορ. Δ', 71. Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 140—.

(7) Βρετοῦ Β', 248. 250.

Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς Κερκυραῖος (1520), ἐν τῇ πρὸς Διονύσιον τὸν Μυλοποτάμου καὶ Χεῤῥοννήσου ἐπιστολῇ [1], μετ' αὐτὸν ἰδίως Βικέντιος ὁ Δαμῳδὸς οὐ μόνον διδάσκων, ἀλλὰ καὶ γράφων [2], ὕστερον δὲ Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης (1760), τύπον τῷ ὄντι καθαρευούσης καὶ ὁμαλῆς γλώσσης ἐν τοῖς Κυριακοδρομίοις ἐνδεικνύμενος, εἶτα δὲ Ἀθανάσιος ὁ Χριστόπουλος (1805), ἐκδοὺς Γραμματικὴν τῆς Αἰολοδωρικῆς (λαλουμένης) γλώσσης [3], τελευταῖον δὲ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι καὶ ἄλλοι πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ σοφὸς Ἀδαμάντιος Κοραῆς ἐν τοῖς τῶν ἐκδόσεών του προτασσομένοις *Αὐτοσχεδίοις Στοχασμοῖς*.

Καὶ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. ὁ αὐτὸς περὶ τὰ γράμματα ἐπεκράτει ζῆλος. Λόγιοι δὲ Ἰωάννης Πυλαρινός, ἀρχιατρὸς Πέτρου τοῦ Μεγάλου (1710) [4], Ἀγάπιος Λοβέρδος Κεφαλλὴν (1750), Καθηγητὴς ἐν τῷ Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ [5], Νικόλαος Μαυροειδὴς ἱερεὺς (1770), μαθητεύσας παρὰ τῷ περιφήμῳ Δαμῳδῷ, εἶτα δὲ ἐν Παταβίῳ, ἱεροκήρυξ περιβόητος οὐ μόνον ἐν Κεφαλληνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις, καὶ ἐν Κωνςαντινουπόλει, καὶ ταῖς παριστρίοις Ἡγεμονίαις [6], Ἄγγελος Τσουλάτης ἰατροφιλόσοφος (1750) [7], Ἰωάννης Φραγκίσκος ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἰατρός [8], Ἀθανάσιος Σκιαδᾶς (1723), Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλολογίας ἐν τῇ ἐν Μόσχᾳ Σλαβο-γραικολατινικῇ Ἀκαδημίᾳ, μεταφράσας ἁπλῇ φράσει τὸν Τηλέμαχον τοῦ Φενελῶνος [9], Γεώργιος Πολυκαλᾶς (1740), ἰατροφιλόσοφος, ἰατρὸς Αἰκατερίνης τῆς Ῥωσσίας [10], Ζώσιμος Περιστεάνος (1780), φιλόσοφος καὶ θεολόγος [11], Μαρῖνος Χαρβούρης, μηχανικός, μετακομίσας τὸ μνημεῖον Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐν Πετρουπόλει, γαλλιστὶ ἐκδοὺς τὴν

(1) Ἑλληνομν. Δ', 253.
(2) Βρετοῦ Β', 250.
(3) Βρετοῦ Β', 134. 350.
(4) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήν. σελ. 119—.
(5) Βρετοῦ Α', 214.
(6) Βρετοῦ Α', 220.
(7) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα κτλ. σελ. 100.
(8) Αὐτόθι.
(9) Βρετοῦ Β', 48. 334.
(10) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 143. (11) Αὐτόθι σελ. 144.

περιγραφὴν αὐτοῦ ἐν Παρισίοις τῷ 1777 [1], Ἰωάννης Ἱεροσόλυμος, ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (1808) [2], Σπυρίδων Ἀσάνης (1800), ἰατρὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει, μαθηματικὸς, διδάξας αὐτὰ ἐν Ἀμπελακίοις τῆς Θεσσαλίας, συνδρχμῶν τῷ Κούμᾳ, Γρηγορίῳ τῷ Κωνσταντᾷ καὶ ἑτέροις εἰς μετάφρασιν τῶν στοιχείων τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ Ἀλγέβρας τοῦ Γάλλου de Caille [3], Σπυρίδων Δεστούνης, ἐν Μόσχᾳ ἐκπαιδευθεὶς, λόγιος, μεταφράσας πρὸς ἑτέροις ἐπιτυχῶς εἰς τὴν Ῥωσσικὴν γλῶσσαν τοὺς Παραλλήλους τοῦ Πλουτάρχου [4], Μακάριος Καββαδίας, διδάσκαλος (1802), γράψας κατὰ Βολταίρου καὶ τῶν ὀπαδῶν [5], Γεράσιμος Καροῦσος (1792) [6], Γεώργιος Καροῦσος, ἐν Κερκύρᾳ διδάσκων (1818) [7], Ζαχαρίας Μαυρούδης ποιητὴς (1800) [8], Δημήτριος Ῥαζῆς (1787), ἰατρὸς ἐν Κωνςαντινουπόλει, Γεωμετρίαν ἐκ τοῦ λατινικοῦ μεταφράσας [9], Γεράσιμος Γρηγορίνης ἰατροφιλόσοφος (1790), συγγράψας ἱκανὰ [10], Γεώργιος Κοζάκης Τυπάλδος, ἰατροφιλόσοφος (1816) [11], ὁ λόγιος ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀγαθάγγελος, Ἀρχιεπίσκοπος Σεβαστουπόλεως τῆς ἐν Ῥωσσίᾳ (ἀποθ. 1865) [12] Ἄγγελος Δαλλαδέτσιμας, ἰατρὸς πολλὰ καὶ καλὰ γράψας (1819) [13], Ἀντώνιος Τυπάλδος, ἰατρὸς ἐν Βιέννῃ (1807) [14], Δημήτριος Βαλσαμάκης, μέλος τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Ἀκαδημίας τῶν ὡραίων τεχνῶν, γράψας ἰταλιστὶ περὶ τοῦ δράματος παρ' Ἕλλησιν (1814) [15], Ἰωάννης Κα-

---

(1) Ἀ. Μαζαράκη Βιογράφ. Κεφαλλ. σελ. 71—. Ἑλληνομν. Β', 91.
(2) Βρετοῦ Α', 152.
(3) Βρετοῦ Β', 103. 241. Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ 362.
(4) Βρετοῦ Β', 260. (5) Βρετοῦ Β', 123. ἀρ. 341.
(6) Βρετοῦ Β', 89. 274. (7) Αὐτόθι.
(8) Βρετοῦ Β', 307.
(9) Βρετοῦ Β', 81. ἀρ. 193.
(10) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα κτλ. σελ. 23.
(11) Βρετοῦ Β', 341.
(12) Ἐν « Χερσῶνος Ἐπαρχιακαῖς εἰδήσεσι (Περιοδικῷ φυλ. 15 Αὐγούστου 1865 ἐν Ὀδησσῷ), σελ. 293—. (ἐκ μεταφρ. Ι. Παρ.)
(13) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ· Κεφαλλ. σελ. 234—. Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα κτλ. σελ. 30.
(14) Σ. Ἀρ.
(15) Σ. Ἀρ.

ρανδηνός, μαθηματικὸς ἄριστος, Ἔφορος τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας ἐν Κερκύρᾳ καὶ Καθηγητὴς τῶν ὑψηλῶν μαθηματικῶν [1], Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, Μητροπολίτης Σταυρουπόλεως, Καθηγητὴς τῆς Θεολογίας ἐν Κερκύρᾳ (1824), ἐπὶ δὲ εἰκοσαετίαν περίπου (1844—1864) Σχολάρχης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς [2], Ἄνθιμος Μαζαράκης, Μητροπολίτης Σελευκείας, Θεολόγος, διδάξας ἐν Κεφαλληνίᾳ, (Παλαίᾳ [Ληξουρίῳ]) (1828—1838), ἐν Βενετίᾳ 1851) καὶ ἐπὶ ὀκτωκαίδεκα ἔτη Διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ Ἑλλ. Ἐμπορικῆς Σχολῆς (1851—1867) [3], καὶ πλεῖστοι ἕτεροι πιστοῦσι τὴν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν μεγαθύμων Κεφαλλήνων συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων.

Ἐκ *Ζακύνθου* κατήγοντο κατὰ τὴν ΙΣΤʹ.ʽΕκατ. Παχώμιος ὁ Ῥουσάνος (1530), ἀνὴρ λόγιος καὶ ζηλωτὴς, διδάξας τὸν Ἕλληνα λόγον καὶ ἐν ταῖς καθ' ἡμᾶς χώραις ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου, ἱκανὴν δ' ἔχων ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων [4], Διονύσιος ὁ Κατηλιανὸς, λόγιος (1530) [5], Ἀλέξανδρος Νερούλης, σύγχρονος (1530) [6], ἄνδρες περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐντριβέστατοι. Ὁ Νερούλης μάλιστα ἐν Παταβίῳ καὶ Ῥώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν καὶ ἱερεὺς προχειρισθεὶς, ἐξεπαίδευε μαθητὰς, εἰς χρῆσιν τῶν ὁποίων συνέταξε Λεξικὸν ʽΕλληνογραικικὸν, Γραμματικὰς γυμνασίας, Ἐπιστολάριον κατ' ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ ἄλλα [7]· διὰ δὲ τὴν ἱκανότητά του ὕστερον προσεκλήθη διδάξων εἰς Πατάβιον ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Γυμνασίῳ, ὅπου διδάσκων πλεῖστα συνέταξε. Ἐκ Ζακύνθου ἐπίσης κατήγετο Νικόλαος ὁ Λουκάνος (1530), ὁ εἰς κοινὴν φράσιν τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὁμήρου μεταφράσας [8]. Γεώργιος ὁ Βαλσαμὼν, ῥήτωρ καὶ ποιητὴς (1530) [9], Δημήτριος ὁ Ζῆνος (1510), εἰς

---

(1) Βρετοῦ Β., 271.
(2) Βρετοῦ Αʹ, 249.
(3) Βρετοῦ ʽΗμερολόγιον τοῦ ἔτους 1866. ἐν βιογραφ.
(4) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ.
(5) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 12.
(6) Π. Χιώτου, ἐν Πανδ. ΙΑʹ, 407. (7) Αὐτόθι.
(8) ʽΕλληνομνήμ. Δʹ, 250. Βρετοῦ Βʹ, 21. 300.
(9) ʽΕλληνομνήμ. ΣΤʹ, 338.

κοινὴν διάλεκτον μεταφράσας τὴν Βατραχομυομαχίαν τοῦ Ὁμήρου [1], καὶ Τζανέτος Κορωναῖος, σύγχρονος (1520), ὅστις ἐν Ἰταλίᾳ ἐκπαιδευθεὶς, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν ἐποίησε τὸ ποίημα τοῦ Μπούα, τὴν πρώτην Ἐποποιΐαν εἰς τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν τῶν νεωτέρων χρόνων [2].

Κατὰ δὲ τὴν ΙΖ′ καὶ ΙΗ′ Ἑκατ. βλέπομεν ἐν Ζακύνθῳ ἐπίσης θερμῶς καλλιεργούμενα τὰ γράμματα. Αὐτόθι ἐδίδασκον (1624) Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεὺς [3], Νικόλαος ὁ Κούρσουλας (1680) [4], Ἰωάννης Ἀβράμιος, Κρὴς, (1695) [5], Ἠλίας ὁ Μηνιάτης (1690) [6], Παναγιώτης ὁ Σινωπεὺς, (ἰδίᾳ διδάσκων (ἀρχ. τῆς ΙΗ′ Ἑκατ.) [7],) Ἀντώνιος ὁ Κατήφορος (1710), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας καὶ διδάξας, εἰς δὲ Ζάκυνθον ἐπανελθὼν καὶ ἱερεὺς γενόμενος ἐδίδασκε κατ᾽ οἶκον, (ὅτε ἐπὶ ἓν ἔτος συνέζησε μετὰ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως), εἶτα δὲ καὶ ἐν τῷ Φλαγγινιανῷ Φροντιστηρίῳ, μεταφράσας Λατινιστὶ τὸν Φώτιον, συντάξας Ἰταλιστὶ τὸν Βίον Πέτρου τοῦ Μεγάλου, πρὸς ἄλλοις δὲ καὶ Γραμματικὴν Ἑλληνικὴν [8], Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ ὁποίου ἐρίζει πρὸς τὴν Κέρκυραν ἡ Ζάκυνθος, διδάξας ἐν Ζακύνθῳ (1743;) μετὰ τὴν ἐξ Ἰταλίας ἐπάνοδον [9], καὶ ἕτεροι· Λόγιοι δὲ Ζακύνθιοι Ἀθανάσιος Ἱερομόναχος Τσαγγαρόπουλος

---

(1) Βρετοῦ Β′, 267.

(2) Π. Χιώτου, ἐν Πανδ. ΙΑ′, 607.

(3) Κωνσταντίου Α′, τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. σελ. 287.

(4) Τούτου εὕρηται ἐν χειρ. ὑπ᾽ ἀρ. 447 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθήκ. « Σύνοψις Ἱερᾶς Θεολογίας 1690 »· μαθηταὶ δὲ αὐτοῦ φαίνονται ὄντες τῷ 1645 καὶ ἐν Ἰωαννίνοις. Ἔνθ. ἀνωτ. ἐν τῷ περὶ Ἰωαννίνων. Τότε (1673) εἶχε μεταβῆ (ἴσως καὶ ἐδίδασκε) εἰς Ζάκυνθον ὁ Ἀθηναῖος Δημήτριος ὁ Βενιζέλος· Spon καὶ Wheler, Reise etc. Μέρος Α′, 52. 48.

(5) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863. σελ. 13. Βρετοῦ Α′, 171.

(6) Ἀ Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ. 41.

(7) Βρετοῦ Α′, 237.

(8) Βρετοῦ Β′, 47. 69. 274. Φιλίστορ. Β′, 298. 302—310.

(9) Π. Ἀραβ. Χρονολ. Ἠπείρου Β′, 279 ἐν Σημ. 4.

(1690)[1], Νικόλαος Γαβριηλόπουλος (1718)[2], Ἰωάσαφ Κορνήλιος, διδάσκαλος καὶ ἱεροκήρυξ ἐν Κωνσταντινουπόλει (1780)[3], Ἰωάννης ὁ Λιτινὸς (1774), κηδεμὼν καὶ διδάσκαλος τῶν ἐν Παταβίῳ δημοσίων Φροντιστηρίων τῶν Ἑλλήνων[4], Ἄγγελος Σύμμαχος (1750) φιλόσοφος[5], Ἰωάννης Κοντονῆς, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου (1760), γράψας θεολογικὰ καὶ ἕτερα[6], Γεώργιος Σύπανδρος, Ἱεροδιάκονος (1780)[7], Γεώργιος ὁ Βενδότης (1780), πρῶτος συστήσας τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν ἐν Βιέννῃ[8]· καὶ οἱ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΘ΄ Ἑκατ. ἐκ Ζακύνθου ὁρμώμενοι λόγιοι Δημήτριος ὁ Γουζέλης (1817), ποιητής, μεταφράσας τὴν Ἐποποιΐαν τοῦ Τάσσου[9], Σπυρίδων Πρεβέτος, διδάσκων ἐν Τεργέστῃ (1814)[10], ὁ περιβόητος καὶ παράτολμος Νικόλαος Κεφαλᾶς (1763—1847), θαλασσοπόρος καὶ συγγραφεὺς ἱκανῶν καλῶν καὶ χρησίμων[11], καὶ πλεῖστοι ἕτεροι ἀρκούντως δεικνύουσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐξέλιπεν ἐκ τῆς ὡραίας πατρίδος τῶν ἀθανάτων Οὔγου Φοσκόλου καὶ Διονυσίου Σολομοῦ τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια.

Καὶ ἐν ταῖς ἐλάσσοσι νήσοις ὁ αὐτὸς περίπου καταφαίνεται ὀργασμός. Ἐν *Λευκάδι* διὰ τὴν ἔλλειψιν μαρτυριῶν ἀρχαιοτέρων μόλις περὶ τὴν ΙΗ΄ Ἑκατ. ἀναφέρεται ὁ λόγιος Ἱερομόναχος Διονύσιος Κόνταρης (1747), ἱεροκήρυξ, εἶτα δὲ Ἀρχιεπίσκοπος Λευκάδος[12], ὁ ἀνεψιὸς τούτου Ἰωαννίκιος Κόνταρης (1769)[13], ὁ νομομαθής, φιλόλογος καὶ τραγικὸς ποιητὴς τῆς νέας Ἑλλάδος Ἰωάννης Ζαμπέλιος

---

(1) Βρετοῦ Α΄, 43. 248.
(2) Βρετοῦ Α΄. 64.
(3) Βρετοῦ Α΄, 114. ἀρ. 321.
(4) Βρετοῦ Α΄, 94. ἀρ. 265.
(5) Βρετοῦ Α΄, 73. 246.
(6) Φιλίστορ. Β΄, 260.
(7) Βρετοῦ Α΄, 246.
(8) Βρετοῦ Α΄, 180.
(9) Βρετοῦ Β΄, 257.
(10) Βρετοῦ Β΄, 173.
(11) Βρετοῦ Β΄, 275.
(12) Βρετοῦ Α΄, 72. ἀρ. 199.
(13) Βρετοῦ Α΄, 88. ἀρ. 246.

(1800)[1], Ἀθανάσιος Πολίτης (1815), εἰσαγωγεὺς τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου ἐν Λευκάδι τὸ πρῶτον (1819), εἶτα δὲ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἁρμοστοῦ Ἄδαμ καθ' ὅλην τὴν Ἑπτάνησον[2], Καθηγητὴς τῆς Χημείας ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ[3], Γρηγόριος Ἱερομόναχος ὁ Κόνταρης, μεταφραστὴς λόγων τοῦ Χρυσοστόμου (1812)[4] καὶ ἕτεροι· αὐτόθι δὲ ἐδίδασκε Γ. Σταματέλος Σκλαμπάνης τῷ 1817[5].

Ἐν *Ἰθάκῃ* ἐπίσης· διότι αὐτόθεν κατήγοντο Ἱερόθεος ὁ Δενδρινός, ἱεροκήρυξ, διδάσκαλος καὶ συνιδρυτὴς τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς Σχολῆς (1723)[6], Χρύσανθος Καραβίας, συνεργάτης αὐτοῦ, Γρηγόριος Ξανθόπουλος, μαθητὴς τοῦ Χρυσάνθου, διδάσκων ἐν *Ὕδρᾳ* ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη μέχρι τοῦ 1820, Εὐστάθιος Καραβίας, μαθητὴς καὶ οὗτος τοῦ Χρυσάνθου, διδάξας ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη ἐν Κυδωνίαις (ἀποθ. 1844), Διονύσιος Καραβίας (ἀποθ. 1831), μαθητὴς τοῦ Χρυσάνθου, Ἐπίσκοπος Ἰθάκης, Εὐγένιος ὁ Ἀγχιάλου Μητροπολίτης (ἀποθ. 1821), διδάσκαλος ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς οἴκοις Ἰωάννου Καρατζᾶ καὶ Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη, Δωρόθεος Βουλισμᾶς (1760), ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (ἀποθ. 1819), Ἀγάπιος Βουλισμᾶς ἐπίσης, Γεώργιος Δενδρινὸς (ἀποθ. 1837), ἰδίᾳ διδάξας ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ Ὀδησσῷ δημοσίᾳ, Βασίλειος Ζαβὸς (ΙΗ' Ἑκατ.), ἰατροφιλόσοφος, Νικόλαος Ἀλευρᾶς, διδάσκαλος ἐν *Γαλαξειδίῳ* (1815), Βασίλειος Κανέλλος, διδάσκαλος ἐν Πάτραις, Ἄρτῃ καὶ Μεσολογγίῳ, Σαμουὴλ Κασσιανός, διδάσκων ἐν *Ἐφέσῳ* ἔτη εἴκοσι καὶ ἕτεροι[7].

Ἐκ δὲ *Κυθήρων* κατήγετο Χριστοφόρος ὁ Κοντολέος (1527), εἷς τῶν τεσσάρων πρώτων μαθητῶν τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου[8], ἐφεξῆς

(1) Βρετοῦ Β', 321.
(2) Βρετοῦ Β', 322.
(3) Βρετοῦ Β', 321.
(4) Βρετοῦ Α', ἀρ. 389.
(5) Πανδ. ΙΖ', 380—.
(6) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Σμύρνῃ.
(7) Περὶ τῶν ἐν Ἰθάκῃ ὅρα καθόλου Ἱστορίαν τῆς νήσου Ἰθάκης κτλ. ὑπὸ Νικολάου Καραβία Γρίβα Ἰθακησίου, ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1849. σελ. 124—153.
(8) Ἑλληνομνήμ. Δ', 233. Τούτου εὕρηται ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ

δὲ μετὰ αἰώνων χάσμα (καθ' ὃ ὅμως οὐδαμῶς ὑπονοητέον, ὅτι τὰ γράμματα ἐξέλιπον,) ἀναφέρεται τῷ 1747 ὁ Λόγιος Ἐπίσκοπος Κυθήρων Σωφρόνιος Πάγκαλος [1], Γεώργιος Καλούτσης σύγχρονος [2] καὶ ὁ ἐν Ἐνετίᾳ περιώνυμος δικηγόρος Σπυρίδων Καλούτσης, Γεώργιος Φατζέας, Φιλαδελφείας Μητροπολίτης προχειρισθεὶς (1763) [3], αὐτόθεν δὲ τὸ γένος εἶλκεν ὁ ἐν Ἐνετίᾳ γεννηθεὶς καὶ παιδευθεὶς Σπυρίδων Βλαντῆς (—1830), διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου, συγγραφεὺς Ἰταλοελληνικοῦ Λεξικοῦ καὶ πλείςων ἑτέρων καὶ ἀξιολόγων συγγραμμάτων [4].

2) Τὰ ἐν Κρήτῃ.

Ἡ *Κρήτη* ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς ΚΠόλεως διετέλει ὑπὸ τοὺς Ἐνετούς, ὑφ' οὓς καὶ διέμεινε μέχρι τοῦ 1670, ὅτε ἑάλω ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν [5]. Ὑπὸ τὴν ἀνεκτικὴν πολιτικὴν τῶν Ἐνετῶν ηὐδαιμόνει ἡ μεγαλόνησος αὕτη, μετὰ δὲ τὴν δουλείαν τριῶν καὶ ἐπέκεινα Ἑκατοεταετηρίδων ἐξῆλθεν Ἑλληνικὴ καὶ ὀρθόδοξος· διὰ δὲ τῆς ἐπιγαμίας τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν Λατίνων τῶν φυλετικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν ἐξαλειφθεισῶν (1418), τὸ Λατινικὸν ςοιχεῖον συνεχωνεύθη μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, συμποσουμένου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς Ἐνετο-

---

Middlehill « Christophori Contoleontis De immortalitate animae opuscula. Saecul. XVI, 8o ἐν Catalogi librorum manuscriptorum a Gustavo Haenel. Lipsiae 1830—. σελ. 882.

(1) Βρετοῦ Α', 70. ἀρ. 191.

(2) Αὐτόθι ἐν Σημ.

(3) Βρετοῦ Β', 55. 56. 343.

(4) Βρετοῦ Β', 246.

(5) Lacroix, îles de la Grèce σελ. 573—575. « A l' époque de la quatrième croisade (1203—), lorsque les Francs et les Venitiens se partagèrent l' Empire grec, C a n d i e fut assignée à Boniface, marquis de Montferrat et roi de Thessalonique. Par une convention du 12 Août 1204, il l'echangea avec les Venitiens contres les terres plus rapprochées de sa capitale, et cette île devint la possession la plus importante de la republique dans la

κρατίας περὶ τὸ ἓν ἑκατομμύριον [1], ὁ δὲ πολιτισμὸς τὸ τότε δὲν διεκόπη ὅλως [2].

Ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων ἡ Κρήτη παρίστησι θέαμα ἀνάλογον τοῦ ἐν ταῖς Ἰονίοις νήσοις. Λίαν πρωΐμως βλέπομεν Σόρδολον τὸν Κρῆτα (1439) ἐκτελοῦντα τεράστια μηχανικῆς ἔργα, καὶ καθιστάντα τὸν στόλον τῆς Ἑνετίας πλεῦσαι διὰ τῆς ἠπείρου διὰ μέσου ὑψηλῶν ὀρέων καὶ ποταμῶν ἐπὶ μίλια διακόσια [3], ὡς μετὰ μίαν Ἑκατοντ. τὸν Κεφαλλῆνα Ἰωάννην Φωκᾶν, τολμηρὸν θαλασσοπόρον, ἀνακαλύπτοντα νέας θαλάσσας καὶ πρὸ αὐτοῦ ἄγνωστα ἀκρωτήρια [4]. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν εὕρεσιν (1440) τῆς τυπογραφίας, κατὰ τὴν ΙΕ΄ καὶ ΙΣΤ΄ Ἑκατ. Κρῆτες τυπογράφοι καὶ Ἑπτανήσιοι, ὡς Ἀλέξανδρος Γεωργίου, Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης, Κρῆτες, Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς, Κερκυραῖος [5], καὶ ἄλλοι ἡμιλλῶντο πρὸς τοὺς Ἄλδους ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Ῥώμῃ [6]. Κρῆτες δὲ, Ἑπτανήσιοι καὶ ἕτεροι Ἕλληνες ἐτίμησαν ἱκανὰς ἕδρας τῶν Ἰταλικῶν Πανεπιστημίων καὶ ἐφευρέσεις ἀξιολόγους ἐποιήσαντο.

Ἡ Κρήτη κατὰ τὴν ΙΕ΄, ΙΣΤ΄, ΙΖ΄ Ἑκατ. παρήγαγε τοὺς ἐπιφανεστέρους ἄνδρας ἐπί τε παιδείᾳ καὶ ἀρετῇ καὶ ἐκκλησιαστικοῖς ἀξιώμασι· διότι εὐθὺς μετὰ τὴν τοῦ Βυζαντίου ἅλωσιν (καὶ πρὸ ταύτης) εἰς Κρήτην ἀσφάλειαν ζητοῦντες κατέφυγον πολλοὶ τῶν εὐπατριδῶν τῆς ΚΠόλεως, ὅπου εὗρον οὐ μόνον ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ ἀνεξιθρησκείαν [7]. Ἡ Ἑλληνικὴ φιλολογία περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην (1453)

Mediterranée. » Πρβλ. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Ἱστορ. τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, ἐν Ἀθήναις, 1853 σελ. 110.

(1) Brockhaus, Conversations-Lexicon (11 ἔκδ.). Τόμ. Δ΄, 96.

(2) Μ. Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. σελ. 2. Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ σκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ΄, 2—. Κ. Παπαῤῥηγοπούλου Παναγιώτης ὁ Νικούσης ἐν Πανδ. ΙΑ΄, 121—179.

(3) Ἑλληνομνήμ. Β΄, 91—.

(4) Α. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλ. σελ 14. Βρετοῦ Α΄, ζ΄, η΄.

(5) Ὅρα κατωτέρω τὰ περὶ Τυπογραφείων.

(6) Encyclopédie F. Didot ἐν λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ΄, σελ. 633.

(7) Μ. Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. σελ. 2—. Μ. Βερνάρδου Ἱστορία τῆς Κρήτης, ἐν Ἀθήναις 1846. σελ. 116.

διέσωζεν ἐν τῇ νήσῳ ἀμυδρόν τι φῶς [1], λαμπρότερον ἐφεξῆς γενόμενον. Ἐν Κρήτῃ τὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο θερμῶς, εἰμὴ ἀρχαιότερον, περὶ τὰ μέσα εῆς ΙΣΤ′ Ἑκατ. (1550), νέοι δὲ Κρῆτες ἱκανοὶ χάριν μαθήσεως κρείττονος μετέβαινον εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας [2]. Ἐν *Χάνδακι* (Ἡρακλείῳ), ἐν τῷ τοῦ Σινᾶ εὐρυχώρῳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Μετοχίῳ, τῷ εἰς τέμενος μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς νήσου (1670) μετατραπέντι, προθυμίᾳ ἀξιεπαίνῳ τῶν Σιναϊτῶν συνέστη τῷ 1550 Σχολὴ Ἑλληνική, παραταθεῖσα μέχρι τῆς κατὰ τῆς νήσου τῷ 1640 ἐκστρατείας τῶν Ὀθωμανῶν [3]. Πρῶτος αὐτῆς Σχολάρχης ἀναφέρεται Ἰωάννης ὁ Μυρεζῖνος ἢ Μορζῖνος, Κρής, ᾧ καὶ Κρούσιος Τυβίγγηθεν ἐπέςελλεν [4]. Ἐν αὐτῇ ἐδίδασκεν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν Μελέτιος ὁ Βλαστὸς (1550), παρ᾽ ᾧ καὶ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐμαθήτευσε [5], Ἰωάσαφ ὁ Δορυανὸς (1550), παρ᾽ ᾧ ἐμαθήτευσε Μάξιμος ὁ Μαργούνιος [6]. Ἐδίδαξαν ἐπίσης ἐν Κρήτῃ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1580) [7], Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (παρ᾽ ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ Κύριλλος ὁ Λούκαρις [8]), ὅστις Μητροφάνει τῷ λογιωτάτῳ Ἡγουμένῳ

---

(1) Μ. Ῥενιέρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 4—5

(2) « Propter eam (antiquam linguam) discendam Italiae quoque Academias a Peloponnesiis, Cretensibus, Chiis adire. » Turcograec. σελ. 246. πρβλ. Ἑλληνομνήμ. Δ′, 231—.

(3) Μ. Ῥενιέρη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 4—5. « In Cypro et Candia aliquos esse, qui populum publice doceant audio. » Dav. Chytraei de Statu Ecclesiarum hoc tempore in Graecia etc. Francofurt. 1583 σελ. 70. Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 294—295.

(4) Αὐτόθι.

(5) Γερμανοῦ Γρηγορᾶ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς ἐν Πανδ. Θ′. 254. Βρετοῦ Α′, 239. Μαργουνίου ἐπιστ. 8 σελ. 16 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδηκος.

(6) « Ἀλλὰ γὰρ πρὸς θάτερον ἤδη τὸ τῆς ἐπιστολῆς φιλικὸν εἶδος μεταπορθμευέσθω μοι καὶ πρὸς τὸν ἐμὸν πατέρα καὶ φίλον καὶ διδάσκαλον, καὶ ὅτι ἂν τις εἴποι τῶν τιμίων μεταβαινέτω Ἰωάσαφ τὸν σοφώτατον. » Μ. Μαργουνίου ἐπιστ. 168 σελ. 365 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ.

(7) Γ. Γρηγορᾶ ἔνθ. ἀνωτ. Μ. Πηγᾶ ἐπιστ. ρκζ′ τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ κώδ.

(8) Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Ἀπαρίθμησις κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 464.

τοῦ Βαλσαμινηροῦ (;) ἐντέλλεται τὴν ἄνοιξιν Φροντιστηρίου, εἰς ὃ νὰ φοιτῶσι δέκα παῖδες πενήτων [1], καὶ Γεώργιος Μαραφαρᾶς, διδάσκαλος ἐν Κρήτῃ ἀναφέρεται (1590) [2]. Αὐτόθι ἐμαθήτευσε παρὰ Μελετίῳ τῷ Μακρῇ τῷ 1630 καὶ ὁ γεραρὸς Νεκτάριος, ὕστερον Ἱεροσολύμων ἀναδειχθεὶς Πατριάρχης [3].

Λόγιοι δὲ Κρῆτες τῶν χρόνων τούτων, ἄνδρες περιφανεῖς, ἀναφέρονται Γεώργιος Ἀλεξάνδρου (1460), ἱερεὺς λογιώτατος καὶ σοφώτατος [4], Ἀλέξανδρος ὁ υἱὸς αὐτοῦ (1486) [5], Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης (1499—1524), μεγίστην ὑπόληψιν χαίρων παρὰ τοῖς σοφοῖς τῆς Εὐρώπης, ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Ῥώμῃ τυπογραφεῖον συστήσας [6], Λεόνικος ὁ Κρὴς (1486) [7], Δημήτριος ὁ Κρὴς (1486), ἐπιμελητὴς τῶν ἐκδόσεων [8], Ἰωάννης Γρηγορόπουλος (1499) ἐπιγραμματοποιὸς [9], Δημήτριος Δούκας, (ὡς καὶ Ἀριστόβουλος Ἀποστόλιος), μέλη τῆς Νεακαδημίας τοῦ τοῦ Ἄλδου ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1500 [10], ἐκδότης τῶν Ἠθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐν Μαδρίτῃ ἐκτυπώσεως τῆς πολυγλώττου Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπου μετέβη (1528) κατὰ πρόσκλησιν τοῦ περιφήμου Καρδινάλεως Ξιμένους [11], Ἀνδρέας Εὐδαίμων Ἰωάννης (1530) ἐκ Παλαιολόγων, ὑπὲρ Λατίνων καὶ Γραικῶν γράψας [12], Μάρκος ὁ Μουσοῦρος, ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ Ἰάνῳ τῷ Λασκάρει μαθητεύσας, βοηθῶν

(1) Μαργουνίου ἐπιστ. 162. σελ. 353 τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ. πρβλ. Ἐπιστολ. 163 τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(2) Μ. Πηγᾶ ἐπιστ. σοέ. τοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς ἐν Χάλκῃ κώδηκος.

(3) Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἔνθ. ἀνωτ. ἀρ. 464. Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Γ', 470. Βρετοῦ Α', 231.

(4) Βρετοῦ Α. 1.

(5) Αὐτόθι.

(6) Βρετοῦ Β', 270. Τῷ 1512 Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης ἐγκατέλιπε τὸ ἐν Ἑνετίᾳ τυπογραφεῖόν του καὶ μετέβη εἰς Ῥώμην κατὰ πρόσκλησιν Λέοντος τοῦ Ι'. Encyclopédie F. Didot ἐν λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 633.

(7) Βρετοῦ Β'. 2. ἀρ. 2.

(8) Αὐτόθι.

(9) Βρετοῦ Β', 5. 258.

(10) Encyclopédie F. Didot ἔνθα ἀνωτ. σελ. 649.

(11) Βρετοῦ Β', 261.

(12) Φαβρικίου Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ' ἐν λ.

τὸν Ἄλδον εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐν Ἑνετίᾳ (1502)[1], μετὰ φήμης πολλῆς τὰ Ἑλληνικὰ διδάξας (1500) ἐν Παταβίῳ καὶ Ἑνετίᾳ, ἁπανταχόθεν τῶν πέριξ συῤῥεόντων εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ, μετ' ἀκριβείας δὲ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς σχολιάσας[2], Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Ῥεθύμνιος (1550), σοφώτατος, διδάξας ἐν Ἑνετίᾳ[3] καὶ Γενεύῃ τὴν Ἑλληνικὴν (1562)[4], καὶ ὁ ἄξιος τούτου υἱὸς Αἰμίλιος, ὑπὸ τοῦ πατρὸς παιδευθεὶς, καὶ πρῶτον μὲν ἐν Λαυσάνῃ τῆς Ἐλβετίας, εἶτα δὲ ἐν Εἱδελβέργῃ τῆς Γερμανίας τὴν Ἑλληνικὴν διδάξας, οὗ ἡ δόξα διαμένει εἰσέτι ἐν πολλοῖς τῶν περὶ τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς καὶ τὰς διαλέκτους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φιλοπονηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων[5]· οἱ καλλιγράφοι Ἄγγελος Βεργίκιος (1535—1566) λόγιος, καλλιγράφος, μεταφράσας εἰς τὸ Λατινικὸν τὸ περὶ ποταμῶν καὶ ὀρῶν ἐπωνυμίας τοῦ Πλουτάρχου, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικόλαος Βεργίκιος (1544), εἰς Γαλλίαν ἐκ Κρήτης ἀποδημήσας[6], Ἰωάννης Βεργίκιος, σύγχρονος, Ἱστορίαν τῆς Κρήτης γράψας ἰταλιστὶ[7], Κωνσταντῖνος Τήμενος, συντάκτης τῆς Ῥιμάδας Ἀπολλωνίου τοῦ ἐν Τύρῳ (1500)[8]. Μελέτιος ὁ Πηγᾶς (1590), τὸν Ἀλεξανδρέων καλλύνας θρόνον, πολλὰ καὶ ἀξιόλογα γράψας[9], οὗ τὸ περὶ τὴν ἔσω καὶ ἔξω μάθησιν κλέος οὐχ ὅπως τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τῶν ἀν' Εὐρώπην ἐθνῶν καὶ τὰ πορῤωτάτω διῆλθε διαπεφοιτηκὸς[10], Μάξιμος ὁ Μαργούνιος (1590), σοφώτατος, τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν μαθημάτων εἰς ἄκρον ἐληλακὼς, καὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπιτηδεύσας τῶν παλαιῶν οὐ πάνυ τι ἀποδέοντα[11], Ἱππόλυτος ὁ

---

(1) Encyclopédie F. Didot ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 644.
(2) Βρετοῦ Β', 308.
(3) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ Ἑνετίας.
(4) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 365. 375.
(5) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ,' 380.
(6) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν Πανδ. ΙΖ', 356—358.
(7) Αὐτόθι.
(8) Σ. Ἀρ. Βρετοῦ Β', ἀρ. 36.
(9) Βρετοῦ Α', 239.
(10) Εὐγενίου Λογικ. σελ. 41.
(11) Αὐτόθι. Βρετοῦ Α', 220.

Χίου (1590), λόγιος ἱκανῶς [1], Ζαχαρίας Σκορδύλιος ὁ Μαραφαρᾶς (1569), ἱερεὺς λόγιος καὶ συγγραφεὺς [2], Ἀντώνιος Καλλιέργης (1500) [3], Ἰωάννης Ἀβράμιος (1580), διδάξας καὶ ἐν Ζακύνθῳ [4], Ἰωάννης Ναθαναὴλ (1590), πρεσβύτερος καὶ Οἰκονόμος, θεολογικὰ γράψας [5], Μανουὴλ Κρὴς (1586), ἐρωτήματα γραμματικὰ γράψας [6], Συμεὼν Πόρκιος (1590), φιλόσοφος [7], Ἰωάννης Ματθαῖος Καρυοφύλλης (1630), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας, παποσέπτης, διάφορα γράψας, καὶ Ἰκονίου τιτλοφορούμενος [8], Μιχαὴλ (Μελέτιος ὕστερον) Χορτάκιος (1670) διδάξας ἐν Ἑνετίᾳ, ἔνθα καὶ Ἀρχιερεὺς Φιλαδελφείας ἀνεδείχθη [9], Κωνσταντῖνος Παλαιόκαπας, λόγιος (1630) [10], Ἠλίας Κρὴς (;) [11], Φραγκίσκος Σκοῦφος (1680), ἐν Ἑνετίᾳ ἐκπαιδευθεὶς καὶ διδάξας, συγγραφεὺς Ῥητορικῆς [12], Γεράσιμος ὁ Βλάχος (1650), διδάσκαλος, ἱεροκήρυξ, Ἀρχιεπίσκοπος ὕστερον Φιλαδελφείας προχειρισθείς, λεξικογράφος [13], Ναθαναὴλ Κανόπιος (1630), Σύγκελος Κυ-

---

(1) Τούτου εὕρηνται Ἐπιστολαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 463 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθήκης.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 13. 16. σ. 243.

(3) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 327.

(4) Βρετοῦ Α', 171.

(5) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ.

(6) Αὐτόθι.

(7) Βρετοῦ Β', 323.

(8) Βρετοῦ Α', 204.

(9) Βρετοῦ Α', 32. 253.

(10) Τούτου εὕρηται Theodoreti Episcopi Tyrensis Explicationes dubiorum diversae scripturae in L e v i t i c u m; demodo quo animam corpus ingreditur. collegit Constantinus Palaeocapa ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Reims; ἐν Catalogi librorum manuscriptorum a G u s t a v o H a e n e l, Lipsiae 1830. σ. 396.

(11) Τούτου εὕρηται Eliae Cretensis Responsiones ad Dionysium ἐν χειρογράφ. τῆς βιβλιοθ. Basel. αὐτόθι. σελ 616.

(12) Βρετοῦ Α', 243.

(13) Πρῶτος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων λεξικογράφος ἐγένετο Γεράσιμος ὁ Βλάχος (Βρετοῦ Β', 33 ἐν σημ. ὑπ' ἀρ. 57), μετὰ τοῦτον Γεώργιος Κωνσταντίνου (1756) (Βρετοῦ Β', 293), εἶτα Δανιὴλ ὁ ἐκ Μοσχοπόλεως (1802) (Βρετοῦ Β', 122), εἶτα Ἄνθιμος ὁ Γαζῆς (1804) (Βρετοῦ Β', 287), εἶτα

ρίλλου τοῦ Λουκάρεως [1], Κύριλλος ὁ Λούκαρις (ἀποθ. 1638), Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, παιδείας ἄλλως ἀνὴρ οὐκ ἄγευςος [2]; Μελέτιος ὁ Συρίγου (1640), Πρωτοσύγκελος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφὸς, γράψας κατὰ Καλβινιστῶν καὶ Ὁμολογίαν τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας [3], Γεράσιμος ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ Λούκαρ.ν (1630), Καθηγητὴς τῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἱεροκήρυξ ἐν Κρήτῃ [4], Ἀθανάσιος ὁ Πατελάριος, Πατριάρχης Κωνςαντινουπόλεως (1660) [5], Νεκτάριος ὁ Ἱεροσολύμων (1664), γράψας κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα [6], Ἰωαννίκιος ὁ Ἀλεξανδρείας (1654) [7], Ἱερεμιας ὁ Κακαβέλας, ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας (1650) καὶ ἐν Ἰασίῳ διδάξας [8], Γεράσιμος Κακαβέλας [9], Μελέτιος Καλλονᾶς, ἱερομόναχος (1650) [10], Νικόλαος Βουβούλιος (1690), ἰατροφιλόσοφος, ἐγκρατέστατος τὴν Ἑλληνικὴν [11], διορθωτὴς τῶν ἐκδόσεων Νικολάου τοῦ Γλυκῦ ἐν Ἑνετίᾳ (1683) [12], Μαρῖνος Τζάνε Μπούνιαλης, Ῥεθύμνιος, γράψας

οἱ συντάκται τῆς Κιβωτοῦ (1819) (Βρετοῦ Β'. ἀρ. 666). εἶτα Κωνσταντῖνος Κούμας (1821), Βρετοῦ Β', 288. τελευταῖον Σκαρλάτος ὁ Βυζάντιος (1839) (Λεξικὸν ἐπίτομον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης συνταχθὲν ὑπὸ Σκαρλάτον Δ. τοῦ Βυζαντίου· ἐν Ἀθήναις 1839).

(1) Φαβρικίοο Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τ. ΙΑ', ἐν λ.

(2) Εὐγενίου Λογικ. ἔνθα ἀνωτ. Μ. Ῥενιέρη Κύριλλος ὁ Λούκαρις κτλ. ἐν Ἀθήναις 1859. Βρετοῦ Α', 214. Τούτου πλὴν ἄλλων εὕρηνται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 234 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ. «Σημειώσεις Διδαχῶν τῷ 1598 (ἐν Κρήτῃ), τῷ 1599 (ἐν Χίῳ), τῷ 1600 (ἐν Ἰασίῳ).

(3) Βρετοῦ Α', 239. 246.

(4) Τούτου εὕρηται ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 312 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλιοθ. «Εἰς τὰ περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους σύντομος παράφρασις καὶ ζητήματα» ὅρα καὶ Κωνσταντίνου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθ. ἔνθ. ἀνωτ. ἀρ. 464.

(5) Εὐγεν. Λογικ. ἔνθ. ἀνωτ.

(6) Βρετοῦ Α', 231.

(7) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἐν τῷ Περιοδικῷ κτλ. σελ. 295.

(8) Βρετοῦ Α', 203.

(9) Αὐτόθι.

(10) Βρετοῦ Α', 204.

(11) Βρετοῦ Β'. 247. (12) Σ. Αρ.

(1683) Ἱστορίαν τοῦ πολέμου τῆς Κρήτης [1], Καλλιόπιος Ἱερομόναχος (1670) [2], Γρηγόριος Μελισσηνὸς, κληρικὸς λόγιος (1656) [3], Ἀντώνιος Μπούμπουλης (1680), ἱερεὺς ἐν Ἐνετίᾳ λόγιος [4], Βαρθολομαῖος Συρόπουλος (1650), ποιήσας ἐπίγραμμα εἰς τὸ Λεξικὸν Γερασίμου τοῦ Βλάχου [5], Γεώργιος Χορτάτσης (1680) ποιητὴς [6], Ἀρσένιος Καλούδης (1680), ἱεροκήρυξ καὶ διδάσκαλος τοῦ ἐν Παταβίῳ Κωττουνιανοῦ Φροντιστηρίου, καὶ συγγραφεὺς τοῦ Προσκυνηταρίου τῶν ἱερῶν τόπων [7], Νικόλαος Καλλιάκης (1677), Καθηγητὴς τῆς Ῥητορικῆς ἐν Παταβίῳ [8], Νικόλαος Δημητρίου, ποιητὴς (1630) [9], Ἀμβρόσιος Γραδενῖγος, Ἀββᾶς, βιβλιοφύλαξ τῆς Ἐνετικῆς Ἀριστοκρατίας (1676) [10], Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος (1700), Καθηγητὴς ἐν Παταβίῳ, συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τοῦ αὐτόθι Παταβιανοῦ Γυμνασίου [11], Θωμᾶς ὁ Κατάνης, Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ (1670) [12], Γεώργιος Μαϊώτας (1706), τρόφιμος τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου, ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ διδάσκαλος τῶν

(1) Σ. 'Αρ.

(2) Τούτου εὕρηται ἐπίγραμμα εἰς Μιχαὴλ (Μελέτιον) Χορτάκιον παρὰ Βρετῷ Α', 202.

(3) Βρετοῦ Β', 307. ἔτι ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 312 τῆς τοῦ 'Αγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ. «Ὡραιοτάτη ἐξήγησις τοῦ ὡραιοτάτου Θεολογικοῦ ἀπανθίσματος.»

(4) Βρετοῦ Β', 37.

(5) Βρετοῦ Β', 338.

(6) Βρετοῦ Β', 348.

(7) Ἑλληνομνήμ. Γ', 184.

(8) Μελετίου 'Εκκλ. 'Ιστορ. Δ', 71.

Σημ. Κρὴς λέγεται καὶ 'Ιωάννης 'Ρόζος (;) ποιήσας τοὺς γνωστοὺς ἐν τέλει παντὸς βιβλίου τιθεμένους στίχους (εὑρισκομένους ἔν τινι Νεαπολιτανῷ Κώδηκι)

« Ὥσπερ ξένοι χαίρουσιν ἰδεῖν πατρίδα,
καὶ οἱ θαλαττεύοντες ἰδεῖν λιμένα·
οὕτω καὶ οἱ γράφοντες βιβλίου τέλος.» (Βρετ. Α', κθ')

(9) Βρετοῦ Β', 31.

(10) Βρετοῦ Β', 36.

(11) Δημ. Προκοπίου ἐν τῷ Σχεδιάσματι παρὰ Φαβρ. 'Ελλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ', (Harles).

(12) Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 295.

παίδων Κωνσταντίνου Βασσαράβα[1], Ἰάκωβος Χαλικιόπουλος, Ῥεθύμνιος, ἰατροφιλόσοφος (ΙΖ' Ἑκατ.)[2], Ἀθανάσιος ἰατρὸς ἐκ Πικρίδων, γράψας εἰς τὸ ἀρχαῖον τὸν πόλεμον τῆς Κρήτης τοῦ 1669[3], Νικόλαος Δημητρίου, ἐξ Ἀποκορώνων (1627), ποιητὴς τῆς Εὔμορφης Βοσκοπούλας[4] καὶ ἕτεροι.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς νήσου (1670) τὸ ζώπυρον τῶν γραμμάτων διετηρεῖτο. Ἐν ταῖς Κρητικαῖς πόλεσιν ἀναφέρει Σχολὰς Ἀναστάσιος Μιχαὴλ ὁ ἐκ Ναούσσης (1707)[5], μίαν δὲ, τὴν ἐπισημοτέραν ἴσως, Γεώργιος ὁ Κωνσταντίνου τῷ 1757[6], καὶ ἐφεξῆς δὲ αἱ Σχολαὶ καὶ οἱ λόγιοι δὲν ἐξέλιπον· Μακάριος Χριστιανόπουλος (1743) συγγραφεὺς καὶ ἱεροκήρυξ τῆς Μ. Ἐκκλησίας[7], Βικέντιος Κορνάρος (1730), ποιητὴς τοῦ περιβοήτου ἐρωτικοῦ ἐπικοῦ ποιήματος ὁ Ἐρωτόκριτος[8], (Ἀντώνιος Στρατηγὸς (1745), ἐπισάτης καὶ Καθηγητὴς τοῦ ἐν Παταβίῳ Κωττουνιανοῦ Φροντιστηρίου, ἰταλιστὶ μεταφράσας τὴν Ἑκάβην τοῦ Εὐριπίδου[9]), Ἀθανάσιος Βαρούχας, ἱερομόναχος (1779)[10], Γεράσιμος Καλογνώμων, Ἐπίσκοπος Χεῤῥονήσου (1793), Λόγων συγγραφεὺς[11], Ἐμμανουὴλ Ῥωμανίτης (1742)[12], Μακάριος Σκορδέλης (1787), διδάσκαλος καὶ

---

(1) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 68. Βρετοῦ Α'. 218.
(2) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 69.
(3) Μ. Βερνάρδου Περιγραφὴ τῆς Κρήτης σελ. 3.
(4) Βρετοῦ Β', ἀρ. 50. Σ. Ἀρ.
(5) Περιηγηματικὸν Πτυκτάτιον (παρὰ Βρετῷ Α', η', ι'.) « Ἔχει νῦν ἡ αὐτὴ (Ἑλλὰς) καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἐν πλείσταις τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων (1707) τῶν Μακεδονικῶν, τῶν Θεσσαλικῶν, τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ πάλιν τῶν Κρητικῶν, ἤδη δὲ καὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Ἰωνικῶν τε καὶ νησιωτίδων περίπου τῶν τεσσαράκοντα σπουδαστηρίων. »
(6) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.
(7) Βρετοῦ Α', 254.
(8) Βρετοῦ Β', 284.
(9) Βρετοῦ Β', 339.
(10) Βρετοῦ Α', 180.
(11) Βρετοῦ Α', 204.
(12) Βρετοῦ Α', 242.

συγγραφεὺς Λόγων[1], Γεώργιος Σκοῦφος (1777)[2], Μακάριος Τριγώνης (1771), γράψας Προσκυνητάριον τῆς Μονῆς Λαύρας ἐν Ἄθῳ[3], Ἀντώνιος, Σπυρίδων καὶ Ἐμμανουὴλ (ἀδελφοὶ) Ἀντωνιάδαι (1820)[4], Δημήτριος Χαιρέτης, ἰατρὸς (1793—)[5], Κήρυκος Χαιρέτης, ἀνεψιὸς τοῦ εἰρημένου, ἰατροφιλόσοφος, ἰατρὸς τοῦ Σουλτάνου Μαχμοὺτ (1820)[6], Ἱλαρίων Μητροπολίτης Τουρνόβου (1820), πολλὰ καὶ διάφορα γράψας ἐκκλησιαςικὰ καὶ τὰς Γραφὰς μεταφράσας[7], Στέφανος ὁ Κανέλλος, ποιητὴς, ἰατρὸς καὶ Καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν ἐν Βουκουρεστίῳ (1820), Νικόλαος Δριμυτικὸς ποιητὴς (1820)[8], καὶ ἕτεροι μέχρι τοῦ νῦν ἀριδήλως δεικνύουσιν, ὅτι ἀείποτε ἐν τῇ γενετείρᾳ τοῦ Μουσούρου καὶ Πηγᾶ αἱ Μοῦσαι εὗρον θερμοὺς λάτρεις καὶ θεράποντας.

3) Τὰ ἐν Κύπρῳ.

Ἡ *Κύπρος* καταληφθεῖσα ἐπὶ τῆς τρίτης Σταυροφορίας ὑπὸ τῶν **Lusignan** τῷ 1192—1489[9], κατεκτήθη ὕστερον ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν τῷ 1489[10], τελευταῖον δὲ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῷ 1570[11], ὑφ' ὧν μέχρι τῆς σήμερον κατέχεται. Ἡ μεγαλόνησος αὕτη πολλὰ παθοῦσα ὑπὸ τῶν **Lusignan**, ᾐσθάνθη πάραυτα τὰ εὐάρεστα ἀποτελέσματα τῆς ἀνεκτικῆς πολιτικῆς τῆς Ἐνετίας ὑποταγεῖσα εἰς αὐτὴν[12]. Ἀνέ-

(1) Βρετοῦ Α', 114. 243. ἀρ 317.
(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 278.
(3) Βρετοῦ Α', ἀρ. 262.
(4) Βρετοῦ Β', 240—241.
(5) Βρετοῦ Β', 107 σημ.
(6) Βρετοῦ Β', 347, ἀρ. 107. Α', ἀρ. 25. 31.
(7) Κωνσταντίου Α', τοῦ ἀπὸ Σιναίου, περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἔνθα ἀνωτ.
(8) Οὗ ποιημα ἐξεδόθη ἐν Ἐνετίᾳ τῷ 1820. Σ. Ἀρ.
(9) Lacroix, îles de la Grèce, σελ. 50.
(10) Αὐτόθι σελ. 71.
(11) Αὐτόθι σελ. 75.
(12) Σ. Ζαμπελίου Ἱστορικὰ σκηνογραφήματα Κρήτης ἐν Πανδ. ΙΑ', 3.

καθεν καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν δὲν ἔπαυσε καλλιεργοῦσα τὰ γράμματα καὶ ἐνδόξους ἄνδρας παράγουσα[1]. Οἱ Σωζόμενοι, Ἰωάννης Σωζόμενος (1570), ἐν Ῥώμῃ διδαχθεὶς καὶ διδάξας, ἑλληνομαθὴς ἄκρως[2], Ἰάσων ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, φιλόσοφος καὶ διδάσκαλος τῆς Θεολογίας, ἐπίσης ἐν Ῥώμῃ διδάξας καὶ γράψας ἱκανά, καὶ Ἰούλιος ὁ Σωζόμενος[3], Συμεὼν Μοναχὸς ὁ Βερίβελος (1565), ἐπιμεληθεὶς τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τριῳδίου[4], Θεοφάνης Λογαρᾶς ἐπίσης, σύγχρονος[5], Ματθαῖος ὁ Γαλατιανὸς (1590), ἐπιστάτης τῆς τυπώσεως τῶν Μηναίων[6], ἦσαν λόγιοι· Λεόντιος δὲ ὁ Εὐστράτιος (1590) ἐδίδασκε μετὰ καρποφορίας ἐν Λευκοσίᾳ τῆς Κύπρου, λίαν ὑπὸ Πηγᾶ καὶ Μαργουνίου τιμώμενος[7].

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ' Ἑκατ. μετὰ τὴν τῆς νήσου ἅλωσιν ἐν καιροῖς τοιούτοις τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο, λόγιοι δὲ καὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται: Ματθαῖος ὁ Κιγάλλας (1640), Σύνοψιν γράψας ἱστοριῶν καὶ δογμάτων, κανόνας καὶ εὐχὰς ἱκετηρίους[8], Ἱλαρίων Κιγάλλας (1660), διδάσκαλος καὶ ἱεροκήρυξ, πολλὰ θεολογικὰ συγγράψας[9], Ματθαῖος Μούττης (1631), γράψας ἱερὰν Κατήχησιν[10],

---

(1) «In Cypro et Candia aliquos esse, qui populum publice doceant audio.» Dav. Chytraei De statu Ecclesiarum hoc tempore (1574) in Graecia etc.» Francofurt. 1583. σελ. 70.

(2) Ἑλληνομνήμ. Ζ'. 439.

(3) Αὐτόθι.

(4) Βρετοῦ Α', 6.

(5) Πανδ. Θ' 246.

(6) Βρετοῦ, Α', 188.

(7) Ἐπιστ. Πηγᾶ ή, ιδ', ρέ, ρκδ', ρλδ', καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογ. Σχολῆς κώδ. Ἐπιστ. Μαργουνίου 37. σελ. 66 (1595) τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ. Ὁ Μαργούνιος ἐπέστελλεν αὐτῷ « ὁ ἱερὸς πρωτοπαπᾶς οὔπω ἡμῖν τὸ χρέος ἀπέδωκε· χάρισαι ἡμῖν, πρὸς τοῦ φιλίου, γράμματα πρὸς ἐκεῖνον διαμηνύοντα τὴν ἀπόδοσιν· ἐμπαρενείραις δὲ ἐκείνοις καὶ ὅπως μέχρις τούτου τὰ κατὰ σὲ κεχώρηκε, καὶ τῶν προσφοιτησάντων νέων, οὓς καὶ παρ' ἐμοῦ προσείποις φιλικώτατα ».

(8) Βρετοῦ Α', 207.

(9) Βρετοῦ Α', 231.

(10) Βρετοῦ Α', 207. Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ.

Θεοφάνης ὁ Ξενάκιος (1650), ἀνὴρ λόγιος, Μητροπολίτης Φιλαδελφείας ἀναδειχθεὶς[1], Φίλιππος Πρωτονοτάριος (1639), γράψας Χρονικὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας[2], Νεόφυτος Ῥοδινὸς (1650), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας καὶ περὶ τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν τῆς Κύπρου ἁπλῇ φράσει γράψας[3], Μάρκος Κύπριος (1660), διδάσκαλος ἐν Βουκουρεστίῳ[4], Φιλόθεος ὁ Κύπρου, σύγχρονος[5], Ἰωάννης ὁ Κιγάλλας, Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας ἐν Παταβίῳ (1668), Ἀλέξανδρος ὁ Συγκλητικὸς σύγχρονος, νομομαθέστατος[6], Κοσμᾶς ὁ Δυῤῥαχίου (1690), διδάσκαλος[7], Γεώργιος Βουστρόνιος (1637), Καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ἐν τῷ τῆς Ῥώμης Φροντιστηρίῳ τῶν Οὐνιτῶν[8], Δημήτριος Κιγάλλας (ἀποθ. 1681), τρόφιμος τοῦ ἐν Ῥώμῃ Γυμνασίου, ἰατρὸς ἄριστος[9], καὶ ἕτεροι.

Καὶ κατὰ τὴν ΙΗ΄ Ἑκατ. ἐφεξῆς τὰ γράμματα κατὰ τὸ ἐνὸν ἐθεραπεύοντο, μικραὶ δὲ Σχολαὶ, ἐν ταῖς Μοναῖς μάλιστα, κατὰ τὰ μέσα τῆς αὐτῆς Ἑκατ. ἀναφέρονται[10]. Τῷ 1760 ἐδίδασκεν ἐν Κύπρῳ (πιθανῶς ἐν Λευκοσίᾳ ἢ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Κύκκου) ἀπό τε ἕδρας καὶ τοῦ ἄμβωνος Ἐφραὶμ ὁ ἐξ Ἀθηνῶν, ὁ μετὰ ταῦτα (1767) Ἱεροσολύμων Πατριάρχης ἀναῤῥηθείς[11]. Ἐν δὲ τῇ Μονῇ Μαχαιροῦντος περὶ τὸ 1768 ἐδίδασκέ τις τῶν μαθητῶν Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, παρ' ᾧ ἐμαθήτευσε καὶ Γερμανὸς Ἱερομόναχος, ὁ ὕστερον Σχολὴν ἐν Καισαρείᾳ συστήσας[12]. Ἐν *Λευκοσίᾳ* δὲ τῇ τῆς νήσου πρωτευούσῃ

---

(1) Βρετοῦ Α΄, 234.

(2) Φαβρ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τ. ΙΑ΄, ἐν λ.

(3) Βρετοῦ Α΄, 241.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκ. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου. σελ. 24.

(5) Αὐτόθι Βρετοῦ Β΄, ἀρ. 202.

(6) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἔνθα ἀνωτ. Ὁ Συγκλητικὸς λέγεται καὶ Κρής· Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 67.

(7) Βρετοῦ Α΄, 211.

(8) Βρετοῦ Α΄, 186.

(9) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 68.

(10) Pococke' s Bescheibung des Morgenlandes etc. 2, σ. 13.

(11) Κωνσταντίου Α΄ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν κτλ. ἐν Ἐφημ. Φιλομαθῶν ἀρ. 467. Βρετοῦ Α΄, ἀρ. 213.

(12) Γ. Γρηγορᾶ ἔγγρ. σημ.

Γεώργιος ὁ Κωνσταντίνου τῷ 1757 ἀναφέρει Σχολὴν, ἴσως τὴν ἐπισημοτέραν [1], αὐτόθι δὲ τῷ 1817 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἵδρυσε Σχολὴν [2]· ἐν δὲ *Λεμησσῷ*, τῇ Μητροπόλει Κιτίου, τῷ 1820 ἐπίσης ἱδρύθη Σχολὴ, ἧς προΐστατο Δημήτριος ὁ Θεμιστοκλῆς [3], οὗ μαθητὴς ἐγένετο Μάρκος ὁ Ἀνδρεάδης [4]. Λόγιοι δὲ Κύπριοι: Ἀλοΐσιος Ἀνδρούτζης (1720), ἐν Ῥώμῃ σπουδάσας, παπιστὴς Θεολόγος [5], Γεδεὼν Ἁγιοταφίτης (1758) [6], Ἄνθιμος Βέρας (1782) [7], Κυπριανὸς Ἀρχιμανδρίτης (1788), γράψας Ἱστορίαν χρονολογικὴν τῆς Κύπρου [8], Ἰωάννης Καρατζᾶς ἐκ Λευκοσίας (1790) [9], Νικόλαος Θησεὺς (1811) [10], ὁ ἐπ' ἐσχάτων (1839) τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κοσμήσας, δὶς αὐτὴν ἰθύνας, Σαμουὴλ ὁ ἀπὸ Μεσημβρίας [11], καὶ ὁ ἐκ Λάρνακος τῆς Θέμιδος θερμότατος λάτρις, Καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Νικόλαος Σαρίπολος, καὶ ἕτεροι ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ἐκείνῃ ἐξέλιπε τῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια..

4) Τὰ ἐν Χίῳ.

Ἡ *Χίος*, ὁ μᾶλλον ἐλεύθερος τοῦ Αἰγαίου τόπος μετὰ τὸν Ἄθω, κατεχομένη πρὸ μακροῦ χρόνου ὑπὸ τῶν Γενουηνσίων, διετήρησε καὶ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ἀρχαῖά τινα ἔθιμα δημοτικὰ, μεθ' ὧν συνανεμίγνυτο ἡ ἐλευθερία τῶν Ἰταλικῶν ἠθῶν [12]· κατεκτήθη ὑπὸ

---

(1) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σ. 520. F. Didot, Voyage dans le Levant, σελ. 327.

(3) Λογίου Ἑρμοῦ ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 520.

(4) Νέα Κύπρια ἔπη ἐν Παρισίοις 1833 σελ. 8.

(5) Βρετοῦ Α', 177. (6) Βρετοῦ Α', 188.

(7) Βρετοῦ Β', 246.

(8) Βρετοῦ Β', 71. 83. 289.

(9) Βρετοῦ Β', 224.

(10) Βρετοῦ Β', 162

(11) Κωνσταντινιάδος σελ. 149 τῆς 6' ἐκδ.

(12) Villemain Ἱστορ. Δοκίμιον σελ. 52—55 τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

Σουλεϊμὰν τοῦ Β′ τῷ 1565—1566 ἄνευ ἀντιστάσεως, διὸ ἐπεβλήθησαν αὐτῇ φόροι ἐλαφροὶ καὶ ἱκανὰ προνόμια ἐχορηγήθησαν, ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι καὶ κατὰ τὴν ΙΣΤ′ Ἑκατοντ. ἤρξαντο νὰ ἀπολαύωσι τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἡσυχίας, ἀγνώστων τότε εἰς τὴν ἐπίλοιπον Ἀνατολήν [1].

Κατὰ τὴν ΙΣΤ′ Ἑκατ. οἱ Χῖοι φιλέμποροι καὶ εὔποροι δὲν ἠμέλησαν νὰ συστήσωσι Σχολήν, ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο, πλὴν τῶν ἐγκυκλίων, ἡ φιλοσοφία [2], αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἰδίως ἡ ἰατρική [3]· τοῦθ' ὅπερ ἀποδείκνυται ἐκ τῶν σοφῶν Χίων τῆς ΙΣΤ′ καὶ ΙΖ′ Ἑκατ., ἀνδρῶν τιμησάντων τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ἰωάννης ὁ Κορέσσιος (1530), Ἰωάννης καὶ Λεονάρδος οἱ Μινδόνιοι, ἰατροί, καὶ ὁ λόγιος Γεώργιος Σεβαστόπουλος, οἷς μετὰ τιμῆς ἐπέστελλεν ὁ Πηγᾶς τῷ 1592 [4], ὁ διδάσκαλος Ἑρμόδωρος ὁ Λήσταρχος (1590) [5], Γεώργιος ὁ Ἰουστινιανὸς (1590) [6], Ἐμμανουὴλ ὁ Γλυζώνιος (1596), ἐπιστήμων, πρῶτος κοινῇ φράσει γράψας Ἀριθμητικήν, ἐπιστατήσας τῆς ἐκδόσεως ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, καὶ συντάξας τὸ Εὐαγγελιστάριον καὶ τὰ Πασχάλια [7], Χριστοφόρος Καμπάνας (1560), συλλογεὺς τῶν Κανόνων [8], Κωνσταντῖνος Πατρίκιος (1570), ἐν Παταβίῳ [9], καὶ ἕτεροι.

---

(1) Lacroix, îles de la Grèce, σελ. 279. « Quoique reunie à l'Empire turc, Chio conserva des privilèges et une liberté, que les Ottomans ne laissaient à aucune autre de leurs conquêtes.»

(2) «Nisi in Chio, ubi pauci adhuc Ἕλληνες philosophiam sinceriorem profiteantur. » Turcograec. σελ. 495. 513.

(3) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β′, 63. 83. 85. Γερβίνου Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. ἐν Φιλίστορ. Δ′, 387.

(4) Ἐπιστ. ιά τοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολ. Σχολῆς κώδ. ὅρα Ἰωάννου τοῦ Μινδονίου Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πατριάρχην Διονύσιον ἐν τῷ Μηναίῳ τοῦ Σεπτεμβρίου τῆς ἐκδ. Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ σελ. ιή.

(5) Turcograec. σελ. 245. 513.

(6) Ἐπιστ. Μ. Πηγᾶ σιβ′ τοῦ αὐτοῦ κώδ.

(7) Βρετοῦ Β′, 256. ὅρα καὶ ἐν τέλει τῶν Εὐαγγελίων τὸ Εὐαγγελιστάριον.

(8) Fabric. Ἑλλ. Βιβλ. Τόμ. ΙΑ′, ἐν λ. (Harles).

(9) Αὐτόθι Η′, 97.

Κατὰ δὲ τὴν ἐφεξῆς ΙΖ′ Ἑκατ. ὀργῶντες φαίνονται πρὸς τὴν πρόοδον οἱ Χῖοι· ἄνδρες δὲ διάσημοι ἐγένοντο (πλὴν ἑτέρων Λατίνων) Λέων ὁ Ἀλλάτιος (1620), ἀνὴρ ἀκάματος, σοφὸς, πολυγράφος, εἰ καὶ τὰ δόγματα πρὸς ζόφον ἀποκλίνων, (ἐφ' ᾧ καὶ Σχολὴν ἐν Χίῳ συνέστησε πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν Λατίνων, *Μεγάλο Σχολεῖον* καλουμένην, διατηρηθεῖσαν μέχρι τοῦ 1822)[1], ἀλλὰ μὴν ἑλληνιςὴς ἀξιόλογος, ὡς δεικνύουσιν ἄλλα τε καὶ ἡ ἑλληνιστὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος Ὠδὴ αὐτοῦ πρὸς τὸν Δελφῖνα τῆς Γαλλίας[2], Γεώργιος ὁ Κορέσσιος (1640), ἰατρὸς καὶ θεολόγος ἄριστος, φιλόσοφος περιπατητικὸς, πλεῖστα λόγου ἄξια συγγράψας[3], Παΐσιος ὁ Λιγαρίδης (ἀποθ. 1678), ἐν Ῥώμῃ ἐκπαιδευθεὶς, καὶ θερμὸς ὕςερον τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ὑπέρμαχος, πολλὰ ὑπὲρ αὐτῆς γράψας, καὶ διδάξας ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἰάσιον Αὐθεντικῇ Σχολῇ, τελευταῖον δὲ Μητροπολίτης Γάζης ἐν Ῥωσσίᾳ ἀναδειχθείς[4]. Ἀντώνιος ὁ Κοραῆς (1670), εἷς τῶν προγόνων τοῦ Ἀδαμαντίου, ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ῥώμῃ, ἑλληνιστὴς ἄξιος λόγου, γνωστὸς διὰ τὴν πινδαρικήν του Ὠδὴν πρὸς τὸν Καγκελάριον τῆς Γαλλίας **D'Aguessau**[5], Κύριλλος Ἱερομόναχος (1640), συγγραφεὺς Σαρανταρίου[6], Γρηγόριος Ἱερομόναχος (1650), γράψας Σύνοψιν τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων[7], Κωνσταντῖνος Ῥοδοκανάκης (1668), ἐν Ὀξωνίᾳ ἐκπαιδευθεὶς, ἀνὴρ λόγιος, ποιήματα ἑλληνιστὶ ποιήσας εἰς τιμὴν τοῦ Καρόλου II βασιλέως τῆς Ἀγγλίας[8], Ἐμμανουὴλ Σκυλίτσης (1695), περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ Ἑλληνικοῦ Φροντιστηρίου γράψας[9], Θεόδωρος Ῥέντης (1620), διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς

---

(1) Βρετοῦ Α′, 172.

(2) Mullach's Grammatik der griechischen Vulgarsprache σελ. 58. Βρετοῦ Α′, 172. Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β′, 66—88.

(3) Βρετοῦ Α′, 209.

(4) Βρετοῦ Α′, 213.

(5) Mullach's ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 60. Βρετοῦ Β′, 281.

(6) Βρετοῦ Α′, 212.

(7) Βρετοῦ Α′, 190.

(8) Βρετοῦ Β′, 332.

(9) Βρετοῦ Β′, 35. 335.

ἐν Τουρίνῳ καὶ Ῥώμῃ [1], Λαυρέντιος Καββάκος (1660) [2], Κλήμης ὁ Ἰωαννίνων (1690) [3], καὶ ἕτεροι.

Κατὰ δὲ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. καὶ ἐφεξῆς (ΙΘ') ἐπίσης ἀναφέρονται οἱ λόγιοι: Εὐστράτιος ὁ Ἀργέντης, ἰατροφιλόσοφος καὶ θεολόγος ἄριςος (1750), πολλὰ καὶ καλὰ Ἐκκλησιαστικὰ γράψας [4], Τιμόθεος Κυριακόπουλος, ἱεροκήρυξ (1759) [5], Κωνσταντῖνος Γορδάτος (1730), ἐπιστήμων, γράψας περὶ τῆς τῶν σφαιρῶν χρήσεως [6], καὶ ἕτεροι ἀποδεικνύοντες; ὅτι τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο· οὕτω δὲ κατὰ τὴν ΙΗ' Ἑκατ. ἐν Χίῳ ὑφίσταντο τρεῖς δημόσιαι Σχολαὶ εἰς ἑκάστην μοῖραν τῆς πόλεως [7], ὅτε ἐδίδασκεν αὐτόθι καί τις θεῖος τοῦ Κοραῆ τὴν Ἑλληνικὴν Κύριλλος Ἱερομόναχος [8]. Λόγιοι δὲ Χῖοι, Κωνςαντῖνος Κοκκινάκης (1800), ὁ ἀναλαβὼν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ [9], Ἀντώνιος Κορωνιὸς (1800) [10], Γεώργιος Χρυσοβελόνης (1800), ἰατρὸς ἐν Βιέννῃ, γράψας λόγον φιλοσοφικὸν περὶ τοῦ Γνῶθι σαυτὸν [11], Λαυρέντιος Χρυσοβελόνης (1790) [12]. Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἑκατ. (1792) οἱ τῶν Χίων εὐπορώτεροι ἁδραῖς δαπάναις συνέστησαν τὴν τόσον ὀνομαστὴν μετὰ ταῦτα γενομένην δημοσίαν Σχολὴν, *Γυμνάσιον* καλῶς καταρτισμένον μετὰ Βιβλιοθήκης καὶ τυπογραφείου, ἀριθμοῦσαν πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως 700 μαθητὰς, ἐν οἷς διακοσίους ξένους [13]. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν Ἀθανάσιος ὁ Πάριος (1788

---

(1) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 79.

(2) Τούτου εὕρηνται Διδαχαὶ ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 296 καὶ 297 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. βιβλ.

(3) Μελετίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. Δ', 71.

(4) Βρετοῦ Α', 178.

(5) Βρετοῦ Α', 81. 212.

(6) Βρετοῦ Β', 46.

(7) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 65. 133. πρβλ. Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ « Εἰς Χίον ἔν.»

(8) Βίος Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐν Παρισίοις 1833. σελ. 4.

(9) Βρετοῦ Β', 278.

(10) Βρετοῦ Β', 285.

(11) Βρετοῦ Β', 265. Ι. Δεκιγάλλα Σχεδίασμ. σελ. 47.

(12) Βρετοῦ Β', 122. (13) Lacroix, îles de la Grèce. σελ. 291.

—1812), Δωρόθεος ὁ Πρώϊος, Νεόφυτος ὁ Βάμβας καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος (1816)[1] Ἰωάννης ὁ Τσελεπῆς, τελευταῖον δὲ προϊστάμενος αὐτῆς (1820) ὁ Νεόφυτος Βάμβας μετ' ἄλλων δεκατεσσάρων διδασκάλων[2]. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἡ τοσοῦτον ὠφελήσασα τὸ Ἔθνος Σχολὴ καὶ πολλοὺς παραγαγοῦσα καρποὺς περιωρίσθη μὲν, ἀλλὰ διετηρεῖτο μέχρις ἐσχάτων, μεταβληθεῖσα ἤδη τῇ γενναιοδωρίᾳ τῶν μεγαλεμπόρων καὶ φιλοκάλων Χίων εἰς Γυμνάσιον.

5) Τά ἐν Πάτμῳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς Κυκλάσι καὶ Σποράσιν.

Ἡ *Πάτμος*, νῆσος μικρὰ μὲν καὶ τὸ πάλαι ἄσημος, ἐξάκουστος δὲ ἀπὸ τῆς σωτηρίου ἐποχῆς διὰ τὴν αὐτόθι ἐξορίαν τοῦ ἠγαπημένου τῷ Χριστῷ μαθητοῦ, ἔμελλεν ἀναδειχθῆναι ἐπίσημος διὰ τὴν περικλυτὴν ἐν αὐτῇ Πατμιάδα Σχολήν[3]. Λίαν πρωΐμως (1454) ὑποταγεῖσα τοῖς Ὀθωμανοῖς[4], ηὔξησε μικρὸν κατὰ μικρὸν καὶ ἐπέδωκεν εἰς τὴν ναυτιλίαν[5] καὶ τὸ ἐμπόριον (1621), ἐξ οὗ ἐλάμβανεν ἄφθονα πλούτη[6]. Εὐποροῦντες οἱ Πάτμιοι, περὶ τὴν περίπυστον οἰ-

---

(1) F. Didot Voyage dans le Levant. σελ. 140.

(2) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β', 133—. Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ ἐκ 3400 τόμων συγκειμένη, μετεκομίσθη εἰς Χίον τῷ 1842 (Θ. Ζωγράφου Ἑπτάλοφ. 1861 σελ. 244).

(3) Ι. Σακελλίωνος Μεχμὲτ Β' τοῦ πορθητοῦ φιρμάνιον ἐν Πανδ. ΙΣΤ', 529—. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἐκαλεῖτο Πατριαρχικὴ διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἴσως ἐντὸς τοῦ Πατριαρχικοῦ καὶ Σταυροπηγιακοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου· ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 449 τῆς τοῦ Ἁγιοταφιτ. Μετοχ. βιβλιοθ. (4) Αὐτόθι.

(5) De Roy, Voyage de Levant, Paris 1629 σελ. 351. Guerin Description de l'île de Patmos, et de l'île de Samos, Paris, 1856. σελ. 47—48. Ε. Σταματιάδου ἡ νῆσος Πάτμος, ἐν Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν Α', 387. 427.) Ἡ Πάτμος εἶχε ναυτικὸν ἀξιόλογον καὶ τὸ μεγαλείτερον τῆς Ἑλλάδος, προστατευόμενον ὑπὸ τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μελίτης. Ἰω. Φιλήμονος Ἱστορικὸν Δοκίμιον τῆς Φιλικ. Ἑταιρ. Ἐποχ. Α', Κεφ. Β', 49 Σημ. ά. ἐν Ναυπλίᾳ 1834.

(6) Lacroix ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 209.

κοῦντες Μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ᾐσθάνθησαν ἐνωρὶς τὴν ἀνάγκην τῶν γραμμάτων. Πρῶτος, ὧν ἴσμεν, ἀναφέρεται διδάξας φιλόσοφα μαθήματα ἐν Πάτμῳ (1580—1600) Νικηφόρος Ἱερομόναχος, ὁ Χαρτοφύλαξ, Κρὴς, μετὰ ταῦτα Λαοδικείας Ἐπίσκοπος (ἀποθ. 1628)[1]. Βαθμηδὸν ὅμως ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου συνέςη καὶ πολλὴν τὴν ἐπίδοσιν ἔσχεν ἡ ἀξιόλογος *Πατμιὰς Σχολὴ*, Ἑλληνομουσεῖον [2], διατηρουμένη μέχρις ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ ἐν Κ]Πόλει Ἰσναφίου τῶν γουνάρεων μετὰ λαμπρᾶς Βιβλιοθήκης. Ἐν αὐτῇ ἀναφέρεται διδάξας Μακάριος ὁ Πάτμιος, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ., ὃν διεδέξατο Γεράσιμος Ἱερομόναχος ὁ Βυζάντιος (ἐδιδ. 1730) (ἀποθ. τῷ 1740) [3]· εἶτα Βασίλειος ὁ Κουταλιανὸς, μεθ' ὃν Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς, Πάτμιος, ἀποθανὼν τῷ 1801 [4]. Τὸν Δανιὴλ διεδέξατο Μισαὴλ ὁ Πάτμιος, τοῦτον δὲ ὁ σοφώτατος Παΐσιος ὁ Καραπατᾶς (1817) [5], Πάτμιος ἐπίσης, τοῦτον δὲ Κύριλλος καὶ Παΐσιος οἱ Πάτμιοι, Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος, Χαραλάμπης ὁ Θεσσαλονικεὺς, Ἰωάννης Σφοίνης ὁ Σάμιος, Ἰσαὰκ ὁ Κρὴς, Ἰεζεκιὴλ ὁ Καλύμνιος, Νικόδημος ὁ Πάτμιος, Γρηγόριος Ἀγαθόβουλος ὁ ἐξ Ἡρακλείας τῆς ἐν Θράκῃ, καὶ τελευταῖος ὁ νῦν διδάσκων γραμματεὺς καὶ βιβλιοφύλαξ τῆς Μονῆς Ἱερόθεος Φλωρίδης. Οἱ μαθηταὶ τῆς Πάτμου ἐκαλοῦντο Γαζῖται ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων των Ἰωαννιτῶν προσηλωμένων εἰς τὸν Λάσκαριν καὶ Λασκαριτῶν διὰ τοῦτο καλου-

---

(1) Ὁ Πηγᾶς ἐπέστελλεν αὐτῷ «ὡς ἰδίοις ἀγαθοῖς τῶν παρακατατεθειμένων σοι νέων τῇ παιδείᾳ ὑπεραγρυπνῶν.» Ἐπιστ. σκέ τοῦ τῆς κατὰ Χάλκην Θεολ. Σχολῆς κώδ. πρβλ. Ι. Σακελλίωνος ἐν Πανδ. ΙΕ', 445. ΙΣΤ', 530 ἐν Σημ. 2.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 221.

(3) Γεράσιμος Ἱερομόναχος Βυζάντιος, διάδοχος τοῦ Μακαρίου ἐν τῇ Πατμιάδι Σχολῇ, ἀποθανὼν ἐν Κρήτῃ τῷ 1740, ἦν ἀνὴρ ὅσιος· τούτου τὸ λείψανον σώζεται σῶον ἐν Κρήτῃ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐκτὸς τῆς δεξιᾶς σωζομένης ἐν τῇ Σχολῇ τῆς Πάτμου (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 221.)

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου βίος Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 16—17 σημ. ά. ὅτε ἡ Σχολὴ εἶχε περὶ τοὺς 200 μαθητὰς συνειλεγμένους πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος.

(5) Λογίου Ἑρμοῦ ἐτ. 1817 σελ. 43.

μένων[1]. Μετήρχοντο δὲ τὸν διδάσκαλον ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ[2] ἔν τε Κ]πόλει καὶ ἀλλαχοῦ, παρὰ δὲ τοῖς Ἀρχιερεῦσιν γραμματεῖς γινόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν Κλῆρον μεταβαίνοντες Ἀρχιερεῖς προὐχειρίζοντο καὶ Πατριάρχαι, ἱκανοὶ αὐτῶν τὸν Κλῆρον κοσμήσαντες[3].

Ἐν *Σάμῳ*, (ὁπόθεν κατήγετο ὁ λόγιος Μητροπολίτης Σάμου Ἰωσὴφ Γεωργειρήνης[4] ἢ Γεωργιρένσιος[5], ὅστις ἀποστατήσας μετέβη εἰς Ἀγγλίαν τῷ 1678, ὅπου λαβὼν Ἐκκλησίαν ἱερούργει κατὰ τὸν Ἀνατολικὸν τύπον, συγγράψας περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Σάμου, Ἰκαρίας καὶ Πάτμου[6]), ἀναφέρεται Σχολὴ Ἑλληνικὴ περὶ τὰ 1757[7], διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς, καὶ μεταβληθεῖσα μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἡγεμονίας τῆς Σάμου εἰς τὸ *Πυθαγόρειον* Γυμνάσιον.

Ἐν *Σύμῃ* περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ′ Ἑκατ. ὑφίστατο Σχολὴ Ἑλλληνική, ὅ τε ἐδιδάχθη αὐτόθι Κωνσταντῖνος ὁ Βαρδαλάχος ὑπὸ Γερασίμῳ τῷ Κερκυραίῳ[8], διατηρηθεῖσα καὶ ἐφεξῆς.

Ἐν *Ῥόδῳ* κατὰ τὴν ΙΣΤ′ Ἑκατ. εὑρίσκομεν λόγιον τὸν ὑπὸ Πηγᾶ λίαν τιμώμενον Γεώργιον ἱερέα καὶ Λογοθέτην Ῥόδου (ἴσως τὸν παρὰ Φαβρικίῳ Καλύβην), διάφορα θεολογικὰ γράψαντα[9] καὶ ποιητὴν[10], Νικόλαον Ῥόδιον, διδάσκαλον Ἰωάννου Ἀρμάκη[11]. Ἐφεξῆς δὲ κατὰ τὴν ΙΗ′ Ἑκατ. Θωμᾶν Ῥόδιον (1770) λόγιον[12], Ἰωάννην Λίνδιον (1780), ἱεροκήρυκα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας[13], Παναγιώτην Γεωργίου

---

(1) Κούμα Ἱστορ. ἀνθρωπίνων πράξεων ΙΒ′, 555.

(2) Ὡς Ἰάκωβος ὁ Πάτμιος ἐν Ἱεροσολύμοις (1710)· ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις.

(3) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου Ἀπαρίθμησις τῶν ἀπὸ 1487—1825 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πατριαρχευσάντων ἐν Πανδ. ΙΔ′, 596.

(4) Ε. Σταματιάδου ἐν Πανδ. ΙΓ′, 545.

(5) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ., Δ′, 230. Guerin ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 125.

(6) Ἡ ἱστορία αὕτη μετεφράσθη γαλλιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ ὑπὸ Νικολοπούλου ἐν Παρισίοις (Σ. Ἀρ.).

(7) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(8) Βρετοῦ Β′, 243. (9) Φαβρ. ἐν λ. (ΙΑ′ Harles).

(10) Ἐπιστ. Πηγᾶ ριθ′. σμγ′.

(11) Ἐπιστ. Μαργουνίου 153. σελ. 320. τοῦ Ἀριτζιανοῦ κώδ.

(12) Βρετοῦ Β′, 332. (13) Βρετοῦ Α′, 202.

Ῥόδιον (;) μεταφράσαντα διὰ στίχων τὰς ἑπτὰ τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους [1], Κελεστῖνον Ῥόδιον (1798), γράψαντα ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως κατά τινων φιλοσοφικῶν λήρημάτων [2]. Εὑρίσκομεν δὲ ὑπάρχουσαν τῷ 1757 Σχολὴν μίαν [3], τῷ δὲ 1817 Παναγιώτης τις μαθητὴς τοῦ Κούμα αὐτόθι ἐδίδασκεν [4].

Ἐν *Σίφνῳ*, μιᾷ τῶν Κυκλάδων, πολλοὺς μετὰ ταῦτα μουσοτραφεῖς παραγαγούσῃ ἄνδρας, λέγεται περὶ τὸ 1687 συστᾶσα Σχολὴ ἀξιόλογος, *Ἅγιος Τάφος* ἐπιλεγομένη διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἐν Μετοχίῳ τοῦ Ἁγίου Τάφου εἰς Σχολὴν μεταβληθέντι ὑπὸ τοῦ τότε Ἱεροσολύμων Πατριάρχου. Ἡ Σχολὴ αὕτη ἤκμασε κατὰ τὴν ἐφεξῆς ΙΗ′ Ἑκατ.[5], ὅτε τῷ 1775 ἐδίδασκεν αὐτόθι Ἐμμανουὴλ Τροχάνης, ὁ Λάκων, ποιήσας στίχους ἡρωϊκοὺς 786 εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Σωφρόνιον [6], ἐφεξῆς δὲ τῷ 1780 ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ Μισαὴλ ὁ Πάτμιος, ὕστερον ἐν Πάτμῳ διδάξας [7]. Λέγεται δ' αὐτόθι διδάξας καὶ Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς πρὸ τῆς ἐν Πάτμῳ διδασκασκαλίας του. Μαθηταὶ ταύτης ἀνέβησαν Πατριαρχικοὺς και Ἀρχιετικοὺς θρόνους, αὐτόθι ἐδιδάχθη ὁ Μαυρογένης [8], Γρηγόριος ἱερομόναχος ἐν Δάκκα τῶν Ἰνδιῶν διδάξας, κατ' ἀρχὰς καὶ Νεόφυτος ὁ Βάμβας, καὶ ἕτεροι. Διετηρήθη δὲ μέχρις ἐσχάτων, ὅτε μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐδίδασκεν ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὅλην μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (—1821) Νικόλαος ὁ Χρυσόγελως, (πολλὰς περιβληθεὶς ὕστερον ἀρχὰς ἐν Ἑλλάδι,) πολλοὺς ἐνεγκοῦσα διδασκάλους ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ πλέον καὶ αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι διδάξαντας [9].

---

(1) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα σελ. 21.

(2) Αὐτόθι σελ. 47.

(3) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

(4) F. Didot Voyage dans le Levant σελ. 346.

(5) Τῷ 1757. ὅρα σημ. 3.

(6) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 339 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχ. Βιβλ.

(7) Ἰνδικὴ Ἀλληλογραφ. ὑπὸ Ἠλία Ταντaλίδου σελ. ιϐ′.

(8) Ἴσως ὁ ἐκ Μυκόνου (;) ἢ Πάρου Δ. Μαυρογένης, τῷ 1786 εἰς τὸν τῆς Οὐγκροβλαχίας ἀρθεὶς θρόνον, περὶ οὗ ὅρα Χρυσαλλίδ. Ἀθηνῶν Δ′, 105 ἐν Σημ. γ′.

(9) Ζ. Δημητριάδου (ἐν ἀνεκδ. Πραγματείᾳ περὶ Σίφνου.)

Ἐν *Μυτιλήνῃ* τῷ 1757 φαίνεται ὑπάρχουσα Σχολὴ[1]· αὐτόθεν κατήγετο (πλὴν Δωροθέου τοῦ Λεσβίου καὶ Ἰωάννου (τοῦ καὶ Τζανῆ) Σχολαρχῶν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς (1726—1744)[2]) Σεραφεὶμ Ἱερομόναχος, λόγιος (1703), ὁ διορθώσας τὴν πρώτην εἰς τὴν ἡμετέραν κοινὴν γλῶσσαν μετάφρασιν τῆς Καινῆς διαθήκης ὑπὸ Μαξίμου τοῦ Πελοποννησίου[3], Ἀντώνιος ὁ Παλλαδοκλῆς (1770), ἐν Ῥωσσίᾳ λόγιος, ποιήσας Ὠδὰς ἑλληνιστὶ ἰαμβικῷ, σαπφικῷ καὶ ἡρωϊκῷ τῷ μέτρῳ[4], Γρηγόριος ὁ Καλαγάνης (1819), ἱστορίαν τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς μεταφράσας ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ[5], Θεοδόσιος ὁ Λέσβιος (1807), ἐκδοὺς Στοιχεῖα ναυτικῆς ἐν Λιβόρνῳ[6], καὶ ἕτεροι· ἐφεξῆς δὲ ἡ τῆς Μυτιλήνης Σχολὴ διατηρουμένη μετεβλήθη νῦν εἰς Γυμνάσιον.

Ἐν *Σερίφῳ* τῷ 1816 συνέστη Σχολή, ἐν ᾗ ὁ Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ′ ἔπεμψε διδάσκαλον τὸν Λουκᾶν Θ. Λιβανόν[7].

Ἐν *Ὕδρᾳ* Σταμάτιος Μπουτούρης, Ὑδραῖος, ἔγραψε περὶ τῆς Παναγίας τῆς Ὕδρας ἐν Λιβόρνῳ τῷ 1817[8]. Τυπογραφεῖον δὲ συνέστη ἐν Ὕδρᾳ τῷ 1825, ἐνῷ ἐτυπώθη ἡ Ἐπιστολὴ τῆς Εὐανθίας Καΐρη πρὸς τοὺς Φιλέλληνας[9].

Ἐν *Πάρῳ* τῷ 1817 ἀναφέρεται συστᾶσα Σχολή, ἧς προΐστατο Κωνσταντῖνος Γεωργιάδης[10].

Ἐν *Νάξῳ*, κατὰ τὸ χωρίον Σαγκρί, φαίνεται συστᾶσα τῷ 1818 ὑπὸ Καλλινίκου Βαρταβάνη[11], τῷ δὲ 1821 ἐδίδασκεν αὐτόθι (Νάξῳ) Χρυσόδουλος ὁ Χρύσης Νάξιος[12].

---

(1) Γεωργίου Κωνσταντίνου ἔνθ. ἀνωτ.

(2) Ὅρα Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς κτλ. ἐν τῷ Περιοδικῷ σελ. 289.

(3) Βρετοῦ Α′. 242.

(4) Βρετοῦ Β′, 314. ἀρ. 138. 139. 140.

(5) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμα σελ. 42.

(6) Σ. Ἀρ.

(7) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 223.

(8) Σ. Ἀρ. (9) Σ. Ἀρ.

(10) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 119.

(11) Αὐτόθι ἔτ. 1818 σελ. 463.

(12) Γ. Γ. Παπαδοπούλου τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον Ε′ σ. 173.

Ἐν *Ἄνδρῳ*, μιᾷ τῶν Κυκλάδων πολλοὺς καὶ ἱκανοὺς παραγαγούσῃ ἄνδρας, κληρικοὺς μάλιστα, ἀναβάντας καὶ θρόνους Πατριαρχικοὺς, τὰ γράμματα ἐθεραπεύοντο ἀνέκαθεν. Ἐν Ἄνδρῳ, τῇ πρωτευούσῃ τοῦ δήμου Ἄνδρου, ὑφίστατο ἀρχαία Σχολὴ, ἐν ᾗ ἀπὸ τοῦ 1821 ἐδίδασκεν ὁ ἱερεὺς Γρηγόριος Καμπανάκης, ἐξάδελφος Θεοφίλου Καΐρη, ἐν Κυδωνίαις σπουδάσας, μέχρι τοῦ 1845, ὅτε ἐτελεύτησεν [1]. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Μουσινιῶνι τοῦ δήμου Κορφίου τῷ 1818 ὑφίσταντο δύο Σχολαὶ [2], Ἑλληνικὴ, (καὶ Ἀλληλοδιδακτικὴ), ἀνεγερθεῖσα ἐκ συνδρομῶν ὑπὸ Σαμουὴλ Σκαζῆ, Ἀνδρίου, Ἀρχιμανδρίτου καὶ ἱεροκήρυκος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας περὶ τὸ 1799 ὑπὸ τὴν ἐπίκλησιν τῆς *Ἁγίας Τριάδος* μετὰ βιβλιοθήκης. Ἐν αὐτῇ ἐδίδαξεν ὁ Σαμουήλ. Μετὰ δὲ τὸ 1821 Παΐσιος ὁ Κουμαριανὸς, Ἄνδριος, ἱερεύς. Ζαχαρίας Μαθᾶς, περὶ τὸ 1826, Ἄνδριος, ὁ νῦν Θήρας Ἐπίσκοπος, ἐκδοὺς τὸν Κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν τῷ 1837. Καλλίνικος Καμπάνης, Ἄνδριος, σπουδάσας ἐν Μονάχῳ, ὁ νῦν Εὐβοίας Ἐπίσκοπος, περὶ τὸ 1828. Ἐν δὲ τῇ κοινῇ Σχολῇ ἐδίδαξαν Λεόντιος Φήμης, Ἄνδριος, Ἐπίσκοπος Χριστουπόλεως τῆς Σμύρνης περὶ τὸ 1827, Λεόντιος Κουμουριανὸς, Ἄνδριος, ἱεροδιάκονος περὶ τὸ 1829 [3]. Λόγιοι δὲ Ἄνδριοι Διονύσιος Γʹ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ἀπὸ Λαρίσσης, ὁ καὶ Πάρδαλις (ἐξ οἰκογενείας Βαρδαλῆ σωζομένης καὶ νῦν ἐν Ἄνδρῳ) [4] οἱ ἀδελφοὶ Γαβριὴλ, Ἰγνάτιος Ἀρχιμανδρίτης καὶ Γεώργιος Καλλονᾶς, Ἄνδριοι, (1800) [5]· Θεόφιλος Καΐρης (γεν. ἐν τῇ πρωτευούσῃ Ἄνδρῳ τῷ 1784 καὶ ἀποθ. τῷ 1851 ἐν τῇ είρτκῇ τῆς Σύρου) σπουδάσας ἐν Κυδωνίαις μέχρι τοῦ 1804, εἶτα διάκονος προχειρισθεὶς μετέβη εἰς Πίσαν, ἔνθα ἠσχολήθη ἰδίως εἰς τὰς φυσικομαθηματικὰς ἐπιστήμας· περὶ δὲ τὸ 1810 ἐπανελθὼν ἐδίδασκεν ἐν Κυδωνίαις, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη τῷ 1811 εἰς Σμύρνην διδάσκων τὰ μαθηματικὰ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ, ὢν συνάμα καὶ ἱεροκήρυξ, τῷ

---

(1) Σ. Ἀρ.
(2) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 595—613.
(3) Σ. Ἀρ.
(4) Ζ. Μαθᾶ Καταλογ. Πατριαρχῶν σελ. 217.
(5) Βρετοῦ Βʹ, 308.

δὲ 1812 ἐπανῆλθεν εἰς Κυδωνίας διάδοχος Βενιαμὶν τοῦ Λεσβίου μέχρι τοῦ 1821, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Ἑλλάδα ἀντιπρόσωπος τῆς Ἄνδρου ἐν τῇ ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσει, τῷ δὲ 1827 ἱερεὺς ἐν Σύρῳ μετερχόμενος καὶ τὸν πολιτικὸν βίον· τῷ δὲ 1834 περιελθὼν τὴν Εὐρώπην καὶ Τουρκίαν πρὸς σύναξιν συνδρομῶν διὰ τὴν ἐν Ἄνδρῳ Σχολὴν, ἣν ἐκάλεσεν *Ὀρφανοτροφεῖον*, ἐδίδασκεν ἐν αὐτῇ τῷ 1836—1840, ὁπότε κατεδιώχθη ὑπὸ τῆς Ἑλλ. Κυβερνήσεως καὶ ἡ Σχολὴ ἐκλείσθη [1]. Εὐανθία Καΐρη, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, ποιήτρια (1826)[2], διευθύντρια τοῦ ἐν Κυδωνίαις Παρθεναγωγείου, μεταφράσασα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τὰ περὶ ἀνατροφῆς τῶν κορασίων πονήματα τοῦ Bouilly καὶ Fenelon (1818) [3] Λεόντιος Καμπάνης Ἀρχιμανδρίτης, μαθητὴς τῶν Κυδωνιῶν, διδάσκων ἐν Σύρῳ μετὰ τὸ 1821, ἀντίπαλος Θεοφίλου Καΐρη, Γαβριὴλ Δαλλαγραμάτικας μαθ. τῶν Κυδωνιῶν Ἱεροδιάκονος, καὶ ἕτεροι δεικνύουσι τὴν αὐτόθι κίνησιν.

Ἐκ *Κῶ* κατήγετο (1682) Ζαχαρίας τις ποιητὴς [4].

Ἐξ *Εὐρίπου* (*Εὐβοίας*) Γεώργιος ὁ Χρυσοφὸς (1792), ἐπιμελητὴς τῆς ἐκδόσεως τῆς Σειρᾶς τῶν Πατέρων εἰς τὸν Ἰὼβ [5], Γρηγόριος ὁ Εὐβοίας, ἐκδοὺς δίγλωττον (Ἑλληναλβανιστὶ) τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1827 [6].

Ἐκ *Πάρου* Ἀθανάσιος ἱερομόναχος ὁ Πάριος (1760), μαθητὴς τῶν ἐγκρίτων Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως, διδάξας ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Χίῳ, γράψας θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ[7], Νικήτας Κονταράτος (1802), διδάσκαλος [8].

Ἐκ *Σκοπέλου*, ἔνθα περὶ τὴν ΙΗʹ Ἑκατ. ὑπερμεσοῦσαν ἐδίδασκεν Ἱερόθεος ἱερομόναχος ὁ Πελοποννήσιος [9], μεταφράσας τὴν βίβλον τοῦ

(1) Σ. Ἀρ.
(2) Σ. Ἀρ.
(3) Βρετοῦ Βʹ, 269.
(4) Ἐν χειρ. ὑπ' ἀρ. 324 τῆς τοῦ Ἁγιοταφ. Μετοχίου Βιβλιοθ.
(5) Βρετοῦ Α, 118. 254.
(6) Σ. Ἀρ.
(7) Βρετοῦ Αʹ, 172.
(8) Βρετοῦ Βʹ, 122. 280.
(9) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δʹ, 224.

Ἐφραὶμ, κατήγετο ὁ περιώνυμος Καισάριος (Κωνσταντῖνος πρότερον) Δαπόντες (1750), ἱκανὰ καὶ καλὰ γράψας τὰ πλεῖστα διὰ στίχων [1].

Ἐκ *Σκιάθου* Στέφανος Δημητριάδης (1770), λόγιος [2].

Ἐκ *Νάξου* Νικόδημος Ἁγιορείτης (1800), ζηλωτὴς καὶ λόγιος μοναχὸς, πολλὰ γράψας [3], Ζαχαρίας Ἀρκὰς (1823), ἀξιωματικὸς ἐν Ῥωσσίᾳ λόγιος [4].

Ἐξ *Ἴου* Σπυρίδων ὁ Βαλέττας (1818), ἐν Παρισίοις σπουδάσας [5].

Ἐξ *Ἴμβρου* Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς (1821—1828), διδάσκαλος τοῦ Φλαγγινιανοῦ Φροντιστηρίου [6], ἐν Ἑνετίᾳ, εἶτα ἐν Κερκύρᾳ, τελευταῖον δὲ πρῶτος ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Θεολογίας διδάσκαλος (1839), καὶ τελευταῖον τοῦ ἐν Χάλκῃ Ἑλληνικ. Ἐμπορικοῦ Φροντιστηρίου Διευθυντὴς (1840—1846) [7], γράψας ἱκανὰ, ἐκδότης ὕστερον καὶ τῶν Μηναίων [8].

Ἐκ *Τενέδου* Μανουὴλ ὁ Τενέδιος (1799), εἷς τῶν ἀρίστων μαθητῶν Λάμπρου τοῦ Φωτιάδου, γράψας διατριβὴν εἰς Θουκυδίδην [9].

Ἐκ *Λήμνου* κατήγετο Σίμων ὁ Λήμνιος (1543), ποιητὴς, μεταφράσας Λατινιστὶ τὸν Διονύσιον [10].

Ἐκ *Θήρας* Σιγάλας Ἱερομόναχος (1650), γράψας περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἐκρήξεως τοῦ ἡφαιστείου [11]· καὶ ἕτεροι, ἀφανεῖς διαμείναντες, μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ τὸ Αἰγαῖον συνεταράσσετο εἰς τὴν τότε τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους πρὸς τὴν παιδείαν κίνησιν.

---

(1) Βρετοῦ Α', 193.
(2) Βρετοῦ Β', 261.
(3) Βρετοῦ Α', 233.
(4) Βρετοῦ Β', ἀρ. 720.
(5) Βρετοῦ Β', 242.
(6) Βελούδου Χρυσαλλιδ. ἔνθ. ἀνωτ. περὶ Ἑνετίας.
(7) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ Ὑπόμνημα κτλ. σελ. 129. Ἀνδρέου Σπαθάρη λόγον κτλ. ἐν Κωνσταντινοπόλει 1864. σελ. 6.
(8) Βρετοῦ Β', 289.
(9) Βρετοῦ Β', 111. 340.
(10) Σ Ἀρ.
(11) Ἰ. Δεκιγάλλα Σχεδίασμ. σελ. 92.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΑ ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ ΚΑΙ ΤΑΙΣ ΠΑΡ' ΙΣΤΡΟΝ ΗΓΕΜΟΝΙΑΙΣ.

Ἐν *Ῥωσσίᾳ*, πλὴν τῶν ἀρχαιοτέρων [1], ἐνωρὶς ἤδη μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κ]Πόλεως φαίνονται μεταδιδόμεναι αἱ τῶν φώτων ἀκτῖνες ἀπὸ τῆς ἑςίας αὐτῆς. Κατὰ τὴν ΙΣΤ' Ἑκατονταετηρίδα μετέβη εἰς Ῥωσσίαν καὶ πλείστας αὐτῇ καὶ μεγάλας προσήνεγκεν ὑπηρεσίας Μάξιμος, ὁ *Ἕλλην* ἐπιλεγόμενος, ἐξ Ἄρτης τὸ γένος ἕλκων, τῆς Ὀρθοδοξίας τότε ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις κυμαινομένης ὑπὸ τῶν ἔξωθεν εἰσβολῶν. Ὁ Μάξιμος εἰς Ῥωσσίαν ἀφικόμενος τῷ 1518, οὐ μόνον ὑπερησπίζετο τὴν Ῥωσσικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς, ἀλλ' ἔγραψε κατὰ τῶν ὀρθολογιστικῶν διδασκαλιῶν τῆς Ἀναμορφώσεως, κατὰ Ἰουδαίων, Ἐθνικῶν καὶ ἑτεροθρήσκων, διώρθου τὰ βιβλία τῆς ἱερουργίας, διεσάφει τὰς Ἐκκλησιαστικὰς ἐθιμοταξίας, τὸ Τυπικόν, μετέφραζε τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων, οὕτω δέ, ἐνεργῶν ἐμόρφωσε πολλοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐξακολουθήσωσι μετὰ θάνατον τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀρξάμενον ἔργον [2]. Μελέτιος δὲ

---

(1) Πρβλ. περὶ Θεοδώρου Πτωχοπροδρόμου ἐν Προλεγ. τῶν Ἀτάκτων Α. Κοραῆ Τόμ. Α'. ς'.

(2) «Ὁ χρόνος, εἰς ὃν ἀνάγεται ἡ φωτιστικὴ ἐν Ῥωσσίᾳ ἐνέργεια τοῦ Ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ἕλληνος, ἦν χρόνος παντοίων ἀλγεινῶν ἀταξιῶν προερχομένων ἐν αὐτῇ τὸ μὲν ἐκ διαφόρων ξένων ἐπιρροῶν, τὸ δὲ ἐξ οἰκείων ἐσωτερικῶν αἰτίων. Ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, ἀφ' ἑνός, ἤρξαντο παρεισδύουσαι ἐν τῇ ῥωσσικῇ κοινωνίᾳ μετ' ἰδιαζούσης δυνάμεως αἱ ὀρθολογιστικαὶ καὶ ἀντεκκλησιαστικαὶ ἰδέαι, αἱ ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀναφυεῖσαι ἐκ τῆς Μεταῤῥυθμίσεως, αἵτινες τῶν παρ' ἡμῖν τινας μολύνασαι, παρήγαγον δύο ὀρθολογιστικὰς αἱρέσεις· τὴν Ματθαίου τοῦ Βάσκην καὶ τὴν Θεοδοσίου τοῦ Κοσόη· ἀφ' ἑτέρου, ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία, καταπτοηθεῖσα ὑπὸ τῆς Μεταῤῥυθμίσεως ταύτης, ἀπαύστως ἀποσπώσης ἐκ τῆς κυριαρχίας αὐτῆς ἐπαρχίας ὅλας, μετὰ μειζόνων

ὁ Πηγᾶς (1593) Θεοδώρῳ τῷ βασιλεῖ Μοσκοβίας ἐπέςελλε: «Κατάστησον παρά σοι, βασιλεῦ, Φροντιστήριον μαθημάτων Ἑλληνικῶν,

---

ἀξιώσεων ἐπελάβετο τῶν ἀρχαίων καὶ ἐπιμόνων αὐτῆς προθέσεων κατὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας· ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας Βασιλείου τοῦ Ἰωάννου, οἱ Πάπαι Λέων ὁ X καὶ Κλήμης ὁ VII, πρέσβυν μετὰ πρέσβυν ἀπέστελλον εἰς Μόσχαν προτρέψοντες εἰς τὴν μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἕνωσιν· ἰδίως ἐπὶ μακρὸν διέμεινεν ἐν Μόσχᾳ ὁ Ἔξαρχος τοῦ Πάπα Νικόλαος Σχομβέργος, γράφων καὶ διαδιδοὺς ἐν τῷ λαῷ διάφορα συγγράμματα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ Ἐκκλησίας καὶ ἐξαπατῶν οὕτω τοὺς ἀπρονοήτους. Τέλος ἡ τῶν ἰουδαϊζόντων αἵρεσις, καίπερ τέλεον κατεκρίθη ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 1504 γενομένης Συνόδου, καὶ ἐπαύσατο ἀναφανδὸν διαδιδομένη, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ εὕρισκεν ὑπερμάχους τινὰς καὶ εἶχεν ἔτι ἱκανοὺς ὀπαδούς. Ἀλλ' ἀσυγκρίτως δεινότερον, ἢ ἐξ ἁπασῶν τῶν ἔξωθεν τούτων ἐπιῤῥοῶν, ἡ Ῥωσσία ἔπασχεν ἐξ ἰδίας νόσου, ὑφ' ἧς ἀπὸ πολλοῦ μὲν ἦν προσβεβλημένη, τότε ὅμως ἐξικνεῖτο αὕτη εἰς τὸν ἔσχατον τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς βαθμόν. Κατὰ τὴν XVI Ἑκατονταετηρίδα ἐν πλήρει τῇ δυνάμει αὐτῶν ἤρξαντο ἀναφαινόμενοι οἱ ὀλέθριοι καρποὶ τῆς ἀμαθείας, ἐν ᾗ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον διετέλει ὁ ῥωσσικὸς λαός· ὑπέρμετρος ἐξασθένησις τῆς ἠθικῆς ἐν πάσαις ταῖς τάξεσι, πληθὺς δεισιδαιμονιῶν, ἀνυποστάτων ἐκκλησιαστικῶν ἐθιμοταξιῶν, ἀναβιβασθεισῶν εἰς βαθμὸν δογματικῆς βαρύτητος, ψευδεῖς ἑρμηνεῖαι περὶ ἱερῶν προσώπων καὶ ἀντικειμένων, γέμουσαι παραλόγων φαντασιοκοπημάτων, ἅπερ ὅμως ὁ ἀμαθὴς λαὸς ἀνεγίνωσκε καὶ ἐτίμα ὡς τὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς βιβλία, πολυάριθμα παχυλὰ λάθη ἐν αὐτοῖς τοῖς ἱεροῖς καὶ λειτουργικοῖς βιβλίοις, διαστρέφοντα τὴν ἁγνότητα τῆς ἀληθοῦς πίστεως, — πάντα ταῦτα τὰ σπέρματα τοῦ ἀναφανέντος ἀκολούθως σχίσματος ἦσαν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ πληρέστατα ἤδη ἀνεπτυγμένα, καὶ παρεσκευασμένα, ὅπως παραγάγωσι τὸν πικρὸν καὶ φοβερὸν τοῦτον καρπὸν τῆς ἀμαθείας.

Ἐν τοιαύτῃ δυσχερεῖ ἐποχῇ ἀφίκετο παρ' ἡμῖν ἐξ Ἑλλάδος ὁ διάσημος οὗτος καὶ πολυΐστωρ ἀνήρ, ὁ ὅσιος Μάξιμος. (ἀφίκετο εἰς Ῥωσσίαν τῷ 1518). Ἡ ὀρθόδοξος Ἑλλὰς ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ παρέσχε τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ τὴν κυριωτέραν σύμπραξιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως, ἣν παρέδωκε μὲν ἡμῖν, ἀλλ' ἥτις ἐν τοῖς χαλεποῖς τούτοις καιροῖς ἤρξατο καθυποβαλλομένη ὑπὸ τοιούτους κινδύνους. Ὁ Ἕλλην Μάξιμος ἦν ὁ σταθερώτατος καὶ θερμότατος ζηλωτὴς τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνοανατολικῆς Πίςεως. Ὡσανεὶ προαισθανόμενος τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ διακονίαν ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ ταύτῃ πίστει καὶ Ἐκκλησίᾳ ὁ Μάξιμος ἐκ νεαρᾶς ἔτι ἡλικίας, μὴ ἐπαρκούμενος ἐν μόνῃ τῇ παιδεύσει, ἣν ἡ πατρὶς ἠδύνατο, ἵνα παράσχῃ αὐτῷ, ἀπεδήμησεν εἰς Εὐρώπην, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ μορφωθῆναι διὰ παντοίων ἐπι-

ζώπυρον τῆς σοφίας τῆς ἱερᾶς, ὅτι παρ' ἡμῖν ἐκ βάθρων κινδυνεύει ἀφανισθῆναι ἡ τῆς σοφίαςπηγή [1] ». καὶ Βασιλείῳ τῷ Κνέζῃ Ὀσροβίας ταὐτὰ περὶ συστάσεως Φροντιστηρίων ἐπέστελλε, τῶν χωρῶν τότε τούτων σαλευομένων ὑπὸ τῶν δυσμόθεν ἀνέμων [2]. Ὄντως δὲ αὐτόθι Ἕλλην διδάσκαλος ἀναφέρεται (1595) Σίμων ὁ Σιμωνίδης [3]. Ὀψιαίτερον δὲ διὰ Παϊσίου τοῦ Λιγαρίδου (1660) καὶ ἑτέρων Ἑλ-

---

στημῶν· ἐν Παρισίοις, Φλωρεντίᾳ καὶ Βενετίᾳ ἐδιδάχθη τὴν θεολογίαν, φιλοσοφίαν, ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, μετ' ἀκριβείας ἐξέμαθε τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικήν, προσῳκειώθη τῇ Ἰταλικῇ καὶ Γαλλικῇ, καὶ παρασκευασθεὶς οὕτως, ἔλαβε τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν Ἄθῳ ἐν τῇ Μονῇ Βατοπέδου. Γνωςόν, ὅτι εἰς Ῥωσσίαν προσεκλήθη ἐπ' ὀλίγον χρόνον, πρὸς ἐξέτασιν τῆς τοῦ μεγάλου Ἡγεμόνος βιβλιοθήκης· ἀλλ' ἡ θεία Πρόνοια ἐπέκλωσεν αὐτῷ, ἵνα μείνῃ ἐν Ῥωσσίᾳ πρὸς φωτισμὸν αὐτῆς μέχρι θανάτου. Ἐξέμαθε τὴν Ῥωσσικὴν καὶ Σλαβικήν, ἐξῳκειώθη πρὸς τὴν θρῃσκευτικὴν καὶ ἠθικὴν κατάστασιν τῆς Ῥωσσίας, πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ χρείας αὐτῆς, μετὰ προσοχῆς ἐξηρεύνα πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ γιγνόμενον, καὶ ἐν παντὶ ἀξιολόγῳ γεγονότι ἀπεφαίνετο διὰ τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ λόγου. Ὑπερησπίζετο τὴν ῥωσσικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τῶν ἀξιώσεων τῆς Ῥωμαϊκῆς, (Μέγας διδάσκαλος καὶ μάρτυς ὑπὲρ τῆς Εὐαγγελικῆς ἀληθείας· Ἴδε Σύνοψιν τῆς ῥωσσικῆς πνευματικῆς Φιλολογίας ὑπὸ Φιλαρέτου Ἀρχιεπισκόπου Χαρκοβίας. 1859. Σελ. 194.) Ἔγραφε κατὰ τῶν ὀρθολογιστικῶν διδασκαλιῶν τῆς δυτικῆς Μεταῤῥυθμίσεως, κατὰ τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἐθνικῶν καὶ Μωαμεθανῶν· διώρθου τὰ ἱερουργικὰ βιβλία, διεσάφει τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐθιμοταξίας, ἀνεσκεύαζε διαφόρους ψευδεῖς καὶ δεισιδαίμονας ἑρμηνείας περιφερομένας ἐν τῷ λαῷ, ἐνουθέτει τὰς ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ τῆς ἠθικῆς πάντα ζητοῦντα παρ' αὐτοῦ συμβουλήν, μετέφραζε συγγράμματά τινα τῶν Πατέρων, οὕτω δὲ ἐνεργῶν ἐμόρφωσε πολλοὺς ἄνδρας, οἵτινες τὸ παρ' αὐτοῦ ἀρξάμενον μέγα ἔργον τοῦ πνευματικοῦ φωτισμοῦ τῆς Ῥωσσίας ἠδύναντο μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἵνα ἐξακολουθήσωσιν.»

(Ἐκ τῶν Προλεγομένων εἰς τὴν παρὰ τῇ ἐν Καζάνῃ Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ἕλληνος. Ὅρα «Ὀρθόδοξον Ὁμιλητὴν» ἐκδιδόμενον παρὰ τῇ ἐν Καζάνῃ Πνευματικῇ Ἀκαδημίᾳ. Τεῦχος Φεβρουαρίου 1859. Σελ. 3—9.) Ἐκ μεταφρ. Ἰω. Παραπαντοπούλου. Πρβλ. Σοφ. Κ. Οἰκονόμου ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 7. ἐν Σημ.

(1) Ἐπιστ. λβ' τοῦ εἰρημένου τῆς Θεολ. Σχολῆς κώδηκος.

(2) Ἐπιστολ. ρξς', ρξή. τοῦ αὐτ. κώδ.

(3) Ἐπιστ. ριβ', σκά. ἐπίσης.

λήνων διδασκάλων, ἰδίως ἐν *Μόσχᾳ*, τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἡ καλλιέργεια προέκοπτε [1].

Φιλάρετος ὁ Πατριάρχης Ῥωσσίας τῷ 1619 ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Θεοφάνους ἐγκαταςὰς, καθίδρυσεν ἐν Μόσχᾳ Σχολὴν [2], ἐν τῇ Μονῇ Τσουδὼφ, Ἑλληνολατινικὴν, προκόπτουσαν τῷ 1633 [3], ἣν βαθμηδὸν ἐπὶ τὸ βέλτιον μετεῤῥύθμιζον οἱ μετὰ ταῦτα Ῥῶσσοι Πατριάρχαι ὅ τε Νίκων καὶ ὕςερον ὁ Ἰωακεὶμ, ὃς μάλιςα λέγεται *συστήσας* [4] τῷ 1679 ἐν Μόσχᾳ παρὰ τῷ τυπογραφείῳ Σχολὴν Ἑλληνικὴν, προτάσει τοῦ αὐταρχοῦντος Θεοδώρου πρὸς στήριξιν τῆς πίςεως κατὰ τῶν Λατίνων. Τοσοῦτον δὲ ἐκήδοντο αὐτῆς, ὥστε ἄμφω καθ' ἑβδομάδα ἐπεσκέπτοντο αὐτήν. Δύω ἔτη ὕστερον ὁ Θεόδωρος (1681) διὰ Χρυσοβούλλου ὥρισε τὴν μεταβολὴν τῆς Σχολῆς εἰς *Ἀκαδημίαν*, ᾗ ἐδωρήθη καὶ ἡ βασιλικὴ βιβλιοθήκη. Καίτοι δὲ θανόντος ταχέως τοῦ Θεοδώρου, ζήλῳ ὅμως τοῦ Ἰωακεὶμ τὸ σχέδιον ἐπληρώθη, σταλέντων ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, αἰτήσει τοῦ Θεοδώρου καὶ Ἰωακεὶμ, τῶν ἀξίων λόγου ἀδελφῶν Λειχουδῶν, Σωφρονίου καὶ Ἰωαννικίου, ἀφικομένων εἰς Μόσχαν τῷ 1685, ὅτε ἀνετέθη αὐτοῖς ἡ ἐν τῇ *Ἀκαδη-*

---

(1) Ἀ. Λασκάρεως περὶ τῶν ἀδελφῶν Λειχουδῶν ἐν τῷ Περιοδικῷ τοῦ ἐν Κ]Πόλει Φιλ. Συλλόγου Τεύχ. Ζ', 27—. Τότε καὶ Ἀρσένιος ὁ Ἕλλην ἀφίκετο εἰς Μόσχαν μετὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Παϊσίου, ἔνθα διέμενεν ὡς λόγιος διαταγῇ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Ἀρσένιος, σύγχρονος Παϊσίου τοῦ Λιγαρίδου, μετέφρασεν ά) Σύγγραμμα τοῦ Μοναχοῦ Ναθαναὴλ Πλάκα, σταλὲν τῷ Νίκωνι ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Παϊσίου τῷ 1653. β) Βίους, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου, Ἀλεξίου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ, τοῦ Ὁσίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, ἐπίσης Τετράστιχον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, καὶ τοῦ Ὁσίου Μαξίμου περὶ ἀγάπης (ἐκδ. ὑπὸ τὸν τίτλον Ἀνθολόγιον ἐν Μόσχᾳ τῷ 1660, 1661, 1662.), Δωροθέου Μονεμβασίας τὸν Χρονογράφον· ἡ μετάφρασις ἤρξατο μὲν ὑπὸ τοῦ Ἀρσενίου τῷ 1656 ἐτελειώθη δὲ ὑπὸ Ἀθανασίου Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Ἕλληνος (τῷ 1665.) Ὅρα Σύνοψιν τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλ. Φιλ. ὑπὸ Φιλαρέτου Ἀρχιεπισκόπου Χαρκολίας 1859 σελ. 360. (Μετάφρ. Ἰ. Παραπαντοπούλου.)

(2) Ὅρα Ἱστορ. τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλ. μεταφρ. ὑπὸ Θ. Βαλλιάνου, Ἀθήνησι, 1856, σελ. 195. 196. 267. 278.

(3) Φιλαρέτου Χαρκοβίας Ἱστορ. τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλ. ἐν Μόσχᾳ 1857. Περίοδ. Δ', σελ. 104. (ἐκ τῆς ἀνωτ. μεταφρ.)

(4) Αὐτόθι σελ. 106—107.

μίᾳ διδασκαλίᾳ[1] Οἱ λόγιοι οὗτοι Ἱερομόναχοι, μετὰ ζήλου πολλοῦ διδάξαντες καὶ συγγράψαντες ἱκανὰ καὶ ἄξια λόγου, *ἔπραξαν πολλά*· οἱ μαθηταὶ αὐτῶν τοσοῦτον προώδευσαν, ὥςε ἐλευθέρως ἐξεφράζοντο Ἑλληνιστὶ καὶ καλῶς ἐγίνωσκον τοὺς κανόνας τῆς φιλολογίας καὶ λογικῆς[2]. Ἐν αὐτῇ (*Σλαβογραικολατινικῇ 'Ακαδημίᾳ*) τῷ 1720 ἐδίδασκε τὴν Ἑλληνικὴν ὁ ἄξιος λόγου Κεφαλλὴν Ἀθανάσιος ὁ Σκιαδᾶς[3], εἶτα Ἀθανάσιος ὁ Κοντοειδής, Ἀρχιμανδρίτης, μετ' αὐτὸν[4], καὶ εἴτις μετὰ τοῦτον ἕτερος. Τῷ δὲ 1806 μέλος τοῦ ἐν *Μόσχᾳ* Πανεπιστημίου ἦν Μιχαὴλ ὁ Δημητρίου, Ἕλλην[5].

Ἐν δὲ ἔτει 1586 ὁ Ἀντιοχείας Πατριάρχης Ἰωακεὶμ, εἰς Ῥωσσίαν ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου τοῦ Β΄ προέτρεψε τὴν Ἀδελφότητα *Λβόβης* εἰς σύςασιν Σχολῆς καὶ τυπογραφείου· ὁ Ἐπίσκοπος Λβόβης Γεδεὼν, καὶ τὸ ἱερατεῖον τῆς Ἐπαρχίας του συνέδραμον τῇ ἀδελφότητι εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Καὶ δὴ τῇ τούτων αἰτήσει ἐστάλη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχου Ἱερεμίου εἰς Λβόβην ὁ Ἐλασσῶνος Ἀρσένιος, ὅστις ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν ἐν τῇ νέᾳ Σχολῇ τῆς Λβόβης καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ ἔτη δύο[6].

Ὁ δὲ Πατριάρχης Ῥωσσίας Φιλάρετος (1620) ἐπισκεψάμενος τὸ *Κίεβον* συνέστησεν ἐπίσης ἐν τῇ Σταυροπηγιακῇ τῶν Θεοφανείων Ἀδελφότητι Σχολὴν, ἐν ᾗ ἔμελλον διδάσκεσθαι οἱ φοιτῶντες τὴν Ἑλληνικὴν, Σλαβονικὴν, Πολωνικὴν καὶ Λατινικὴν γλῶσσαν[7].

Ἐν *Καφφᾷ* (Θεοδοσίᾳ) τῆς Κριμαίας (Ταυρίδος) παρὰ τοῖς ἐκεῖ ἀπῳκισμένοις ὁμογενέσι τὰ φῶτα μετεδίδοντο ἀπὸ Τραπεζοῦντος ἰδίως. Παρθενίου τοῦ Μεταξοπούλου, Τραπεζουντίου (1775), ὁ διδάσκαλος Δαβὶδ ἱερεὺς καὶ Οἰκονόμος τοῦ Καφφᾶ ἐν ἔτει 1770 τοῦ

---

(1) Ὅρα Σύνοψιν τῆς Ῥωσσικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Φιλολογίας ὑπὸ Φιλαρέτου Χαρκοβίας, 1859. σελ. 360. (ἐκ τῆς αὐτῆς μεταφρ.)

(2) Ἔνθ. ἀνωτ. σημ. 4.

(3) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήν. σελ. 156. 650. Βρετοῦ Β΄, 334.

(4) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ΄, 143.

(5) Σ. Ἀρ.

(6) Ἔνθ. ἀνωτ σημ. 3. (σελ. 85.)

(7) Ἔνθ. ἀνωτ. σημ. 2.

μαρτυρικοῦ ἠξίωται στεφάνου, ὡς καὶ ἕτερος διδάσκαλος Νικηφόρος Ἱερομόναχος [1].

Οἱ δὲ ἐν *Ὀδησσῷ* ἔμποροι Ἕλληνες τῷ 1814 (ἴσως καὶ πρότερον) συνέστησαν Σχολὴν Ἑλληνικὴν [2], διατηρουμένην καὶ ἐφεξῆς (1817) [3], ὅτε ἐδίδασκε Γεώργιος ὁ Γεννάδιος (1817—1820) [4], Γεώργιος Λασσάνης ἐκ Κοζάνης (1818—1820) [5], Κωνσταντῖνος Βαρδαλάχος ὁ ἐκ Καΐρου (τὸ ά 1817· τὸ 6' 1827—1830) [6], Ἰωάννης ὁ Μακρῆς (1817), Γεώργιος Κλεόβουλος ἐκ Φιλιππουπόλεως μετ' Ἀλεξάνδρου Ῥαδινοῦ (1821—1823), Γεώργιος ὁ Θεραπειανὸς (1823—), Ἰωάννης Παλαμᾶς (1821—1828) [7] καί ἕτεροι μέχρι τοῦ νῦν.

Ἐν *Νίζνῃ* οἱ παροικοῦντες Ἕλληνες, ἐν οἷς διέπρεπον οἱ φιλογενέστατοι αὐτάδελφοι Ζωσιμάδαι, διετήρουν τῷ 1820 Σχολὴν Ἑλληνικήν [8].

Ἐν δὲ *ταῖς παρὰ τὸν Ἴστρον Ἡγεμονίαις* οἱ εὐποροῦντες τῶν ἰθαγενῶν ἀείποτε διὰ τὴν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν σχέσιν ἐλάμβανον ἀγωγὴν καὶ παιδείαν Ἑλληνικήν· Δημήτριος ὁ Καντεμίρης, Μολδαβὸς τὸ γένος, ἀνετράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει [9], καὶ ἕτεροι. Ὅτε ὅμως Ἕλληνες Ἡγεμόνες ἀνέβησαν τοὺς αὐτόθι Ἡγεμονικοὺς θρόνους, τότε συνεστάθησαν ἐν ταῖς ἕδραις αὐτῶν Ἑλληνικὰ Γυμνάσια μετὰ βιβλιοθηκῶν καὶ τυπογραφείων, ἐν οἷς τῳόντι αἱ Πιερίδες εὗρον οὐ μόνον ἄσυλον, ἀλλὰ καὶ θερμοτάτους λάτρεις καὶ θεράποντας εἰλικρινεῖς. Ἐν *Ἰασίῳ* περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΖ' Ἑκατ. προΐστατο

---

(1) Ἡ θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία τῶν Ὁσίων καὶ θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν Βαρνάβα καὶ Σωφρονίου τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν Λειψίᾳ 1775 σελ. 64.

(2) Γ. Κεφαλᾶ ἡ Αἰώνιος ζωή· ἐν Ὀδησσῷ 1865 σελ. ή.

(3) Τῷ 1817 ἡ Σχολὴ τῆς Ὀδησσοῦ λέγεται ἀρτισύστατος. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1817 σελ. 604. 605. καὶ 1818 σελ. 193—.

(4) Βρετοῦ Β', 255—6.

(5) Βρετοῦ Β', 244.

(6) Βρετοῦ Β', 244.

(7) Πανδ. ΙΖ', 380—1.

(8) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σελ. 456.

(9) Ἔνθ. ἀνωτ. περὶ τῆς Πατριαρχ. Σχολῆς. Ἐν ἔτει 1493 ἡγεμονεύον-

τῆς αὐτόθι Σχολῆς Παΐσιος ὁ Λιγαρίδης, Ἱερεμίας ὁ Κακαβέλας, Κρὴς (1698)[1], Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων (1755)[2], Νικόλαος Ζερζούλης μετὰ τὴν ἐν Ἄθῳ σχολαρχίαν (1761)[3], Νικηφόρος ὁ Θεοτόκης διάδοχος αὐτοῦ (περὶ τὸ 1765)[4], Στέφανος ὁ Δούγκας[5], Γρηγόριος (1803)[6], Παναγιώτης Ἰωαννίδης (πρὸ τοῦ 1819), Καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν[7], Δημήτριος Γοβδελᾶς (1820), ἐκ Ῥαψάνης, φιλόσοφος[8] (ὅτε εἰσήχθη ὑπὸ Γ. Κλεοβούλου καὶ ἡ Ἀλληλοδιδακτικὴ Μέθοδος[9]), καὶ ἕτεροι.

Ἐν *Βουκουρεστίῳ* ἐνωρὶς ἤδη συνέστη Σχολή, ἧς προΐστατο (τῷ 1690) Θεόδωρος Συμεῶνος, Τραπεζούντιος[10], ἐφεξῆς δὲ (τῷ 1698) *Ἀκαδημίας* καλουμένης, Σεβαστὸς ὁ Κυμινήτης[11], Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος (1710)[12], Μάρκος ὁ Κύπριος[13], Ἀλέξανδρος ὁ Τυρναβίτης (1755)[14], Λάζαρος ὁ Σκύβρας, Τραπεζούντιος (1767)[15],

---

τος τῆς Βλαχίας Ῥαδοὺλ Βόδα Δ′ ἐτέθησαν ἐν Βλαχίᾳ τὰ τοπικὰ ὀφφίκια ὡς ἦσαν ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων βασιλείας: Λογοθέτης, Βεστιάρης, Σπαθάρης καὶ ἕτερα. Ἔν τινι τῶν παρ' ἐμοὶ χειρ. σελ. 388. Ἐν πολλαῖς τῶν ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πολλὴν βλέπομεν τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας. πρβλ. Σ. Ζαμπελίου Ἵδρυσις Πατριαρχείου ἐν Ῥωσσίᾳ. Πανδ. Ι′, 347.

(1) Βρετοῦ Α′, ἀρ. 129. Σημ. Ἐ. Καστόρχη περὶ τῆς ἐν Δημητσάνῃ Σχολῆς κτλ. σ. ι.

(2) Οὗτος ἦν μαθητὴς Θεοφάνους διδάσκοντος ἐν Βρανιανοῖς, ὡς καὶ Σέργιος ὁ Μακραῖος· ὁ Ἰωάννης μετέφρασε τὸν Θησαυρὸν τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου. Ἐν Προλεγομένοις τῆς Κιβωτοῦ.

(3) Π. Ἀρ. Ἐ. Καστόρχη σημ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ι.

(4) Βρετοῦ Α′. 199. Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ

(5) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24 ἐν Σημ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἐν Πανδ. Ι′, 200.

(6) Ἀστρονομία Λαλάνδου (ἑλλ. μεταφρ. Β′, Χ.)

(7) Σ. Ἀρ. (8) Βρετοῦ Β′, 257.

(9) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σελ. 264. (10) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ 111.

(11) Βρετοῦ Α′, ἀρ. 134.

(12) Ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 52.

(13) Σοφ. Κ. Οἰκονόμου περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24.

(14) Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ι.

(15) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′, 233. πρβλ. ἀνωτ. σελ. 111.

Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης (1768)[1], Μανασσῆς Ἡλιάδης, ἰατρὸς (1781)[2], Κωνσταντῖνος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, Γρηγόριος Κωνςαντᾶς (ἐπ' ὀλίγον)[3], Λάμπρος ὁ Φωτιάδης (1795—1803)[4], Νεόφυτος Δούκας[5] μετ' αὐτὸν (1815) μεθ' ἑτέρων[6]. Τῷ δὲ 1818 μετατραπείσης τῆς Σχολῆς εἰς *Ἀκαδημίαν* προΐστατο αὐτῆς Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος μετ' ἄλλων ἱκανῶν[7], τῷ δὲ 1820 ἐδίδασκον Κ. Βαρδαλάχος, Γ. Γεννάδιος, Στέφανος Κανέλλος, ἰατρὸς, μαθηματικὰ, Κωνς. Κλονάρης, Δημ. Σμυρναῖος καὶ ἄλλοι μέχρι τῆς Ἑλλ. ἐπαναστάσεως (1821).

Αἱ Αὐλαὶ τῶν Ἑλλήνων *Ἡγεμόνων* τούτων ἐγένοντο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων τὸ καταφύγιον τῳόντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ ἑστία τῶν φώτων, δύο Ὀάσεις, ἐν αἷς ἀνέπνεον δροσερὰν αὔραν οἱ λόγιοι τοῦ Ἔθνους. Πλὴν τῶν λαμπρῶν τούτων Αὐθεντικῶν Σχολῶν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ Φιλολογικῆς Ἑταιρίας[8], τῆς *Ἀκαδημίας* (Συλλόγου)[9], καὶ τῶν ἐν ταῖς μικροτέραις πόλεσι δευτερευουσῶν, τὸ πλῆθος τῶν λογίων ἔκ τε τῶν ἀνωτέρων τάξεων, (οἱ Γκίκαι, Στούρζαι, Βραγκοβάναι, Διονύσιος Φωτεινὸς, συγγραφεὺς Ἱστορίας τῆς πάλαι Δακίας)[10] καὶ τῶν κατωτέρων[11], τὸ πλῆθος τῶν ἡγεμονικαῖς καὶ ἀρχοντικαῖς δαπάναις καὶ συνδρομαῖς ἐκδεδο-

---

(1) Βρετοῦ Β', 255.

(2) Βρετοῦ Β', 73,

(3) Βρετοῦ Β', 347. Ἐ. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ιά. Ἀστρονομ. Λαλάνδου (ἑλλ. μεταφρ. Β', XIV.) (4) Βρετοῦ Β', 347.

(5) Βρετοῦ Β', 290 Ε. Καστόρχη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ιά.

(6) Βρετοῦ Β', 262.

(7) Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1818. σελ. 45—. 416. 210. 272.

(8) Τῷ 1810 ἐν Βουκουρεστίῳ συνέστη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἰγνατίου Ἑταιρία Φιλολογικὴ πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν Λυκείων· ὅρα Γερβίνου Ἱστορ. τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Φιλίστορ. Τόμ. Δ', 398.

(9) Βρετοῦ Β', 339· ταύτης γραμματεὺς ἀνεδείχθη Μιχαὴλ ὁ Σχινᾶς.

(10) Βρετοῦ Β', ἀρ. 678.

(11) Πλὴν τῶν Ἀρχόντων κατὰ μέγιστον μέρος πάντων πεπαιδευμένων, ἀναφέρονται Ἰωάννης Κομνηνὸς, σύγχρονος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, γράψας τοπογραφικὸν χάρτην τῆς Βλαχίας (1718) (ἐν Ἐπιλολαρίῳ Ἀ. Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων σελ. 155), ἰατρὸς ἐν Βουκουρεστίῳ, γρά-

μένων ἐν Ἐνετίᾳ, Βιέννῃ, Λειψίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ Ἑλληνικῶν βιβλίων, ὧν πολλὰ μεγάλα καὶ ἀξιόλογα[1]· τὸ πλῆθος τῶν νέων, τῶν δι' ὁμοίων συνδρομῶν ἐν ταῖς Ἡγεμονίαις καὶ τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ παιδευθέντων, τρανῶς μαρτυροῦσι τὴν παρὰ τὸν Ἴστρον μεγίστην τοῦ Ἑλληνισμοῦ κίνησιν, καὶ διεγείρουσι τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν Ἑλλήνων διὰ τὴν φιλοξενίαν, ἧς ἔτυχον αὐτοί τε καὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα[2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΤΙΝΕΣ ΟΙ ΕΝ ΕΥΡΩΠῌ, ΟΙ ΓΝΩΣΤΟΤΕΡΟΙ, ΔΙΔΑΞΑΝΤΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

Ἐν τῇ κλασικῇ ἢ ἐκκρίτῳ ἀρχαιότητι οἱ δορικτήτορες Ῥωμαῖοι ἄμοιροι τὸ πρῶτον ὑψηλοτέρας παιδεύσεως καὶ ἐθνικῆς φιλολογίας, μετὰ τὴν ὑπόταξιν τῶν ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἰταλίᾳ οἰκούντων Ἑλλήνων ἠσπάσθησαν τὰ διανοητικὰ ἔργα τῶν ὑπηκόων αὐτῶν οἵτινες, εἶχον ἤδη τελείαν φιλολογίαν εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεως

ψας Περιγραφὴν τοῦ Ἄθω (Βρετοῦ Α', 209· μή τι ὁ αὐτὸς Ἱεροθέῳ τῷ Δρύστρας; (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 224). Μανολάκης ὁ Περσιάνης ἐν Βουκουρεστίῳ, Καμινάρης, ποιητὴς τοῦ βίου Πέτρου Μαυρογένους Ἡγεμόνος (Σημ. Σ. Ἀρ.). Ἰωσὴφ (Ἰώσηπος) Μοισιόδαξ, μαθητὴς τοῦ Εὐγενίου ἐν Ἄθῳ (1760) (Βρετοῦ Β', 308). Λάμπρος Ἀντωνιάδης ἐκ Μοισίας (1809), Βρετοῦ Β', 240. Παναγιώτης Νίτσογλους, γεννηθεὶς ἐν Βουκουρεστίῳ, διδάξας ἐν Μόσχᾳ (1810) (Βρετοῦ Β', 313), Μιχαὴλ Σχενδὸς (1710), ἰατροφιλόσοφος, γράψας καὶ περὶ τῆς πόλεως Τόμεως (Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ', 143.)

(1) Τῷ 1819 ἐν Ἰασίῳ ἀνέλαβεν νέαν ἔκδοσιν τῶν Ἁπάντων τοῦ Χρυσοστόμου Βενιαμὶν ὁ Μολδαβίας, Γρηγόριος ὁ Εἰρηνουπόλεως, Δημήτριος Μάνος, Ἰακωβάκης Ῥίζος, Νικόλαος Λεβίδης καὶ Ἐμμανουὴλ Καμινάρης. Λογίου Ἑρμοῦ ἔτ. 1820 σ. 85.

(2) Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἔνθ. ἀνωτ.

φθάσασαν. Ἐκ ταύτης οἱ Ῥωμαῖοι οὐ μόνον εἰς θαυμασμὸν ἐκινήθησαν, ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ εἰς μίμησιν οὕτως, ὥστε παρήχθη μετὰ ταῦτα ἕτερος Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα ὑπὸ ῥωμαϊκὸν ἱματισμόν. Οἱ Ἕλληνες σπουδάζοντες, ἵνα τοὺς κραταιοὺς κατακτητάς των ἑλκύσωσι, μετεδίδοσαν τῆς ἑαυτῶν παιδείας ἔν τε Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ, κρείττονες κατὰ τοῦτο τῶν δεσποτῶν των ὄντες[1]· τῆς Ἑλληνίδος ταύτης παιδείας, ὀλιγωροῦντες τῶν ἰδίων, μετελάμβανον ἰδίως οἱ ὑψηλοτέρας περιωπῆς Ῥωμαῖοι παρ' Ἑλλήνων διδασκάλων, μαθηταὶ αὐτῶν γενόμενοι ἄξιοι, ἀναδειχθέντες καὶ αὐτοὶ ποιηταὶ, ἱστοριογράφοι, ἐπιστήμονες κτλ. κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν διδασκάλων των[2]. Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἡ παιδεία μετεδόθη καὶ εἰς ἑτέρας πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλλίας (ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ταῖς ἀποικίαις αὐτῆς)[3]. Αὕτη ὅμως εἴτε διότι ὁ Ἑλληνισμὸς ἀναφερόμενος ἰδίως εἰς τὴν ἀρχαίαν λατρείαν ἀντέκειτο τῷ νεωστὶ εἰσαχθέντι Χριστιανισμῷ, εἴτε διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων ἐθνῶν, κατεδαφισάντων Σχολὰς, ἐμπρησάντων βιβλιοθήκας, κατασφαξάντων λογίους, ἑνὶ λόγῳ καταστρεψάντων εἴ τι καλὸν, καὶ καταστησάντων τὴν Εὐρώπην ἐκτεταμένον μάχης πεδίον, πολλῶν στρατῶν ἀντιστρατοπεδευόντων ἀλλήλοις, ἡ παιδεία, λέγω, αὕτη ἐξέλιπεν· ἐκτὸς δὲ ὀλιγίςων ἐξαιρέσεων πνεῦμα ἀπολιθωτικὸν κατέλαβε τὴν Ἰταλίαν ἅπασαν, παντελὴς δὲ ἀπαιδευσία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Λογγοβαρδῶν (571—771), παριστάνουσαν τότε οἱονεὶ τάφον τῶν γραμμάτων[4].

Ἐφεξῆς ὅμως οἱ διὰ τὸ εἰκονόφιλον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς φεύγοντες λόγιοι Μοναχοὶ (750—) ἀνεζωπύρησαν καὶ αὖθις ἐν Ἰταλίᾳ τὸν ἔρωτα τῶν γραμμάτων, καὶ τῶν ὡραίων τέχνῶν τὸ αἴσθημα ἐξῆψαν, ἐπαίδευσαν τὸν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα, διέδωκαν εἰς Ῥώμην,

(1) Ὁ Ὀράτιος ἐν ἐπιστ. II, 1, 156 διὰ τὴν ἑτεροειδῆ ταύτην νίκην τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων ἔλεγε: « Craecia capta ferum vicrorem cepit et artes intulit agresti Latio. » (Ἡ Ἑλλὰς καί περ ἁλοῦσα, ἀλλὰ μὴν εἷλε τὸν ἄγριον νικητὴν, τὰς τέχνας δ' εἰσήγαγε τῷ ἀγροίκῳ Λατίῳ.»)

(2) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. τῶν Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφέων σελ. οθ'—.

(3) Αὐτόθι σελ. ϙέ.

(4) Αὐτόθι σελ. ρί—ριέ.

Νεάπολιν, Καλαβρίαν, Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς, μετεγλώττισάν τινας τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ ἄπειρα βιβλία τῆς πολυθεϊκῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐκαλλιγράφησαν· συνέστησαν *Ἀκαδημίαν* τινὰ ἐν Βενεβενδῷ, ἔνθα τριάκοντα δύο φιλόσοφοι συνήκμασαν, κατέστησαν δὲ, ἵνα αἱ Σχολαὶ γέμωσι μαθητῶν, φιλόσοφοι δὲ πλατωνίζοντες ἢ ἀριστοτελίζοντες νὰ προαπαντῶσι τὸν αἰῶνα τῆς Φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας [1]. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν δια-

(1) «Κατὰ τὰς συμφώνους μαρτυρίας τῶν Δυτικῶν, ἐκ τῶν προσφύγων τούτων Ἑλλήνων οἱ μὲν διῆγον βίον ἁπλῶς ἀσκητικὸν, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον καὶ ἐν Ἁγίοις κατετάχθησαν, οἱ δὲ, λογιώτεροι ὄντες, εἰσήγαγον ἐν Ἰταλίᾳ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας, καὶ ἐδίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα πρὸς μαθητὰς διαφερόντως εὐδοκιμήσαντας. . . . Οἱ δὲ πεπαιδευμένοι τῶν Μοναχῶν, εὑρόντες τὸν μὲν κλῆρον πάντως ἀνεπιστήμονα καὶ ἀπειρόκαλον, τὰς δὲ πόλεις ἐλλιπεῖς βιβλίων, διέδοσαν εἰς Ῥώμην, εἰς Νεάπολιν, εἰς Καλαβρίαν, εἰς Σικελίαν τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνίδος, μετεγλώττισαν δέ τινας τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων καὶ ἄπειρα βιβλία τῆς πολυθεϊκῆς καὶ χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ἐκαλλιγράφησαν. Τούτων μαθηταὶ ὑπῆρξαν οἱ δύο ἑλληνισταὶ Ἰωάννης ὁ Διάκονος καὶ Ἀναστάσιος ὁ Βιβλιοθηκάριος· εἰς τούτους δὲ τοὺς πρόσφυγας ὀφείλεται προσέτι ἡ καθίδρυσις Ἀκαδημίας τινὸς ἐν Βενεβενδῷ, ἔνθα μαρτυρίᾳ τοῦ ἀνωνύμου Σιλερνιτανοῦ «τριάκοντα δύο φιλόσοφοι συνήκμασαν, ὧν διασημότερος ὁ Ἰλδέριχος.» Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ ἱερὰ καὶ ἐγκύκλια μαθήματα ἀναθάλλουσιν ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ ἐγχώριος κλῆρος φιλογραμματεῖ, αἱ Ἐκκλησίαι ἠχολογοῦσιν ἑλληνικὰς ψαλμῳδίας, τὰ Σχολεῖα γέμουσι μαθητῶν, φιλόσοφοι πλατωνίζοντες ἢ ἀριστοτελίζοντες προαπαντῶσι τὸν αἰῶνα τῆς Φλωρεντινῆς Ἀκαδημίας· Ἑλλήνων τε δὲ καὶ Ἰταλῶν ὁμοθυμαδὸν συναγωνιζομένων εἰς τὴν ἐξευγένισιν τῆς χώρας, αἱ ἐθνικαὶ διακρίσεις πολλάκις ἐν ταῖς βιογραφίαις διαλείπουσι. Τίς δὲν γινώσκει τὴν ἀδιάκοπον σειρὰν τῶν Ἑλληνιστῶν καὶ Λατινιστῶν, ἥτις ἀπὸ τοῦδε ἀρχομένη ἥκει μέχρι τῆς ΙΕ'. Ἑκατ. εἰς ἀπάντησιν τῶν Βησσαριώνων καὶ Λασκάρεων; Τὰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡγουμενικὰς ἕδρας τῆς Ἰταλίας, ἐφ' ὧν ἐκάθησαν πρότερον ἄνδρες ἀγράμματοι, σεμνύνουσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος σοφοὶ, ἢ Ἕλληνες τὸ γένος, οἷον ὁ Φιλάγαθος Πλακεντίας, ὁ Νεῖλος Γροτταφερράτας, ὁ Χρυσόλαος Μεδιολάνων, ὁ Βαρλαὰμ Ἱέρακος, ἢ ἑλληνίζοντες, ὡς ὁ Λιουτπράνδρος Κρεμώνης, ὁ Πισαῖος Ἰωάννης, καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοί τε καὶ λαϊκοὶ, τῶν ὁποίων ἐπιςαμένως μνημονεύει ὁ συγγραφεὺς τῆς Ἑλληνοϊταλικῆς Φιλολογίας (Gian-Girolamo Gradenigo, Teatino, Prospetto della Letteratura Greco-italiana.) Ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται καὶ ἡ σύςασις βιβλιοθηκῶν ἐν Ῥώμῃ, ἐν Ὑδροῦν

λυομένης τῆς μεσαιωνικῆς ἀχλύος, συντελεσάντων εἰς τοῦτο ὅπως δήποτε καὶ τῶν Ἑλληνοδιδάκτων Ἀράβων[1], ἐπῆλθεν ἡ τρίτη ἐποχὴ, δι' ἡμᾶς μὲν ἀλγεινὴ, λίαν δὲ ὠφέλιμος τῇ Δύσει καταστᾶσα.

Καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ (Ἀπουλίᾳ καὶ Καλαβρίᾳ) διὰ τὸ πάλαι πλῆθος τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν διετήρησαν ἐπὶ πολὺ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν μέχρι τῆς ΙΒ΄ Ἑκατ. ὅτε τελείως ἔπαυσε· περὶ τὰ τέλη τῆς Η΄ Ἑκατ. Ἕλληνες ὑμνογράφοι ἀναφέρονται Μάρκος ὁ Ὑδροῦντος Ἐπίσκοπος, περὶ τὰ τέλη τῆς Ι΄ Ἑκατ. Νεῖλος ὁ Μοναχὸς, καὶ κατὰ τὴν ΙΒ΄ Ἑκατ. Νεῖλος ὁ Δοξαπατρὶ, καὶ ἕτεροι[2]. Ἐντεῦθεν δύο Ἕλληνες, Βαρλαὰμ ὁ Καλαβρὸς καὶ Λεόντιος (Λέων) ὁ Πιλάτος, Καλαβρὸς καὶ οὗτος, δύο περιφήμους Ἰταλοὺς τὰ Ἑλληνικὰ διδάξαντες, τὸν Πετράρχην καὶ τὸν Βοκκάκιον, ἀνεζωπύρησαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, πολλοὺς δὲ εἰς μάθησιν τούτων ἐκίνησαν[3]. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ Βυζαντινοὶ Αὐτοκράτορες ἀπειλουμένου τοῦ Βυζαντίου,

---

τι, ἐν Μεσσήνῃ, Πατήρῃ, Βενετίᾳ, ὅθεν τὰ σπουδαιότερα τῶν κλασικῶν συγγραμμάτων ἐξέρχονται εἰς τύπον ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος καὶ ἐπέκτασιν τῆς ἀνθρωπίνου ἐνεργείας. Τὰ σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ πίπτουσιν αὖθις εἰς εὔγονον γῆν, καρποφοροῦσι δευτέραν φορὰν μετὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Πλουτάρχου, ἡ ἑλληνικὴ φιλομάθεια ἀποδημοῦσα καθωραΐζει τὴν Ῥώμην, προκαλεῖ τῆς διανοίας τὴν ἀναπτέρωσιν. Ἕπεται δὲ ἡ τρίτη καὶ λαμπροτέρα μετανάστασις ἐπὶ Ὀθωμανῶν, ἡ συμβᾶσα μεταξὺ Γουτεμβέργου, Κολόμβου, Λουθήρου, Λαυρεντίου τοῦ ἐκ Μεδίκων καὶ Γαλιλαίου. Οὕτως οἱ τρεῖς μέγιστοι διωγμοὶ τοῦ πολυπαθοῦς Γένους ἡμῶν χαράττουσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ τρεῖς βαθμιαίας περιόδους ἀναγεννήσεως.» Σ. Ζαμπελίου Βυζαντιναὶ Μελέται σελ. 313—315.

(1) Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρμγ΄. Brockhaus, Conversations-Lexicon (11 ἔκδ.) Τόμ. Α΄, σελ. 935 « . . . . So schnelle Fortschritte machte die kaum 1 ½ Jahrh. vorher auf den Koran, auf Poesieund Beredsamkeit eingeschränkte Nation, seitdem sie mit der Wissenschaft der Griechen sich befreundet hatte.»

(2) Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρις΄. ρμζ΄. Φιλίστορ. Β΄, 54. Σ. Ζαμπελίου Ἰταλοελληνικὰ, ἐν Ἀθήναις 1864 σελ. 242—250.

(3) Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρνά. Φιλίστορ. αὐτόθι σελ. 64—. F. Schöll Συνοπτικὴ ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας μεταφρ. ὑπὸ Σκούφου Τόμ. Β΄, 296—297. καὶ ἐφεξῆς.

καὶ τὴν ἀνάγκην ἔξωθεν βοηθείας αἰσθανόμενοι, πρὸ τῆς ἁλώσεως ἔτι ἔπεμπον πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῆς Δύσεως ἐξαιτούμενοι ταχεῖαν βοήθειαν. Πρῶτος τούτων ἐστάλη τῷ 1327 Μάξιμος ὁ Πλανούδης, μεθ' ὃν Ἐμμανουὴλ ὁ Χρυσολωρᾶς, Βυζάντιος, περὶ τὸ 1391 εἰς Ἰταλίαν καὶ Ἀγγλίαν. Ὃς ἐπιστρέψας ἄπρακτος, προσεκλήθη τῷ 1396 δημόσιος τῶν Ἑλληνικῶν διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Φλωρεντινῶν, διδάξας ἐκ συστήματος μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας, φυτεύσας ἐν Ἰταλίᾳ τὰ Ἑλληνικὰ, μετ' ἐνθουσιασμοῦ τῶνἸταλῶν φοιτώντων εἰς ἀκρόασίν του. Μετὰ ταῦτα ὁ Χρυσολωρᾶς (περὶ τὸ 1400) προσεκλήθη εἰς Μεδιόλανα Καθηγητὴς τῶν Ἑλληνικῶν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Τικίνου[1], εἶτα δὲ τῷ 1402 εἰς Ἑνετίαν, ἔνθα ἐδίδασκεν, ἕως ὅτου ἐκλήθη εἰς Ῥώμην μεταξὺ τοῦ 1406 καὶ 1408, ὁπόθεν σταλεὶς εἰς Κωνσταντίαν ἀπέθανε τῷ 1415. Μετ' αὐτὸν Θεόδωρος ὁ Γαζῆς, Θεσσαλονικεὺς, καταφυγὼν εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς πατρίδος του (τῷ 1430). Ὁ Γαζῆς ἐδίδαξεν ἐν Φεῤῥάρᾳ τῷ 1440, καὶ αὖθις τῷ 1476 [2], τῷ δὲ 1451 ἐκλήθη εἰς Ῥώμην διὰ τὴν μεγάλην του ὑπόληψιν ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῦ Ε', φίλος καὶ ὁμοτράπεζος καὶ *ἑταῖρος* καταστὰς τοῦ περιβοήτου Καρδινάλεως Βησσαρίωνος, ὅπου κατεγίνετο εἰς μεταφράσεις Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὸ Λατινικόν· μεταβὰς δὲ τελευταῖον εἰς Ἀπουλίαν ἐτελεύτησε μετ' ὀλίγον τῷ 1478. Σύγχρονος τούτων ἐγένετο Γεώργιος ὁ Τραπεζούντιος (μᾶλλον Κρὴς, τὸ γένος ἐκ Τραπεζοῦντος ἕλκων), διδάξας τὴν Ελληνικὴν ἐν Βικεντίᾳ τῷ 1426, ἐν Βενετίᾳ τῷ 1430, ἐν Ῥώμῃ τῷ 1440, ὅπου ἀπεβίωσε τῷ 1484 [3]. Ἰωάννης ὁ Ἀργυρόπουλος, Βυζάντιος, διδάξας ἐν Φλωρεντίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπὶ ἔτη πεντεκαίδεκα, ἀποβιώσας ἐν Ῥώμῃ τῷ 1480 [4]. Γεώργιος ὁ Γεμιστὸς, ὁ καὶ Πλήθων καλούμενος, ἐκ Πελοποννήσου, ὀπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας, μεταβὰς μετὰ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Σύνοδον τῷ 1433,

(1) Φιλίστορ. Β', 211 καὶ περὶ τῶν ἑτέρων ἐφεξῆς.
(2) Φιλίστορ. ἔνθ. ἀνωτ. Β', 290.
(3) Schöll ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 300.
(4) Αὐτόθι σελ. 301.

διδάξας ἐν Φλωρεντίᾳ μετὰ φήμης τὴν Πλατωνικὴν Φιλοσοφίαν, κινήσας γενικὸν ἐνθουσιασμὸν, πανταχόθεν συῤῥεόντων εἰς ἀκρόασιν αὐτοῦ οὐ μόνον νέων, ἀλλὰ καὶ ἑκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ ἀνθρώπων[1]. Τότε Κοσμᾶς ὁ Μέδικος ἵδρυσε τὴν *Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν*, σκοπῶν διὰ ταύτης τὸν πολλαπλασιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀπαδῶν τῆς Φιλοσοφίας ταύτης, κοινοποιῶν κάλλιον τὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Οὕτω δὲ ὁ Πλήθων ἐγένετο τὸ ὄργανον κατὰ τῆς ἀρχούσης Σχολαστικῆς φιλοσοφίας[2]. Ὁ δὲ μαθητὴς τούτου Βησσαρίων ὁ Νικαίας, ἐκ Τραπεζοῦντος, ὁ μετὰ ταῦτα Καρδινάλις, ὀπαδὸς τῆς Πλατωνικῆς Φιλοσοφίας, ἀποκαταστὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τοῦ 1438, ἀπετέλει ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ (ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκετο) Σύλλογον ὅλων τῶν ἐραστῶν τῆς σοφίας, εἶδος *Ἀκαδημίας*. Ἀγαπῶν δὲ ἰδίως τὴν Ἑνετίαν, ἐχάρισε τῇ Συγκλήτῳ αὐτῆς (τῷ 1468) τὴν πλουσίαν χειρογράφων βιβλιοθήκην του, γενομένην ἀρχὴν τῆς περιφήμου βιβλιοθήκης τοῦ Ἁγίου Μάρκου[3].

Καὶ οὗτοι μὲν ἐγένοντο οἱ πρὸ τῆς ἁλώσεως μεταφυτεύσαντες ἐν Ἰταλίᾳ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα. Τούτοις ὅμως προσετέθησαν καὶ ἕτεροι ἱκανοὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλθόντες, πάσης βοηθείας ἐστερημένοι, καὶ θρηνοῦντες τὴν τύχην τῶν αἰχμαλωτισθέντων συγγενῶν καὶ φίλων των. Οἱ νέοι οὗτοι φυγάδες μόνον πόρον εἶχον τὴν διδασκαλίαν τῆς μητρικῆς αὐτῶν γλώσσης· ἀλλὰ καὶ ὁ πόρος οὗτος ἠλαττοῦτο, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων εἶχεν αὐξήσει ἐπὶ πολὺ, ὅσῳ δὲ λόγιοι καὶ ἂν ἦσαν, δὲν διήγειρον τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ἰταλῶν, ὡς οἱ προκάτοχοί των. Τῶν νεηλύδων τούτων ἐγένετο Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, καταφυγὼν εἰς τὴν αὐλὴν Φραγκίσκου Σφόρζα, Δουκὸς τῶν Μεδιολάνων, καὶ ἀναλαβὼν τὴν παιδαγωγίαν τῆς θυγατρὸς τοῦ Δουκὸς Ἱππολύτης, γράψας εἰς χρῆσιν αὐτῆς Γραμματικὴν Ἑλληνικὴν, ἐκδοθεῖσαν τῷ 1494. Μετὰ τὴν σύζευξιν τῆς μαθητρίας του μετὰ Ἀλφόνσου, βασιλέως τῆς Νεαπόλεως, ὁ Λάσκαρις μετήρχετο τὸν διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς εἰς

---

(1) Αὐτόθι σελ. 302.
(2) Αὐτόθι σελ. 303. Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρξϐ′.
(3) Αὐτόθι σελ. 304.

διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἕως τέλος κατῴκησεν ἐν Μεσσήνῃ, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1493 [1]. (Ἀνδρέας) Ἰάνος Λάσκαρις, συγγενὴς ἢ κατ' ἄλλους υἱὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπιταγῇ Λαυρεντίου τοῦ Μεδίκου συνήθροιζεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος χειρόγραφα διὰ τὴν βιβλιοθήκην του, ἐστάλη πρεσβευτὴς ὑπὸ Λουδοβίκου ΙΒ' ἐκ Παρισίων εἰς Ἐνετίαν, τῷ 1503 καὶ 1505, τελευταῖον δὲ διωρίσθη ὑπὸ Λέοντος τοῦ Ι' Γυμνασιάρχης τοῦ ἐν Ῥώμῃ χάριν τῶν Ἑλληνοπαίδων συςάντος Γυμνασίου [2]. Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, Ἀθηναῖος, ἐδίδασκεν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἰταλίας, ἕως ὅτου Λαυρέντιος ὁ Μέδικος τῷ 1471 διώρισεν αὐτὸν Καθηγητὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Φλωρεντίᾳ, ἔνθα ἐδίδαξε μετὰ μεγίστης καρποφορίας ἐπὶ εἰκοσαετίαν· ὅτε ἐκλήθη ὑπὸ Louis le More εἰς Μεδιόλανα, ὅπου καὶ ἀπέθανε διδάσκων 1510 [3]. Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος, ὁ νεώτερος, μεταβὰς εἰς Ἰταλίαν τῷ 1453, Μιχαὴλ Ἀποστόλιος, καταφυγὼν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Βησσαρίωνος [4], ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρσένιος. Ἰωάννης Ἀνδρόνικος, Θεσσαλονικεύς, ἐδίδασκεν ἀλληλοδιαδόχως τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Βονωνίᾳ, Ῥώμῃ, Φλωρεντίᾳ καὶ Παρισίοις, ἔνθα ἐτελεύτησε τῷ 1478 [5]. Μάρκος Μουσοῦρος, Κρὴς (Ἐπίσκοπος Μονεμβασίας), διδάξας ἐν Ἐνετίᾳ καὶ Παταβίῳ, ἀποθανὼν τῷ 1517. Τούτοις συγκαταλέγεται Θωμᾶς ὁ Διπλοβατάτζης, Πατρίκιος Βυζάντιος, νομοδιδάσκαλος, γράψας ἱστορίαν τῆς Νομικῆς εἰς βιβλία δώδεκα, μείνασαν ἀνέκδοτον [6]. Πλὴν δὲ τούτων ἐδίδαξαν ἐν Ἰταλίᾳ, προηγουμένων βεβαίως ἀποχρωσῶν περὶ τῆς διακεκριμένης των ἱκανότητος ἐνδείξεων, καὶ Γεώργιος Ἀλεξάνδρου, Κρής, τῷ 1490, ἐν Ῥώμῃ τὴν Ἑλληνικὴν [7], Δημήτριος Σπαρτιάτης, τῷ 1490, Φραγκίσκον Τισσάρδον [8], Ἰωάννης Μόσχου, Λάκων,

---

(1) Αὐτόθι σελ. 305.

(2) Αὐτόθι σελ. 306.

(3) Αὐτόθι.

(4) Τούτου εὕρηται «Μιχαὴλ Ἀποστολίου μονῳδικὰ ἐπικήδεια εἰς Ἀνδρέαν Καλλιέργην» ἐν χειρ. παρὰ Miller Catalogue des MS grecs etc. (τῆς βιβλ. τοῦ Middlehill) σελ. 843.

(5) Αὐτόθι σελ. 308. (6) Αὐτόθι.

(7) Ἑλληνομνήμ. Ε', 289.

(8) Φαβρικ. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Τόμ. ΙΑ', ἐν λ. (Harles.)

τῷ 1480 ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Γεώργιος καὶ Δημήτριος, οἳ ἐδίδαξεν ἐν Ἑνετίᾳ καὶ Φεῤῥάρα[1]. Ἰωάννης καὶ Ἰάσων οἱ Σωζόμενοι, Κύπριοι, τῷ 1570 ἐν Ῥώμῃ[2]. Λίβιος Ζάκρης, Χῖος, ἐν Φεῤῥάρᾳ τῷ 1610, δημοσίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν[3]. Γεώργιος Κορέσσιος, Χῖος, ἐν Πίσῃ τὴν Ελληνικὴν τῷ 1612[4]. Φραγκίσκος Τρίμης, Ἀθηναῖος, τῷ 1620 ἐν Πίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν[5]. Θεόδωρος Ῥέντης, Χῖος, τῷ 1620 ἐν Τουρίνῳ καὶ Ῥώμῃ[6]. Ἐν δὲ Παταβίῳ Ἰωάννης ὁ Κωττούνιος, Βεῤῥοιαῖος, τῷ 1650 ἐδίδαξε Φιλοσοφίαν μετὰ πολλῆς φήμης, πρότερον δὲ ἐπὶ ἔτη ἐννέα καὶ εἴκοσιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Βονωνίας Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν Φιλολογίαν καὶ Φιλοσοφίαν[7]. Ἰωάννης Κιγάλλας, τῷ 1680, Φιλοσοφίαν[8]. Νικόλαος Καλλιάκης, Κρὴς, τῷ 1677 Ῥητορικήν. Θωμᾶς ὁ Κατάνης, τῷ 1670, Φιλοσοφίαν[9]. Ἄγγελος Συγκλητικὸς, Κρὴς (ΙΖ′ Ἑκατ.), Καθηγητὴς ἐγένετο τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου αὐτόθι[10]. Σπυρίδων Γόνιμος, Κύπριος, τῷ 1670 Καθηγητὴς τῶν πολιτικῶν νόμων αὐτόθι[11]. Κωνσταντῖνος Στρατηγὸς, Κρὴς, τῷ 1740, Καθηγητὴς τοῦ φυσικοῦ δικαίου αὐτόθι[12]. Γεώργιος Καλαφάτης, Κρὴς, (ΙΖ′ Ἑκατ.) Καθηγητὴς τῆς θεωρητικῆς Ἰατρικῆς αὐτόθι[13]. Μάρκος Χαρβούρης, Κεφαλλὴν, τῷ 1768, διάσημος Καθηγητὴς τῆς Χημείας ἐν τῷ Παταβιανῷ Πανεπιστημίῳ[14]. Ἄγγελος Δαλλαδέτσιμας, Κεφαλλὴν, τῷ 1786, Καθη-

---

(1) Ἑλληνομνήμ. Ζ′, 385. 389. 390—1.

(2) Ἑλληνομνήμ. Ζ′, 439. ὁ Ἰωάννης Σωζόμενος τῷ 1617 ἐξέδωκεν ἐν Ἑνετίᾳ τὸν Γαληνόν Σ. Ἀρ.

(3) Βελούδου Χρυσαλλ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 11.

(4) Βρετοῦ Α′, 209.

(5) Σοφ. Κ. Οἰκονόμ. περὶ Φραγκίσκου τοῦ Κόκκου σελ. 10 ἐν σημ. 2.

(6) Α. Βλαστοῦ Χιακ. Β′, 79. (7) Βρετοῦ Β′, 294.

(8) Σοφ. Κ. Οἰκον. περὶ Μάρκου τοῦ Κυπρίου σελ. 24.

(9) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′, 140. Κωνσταντίου Α′ τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἐν τῇ περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς Διατριβῇ κτλ. σελ. 295.

(10) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′, 67.

(11) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′. 92.

(12) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′, 147.

(13) Μελετίου Ἐκκλ. Ἱστορ. Δ′, 68.

(14) Ἀ. Μαζαράκη Βιογραφ. Κεφαλλήν. σελ. 198.

τῆς τῆς Ἰατρικῆς ὕλης ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ [1], Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος 1700, ἐν τῷ αὐτῷ Πανεπιστημίῳ Καθηγητής [2]. Ἐν Τουρίνῳ Καθηγητὴς τῆς θεωρητικῆς Ἰατρικῆς ἐγένετο Ἰωάννης Χαρβούρης, Κεφαλλὴν τῷ 1750 [3].

Ἐν *Ἐλβετίᾳ* μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας ἐδίδαξαν, ἐν μὲν *Βασιλείᾳ* Ἀντώνιος ὁ Κοντοβλάκας, τῷ 1474, ἔχων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς αὐτοῦ καὶ τὸν περίφημον Γερμανὸν Ἰωάννην Ῥεϋχλῖνον ἢ Καπνίωνα, ἐμπνεύσας τοῖς Γερμανοῖς τὴν κλίσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν [4], ἐν δὲ *Γενεύῃ* Φραγκίσκος ὁ Πόρτος, Κρής, τῷ 1562, ἔχων ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Γερμανοῦ Κρουσίου [5], ἐν δὲ *Λαυσάννῃ* τῆς Ἐλβετίας, καὶ ὕστερον ἐν *Ἐϊδελβέργῃ* τῆς Γερμανίας, ὁ ἄξιος υἱὸς αὐτοῦ Αἰμίλιος Πόρτος, οὗ ἡ δόξα διαμένει εἰσέτι ἐν πολλοῖς τῶν περὶ τοὺς διασήμους συγγραφεῖς καὶ τὰς διαλέκτους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης φιλοπονηθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων, ἐκκαύσας παρὰ τοῖς βαθυσόφοις νῦν Γερμανοῖς τὸν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἔρωτα [6].

Ἐν *Γαλλίᾳ* ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν ἐν τῷ τῶν *Παρισίων* Πανεπιστημίῳ Γεώργιος ὁ Ἑρμώνυμος, Σπαρτιάτης, τῷ 1470 [7], ἔχων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς τὸν Βουδαῖον [8], καὶ τὸν Γερμανὸν

---

(1) Αὐτόθι σελ. 241.

(2) Δημ. Προκοπίου Σχεδίασμα ἐν Φαβρ. Ἑλλ. βιβλ. Τόμ. ΙΑ' ἐν λ.

(3) Α. Μαζαράκη ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 179.

(4) Schöll ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 308.

(5) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 375.

(6) Ἑλληνομνήμ. ΣΤ', 380.

(7) Schöll ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 309. Τούτου εὕρηται Georgii Hermonymi in aliquot probatissimorum virorum sententias e graeco in latinum versus liber (ἐν χειρ. παρὰ Miller, Catalogue des MS grecs etc. σελ 316).

(8) Ὁ Βουδαῖος, μαθητὴς τοῦ Ἑρμωνύμου καὶ τοῦ Λασκάρεως, οὐ μόνον ἐδίδαξε πρῶτος τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῷ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ὑπὸ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας συστάντι Κολλεγίῳ τῆς Γαλλίας τῷ 1530, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός του προήγαγε τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν Γαλλίᾳ. Bouillet, Dictionaire d' Histoire et de Géographie σελ. 257. τοῦ αὐτοῦ Dictionnaire des sciences et des arts, σελ. 375. (Λέγεται, ὅτι ὁ Φραγκίσκος Α' διενοεῖτο, ἵνα μεταφέρῃ ἐξ Ἑλλάδος ἑλληνόπαιδας πρὸς ἀναστροφὴν μετὰ τῶν γαλλοπαίδων καὶ εὐχερεστέραν οὕτω μετάδοσιν τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς).

Ῥεΰχλῖνον [1], Ἄγγελος Λάσκαρις, υἱὸς τοῦ Ἰάνου, τῷ 1542 ἐδίδασκεν ἐν Παρισίοις, ἀκροωμένων τοῦ Budé καὶ τοῦ Danès, ἰδίᾳ, ἴσως καὶ δημοσίᾳ [2]. Ἐφεξῆς δὲ διὰ τὸ εἶναι τοὺς Παρισίους τὸ τότε μητρόπολιν τῶν γραμμάτων οἱ παρεπιδημοῦντες λόγιοι οἱ Ἕλληνες ἐτιμῶντο ἱκανῶς παρὰ τοῖς ἐκεῖ λογίοις, ὡς Λεονάρδος (Β) Φιλαρᾶς, Ἀθηναῖος, (1674) [3], Κύριλλος Ἱεροδιάκονος, Χῖος, (1643) [4], Ἀντώνιος Κοραῆς, Χῖος, (1662) [5], καὶ ἕτεροι· ὡς δὲ διδάσκαλοι εὕρισκον ὑποδοχὴν πάντοτε παρὰ τοῖς τότε διασήμοις Γάλλοις Ἑλληνισταῖς καὶ ἀρχαιομαθέσι [6], μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης Ἑκατ., ὅτε μάλιστα ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Α΄, ἱκανοὶ ὑπῆρχον λόγιοι Ἕλληνες, Α. Κοραῆς, Π. Κοδρικᾶς, Θεοχαρόπουλος, Κ. Νικολόπουλος [7], Σύψωμος, Γ. Μάνος, Γ. Ζαλίκογλους, Π. Ἰωαννίδης [8], Μ. Σχινᾶς, τὴν Ἑλληνικὴν ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ διδάσκοντες [9].

Ἐν *Ἀγγλίᾳ*, (ὅπου ἀρχαιότερον κατὰ τὴν Ζ΄ Ἑκατ. ὁ ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας Ἕλλην Αρχιεπίσκοπος Θεόδωρος μετὰ τοῦ Ἀββᾶ Ἀδριανοῦ ἔφερεν ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Βρεττανίαν πλεῖστα βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀντέγραψαν [10], καὶ διδασκάλους τῶν δύο προκρίτων γλωσσῶν προσεκάλεσεν, ὧν οἱ μαθηταὶ ὡς μητρικὴν γλῶσσαν ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν, προαγομένην καὶ καλλιεργουμένην ὕστερον [11]) μετὰ τὴν ἅλωσιν τῷ 1608 εἰς Ἀγγλίαν μετέβη Ἄγγελος Χριστοφόρος, ἐκ Πελοποννήσου, ἔνθα ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν ἐν μὲν τῇ

---

(1) Κ. Ἀσωπ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρξϐ΄. ἐν σημ. 1.

(2) Miller, Catalogue dse MS grecs de l'Escuriale σ. 60. Βρετοῦ Β΄, 298.

(3) Βρετοῦ Α΄, 250.

(4) Βρετοῦ Α΄. 212.

(5) Βρετοῦ Β΄, 281.

(6) Ἐν Παρισίοις διέτριβεν Ἠλίας Ἀνδρέου Κρής, μεταφράσας τῷ 1556 τὸν Ἀνακρέοντα. Σ. Ἀρ. Ἴσως τούτου εὕρηται ἐν χειρ. τῆς βιβλιοθ. Βασιλείας (παρὰ Miller Catalogue des MS grecs etc. σελ. 616. « Eliae Cretensis responsiones ad Dionysium.»

(7) Βρετοῦ Β΄. 312. (8) Βρετοῦ Β΄, 266.

(9) Ὅρα Λόγον Brunet de Presle ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ Μ. Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1867.

(10) Κ. Ἀσωπ. ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρμζ΄. σημ. 1.

(11) Φιλίστορ. Γ΄, 52.

Ἀκαδημίᾳ τῆς *Καντα6ριγίας* ἀπὸ τοῦ 1608—1610, ἐν δὲ τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ὀξωνίας ἀπὸ τοῦ 1610—1612 [1].

Ἐν *Ἰσπανίᾳ* (*Μαδρίτῃ*) Δημήτριος ὁ Δούκας, Κρὴς, τῷ 1528 προσεκλήθη μετ' ἄλλων λογίων ὑπὸ τοῦ Καρδινάλεως Ξιμένους, πρωθυπουργοῦ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἰσπανίας Ἐλισάβετ, εἰς ἐκτύπωσιν τῆς πολυγλώττου Παλαιᾶς Διαθήκης, γνωστῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Biblia Complutensis** [2].

Ἐν *Πορτογαλλίᾳ* Μιχαὴλ Φραντζῆς, Κεφαλλὴν, ἰατρὸς καὶ φυσικομαθηματικὸς, μετὰ φήμης ἐδίδασκε τῷ 1750 ἐν Λισσαβῶνι, ἀνατρέφων συνάμα τὸν Πρίγκηπα διάδοχον, πολλῶν ἀξιωθεὶς τιμῶν [3].

Σημ. ά. Περὶ τῶν ἐν *Ῥωσσίᾳ* εἴρηται ἀνωτέρω.

Σημ. β'. Λόγιοι δὲ καλλιγράφοι Ἕλληνες ἐν Ῥώμῃ, Ἐνετίᾳ, Παταβίῳ, Μαδριλλίῳ, Τολέτῳ καὶ ἀλλαχοῦ, τὰς ἐν Εὐρώπῃ Βιβλιοθήκας πλουσίας πολυτίμων Ἑλληνικῶν χειρογράφων (πλὴν τῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ τρόπους ἐξ Ἑλλάδος συληθέντων [4]) καταστήσαντες, καὶ αὐτὰς δὴ ταύτας διὰ τοῦτο μᾶλλον πολυτίμους, ἀναφέρονται:

Ἀρσένιός τις [5] ἐκαλλιγράφησε χάριν τοῦ Μειδόζα, πρέσβεως Καρόλου τοῦ Ε', πλεῖστα χειρόγραφα ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βησσαρίωνος [6].

Ἀνδρόνικος (Νίκανδρος) ὁ Νούκιος, Κερκυραῖος, Νικόλαος Μαρούλης, Γαετάνος [7], Ἐπιδαύριος (1542), Ἰωάννης Μαυρομμάτης, Κερκυραῖος, ἐκαλλιγράφουν ἐπίσης (1545) χάριν τοῦ αὐτοῦ [8].

---

(1) Ὅρα Epist. dedicatoria G· Felavii ἐν τῇ ά. ἐκδ. τοῦ συγγράμματος Ἀγγέλου Χριστοφόρου Περὶ τῆς καταστάσεως τῶν νῦν Ἑλλήνων· ἔτι αὐτόθι Annotationes.

(2) Βρετοῦ Β', 262.

(3) Ἀ. Μαζαράκη Βιογρ. Κεφαλλήν. σελ. 340.

(4) Σοφ. Κ. Οἰκονόμ. ἐν βίῳ Γρηγορίου Εἰρηνουπόλεως σελ. 16—17. Ἑλλ. Βιβλιοθ. Α. Κοραῆ. Ἰσοκράτης, ἐν Προλεγομένοις τῆς ἐκδ. Π. Σοφιανοπούλου, ἐν Ἀθήναις σελ. κγ'. (5) Πιθανῶς ὁ ὕστερον Μονεμβασίας.

(6) Miller Catalogue des manuscrits grecs de l' Escuriale, Paris, 1848 σελ. 111.

(7) Αὐτόθι σελ. 183. 189.

(8) Αὐτόθι σελ. ιν.

Οἱ σοφοὶ Ἕλληνες καλλιγράφοι Νικόλαος Μουρμούρης ἐκ Ναυπλίου τῷ 1542, Νικόλαος Βαλέριος καὶ Γεώργιος[1].

Ἀντώνιος ὁ Δαμιλεὺς ὁ καὶ Μεδιολανεὺς (1419) ἐκ Κρήτης[2].

Νικόλαος Σοφιανὸς, σταλεὶς ὑπὸ τοῦ Μενδόζα (ἀποθ. 1575) εἰς Θεσσαλίαν, Ἄθωνα, πρὸς ἀνακάλυψιν χειρογράφων[3].

Ἀνδρέας Δαρμάριος, υἱὸς Γεωργίου, Ἐπιδαύριος, ἐκαλλιγράφει ἐν Μαδριλλίῳ τῷ 1574[4].

Ἀντώνιος ὁ Καλοσύνας, ἰατρὸς, ἐν Τελέδῳ τῆς Ἱσπανίας τῷ 1580, 1583, 1586, 1587[5].

Μιχαῆλος Ἀποστόλιος, ὁ Βυζάντιος, τῇ ΙΣΤ′ Ἑκατ. ἐν Κρήτῃ[6].

Ἀρσένιος ὁ Μονεμβασίας, υἱὸς τούτου[7].

Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος, ὁ Κρὴς, τῷ 1571[8].

Κωνσταντῖνος Ἀουσδέλιος, Κρὴς, τῇ ΙΣΤ′ Ἑκατ.[9]. Δημήτριος ὁ Κυδώνης τῇ ΙΕ′ Ἑκατ. συγγράψας καὶ Ἱερὰν Ἱστορίαν[10].

Δημήτριος Ζῆνος ἐκ Ζακύνθου τῇ ΙΣΤ′ Ἑκατ.[11] Γεώργιος Μπεβαινῆς, Νόμπελος τῆς Ἐπιδαύρου καὶ κάστρου τῆς Ἐγένου (Αἴνου) καὶ Ἀδριανουπόλεως καὶ Καςρίου καὶ Χώρας τῆς Βὸ καὶ Γάρδικος καὶ Χαριουπόλεως, ἐκαλλιγράφει ἐν Τριδεντίνῃ[12]. Γεώργιος Ἱερεὺς Γρηγορόπουλος, τῇ ΙΣΤ′ Ἑκατ.[13]. Γεώργιος Σπηλαιώτης, Βυζάντιος, σύγχρονος[14].

Ἰάκωβος Διχνσωρῖνος, κύριος τῆς Δωρίδος, ποιητὴς ἄριστος, τῇ ΙΣΤ′ Ἑκατ.[15].

---

(1) Αὐτόθι.
(2) Αὐτόθι σελ. 93. 94. 157. (3) Αὐτόθι. (4) Αὐτόθι σελ. 29.
(5) Αὐτόθι σελ. 1. 24. 52. 408.
(6) Αὐτόθι σελ. 3. 69. 88.
(7) Αὐτόθι σελ. 407.
(8) Αὐτόθι σελ. 389.
(9) Αὐτόθι σελ. 162.
(10) Αὐτόθι σελ. 53.
(11) Αὐτόθι σελ. 131.
(12) Αὐτόθι σελ. 116.
(13) Αὐτόθι σελ. 91.
(14) Αὐτόθι σελ. 488.
(15) Αὐτόθι σελ. 96. 132. 133. 163. 259. 468. 491. 405.

Μιχαὴλ ὁ ἐκ Κυδωνίας τῷ 1567 [1]. Κορνήλιος Μουρμούρης, Ἀνδρέου, ὁ Ναύπλιος, ἐν Ἐνετίᾳ τῷ 1599 [2]. Νικόλαος Μουρμούρης ἐκ Ναυπλίου τῇ ΙΣΤ΄ Ἑκατ. (1541) [3]. Νικηφόρος ὁ ἐξ Εὐβοίας ἱερομόναχος, υἱὸς Μιχαὴλ ἱερέως τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν, ἐν Βατοπαιδίῳ τῷ 1486 [4]. Παῦλος Ἀναγνώστης τῇ ΙΣΤ΄ Ἑκατ. [5]. Πέτρος ὁ Καναβούτζης τῇ ΙΕ΄ Ἑκατ. [6].

Πέτρος Καρναβάκης ἐκ Μονεμβασίας τῷ 1542 [7]. Ῥαφαὴλ Ἱερομόναχος, Θεσσαλὸς, ἐν Νεαπόλει τῷ 1608 [8].

Σοφιανὸς Μελισσηνὸς, Κρὴς, ἐν Παταβίῳ τῷ 1569 [9], καὶ ἐν Μαδριλλίῳ τῷ 1565 [10]. Θεόληπτος Μοναχὸς τῷ 1586 [11].

Νικόλαος Βεργίκιος τῇ ΙΣΤ΄ Ἑκατ. [12]. Ἰωάννης ὁ Βεργάρας ἐν τῇ ἐν Κομπλούτῳ Ἀκαδημίᾳ τῷ 1514 [13]. Ζαχαρίας μέγας Ἰωάννης τῷ 1514 [14], καὶ ἕτεροι πολλοί [15].

---

(1) Αὐτόθι σελ. 18. (2) Αὐτόθι σελ. 420.
(3) Αὐτόθι σελ. 118. 142. 146. 150. 152. 295.
(4) Αὐτόθι σελ. 255.
(5) Αὐτόθι σελ. 288.
(6) Αὐτόθι σελ. 450.
(7) Αὐτόθι σελ. 412. 143. 420.
(8) Αὐτόθι σελ. 456.
(9) Αὐτόθι σελ. 92. 97. 445.
(10) Αὐτόθι σελ. 390.
(11) Αὐτόθι σελ. 137.
(12) Αὐτόθι σελ. 447. Περὶ Ἀγγέλου Βεργικίου ὅρα τὰ ἐν Κρήτῃ.
(13) Αὐτόθι σελ. 22.
(14) Αὐτόθι σελ. 281
(15) Οἱ ἐξ Ἰταλίας οὖν εἰς Ἑλλάδα ἐπανακάμπτοντες Ἕλληνες λόγιοι μετελαμπάδευον τὰ φῶτα, τῶν Ἰταλῶν οὕτως ἀντιπελαργούντων τὴν Ἑλλάδα, ἐκ τῶν αὐτῆς λειμώνων πάντοτε τὰ ἄνθη δρεπομένων, οὐ τοσοῦτον ὡς ὁ Ἰταλὸς Ἄγγελος Πολιτιανὸς ἐπέγραψεν (ἐν τοῖς τοῦ Βαρίνου Κανονίσμασιν, ἢ ἐκ τῶν Εὐσταθίου καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἐκλογαῖς)

« Ἑλλάδι ἰδίοις πεπλανημένῃ ἐν λαβυρίνθοις
οὐ μίτον, ἀλλὰ βίβλον προὔθετο δαιδάλεον,
Οὐχ Ἕλλην, Ἰταλὸς δὲ Βαρῖνος· κοὔτι γε θαῦμα·
εἴ γε νέοι τὴν γραῦν ἀντιπελαργέομεν. »

Ὅσῳ καταλληλότερον ὁ Ἕλλην Ἀριστόβουλος Ἀποστολίδης (ἴσως ὁ ὕστερον Μονεμβασίας Ἀρσένιος):

Οἱ εἰς Εὐρώπην δὲ μεταναστεύσαντες Ἕλληνες, ἰδίως οἱ πρὸ τῆς ἁλώσεως καὶ ὀλίγον μετ' αὐτὴν, φιλοξένως ὑποδεχθέντες ὑπ' αὐτῆς, καὶ μετὰ καρποφορίας διδάξαντες ἐπανήνεγκον εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν γνῶσιν τῶν Ἑλληνικῶν. Παρεσκεύασαν πλῆθος Ἑλληνιστῶν, μόλις δὲ καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν εὑρίσκετο λόγιος ἀγνοῶν τὰ Ἑλληνικά [1]. Διδάξαντες δὲ (μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει διδαχθέντων Ἰταλῶν Φραγκίσκου Φελέλφου, Γουαρίνου Γουαρίνη καὶ Ἰωάννου Αὐρίσπα, μετεχόντων τῆς τιμῆς τῆς διαδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν εἰς τὴν Δύσιν [2]) οἱ τὴν δεδουλωμένην πατρίδα καταλείποντες φυγάδες οὗτοι καὶ μεθ' ἑαυτῶν τὴν περιλιπομένην ἔτι σοφίαν καὶ τὰ ὄργανα αὐτῆς μεθ' ἑαυτῶν φέροντες, ὡς αἱ Ἑστιάδες τὸ ἱερὸν πῦρ, « διδάξαντες ὀρθότερον τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν, πολλαπλασιάσαντες τὰ ἀντίγραφα, διορθώσαντες τὰς πρωτοφανεῖς διὰ τοῦ τύπου ἐκδόσεις, μεταφράσαντες πολλὰ κατ' εὐθεῖαν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ Λατινικὸν, δι' οὗ ἀπεσκορακίσθησαν αἱ πρῴην ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ἀτελεῖς μεταφράσεις, τὴν περὶ τὸ καλὸν κρίσιν δεξιώτερον διευθύναντες, ἀνεκίνησαν μείζονα ζῆλον πρὸς τὴν μάθησιν, καὶ ἔδωκαν νέαν ἔλασιν εἰς τὰ πνεύματα. Οἱ Ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας ἀντεφιλοτιμοῦντο νὰ ἑλκύωσι πρὸς ἑαυτοὺς Ἕλληνας διδασκάλους ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ. Αἱ διάφοροι πόλεις τῆς Ἰταλίας, τὰ Μεδιόλανα, ἡ Βενετία, ἡ Φεῤῥάρα, ἡ Φλωρεντία, ἡ Ῥώμη, ἡ Μεσσήνη τῆς Σικελίας, κλπ. εὑρέθησαν πλήρεις λογίων Ἑλλήνων, οἵτινες τοῖς ἰδίοις ἱδρῶσι ζῶντες, συνήργουν τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην κίνησιν. Καὶ ἀλλαχόθεν ἔτρεχον εἰς τὴν Ἰταλίαν πολλοὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι διδαξόμενοι, καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἀλλαχόσε οὐκ ὀλίγοι Ἕλληνες μετέβησαν. . . Ὡς δὲ δὲ πρότερον ἄμικτος καὶ ἀκοινώνητος πρὸς τὰ ἀνατολικὰ μέρη μείνασα ἡ Ἰταλία ἐξεβαρβαρώθη,

---

« Σπουδαίων ἕνεκεν Γωάρινος ἤλυθε κῆπον
Εὐσταθίου κἄλλων, ἄνθεα δρεψάμενος. »

Κ. Ἀσωπίου Ἱστορ. τῶν Ἑλλ. ποιητῶν καὶ συγγραφ. σελ. 701—2. Βρετοῦ Β', 18 (ἀρ. 29 ἐν Σημ.)

(1) Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. ἀνωτ. σελ. ρνή.

(2) Schöll ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 309. Κ. Ἀσωπίου ἔνθ. σελ. ρμς'.

οὕτω καὶ νῦν (ἐπὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Κ/Πόλεως) διὰ τῆς νέας ἐπιμιξίας ἀπέβαλε τὴν βαρβαρότητα. *Καὶ οὕτως οἱ ταλαίπωροι Ἕλληνες, καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι, καὶ ἀκμάζοντες καὶ ἐν ἐκπτώσει, καὶ προστατεύοντες καὶ προστατευόμενοι, καὶ εὐνοούμενοι καὶ διωκόμενοι, καὶ δι' ἑαυτῶν καὶ διὰ Ῥωμαίων καὶ δι' Ἀράβων καὶ δι' Ἰταλῶν ἐξεπαίδευσαν τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τῆς ἀρχαιοτέρας καὶ τῆς νεωτέρας ἀναπτύξεως προεξάρχοντες πάντοτε. Καὶ οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ἑαυτῶν γλώσσης ἐδίδαξαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ξένας γλώσσας συνέταξαν ἀλφάβητα, καὶ ἐξεπολίτευσαν χριστιανίσαντες, κατὰ τὸν ἔνατον αἰῶνα, τὰ ἄγροικα καὶ ἄγρια σλαυϊκὰ ἔθνη. Τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀγαθῶν ἕνεκα ἐχρεωστεῖτο (καὶ χρεωστεῖται) μικρὰ τοὐλάχιστον εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς ἀναξιοπραγήσαντας Ἕλληνας»* [1].

---

(1) Αὐτόθι σελ. ρξά.—γ'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.

Περιεργείας χάριν παρατιθέαμεν ἐνταῦθα τὴν ἐν δυσὶν Ἑκατονταετηρίσι (ΙΗʹ καὶ ΙΘʹ) βαθμιαίαν τῶν κατὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκπαιδευτηρίων αὔξησιν.

Τῷ 1707 Ἀναστάσιος Μιχαὴλ, ὁ ἐκ Ναούσσης, ἐν τῷ Περιηγηματικῷ αὐτοῦ Πτυκτατίῳ ὀνομάζων φιλέλληνα τὴν Ἀριστοκρατίαν τῶν Ἐνετῶν διὰ τὴν συνδρομὴν εἰς τὴν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Κωττουνίου σύστασιν ἐν Παταβίῳ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου προστίθησιν εἰς ἔπαινον τῆς τότε τεταπεινωμένης Ἑλλάδος:

« Ἔχει νῦν ἡ αὐτὴ πρὸς τούτοις ἐν πλείσταις τῶν Ἠπειρωτικῶν πόλεων, τῶν Μακεδονικῶν, τῶν Θεσσαλικῶν, τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ πάλιν τῶν Κρητικῶν, ἤδη δὲ καὶ τῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίαν Ἰωνικῶν τε καὶ νησιωτίδων περίπου τῶν τεσσαράκοντα σπουδαςηρίων»[1].

Γεώργιος δὲ ὁ Κωνςαντίνου πεντήκοντα ἔτη μετὰ ταῦτα (1757) λέγει τάδε: « Ὁ παρὼν κατάλογος τῶν Σχολείων, ὁποῦ τὴν σήμερον σώζονται εἰς τὸ ἡμέτερον Γένος, θέλει ἐπιβεβαιώσει τὰ ῥηθέντα, καὶ θέλει ἐλέγξει ὡς ψευδομένους τοὺς ἐναντία λέγοντας.

« Εἰς Κωνσταντινούπολιν εἶναι δύο κοινὰ Σχολεῖα, εἰς Ἰωάννινα τρία, εἰς Θεσσαλονίκην δύο, εἰς Βουκουρέστιον δύο, εἰς Ἰάσιον ἕν, εἰς Ἀδριανούπολιν ἕν, εἰς Φιλιππούπολιν ἕν, εἰς Ἅγιον Ὄρος ἕν, εἰς Βέῤῥοιαν ἕν, εἰς Καστορίαν ἕν, εἰς Σιάτισταν ἕν, εἰς Μοσχόπολιν ἓν καὶ μία τυπογραφία, εἰς Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας ἕν, εἰς Τρίκκαλα ἕν, εἰς Τριπολιτσὰν τοῦ Μωρέως ἕν, εἰς Παλαιὰς Πάτρας ἕν, εἰς Σάλωνα ἕν, εἰς Ἄρταν ἕν, εἰς Σμύρνην ἕν, εἰς Χίον ἕν, εἰς Πάτμον ἕν, εἰς Μητιλήνην ἕν, εἰς Σάμον ἕν, εἰς Σίφνον ἕν, εἰς Ῥόδον ἕν, εἰς

(1) Παρὰ Βρετῷ Αʹ, ή, ί.

Κρήτην ἓν, εἰς Λευκοσίαν Κύπρου ἓν, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἱερουσαλὴμ ἓν, εἰς τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας ἕν [1].

Ὁ δὲ ἀοίδιμος Ἀνδρέας Κορομηλᾶς τῷ 1845 διανέμων τὸν ὑπὸ Νεοφύτου Δούκα τοῖς ἁπανταχοῦ Ἑλληνικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις δωροφορούμενον Ἀριστοφάνη, καταλέγει αὐτὰ ὡς ἕπεται:

« Εἰς τὴν δημόσιον βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν . . Σώμ.	3
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου (ἀνὰ ἕν) . . .	30
Εἰς τὸ Κατάστημα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας . .	3
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Ἀθηνῶν . . .	3
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς τοῦ Γυμνασίου καὶ διδασκάλους τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου (ἀνὰ ἕν)	15
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Ἀθηνῶν Κύριον Γ. Γεννάδιον, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνῃ	50
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Διδασκαλείου καὶ Καθηγητὰς (ἀνὰ ἕν)	8
Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ὑπουργείων ἀνὰ ἓν σῶμα καὶ ἀνὰ ἓν εἰς τοὺς Ὑπουργούς	20
Εἰς τὸ ἰδιοσυντήρητον Ἑλλ. Σχολεῖον τοῦ Δήμου Πειραιῶς μετὰ τῶν Διδασκάλων	3
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας . . .	1
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Ἑλλην. Σχολείου Διδασκάλους	8
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Ναυπλίας Κ. Χ. Παμπούκην, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνῃ	20
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Πατρῶν	1
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Ἑλλην. Σχολείου Διδασκάλους	8
Εἰς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Γυμνασίου Πατρῶν Κύριον Ἀλ. Ῥαδινὸν, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνῃ	10
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυμνασίου Σύρου	1
Εἰς τοὺς Καθηγητὰς αὐτοῦ καὶ Διδασκάλους τοῦ Ἑλλ. Σχολείου	8
Εἰς τὸν Γυμνασιάρχην Σύρου Κύριον Γ. Σερούϊον, διὰ νὰ δώσῃ εἰς οὓς μαθητὰς ἐγκρίνῃ	30
Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Μουσείου	1

(1) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων τῶν νήσων ἀνὰ δύο· τὸ μὲν ἓν διὰ τὴν βιβλιοθήκην, τὸ δὲ ἄλλο διὰ τὸν διδάσκαλον· εἰς τὸ τῆς Ὕδρας, Σπετσῶν, Κύθνου, Κέας, Τήνου, Νάξου, Σίφνου, Ἴου, Θήρας, Ἀμοργοῦ, Μήλου, Πολυκάνδρου καὶ Σερίφου 28

Εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Κορίνθου, Ἄργους, Τριπολιτσᾶς, Δημητσάνης, Σπάρτης, Καλαμῶν, Πύργου, Νεοκάστρου, Μεθώνης, Κορώνης, Λεωνιδίου, Ἄστρους, Σελλασίας, Αἰγίου, Ἀκράτας, καὶ εἰς τὰ τρία Μοναστήρια Μεγάλου Σπηλαίου, τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τῆς Λαύρας ἀνὰ δύο εἰς ἕκαστον, ἓν διὰ τὸν διδάσκαλον καὶ ἄλλο διὰ τὴν βιβλιοθήκην 36

Εἰς τὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Χαλκίδος, Καρύστου, Σκοπέλου, Λεβαδείας, Ἀμφίσσης, Μεσολογγίου, Ἀγρινίου, Κραβασαρᾶ, Βονίτσης, Ὑπάτης, Καρπεννησίου καὶ Λαμίας 24

Εἰς διαφόρους λογίους τῆς Ἑλλάδος 100

Εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος.

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Γυμνασίων Ξηροκρήνης (Κουρουτζεσμὲ), Χάλκης, Φαναρίου, Σμύρνης, Μυτιλήνης, Κυδωνιῶν, Θεσσαλονίκης, Κλεισούρας, Ἰωαννίνων ἀνὰ σώμ. 5 . . 50

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ Διδασκάλους ἀνὰ ἕν.

Ξυλοπόρτας, Μοχλιοῦ, Τσουπαλίου, ἁγίας Κυριακῆς, Βλάγκας, Ὑψωμαθείων, Ἐδερνε-Καπιοῦ, ἐξ Μαρμάρων, Τοπ-Καπίου, Χασκιγιοῦ, Ταταούλων, Σταυροδρομίου, Γαλατᾶ, Πεσίκτασι, Ὀρτα-Κιγιοῦ, Ἀρναοὺτ-Κιγιοῦ, Νεοχωρίου, Παλταλιμανίου, Θεραπείων, Γενὶ-Μαχαλᾶ, Τζεγκὲλ-Κιγιοῦ,

Πριγκίπου, Τουζλῶν, Ἀριτζοῦς, Νικομηδείας, Προύσης, Κίου, Μουντανίων, Τριγλίας, Μιχαλιτζίου, Μαγνησίας, Ἀξαρίου, Ἡλιουπόλεως, Φωκιῶν, Βρουλῶν, Κρήνης, Χίου, Ἰκονίου, Καισαρείας, Χαλδείας, Σινώπης, Πάφρας, Ἀταλείας, Ῥόδου, Κύπρου, Σύμης, Λέρου, Καλύμνου, Πάτμου, Ἀστυπαλαίας, Σάμου, Στεφανουπόλεως, Καρλοβασίου, Μαραθοκάμπου, Μεθύμνης, Λήμνου, Ἴμβρου, Σαμοθράκης, Θάσου, Ἀρτάκης, Κάστρων, Καλλιουπόλεως, Ῥαιδεστοῦ, Σηλυβρίας, Καλλικρατείας, Τυρολλόης, Ἀδριανουπόλεως, Φιλιππουπόλεως, Τουρνόβου, Σιστοβίου, Πελαγονίας, Στρομνίτσης, Σερβίων καὶ Κοζάνης, Βοδενῶν, Βεῤῥοίας, Σεῤῥῶν, Μελενίκου, Γαλατίας, Ἰσβόρου, Τυρνάβου, Ζαγορᾶς, Ἀγχιάλου, Σούμλας, Κούταλης, Ἀμπελακίων, Ἐλασσῶνος, Ἄρτης, Τρικάλων, Καλαμπάκας . . . 198

Εἰς Ἰωάννινα εἰς διδασκάλους καὶ βιβλιοθήκης . . . 15

Ἰδίως εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ διδασκάλους τοῦ Ζαγορίου . . 40

Ἰδίως δὲ εἰς τὴν Σχολὴν τῆς Βηρυττοῦ διὰ τοῦ ἐντιμοτάτου ἐμπόρου Κ. Ζωρζῆ Δ. Ἀπαλύρα 5

Εἰς τὴν ἐν Τεργέστῃ Σχολὴν τοῦ Γένους 1 καὶ 3 διὰ τοὺς Καθηγητάς της 4

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀκαδημίας Κερκύρας 1 καὶ διὰ τοὺς Καθηγητὰς αὐτῆς ἄλλα 6 7

Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν Σχολείων τῶν Νήσων, Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Λευκάδος, Ἰθάκης, Παξῶν καὶ Κυθήρων ἀνὰ ἓν καὶ ἄλλο διὰ τὸν διδάσκαλον ἑκάστου Σχολείου . 12

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Μασσαλίᾳ Ἑλληνικοῦ Σχολείου 1 καὶ διὰ τὸν διδάσκαλον 1 2

Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἐν Ὀδησσῷ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τοὺς Διδασκάλους . . . . 5».

Περὶ δὲ τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας, ἐπικρατησάσης μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων κατὰ μέγα μέρος, Ἀλ. ὁ Ἑλλάδιος λέγει [1]· Ἱερεῖς καὶ Μοναχοὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπαίδευον τὴν νεολαίαν παρὰ

(1) Status praesens etc. σελ. 11—.

τοῖς ναοῖς, ἢ ἐν τοῖς οἴκοις των. Βιβλία εἰς χρῆσιν ἦσαν τὰ Πινακίδια, ἢ Πίνακες ἐκ χάρτου μικροῦ διπλούμενοι πολλάκις καὶ δέρματι τυλισσόμενοι, ἐν οἷς ἐγράφοντο τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἀλφαβήτου, αἱ συλλαβαὶ καὶ λέξεις· ἀκολούθως ἡ Ὀκτώηχος τοῦ Δαμασκηνοῦ, τὸ Ψαλτήριον, ὁ Ἀπόστολος, τὰ Μηναῖα· βραδύτερον τῆς ἀναγνώσεως ἤρχιζεν ἡ γραφὴ ὑπὸ τὴν *ἐπιτηδειγμὴν* καὶ ἡ λογαριθμητικὴ (λογαριασμός)· οἱ παῖδες ἐκάθηντο ὀκλὰξ περὶ τὸ οἴκημα, ὁ δὲ διδάσκαλος ἐδίδασκε (συγχρόνως δὲ ἤσκει καὶ τὸ ἔργον του· ἔρραπτεν ἢ ἀνεγίνωσκε)· περὶ μεσημβρίαν ἤκουε τῶν μαθημάτων ὅλων καὶ τοὺς ἀπέλυεν ἔπειτα· πολλάκις οἱ παῖδες ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὸ πρόγευμά των· πρὸ τῆς ἐνάρξεως καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων προσηύχοντο. Διὰ τῆς μεθόδου ταύτης ἐπικρατησάσης καὶ μέχρις ἡμῶν εἰς τὰ *κοινὰ σχολεῖα* (κατώτερα) πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς Μεθόδου οἱ παῖδες μορφούμενοι ἐλάμβανον τὰς ἀναγκαιοτάτας βιωφελεῖς γνώσεις, ἀπέβαινον καλοὶ Χριστιανοὶ καὶ τίμιοι πολῖται.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν οὑτωσὶ γινομένων πρώτων σπουδῶν οἱ μὲν ἄποροι ἐπεδίδοντο εἴς τι ἔργον, οἱ δὲ μετέβαινον εἰς ἀνώτερα, ἃ ὁ Ἑλλάδιος καλεῖ *Γυμνάσια*, ὑπάρχοντα ἀνὰ πᾶσαν πόλ καὶ μετρίως ἀνθοῦντα. Ἐν αὐτοῖς οἱ μαθηταὶ ἐδιδάσκοντο τὴν Γραμματικὴν τοῦ Λασκάρεως ἢ τοῦ Γαζῆ, τὴν Χρηστοήθειαν Ἀντωνίου τοῦ Βυζαντίου, ἡρμήνευον τοὺς κυριωτέρους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, Ῥητορικὴν καὶ Ἐπιστολογραφίαν, Φιλοσοφίαν ἰδίως τὴν Ἀριστοτελικήν, Μαθηματικά, Φυσικήν τινα καὶ Θεολογίαν πλήρη. Ὁ δὲ Γεώργιος Κωνσταντίνου μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν Σχολῶν προστίθησιν [1]: «Εἰς τὰ ἄνω ῥηθέντα κοινὰ Σχολεῖα διδάσκονται τὰ συγγράμματα τῶν συγγραφέων τῆς Ἑλλάδος, ῥητόρων, ποιητῶν, ἱστορικῶν, καὶ τὰ τῶν Ἁγίων Πατέρων, ὅσα συντείνουσιν εἰς τὴν Γραμματικήν, Ποιητικὴν καὶ Ῥητορικὴν τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Εἰς δὲ τὰ φιλοσοφικὰ σπουδάζουσι καὶ διδάσκουσι κοινῶς τὰ τοῦ Κορυδαλέως εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων, μελετῶντες κατὰ μέρος οἱ μαθηταὶ τὸν Ἀφροδισιέα, τὸν Σιμπλίκιον, τὸν Φι-

(1) Ἐν Προλεγομένοις τοῦ Λεξικοῦ.

λόπονον, καὶ τὸν Θεμίστιον. Εἰς δὲ τὰ Μαθηματικὰ διδάσκουσι τὴν Μαθηματικὴν Ὁδὸν, φιλοπόνημα τοῦ Αἰδεσιμωτάτου Ἀρχιπρεσβυτέρου Ἰωαννίνων Κ. Μπαλάνου, μελετῶντες κατ' ἰδίαν τὰ συγγράμματα τῶν ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν Ἑλλήνων, ὡς φαίνονται τὰ ἑαυτῶν συγγράμματα ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ῥηθείσης Ὁδοῦ Μαθηματικῆς, τυπωθείσης ἐν Βενετίᾳ κατὰ τὸ ͵αψμθ'. εἰς δὲ τὴν Θεολογίαν διδάσκουσι τὴν τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ Θεολογίαν καὶ τὴν τοῦ Κορεσίου, καὶ τὰ θεολογικὰ συγγράμματα τῶν Ἀνατολικῶν Πατέρων. Ἰδοὺ λοιπὸν τὰ σπουδαστήρια καὶ αἱ σπουδαὶ, ὅπου τὴν σήμερον γυμνάζονται οἱ τῶν Ἑλλήνων παῖδες.»

Ἐν Ἰωαννίνοις Κ. ὁ Μπαλάνος (1750) (καὶ ὁ ἀδελφός του Κωνς. Καμινάρης ὕςερον) μετεχειρίζετο τὴν ἑξῆς μέθοδον· ὡς πρὸς μὲν τὰ Γραμματικὰ (καὶ οἱ πρὸ τοῦ Ἀνθρακίτου διδάσκαλοι) ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ τεμαχίου συγγραφέως τινος ἢ ποιητοῦ (Ἕλληνος ἀρχαίου ἢ Χριστιανοῦ), ἐχρῶντο τῇ λεγομένῃ *ψυχαγωγίᾳ*, μεθόδῳ ἑρμηνευτικῇ ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἔτι ἐποχῆς χρονολογουμένῃ καὶ κοινῇ πάσαις ταῖς τότε Σχολαῖς[1]. Ἀπὸ δὲ Μεθοδίου τοῦ Ἀνθρακίτου, ὅτε καὶ ἡ Ἰωάννου Πατούσα Ἐγκυκλοπαιδεία διεδόθη ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἡ ψυχαγωγία περιωρίσθη εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις· εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας οἱ μαθηταὶ φέροντες ἕκαστος τὸν τόμον τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ τοῦ διδασκάλου ἀκροώμενοι ἐξηγοῦντος δι' ὀλιγολεξίας τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις τοῦ κειμένου, ἔγραφον τὴν ἐξήγησιν ἐν ἰδιαιτέρῳ τετραδίῳ, οὐχὶ δὲ ἄνωθεν τοῦ κειμένου. Προσεῖχε πολὺ εἰς τὴν Θεματογραφίαν, Ἐπιστολογραφίαν ἐν ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ, ἡρμήνευε τοὺς ἀρχαιοτέρους Ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς μετὰ ποιητικῶν καὶ μετρικῶν παρατηρήσεων, διήρχετο ἀναγινώσκων μετὰ τῶν μαθητῶν ὁλόκληρον τὴν Ὀδύσσειαν καὶ δράματα τῶν τραγικῶν· ἐδίδασκε Φυ-

---

(1) Ψυχαγωγίας παράδειγμα ἔστω ὁ ἑπόμενος τοῦ Φωκυλίδου στίχος. «Ἄκουσον, ὦ παῖ, τῆς ἐμῆς συμβουλίης.» Ἑρμηνεία: ὦ παῖ (ὦ παιδί μου, ὦ τέκνον μου, ὦ μαθητά μου) ἄκουσον (ἄκουσον, ἀκροάσθητι, ἐνωτίσθητι) τῆς ἐμῆς συμβουλίης (τὴν ἰδικήν μου συμβουλὴν, παραίνεσιν, ἑρμηνείαν, νουθεσίαν)· γραφομένου πάντοτε τοῦ μὲν κειμένου κάτωθεν ἀραιοῖς γράμμασι, τῆς δὲ ἑρμηνείας ἄνωθεν λεπτοτέροις γράμμασιν ἀντιστοίχως.

σικὴν τοῦ Βλεμμύδου, Λογικῆς Εἰσαγωγὴν Γ. Σουγδουρῆ καὶ Κορυδαλέως, Μαθηματικὰ δὲ τὴν Σειρὰν τοῦ Ἀνθρακίτου, ἣν ἐπὶ τὸ ἀναλυτικώτερον διεῤῥύθμισε. Θεολογίαν Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, Γεωγραφίαν Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη. Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις ἐν Ἰωαννίνοις φιλοσοφικὸν μὲν σύστημα εἶχεν ὅλως νεώτερον, ἐφ᾽ ᾧ καὶ συνέταξεν ἐκλεκτικὴν Λογικὴν, Μεταφυσικὴν καὶ Φυσικὴν, Ἄλγεβράν τε καὶ Γεωμετρίαν καὶ Εἰσαγωγὴν τῶν Μαθηματικῶν. Ὁ δὲ Ψαλίδας (1806) ἐχρῆτο καὐτὸς ὅλως νεωτέρῳ συστήματι, εἰς μὲν τὴν Φιλοσοφίαν τῷ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Καντίου, ἐπίσης εἰς τὰ Μαθηματικὰ, τὴν Πειραματικὴν Φυσικὴν καὶ τὰ λοιπά· αὐτὸς κατέλιπε καὶ τὴν ἐπὶ πολὺ ἐπικρατήσασαν ψυχαγωγίαν· ὠλιγώρησε δὲ τῆς Θεματογραφίας, εἰς ἣν ἐχώλαινον οἱ αὐτοῦ μαθηταί[1]. Οἱ νεώτεροι διδάσκαλοι ἠκολούθουν ἕκαστος ἰδίῳ καθ᾽ αὑτὸν καταλληλοτέρῳ συστήματι, ὡς Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος ἐν Σμύρνῃ[2], καὶ ἕτεροι.

Περὶ Τυπογραφείων. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1440) ἐφευρέθη ἐν Εὐρώπῃ ἡ θεία τέχνη τῆς τυπογραφίας, δι᾽ ἧς τὰ συγγράμματα πολλαπλασιαζόμενα ἐπ᾽ ἄπειρον δύνανται νὰ συντελέσωσιν, ὡς συνετέλεσαν, εἰς τὴν ταχυτάτην τῆς ἀνθρωπότητος ἀνάπτυξιν. Τὸ συμβὰν τοῦτο συνδυαζόμενον μετὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς εἰς τὴν Δύσιν μετανάστεύσεως τῶν λογίων τοῦ Βυζαντίου ἀποτελεῖ τὴν *παλιγγενεσίαν τῶν γραμμάτων* ἐν Εὐρώπῃ[3], ἐξ ἧς προὔκυψεν ἐντὸς τεσσάρων αἰώνων ἡ τεραστία πρόοδος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ.

Πρὸς τὴν θείαν ταύτην ἐφεύρεσιν τὸ ἡμέτερον Ἔθνος διασῶζον ἐν μέρει τὴν ἀρχαίαν παιδείαν καὶ φιλοκαλίαν δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορον. Εἰ δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι δὲν ἠδύνατο ἐκ τῶν περιστάσεων νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς, ἀλλ᾽ ὅμως Ἕλληνες συνέστησαν τυπογραφεῖα λίαν πρωΐμως ἐν Ἰταλίᾳ, *Ἑνετίᾳ* δηλ. *Φλωρεντίᾳ*, *Ῥώμῃ* καὶ ἀλλαχοῦ,

---

(1) Π. Ἀρ.

(2) Κ. Σιβίνη Ὑπόμνημα Αὐτοσχέδιον, ἔνθ. ἀνωτ. πρβλ. Γ. Γ. Παπαδοπούλου ἐν Πανδ. Η', 169.—.

(3) Κ. Ἀσωπίου Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων κτλ. σελ. ρμά—.

ἔνθα ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐξεδίδοντο τὰ βιβλία τῆς ἀρχαίας φιλολογίας [1]. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τῆς Εὐρώπης οἱ τυπογράφοι κυρίως ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἐνδόξων συγγραφέων καὶ ποιητῶν τῆς γεραρᾶς ἡμῶν ἀρχαιότητος. Πλὴν δὲ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἀναγκαιοτάτων εἰς τὰς Ἱερὰς Ἀκολουθίας, ἐτυπώθησαν ἡ Γραμματικὴ Κωνσταντίνου τοῦ Λασκάρεως, ὁ Ὅμηρος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Βασίλειος, τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν καὶ ἕτερα.

Πρῶτον βιβλίον Ἑλληνικὸν ἐτυπώθη ἐν *Μεδιολάνοις*, τῷ 1476, ἡ Γραμματικὴ τοῦ Λασκάρεως ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν Δημητρίου τοῦ Κρητὸς [2], πρῶτος δ᾽ Ἕλλην τυπογράφος ἐγένετο Ἀλέξανδρος ὁ Γεωργίου, ἐκ Χάνδακος τῆς Κρήτης ἐν *Ἑνετίᾳ*, ἔνθα ἐτύπωσε τὸ Ψαλτήριον τῷ 1486 [3]. Μετὰ δὲ Ἀλέξανδρον Γεωργίου ἐγένετο Ζαχαρίας ὁ Καλλιέργης, Κρὴς καὶ οὗτος, συστήσας κατὰ πρῶτον τυπογραφεῖον ἐν *Ἑνετίᾳ* περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΕ′ Ἑκατ. μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣΤ′ ἐν *Ῥώμῃ*· ἐκ τοῦ τυπογραφείου αὐτοῦ ἐξῆλθον εἰς φῶς ἐν μὲν *Ἑνετίᾳ* τὸ Μέγα Ἐτυμολογικὸν (1499), Σιμπλικίου μεγάλου διδασκάλου Ὑπόμνημα εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους (1499), Ὑπόμνημα εἰς τὰς πέντε φωνὰς, ἀπὸ φωνῆς Ἀμμωνίου μικροῦ τοῦ Ἑρμείου (1500)· ἐν δὲ *Ῥώμῃ* ἡ Ὀκτώηχος (1510), Πινδάρου Ὀλύμπια, Νέμεα, Πύθια, Ἴσθμια (1515), Ἀποφθέγματα φιλοσόφων καὶ στρατηγῶν παρὰ Ἀρσενίοο Μονεμβασίας (1515), καὶ ἕτερα [4]. Περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ′ Ἑκατ. ἐγένετο ἐν *Ἑνετίᾳ* τυπογράφος καὶ Νικόλαος ὁ Σοφιανὸς, Κερκυραῖος, ἐκδοὺς τὸ περὶ παί-

---

(1) Περὶ Τυπογραφείων καθόλου ὅρα Α. Π. Βρετοῦ Χρονολογικὴν ἔκθεσιν τῶν Ἑλληνικῶν τυπογραφείων καὶ τῶν ὑπ᾽ αὐτῶν ἐκδοθέντων βιβλίων κτλ. ἐν τῷ Ἐθνικῷ Ἡμερολογίῳ Μ. Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1864. σελ. 253—259· ἔτι Π. Λάμπρου Ἱστορικ. Πραγματείαν περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ προόδου τῆς τυπογραφίας ἐν Ἑλλάδι, ἐν Χρυσαλλίδι (Ἀθηνῶν) Γ′, 361 —. (Τεύχ. Ξ′. ΞΑ′, 361—.) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863, σελ. 33—39. A. Helladii Status praesens etc. σελ. 1—11.

(2) Βρετοῦ Β′, 1.

(3) Βρετοῦ Α′, 1—.

(4) Βρετοῦ Α′, 2. Β′, 4—.

δων ἀγωγῆς τοῦ Πλουτάρχου [1], τὸ Ὡρολόγιον (1545). Μετὰ τοῦτον Ἀνδρέας ὁ Κουνάδης, Πατρεύς, περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ′ Ἑκατ. ἀκμάσας, συστήσας ἐν *Ἑνετίᾳ* τὸ βραχὺ διαρκέσαν τυπογραφεῖόν του, ἐξ οὗ ἐφάνησαν εἰς φῶς ἡ Παρακλητικὴ (1522), τὸ Τριῴδιον (1522) καὶ τὸ Ἄνθος τοῦ Καρτάνου (1567) [2]· ἔτι Μιχαὴλ Μαργούνιος (ὁ ὕστερον Μάξιμος, ὁ Κυθήρων Ἐπίσκοπος) Κρὴς (1551—1568) [3]. Ἴσως δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Παλαμήδης, Ἰωάννης ὁ Φιλάδελφος καὶ Μάρκος ὁ Καλογερᾶς (1539—1597) [4].

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΖ′ Ἑκατ. ἤρξαντο καὶ οἱ Ἰωαννῖται νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὴν τυπογραφικὴν τέχνην, εἰς ἣν τοσοῦτον ἐπίζηλον θέσιν κατέχουσι. Πρῶτος ἐξ Ἰωαννίνων τυπογράφος ἀναφέρεται Ἀνδρέας ὁ Ἰουλιανός, ἐξ Ἰωαννίνων, χάριν ἐμπορίας μεταβὰς εἰς *Ἑνετίαν*, ἔνθα συνέστησε τυπογραφεῖον, ἐξ οὗ ἐξῆλθεν εἰς φῶς ἡ Σύνοψις τῶν θείων καὶ ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων (1635) [5], ἡ Σύνοψις διαφόρων Ἱστοριῶν (1637) [6], ὁ Θεοδώρητος (1639) [7]. Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰουλιανοῦ ἠκολούθησαν καὶ ἕτεροι Ἰωαννῖται, ὧν περιφημότερος ἐγένετο Νικόλαος ὁ Γλυκύς, συστήσας ἐν *Ἑνετίᾳ* τυπογραφεῖον διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1671—1832, ἐξ οὗ ἐξεδόθησαν πλεῖστα συγγράμματα Ἐκκλησιαστικά, φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικά. Ἕτερος δ' Ἰωαννίτης ἐγένετο Νικόλαος ὁ Σάῤῥος περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ′ Ἑκατ. συστήσας τυπογραφεῖον διαρκέσαν μέχρι τοῦ 1778, ἐξ οὗ ἐπίσης ἐξῆλθον εἰς φῶς πλεῖστα βιβλία. Τελευταῖος δὲ Ἰωαννίτης τυπογράφος ἐγένετο ὁ Δημήτριος Θεοδοσίου συστήσας τυπογραφεῖον διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1762 μέχρι τῆς ἀποβιώσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πάνου Θεοδοσίου τῷ 1821 [8].

---

(1) Βρετοῦ Α′, 5. Β′, 27. 336.

(2) Βρετοῦ Α′, 2. 3. 6. 7. 211.

(3) Βελούδου Χρυσαλλίδ. τοῦ ἔτους 1863 σελ. 35. Βρετοῦ Β′, 301.

(4) Αὐτόθι. (5) Βρετοῦ Α′, 22.

(6) Βρετοῦ Α′, 24 (αὐτόθι [ἀρ. 73] γράφεται «Ἑνετίησιν παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ ἔτει κυρίου ᾳχλζ′.)

(7) Βρετοῦ Α′, 26. (αὐτόθι [ἀρ. 77] γράφεται παρὰ Ἰωάννῃ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ)· ἔτι Βρετοῦ Β′, ἀρ. 62. 69. σελ. 268.

(8) Βρετοῦ Α′, 197.

Περὶ δὲ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' Ἑκατ. ὁ ἐκ Ζακύνθου Γεώργιος Βενδότης συνέστησεν ἐν *Βιέννῃ* Ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον, διαρκέσαν ἀπὸ τοῦ 1792 μέχρι τοῦ 1810. Συγχρόνως περίπου (1792) οἱ ἀδελφοὶ Μαρκίδαι Πούλιοι, Σιατιστεῖς [1], συνέστησαν ἐν *Βιέννῃ* ἕτερον τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν, κλεισθὲν ὅμως κατ' ἀνωτέραν διαταγήν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ συστάντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα, οὐκ ὀλίγον, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν τῷ Ἔθνει, ὠφελήσαντα.

Ἐντεῦθεν δὲ τοῦ Ἀδρίου πρῶτος Ἕλλην συλλαβὼν τὴν ἰδέαν συστάσεως τυπογραφείου ἦν ὁ ἀοίδιμος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ἐπὶ τούτῳ ἀποστείλας εἰς Ἀγγλίαν τὸν λόγιον Ἱερομόναχον Νικόδημον τὸν Μεταξᾶν, Κεφαλλῆνα, ἵνα ἐκμάθῃ τὴν τυπογραφικὴν τέχνην. Ὁ Μεταξᾶς ἐκόμισε τὸ τυπογραφεῖον τῷ 1627 εἰς *Κωνσταντινούπολιν*, διήρκεσεν ὅμως ἐπ' ὀλίγον διὰ τὴν ῥᾳδιουργίαν τῶν Ἰησουϊτῶν [2]. Ἐκ τούτου ἐξῆλθον εἰς φῶς αὐτοῦ τοῦ Κυρίλλου Σύντομος κατὰ Ἰουδαίων Πραγματεία (1627), Γεωργίου τοῦ Κορεσίου διάλεξις μετά τινος τῶν φράρων, καὶ ἕτερα [3]. Μετὰ τὴν διάλυσιν τούτου [4] συνέστη τὸ δεύτερον ἐν Κωνςαντινουπόλει τυπογραφεῖον ἐπὶ Σαμουὴλ Πατριάρχου τῷ 1747, ὅτε ἐφάνη εἰς φῶς βιβλίον καλούμενον Ῥαντισμοῦ Στηλίτευσις [5], διατηρηθὲν ἐπί τινα καιρὸν (1767) [6]. Ἀκολούθως ἐπὶ Γρηγορίου Ε' τῷ 1796, ὅτε ἐξεδόθη τὸ βιβλιάριον κατὰ Λατίνων, ἔχον ὄνομα Ἐγκύκλιος Ἐπιστολὴ [7], τελευταῖον δὲ τῷ 1817, ὅτε ἐπεστάτει αὐτοῦ, νέου ἔτι ὄντος, Ἀλέξανδρος ὁ Ἀργυράμμος, διατηρηθὲν καὶ ἐφεξῆς [8].

Ἐν *Σμύρνῃ* συνέστη τυπογραφεῖον Ἑλληνικὸν τῷ 1764 ὀλίγον διαρκέσαν [9].

---

(1) Σ. 'Αρ.
(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 50—55 καὶ τὴν αὐτόθι Σημ.
(3) Αὐτόθι.
(4) Καὶ τῷ 1662 φαίνεται ὂν τυπογραφεῖον ἐν Κ]Πόλει Βρετοῦ Α', ἀρ. 101.
(5) Βρετοῦ Α', ἀρ. 107.
(6) Βρετοῦ Α', ἀρ. 241.
(7) Βρετοῦ Α', ἀρ. 347.
(8) F. Didot Voyage dans le Levant en 1816 et 1817 σελ. 83.
(9) Π. Λάμπρου ἐν Χρυσαλλίδ. ('Αθηνῶν) Δ', 172.

Ἐν *Ἱερουσαλὴμ* ἐπίσης τῷ 1728 συνέστη τυπογραφεῖον, ἐξ οὗ ἐξεδόθη Χρυσάνθου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἐγχειρίδιον περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ὑπεροχῆς τῆς Ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλὴμ, ἐπ' ὀλίγον διαρκέσαν [1].

Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΖ' Ἑκατ. οἱ φιλόμουσοι Ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας συνέστησαν ἐν ταῖς ἕδραις αὐτῶν Βουκουρεσίῳ καὶ Ἰασίῳ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα. Ἐκ μὲν τοῦ τοῦ *Ἰασίου*, συστάντος τῷ 1639—1820, ἐξεδόθησαν Πέτρου τοῦ Μογίλα ἡ Ὀρθόδοξος Ὁμολογία (1662), Νεκταρίου Ἱεροσολύμων περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα (1682), ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης (1683), Δοσιθέου Ἱεροσολύμων οἱ Τόμοι (1694), καὶ ἄλλα. Ἐκ δὲ τοῦ τοῦ *Βουκουρεστίου*, συστάντος τῷ 1690—1821, ἐπιμελείᾳ Ἀνθίμου τοῦ ἐξ Ἰβηρίας, ἐξεδόθησαν Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν (1690) [2], Μελετίου τοῦ Συρίγου κατὰ Καλβίνων (1690) [3], ἡ Ἀκολουθία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς (1692) [4], ἡ μετάφρασις τῶν Παραλλήλων τοῦ Πλουτάρχου ὑπὸ Κωνσταντίου Βασσαράβα (1704) [5], καὶ πλεῖστα ἕτερα τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς ἔξω σοφίας συγγράμματα [6].

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ. ἕτερον τυπογραφεῖον συνέστη ἐν τῇ τότε ἀκμαίᾳ πόλει τῆς ἄνω Ἠπείρου (ἢ Μακεδονίας) *Μοσχοπόλει* ὑπὸ Γρηγορίου Κωνσταντινίδου ἱερομονάχου, ἐξ οὗ ἐξεδόθησαν ἡ Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους (1734), ἡ τοῦ Ἁγίου Σεραφεὶμ (1740), καὶ ἕτερα [7].

Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΗ' Ἑκατ. συνέστη τῷ 1820 Ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον ἐν *Κυδωνίαις* τῆς Μ. Ἀσίας, ἐξ οὗ ἐφάνη εἰς φῶς ἡ Γραμματικὴ τοῦ Σαράφη καὶ αἱ Πτώσεις (Συντακτικὸν) τοῦ αὐτοῦ

---

(1) Βρετοῦ Α', ἀρ. 175 («Τυπωθὲν ἐν τῇ Ἁγίᾳ πόλει· ἐν ἔτει αψκη. κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον».) πρβλ. Κ. Οἰκονόμου Σιωνίτ. προσκυνητ. σελ. 132.

(2) Βρετοῦ Α', ἀρ. 116.

(3) Βρετοῦ Α', ἀρ. 119.

(4) Βρετοῦ Α', ἀρ. 120.

(5) Βρετοῦ Β', ἀρ. 76.

(6) Γ. Γ. Παπαδοπούλου περὶ τοῦ ἐν Βλάχοις Ἑλληνισμοῦ ἐν Πανδ. ι', 20 (Σημ. 2 τῆς β' στήλης).

(7) Π. Λάμπρου ἐν Χρυσαλλίδ. (Ἀθηνῶν) Γ', 399. (Τεύχ. ΞΑ').

καταστραφὲν τῷ (1821)[1]. Συγχρόνως ἐν *Χίῳ* (ἐν τῷ Γυμνασίῳ) τῷ 1820, ἐξ οὗ ἐφάνη εἰς φῶς ὁ Λόγος τοῦ Νεοφύτου Βάμβα καὶ ἡ Γραμματικὴ τοῦ αὐτοῦ[2].

Μετὰ δὲ τὴν σύστασιν τῆς Ἰονίου δημοκρατίας συνέστη ἐν *Κερκύρᾳ* τῷ 1801 Ἑλληνοϊταλικὸν τυπογραφεῖον ἐπικαλούμενον τῆς Κυβερνήσεως[3]· τῷ δὲ 1809 οἱ Ἄγγλοι καταλαβόντες τέσσαρας τῶν Ἰονίων νήσων συνέστησαν ἐν *Ζακύνθῳ* τυπογραφεῖον Ἑλληνοϊταλικὸν πρὸς ἐκτύπωσιν Ἐφημερίδος καὶ τῶν πράξεων τῶν ἐντοπίων ἀρχῶν, ὅπερ συνεχωνεύθη ἔπειτα ἐν *Κερκύρᾳ* μετὰ τοῦ δημοσίου τυπογραφείου, διευθυνομένου ὑπὸ Πλάτωνος Πετρίδου.

Ἐν δὲ *τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι* τῷ 1821 συνέστη ἐν *Κορίνθῳ* μικρὸν τυπογραφεῖον καταστραφὲν ὕστερον. Μετὰ δὲ ταῦτα συνέστη ἕτερον ἐν Ὕδρᾳ τῷ 1824 ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Κιάππε διευθυνόμενον[4]. Ἐφεξῆς δὲ ἐν *Μεσογογγίῳ* τῷ 1824[5], *Ναυπλίῳ* τῷ 1825[6], *Ἀθήναις* τῷ 1830[7]. Καταστραφέντων τῶν δύο πρώτων ἐπὶ Καποδιστρίου τῷ 1828, ἐν Αἰγίνῃ, ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι τρία τυπογραφεῖα, ἀκολούθως δὲ δύο.

Ἐν δὲ *Αἰγίνῃ* περὶ τὰ τέλη τοῦ 1832 συνέστησε τυπογραφεῖον ὁ διάσημος τῶν Ἑλλήνων τυπογράφων Ἀνδρέας Κορομηλᾶς, μετακομίσας αὐτὸ ὕστερον περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1835 εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐξέδωκε πλεῖστα καὶ ἄξια λόγου βιβλία· ὁ αὐτὸς περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1841 συνέστησεν ἕτερον ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς ἐκτύπωσιν τῶν Μηναίων τῆς Ἐκκλησίας καί τινων βιβλίων διδακτικῶν. Τὸ τυπογραφεῖον τοῦτο ἀνέλαβε κατόπιν ἐπαξίως περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1843 ὁ τούτου αὐτάδελφος Ἀντώνιος Κορομηλᾶς μετὰ Π. Πασπαλλῆ. Ἀμφότερα τὰ τυπογραφεῖα ταῦτα ἐν ταῖς δυσὶ τῆς Ανα-

---

(1) Encyclopédie F. Didot. λ. Typographie Τόμ. ΚΣΤ'. σελ. 708. τοῦ αὐτοῦ Voyage dans le Levant σελ. 389.

(2) Encyclopédie F. Didot ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 707.

(3) Stamperia di Corfù. Βρετοῦ Β', ἀρ. 331.

(4) F. Didot Encyclopédie. Τόμ. Κϛ' σελ. 709.

(5) Αὐτόθι σελ. 709.

(6) Αὐτόθι.

(7) Αὐτόθι.

τολῆς Μητροπόλεσι διατηροῦνται ἀκμαῖα καὶ παραγωγὰ ἀξίως τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῶν.

Ἐφεξῆς ὅμως ἐπολλαπλασιάσθησαν ἔν τε τῇ κυρίως Ἑλλάδι, Ἑπτανήσῳ, Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐφημερίδες. Πολιτικαὶ Ἐφημερίδες ἐν ταῖς καθ᾽ ἡμᾶς χώραις, ἑτέρας αἰσθανομέναις ἀνάγκας μᾶλλον κατεπειγούσας, ὀψιαίτερον ἐφάνησαν, καὶ αὗται ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Πρώτη Ἑλληνικὴ *Ἐφημερὶς* πολιτικὴ ἐν Βιέννῃ τῷ 1793 (ἀπὸ 4 Ἰανουαρίου—28 Ἰουνίου) ἐξεδόθη ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μαρκιδῶν Πούλιου[1], μετ᾽ αὐτὴν δὲ ἡ *Ἀστυκὴ* ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1802[2], ὁ *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος* ἐν Βιέννῃ τῷ 1811—1819[3], ὁ *Λόγιος Ἑρμῆς* ἐν Βιέννῃ τῷ 1816—1821[4], ἡ *Ἀθηνᾶ* ἐν Παρισίοις τῷ 1808[5], τὸ *Μουσεῖον* ἐν Παρισίοις τῷ 1819[6], ἡ *Μέλισσα* ἐν Παρισίοις τῷ 1819[7], ἡ *Καλλιόπη* ἐν Βιέννῃ τῷ 1820[8], ἡ *Ἐθνικὴ* τῷ 1830[9], ἡ *Αἰγιναία* ἐν Αἰγίνῃ τῷ 1831[10], ἡ *Ἀθηνᾶ* ἐν Ναυπλίῳ τῷ 1831[11], ὁ *Ὀθωμανικὸς Μηνύτωρ*, ἐν Κωνσταντινουπόλει πρώτη Ἑλληνικὴ ἐφημερὶς, τῷ 1835.

Τοιαύτη ἐν ἀτελεῖ σκιαγραφίᾳ ἡ κατάστασις τῶν γραμμάτων ἐν τῷ ἡμετέρῳ Ἔθνει ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συμφορῶν ἐν διαστήματι τεσσάρων μακρῶν αἰώνων. Τὸ ζώπυρον τῶν γραμμάτων διατηρηθὲν ἐν μικραῖς καὶ ταπειναῖς παρὰ τοῖς ναοῖς καὶ Μοναῖς Σχολαῖς, παν-

(1) Πανδ. ΙΖ′, 347.
(2) Πανδ. Η′, 367.
(3) Βρετοῦ Β′, ἀρ. 472—650.
(4) Βρετοῦ Β′, 159—.
(5) Βρετοῦ Β′, 202.
(6) Πανδ. Ι′, 260.
(7) Βρετοῦ Β′, 203.
(8) Βρετοῦ Β′, 209.
(9) Πανδ. Η′, 147.
(10) Βρετοῦ, Β′, ἀρ. 800
(11) Βρετοῦ Β′, ἀρ. 801.

τοίαις πνοαῖς περιφυσώμενον ἀνήπτετο καὶ ἀπετέλει βαθμηδὸν φλόγα λαμπροτέραν διαθερμαίνουσαν καὶ φωτίζουσαν τὸ εἰς μέλλον ἔνδοξον καὶ λαμπρὸν, ἀνάλογον τοῦ παρελθόντος, ἀποβλέπον εὐφυὲς καὶ φιλομαθὲς Ἔθνος. Τὰ χαμηλὰ καὶ εὐτελῆ παιδευτήρια προέβαινον τῷ χρόνῳ αὐξάνοντα καὶ τελειούμενα, τὰ βιβλία ὡς ἐνῆν ἀφθόνως προεχέοντο εἰς τὸ διψῶν εἰς μάθησιν Ἔθνος, ἡ δὲ Μήτηρ αὐτοῦ Ἐκκλησία, ἧς τὰ μέλη ἀνέκαθεν ἦσαν μεμουσωμένα, πάντοτε διὰ προτροπῶν καὶ ἐγκυκλίων ἐνεψύχου τὴν διανοητικὴν ταύτην ἐπὶ τὰ πρόσω κίνησιν[1]. Νέοι Ἕλληνες, ὡς καὶ πρότερον, οὕτω καὶ κατὰ τελευταῖα κατὰ ἑκατοστύας διεσπαρμένοι ἀνὰ πᾶσαν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἠρύοντο ἐν τοῖς Πανδιδακτηρίοις αὐτῆς τὰς ὠφελίμους γνώσεις καὶ τὰς Ἐπιστήμας. Οἱ λόγιοι τοῦ Ἔθνους συνέστησαν Ἑταιρίας, ὡς τὴν τοῦ Βουκουρεστίου, τὴν Φιλόμουσον τῶν Ἀθηνῶν· συνέγραφον ἢ μετέφραζον συγγράμματα ἐπωφελῆ, δαπάνῃ δὲ φιλογενῶν πλουσίων, Ἡγεμόνων καὶ ἐμπόρων, ἐν οἷς διακρίνεται ἡ ἀείμνηστος *Ἀδελφότης τῶν Ζωσιμαδῶν*, ἐξέδιδον αὐτά. Λόγιοι ὁμογενεῖς ἐκτήσαντο μεγάλην ἐν τοῖς γράμμασιν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, συγκαταλεχθέντες ἐν τοῖς ἀνωτάτοις Σώμασιν αὐτῶν, ὡς Ἀνδρέας ὁ Μουστοξύδης[2] καὶ Ἀδαμάντιος ὁ Κοραῆς[3]· πάντες δ' ὡς εἰπεῖν εἰργάζοντο διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ Ἔθνους. Συστάσης δὲ (1824) τῆς ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Κόμητος Γυΐλφορδ Ἰονίου Ἀκαδημίας, τοῦ πρώτου Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, εἰς ἣν ἁπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνέρρευον μαθηταὶ, μετὰ δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος (1821—. 1832—.) συστάντων πλέον δημοσίων Γυμνασίων, Σχολείων Ἑλληνικῶν καὶ δημοτικῶν καθ' ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, κατὰ τὸ 1837 καὶ Πανεπιστημίου, ἀνὰ δὲ τὸ Ὀθω-

---

(1) Ὅρα Ἐγκύκλιον Ἐπιστολὴν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1807 ἐπὶ Γρηγορίου Ε' ἐν Λογίῳ Ἑρμῇ τοῦ ἔτ. 1819 σελ. 203. ἐν «Μελίσσῃ» Ἑλλ. ἐφημ. ἐν Παρισίοις τῷ 1820, τετράδ. Β' σελ. 219—229. Κούμα Ἱστορ. τῶν ἀνθρ. πράξ. ΙΒ', 510. Ι. Φιλήμονος Δοκίμιον Φιλικῆς Ἑταιρίας σελ. 65 Σημ. ά. Βρετοῦ Α', 191.

(2) Τῷ 1811—1814. Πανδ. ΙΑ', 249.

(3) Γερβίνου Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. σελ. 98. τῆς Ἑλλ. μεταφρ.

μανικὸν Κράτος πρὸς τοῖς ὑπάρχουσι συστάντων πανταχοῦ, ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην Γυμνασίων, Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ δημοτικῶν, καὶ τούτων συντηρουμένων καὶ τῇ θείᾳ χάριτι προαγομένων, τῶν δὲ λογίων τοῦ Ἔθνους πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ κτωμένων καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν, καὶ τὰς Ἐπιστήμας, ἐπαξίως δὲ πρὸς τοὺς σοφοὺς τῆς Εὐρώπης ἁμιλλωμένων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν δριστικῶς, ὅτι τὰ φῶτα ἐπανέκαμψαν εἰς τὴν ἀρχαίαν των ἑστίαν.



ΤΕΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.


LIBRARY OF CONGRESS
0 003 051 527 4